ISBN 978-966-914-481-2

Język polski 8

Teresa Iwanowa-Chmiel

2025

Teresa Iwanowa-Chmiel

Język polski

klasa 8

Тереса Іванова-Хмель

ПОЛЬСЬКА МОВА

Підручник
для 8 класу з навчанням
польською мовою закладів
загальної середньої освіти

8

Рекомендовано
Міністерством освіти
і науки України

Teresa Iwanowa-Chmiel

JĘZYK POLSKI

Podręcznik
dla klasy 8.
z polskim językiem nauczania
szkół ogólnokształcących

8

Львів
Видавництво «Світ»
2025

УДК 811.162.1:373.5.016(07)
І-21

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 10.03.2025 № 431)

Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено

Підручник розроблено відповідно до модельної навчальної програми
«Польська мова. 5–9 класи з навчанням польською мовою»
для закладів загальної середньої освіти
(укл. Іванова М. С.)

Інтерактивний електронний додаток до підручника розміщено
за посиланням https://lms.e-school.net.ua/courses/join/c7bab6ae/
або QR-кодом

Іванова-Хмель Т. М.
І-21 Польська мова : підруч. для 8 кл. з навч. польською мовою закл. заг. серед. осв. / Т. М. Іванова-Хмель. – Львів : Світ, 2025. – 240 с. : іл.

ISBN 978-966-914-481-2

УДК 811.162.1:373.5.016(07)

ISBN 978-966-914-481-2

© Іванова-Хмель Т. М., 2025
© Видавництво “Світ”, оформлення, 2025

Nic nie ma lepszego niż język,
który jest łącznikiem życia społecznego,
kluczem do wiedzy, organem prawdy
i rozsądku oraz modlitwy.
Ezop

Drogi użytkowniku, droga użytkowniczko!

Weźmiesz dzisiaj do rąk nowy podręcznik. Będziesz z nim pracował cały rok, będzie Ci pomagał w poznaniu języka polskiego oraz wprowadzał w tajniki pisma.

Mowa i pismo służą temu, by formułować myśli, wyrażać uczucia, by komunikować je innym.

Od słowa zaczyna się życie i na słowach kończy – powie u schyłku stulecia pisarz Wiesław Myśliwski. Słowo buduje nasz kontakt ze światem. Używanie języka, korzystanie ze słów jest sztuką wymagającą sporej wiedzy i wielu umiejętności.

Chcę Wam pomóc w ich opanowaniu.

Podręcznik ma służyć sprawności komunikacyjnej. Chcę, aby podręcznik "Język polski" pozytywnie wpłynął na polszczyznę każdego z Was.

Autorka

Granice mojego języka są
granicami mojego świata.
Ludwig Wittgenstein

WSTĘP

§ 1. Rozwojowy charakter języka

Archeologia dostarcza dowodów, że ludzie od niepamiętnych czasów żyli na Ziemi. Zapewne jakoś mówili, żeby się między sobą porozumieć. Jak długo nasi praprzodkowie stanowili niewielką grupę zamieszkującą ograniczone terytorium, używali jednego języka. Potem zaczęli się mnożyć, wędrować w poszukiwaniach lepszych warunków życia, osiedlać się na różnych terenach oddzielonych od siebie.

Mowa wspólnot, które powstawały i zaczynały się rozwijać w izolacji od innych grup, stopniowo się różnicowała. Biblijne podanie o budowaniu wieży Babel i tzw. pomieszaniu języków ilustruje w sposób metaforyczny ów proces. Niegdyś ludy zamieszkujące Europę oraz część Azji mówiły wspólnym językiem praindoeuropejskim. Zaczął on się różnicować wewnętrznie w miarę wyodrębnienia się poszczególnych społeczności rodowo-plemiennych.

Wszystkie języki słowiańskie rozwinęły się z pierwotnego języka zwanego *prasłowiańskim*. Do dzisiaj zachowały one wiele cech wspólnych w obrębie gramatyki i słownictwa. Dzięki nim, na przykład osoby z Polski, Słowacji, Czech, Rosji, Ukrainy czy Białorusi nieźle się rozumieją i potrafią skutecznie komunikować się – każda za pośrednictwem własnej mowy. Dziedzictwo prasłowiańskie jest w polszczyźnie znaczne. Obejmuje ono aż 25% wyrazów należących do tzw. słownictwa podstawowego, określającego m.in. nazwy części ciała, stopień pokrewieństwa, sprzętów domowych, narzędzi, codziennych czynności, zwierząt, roślin, zjawisk przyrody, elementów ukształtowania terenu, pór roku oraz dni.

Decydującym wydarzeniem dla rozwoju języka polskiego było przyjęcie przez Polskę w roku 966 chrztu i wejście tym samym państwa polskiego w krąg kultury chrześcijańskiej i śródziemnomorskiej.

Wraz z chrztem przyszło do Polski pismo. Język polski nieustannie się zmieniał. Modyfikacjom ulegał akcent, fonetyka, odmiana wyrazów i składnia. Zmieniał się także zasób leksykalny polszczyzny. Te zmiany obejmujące przede wszystkim słownictwo i składnię trwają po dziś dzień. Wynika to z faktu, że polszczyzna jest językiem żywym, którym współcześnie posługuje się kilkadziesiąt milionów ludzi w Polsce: blisko 40 milionów i około 10 milionów poza granicami kraju.

Stopniowa ewolucja języka polskiego (rozwój słownictwa i gramatyki) znajduje swoje odzwierciedlenie także w nawarstwieniu chronologicznym zasobów słownikowych polszczyzny.

Ogólna liczba wyrazów prasłowiańskich zachowanych dotąd w naszym języku bez zasadniczych zmian przekracza 1700, a ponieważ przeciętnie wykształcony człowiek używa w praktyce około 8000 słów, można powiedzieć, że dziedzictwo słownikowe prasłowiańskie stanowi obecnie około jednej czwartej całego zasobu słownikowego wykształconego Polaka. Są to przede wszystkim wyrazy opisujące życie codzienne, świat materialny, a wśród nich wyrazy odnoszące się do elementów przyrody (np.: *ziemia, brzeg, woda, rzeka, jezioro, błoto, chrząszcz, wąż, żaba, niedźwiedź, lis, dąb, jabłko*), związane z uprawą roli (np.: *pole, pszenica, żyto, jęczmień, owies, sierp*), z dawnym życiem codziennym i społecznym (np.: *ojciec, matka, syn, córka, wuj, stryj, wnuk, gromada, ród, plemię, sędzia*). Słowa pochodzenia prasłowiańskiego dotyczą też cech wyglądu zewnętrznego ludzi i ich charakteru (np.: *chudy, wysoki, blady, łysy, skąpy, miły*), a także życia duchowego człowieka (np.: *duch, dusza, rozum, wola, wiara, Bóg, bies, czart*) i jego egzystencji (np.: *byt, życie, śmierć*).

Rozwój polszczyzny nie jest zjawiskiem, które miało miejsce tylko w przeszłości. Język polski rozwija się i zmienia się także współcześnie, czego dowodem są takie zjawiska językowe jak archaizmy i neologizmy. Użytkownicy języka chcą bowiem coraz sprawniej, precyzyjniej i efektywniej porozumiewać się, chcą, by z pomocą języka można było wszystko wyrazić, odnieść się nawet do najmniejszych elementów rzeczywistości.

Rodowód polszczyzny

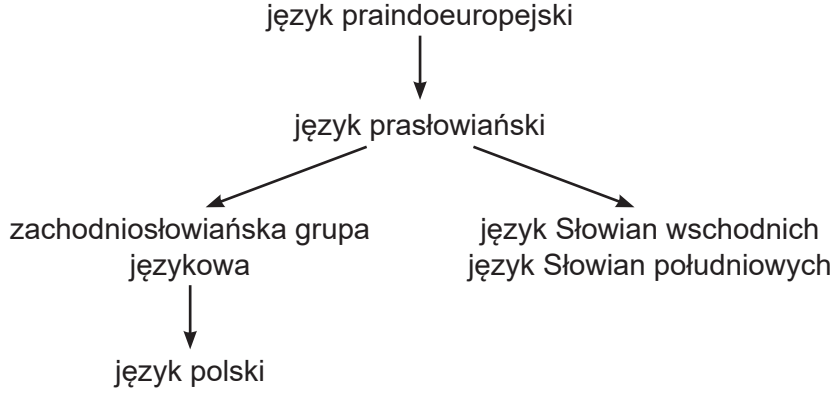

1. Przeczytaj powyższy tekst jeszcze raz i odpowiedz na pytania.

a) Jaką nazwę nosi wspólny prajęzyk większości dzisiejszych mieszkańców Europy i częściowo Azji?

b) Kiedy przestała istnieć wspólnota praindoeuropejska?
c) Kogo Polak czy Polka najlepiej zrozumie? Dlaczego?

a) Ukraińca/Ukrainkę
b) Słowaka/Słowaczkę
c) Rosjanina/Rosjankę

2. Napisz dostępnie krótko (8–10 zdań) o rodowodzie polszczyzny.

3. Uzupełnij tekst na podstawie poniższego schematu.

Wszystkie języki słowiańskie wywodzą się z języka ……..

Język polski wraz z ……, ……, ..., ... i wymarłym…… należy do grupy języków…… . Oprócz połabskiego wymarłym językiem jest…… . Był to język należący do grupy języków …… .

Języki południowosłowiańskie

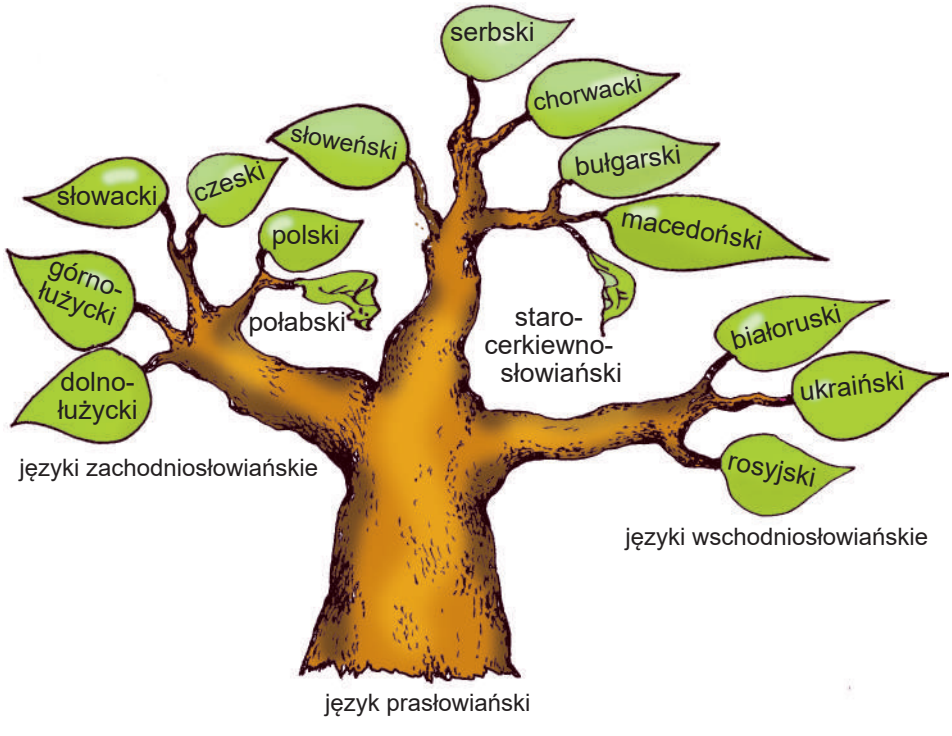

4. Jeśli znasz choć trochę jakiś inny język słowiański, poszukaj w nim słów, które przypominają ci wyrazy polskie. A może potrafisz znaleźć również podobieństwa gramatyczne?

POWTÓRZENIE

§ 2. Typy wypowiedzi

Wypowiedzi pisemnych jest bardzo wiele, z wieloma spotykaliście się już wcześniej.

Artystyczne formy wypowiedzi to: opowiadanie, nowela, powieść, utwór poetycki, dramat.

Pisma użytkowe to: listy, zawiadomienia, podania, sprawozdania.

Teksty naukowe to: rozprawy, traktaty, polemiki.

Teksty publicystyczne to: recenzje, notatki prasowe, artykuły, felietony, eseje, reportaże.

Szkolną formą uczniowskiej pisemnej wypowiedzi jest wypracowanie domowe lub klasowe.

5. a) Przeczytaj tekst. Określ typ wypowiedzi. Uzasadnij swoje określenie.

Mowa jest jednym ze sposobów wyrażania naszych myśli, uczuć i naszej woli oraz środkiem porozumiewania się między ludźmi. Znamy wprawdzie inne środki porozumiewania się jak krzyk, gesty, mimika, ale te nie mogą wyrazić tak dokładnie bogactwo naszych myśli, uczuć lub woli jak mowa.

Każdy człowiek normalnie rozwinięty umie mówić. Mowy nauczył się w okresie swego dzieciństwa od rodziców i otoczenia, w którym wzrastał i rozwijał się, mówi więc podobnie jak oni. Język dziedziczymy po naszych ojcach, dlatego też nazywamy go językiem ojczystym. Każdy naród ma swój język, a język innego narodu jest dla niego obcy. Ale żaden naród, choćby najmniejszy, nie mówi językiem jednakowym na całym obszarze, który zamieszkuje.

(B. Wieczorkiewicz z książki "Sztuka mówienia")

b) Określ temat tekstu, jego główną myśl.
c) Rozwiń ostatnie zdanie. Jak je rozumiesz?
d) Czego nowego dowiedziałeś / dowiedziałaś się o języku?

6. Przeczytaj tekst. Do jakiego rodzaju wypowiedzi go odniesiesz? Streść go. Przeczytaj uważnie tekst, podkreśl najważniejsze informacje.

Podróż pociągiem przeszła bardzo dobrze. W przedziale nasz drużynowy […] powiedział, żebyśmy spali i byli grzeczni, to jutro rano przyjedziemy do obozu wypoczęci. Miał rację. Mówię: nasz drużynowy, bo wytłumaczył nam, że będziemy podzieleni na drużyny po dwunastu plus jeden drużynowy. Drużyna, do której należę, nazywa się "Sokole Oko". [...]

Oczywiście, nie mogliśmy dużo spać. Jeden chłopak płakał przez cały czas i mówił, że chce wracać do domu. Wtedy drugi zaczął się śmiać i powiedział, że jest baba. Wtedy ten, który płakał, dał mu w ucho i zaczęli płakać obaj, szczególnie kiedy drużynowy postraszył, że jak nie przestaną, każe im jechać na stojąco w korytarzu. […] A potem chłopcy zaczęli chodzić na koniec wagonu, ale jeden długo nie wracał, więc drużynowy po niego poszedł. Okazało się, że zacięły się drzwi i trzeba było wołać konduktora, żeby je otworzył. […]

(J. J. Sempé, R. Goscinny "Wakacje Mikołajka", fragment

7. a) Przeczytaj tekst. Określ typ wypowiedzi.

Jesień tonie w deszczu. Polski październik podpala drzewa i krzewy – lasy stoją w czerwieni. Pożarów tych nie ugasi żadna słota. Idąc ulicami miasta, stąpasz śród szumu i szelestu – górą szumi wiatr, pod stopami szeleszczą liście czerwone, złote, brązowe. Deszcz zaś gra w nocy ciche werble na szybach. Jesień jest porą pracy – tej jesieni rozbiła się bania z muzyką. Na facjatce pałacu Krasińskich małe okno świeci do najpóźniejszej nocy, mury zaś budynku niosą dźwięk fortepianu aż ku parterom. Nawet przechodzień, stając pod domem, posłyszy pobrzęk strun, jeśli przytuli ucho do chropawej ściany.

(J. Broszkiewicz, "Kształt miłości")

b) Jaki obrazek, a może obrazki narysowałbyś/ narysowałabyś na podstawie powyższego tekstu?

c) Porównaj poprzednie teksty, spróbuj dać własne określenie różnych typów wypowiedzi.

Słowa – to podstawowy budulec wypowiedzi. Ich wybór decyduje o zaletach tekstu jako komunikatu. Warto dbać o rozwój i wzbogacenie własnego słownictwa czynnego, by pisać lepiej, łatwiej i piękniej.

Zdania łączą się ze sobą pod względem treści i tworzą **tekst mówiony** lub **pisany**.

Nie wystarczy jednak zadbać o logiczną i poprawną pod względem gramatycznym budowę poszczególnych zdań. Muszą one tworzyć spoistą całość.

8. Ułóż z tej rozsypanki logiczny spójny tekst. Ponumeruj zdania, a potem przepisz tekst.

Pacjentowi założono gips. Nagle sąsiad z pierwszego piętra zobaczył przez okno leżącą postać. Noga była złamana. Starszy mężczyzna potknął się i upadł. Karetka przyjechała szybko. Było ślisko. Najpierw miał zamiar zejść na dół i zbadać sytuację, ale rozmyślił się i natychmiast wezwał pogotowie. Niestety, nikogo nie było w pobliżu. Od razu poczuł silny ból w nodze. Poszkodowanego zabrano do szpitala. Próbował wstać, ale nie mógł się podnieść.

9. Spróbuj powiązać zdania za pomocą wyrazów, podkreślając spójność. Oto proponowane słowa:

najpierw, następnie, potem, na koniec, dlatego, więc, w rezultacie, także, teraz.

Mak przeznaczony na makowiec trzeba sparzyć. Zalewamy go wrzątkiem i odstawiamy na noc. Rano odsączymy mak. Przekręcamy go przez maszynkę. Otrzymujemy masę. Dodajemy do niej miód. Wsypujemy cukier do smaku. Trzeba dołożyć dwie łyżki roztopionego masła. Nadeszła pora na bakalie: rodzynki, migdały, skórkę pomarańczową, orzechy. Wbijamy całe jajko. Wszystko mieszamy i odstawiamy.

10. a) Przeczytaj tekst. Zwróć uwagę, że występują w nim dwa typy wypowiedzi. Określ je.

Pogoda jest piękna, do wszystkiego sposobna: do roboty i do dalekich spacerów. Toteż w szkole, do której chodzi Edek, postanowiono urządzić wycieczkę za miasto.

O wczesnym słonecznym poranku ruszyli całą klasą sprzed szkoły. Noga w nogę, ramię w ramię. Szli wesoło i raźnie. Minęli duszne, ciasne i ciemne od starych kamienic śródmieście, minęli dzielnicę podmiejską.

Aż tu przed nimi nowy widok. Oto wielki plac. A na tym placu pełno nowo budujących się domów. Ogromnych, przestronnych, wysokich i swobodnie w słońcu z dala jeden od drugiego stojących.

b) Wymyśl i napisz ciąg dalszy opowiadania. Użyj w nim oprócz narracji krótkiego opisu i medytacji.

Ludzie, zwierzęta lub wydarzenia możemy przedstawić poprzez opowiadanie o nich. Nieco inaczej opowiada się o wydarzeniu, w którym brało się udział, a inaczej o osobie i przygodzie, która ją spotkała. Osobę, która opowiada w utworze literackim, takim jak: baśń, legenda czy opowiadanie – nazywamy **narratorem** lub **narratorką**. Może nim być autor/autorka lub bohater/bohaterka opowiadania.

Opowiadanie – podstawowa forma wypowiedzi narracyjnej.

Opis jest dłuższą formą wypowiedzi i przedstawia czynniki poza zdarzeniowe: tło, wygląd postaci itp.

W zależności od tego, co się opisuje, mówimy o kształtach, wielkości, kolorze, usytuowaniu w przestrzeni. W opisie występuje dużo rzeczowników i przymiotników.

Medytacja – rozmyślanie, rozważanie, zastanawianie się nad czymś.

11. Przyjrzyj się swojej koleżance lub koledze i opisz, jak wygląda, korzystając z podanego słownictwa. Wybierz odpowiednie wyrazy spośród podanych:

sylwetka: szczupły, chudy, gruby, barczysty, wysoki, niski, średniego wzrostu;

włosy: długie, krótkie, jasne, ciemne, proste, kędzierzawe;

oczy: niebieskie, czarne, piwne, brązowe, szare;

strój: spodnie – długie, wełniane, popielate;

spódnica – krótka, plisowana, wąska, szeroka;

sweter – gruby, zielony, golf.

Unikaj powtarzania wyrazów: *jest, ma*.
Zastąp je wyrazami: *nosi, używa, ubiera się, chodzi w.*

12. Przyjrzyj się dowolnej osobie, opisz ją.

13. Przeczytaj tekst.

Chłodne, zadeszczone dni w Paryżu. Rankiem przez okno nad wąską ulicą mdłe niebo z nieoczyszczonej cyny. W nędznym hoteliku klaustrofobia[1] małych pokojów. Pęknięte tapety, zapach wilgoci, szum spuszczanej wody, nad głową, pod nogami, z prawa i z lewa. Litości!

Nagle wiadomość, że jedziemy do Lotaryngii. 280 kilometrów prosto na wschód, do zamku Beaupré. Wiezie nas urocza przyjaciółka, Amerykanka, nie wiadomo, czy lepszy kierowca, czy milszy towarzysz podróży. Odbijamy się szybko od miasta, lecimy na oślep w słońce i ciepło. Zieleń, zieleń, coraz więcej zieleni i przestrzeni. Przetaczamy się ze wzgórza na wzgórze, z każdego widać niezmierzone obszary falującego terenu. Po bokach ciemnoczerwone miasteczka, powiązane szarymi sznurami

dróg, przy szosie topole, wiązy, drzewa owocowe. W górze wysokie obłoki przewracane przez wiatr. Ogromna rzeźba ziemi, ogromny teatr nieba.

W departamencie Mozy jeszcze puściej na drogach, niebo jeszcze większe, a obłoki jeszcze ruchliwsze. Po polach suną ich cienie, słońce wchodzi za chmury jak za kulisy i wychodzi z nich w nowym, olśniewającym blasku. Lato, znajome lato w najlepszej kompozycji: gorące słońce i chłodne powietrze.

Już w Paryżu mówiono mi, że strony Beaupré przypominają Polskę. Nie mam zaufania do takich określeń, bo wiem, że Polacy wszędzie widzą swój kraj. Kiedy jednak pędzimy po wyniosłym zboczu, a pod sobą mamy pomniejsze pasma wzgórz, granatowe lasy, pocięte pola i żółte ścieżynki, naprawdę można pomyśleć, że za chwilę wysiądziemy w Bieczu albo w Starym Sączu.

(K. Wierzyński "Przejazdem w Nancy")

[1] klaustrofobia – chorobliwy lęk przed przebywaniem w ciasnym lub zamkniętym pomieszczeniu.

a) Z jakich części składa się przedstawiony wyżej fragment prozy Kazimierza Wierzyńskiego? Spróbujcie sporządzić plan tego tekstu.
b) W jaki sposób zaprezentowany został w powyższym fragmencie Paryż, a w jaki sposób francuska prowincja? Jakie elementy zostały w tych opisach sobie przeciwstawione?
c) Jakie barwy dominują w opisie francuskiej prowincji?
d) Czy opisy Kazimierza Wierzyńskiego są statyczne czy dynamiczne? Przeanalizujcie pod tym kątem obrazy zawarte w poszczególnych akapitach.
e) Jak rozumiecie przenośnie występujące w wypowiedzeniu: "Ogromna rzeźba ziemi, ogromny teatr nieba"?
f) Jakimi wypowiedzeniami posługuje się autor w części opisowej? Jakich części mowy jest tu najwięcej?

14. Wybierz jedną ze złotych myśli i uzasadnij jej prawdziwość w krótkim rozważaniu.

Czas jest jedyną rzeczą, której się nie da odkupić.

Theodor Fontane

Kto ma słuszność i cierpliwość, dla tego też przyjdzie odpowiedni czas.

Johann Wolfgang Goethe

Nawet wtedy, gdy stanie ci zegarek, twój czas płynie dalej.

Richard Mendel

Prawda jest zawsze tylko córką czasu.

Leonardo da Vinci

15. a) Przeczytaj.

STARA PIEŚŃ NA BINNAROWĄ

Prowadź nas pszenico,
złota błyskawico,
przez fiolety owych wzgórz
między blaski kukuruz
z żółcielami pospołu,
słonecznikiem upału,
miodem rozlanym powietrza –
dywanami spod Biecza.

Wyjdźcie, stłoczone w kapliczce
świątki z dziwacznym licem,
pokażcie najbliższą drogę
fiołkowym i żółtym rękawem.

Już woda rowem zakręca.
Kończy się droga gorąca.
Wierzby zgromadzone
dmuchają w pnie spękane.
Widać czarne prawie
bożych ścian modrzewie.
A szparami zapachy się leją
od pajęczyn, kwiatów i drewien.

(M. Białoszewski)

b) Wypisz z wiersza rzeczowniki wraz z odnoszącymi się do nich przydawkami określającymi: ukształtowanie terenu i elementy krajobrazu; pogodę.

16. a) Przeczytaj tekst. Określ typ wypowiedzi. Uzasadnij swoje określenie.

O NAUCE I SZTUCE

Istotą nauki jest żmudna praca wiodąca do natchnionych odkryć i wynalazków. Istotą literatury jest natchniona zabawa, mimo że jest to zabawa bardzo wyczerpująca, z pożerającą czas i siły ciężką robotą związana. Nie chcę przez te słowa umniejszyć znaczenie literatury i sztuki ani wywyższyć znaczenia nauki. […]

Jest jeszcze jedna różnica między twórczością naukową i twórczością artystyczną. Da się ona ująć w następujące słowa: Wielkość nauki leży w przemijaniu jej prawd. Wielkość sztuki leży w stosunkowej (wobec wieczności) nieprzemijalności jej utworów. Nowe znaleziska dawnej prastarej

sztuki do dziś dnia zdumiewające aktualnością artystyczną świadczą o tym jaskrawo. I znowu: nie chcę przez to wywyższyć znaczenia literatury i sztuki, nie chcę przez to umniejszyć znaczenia nauki. Chcę tylko podkreślić odmienność tych dwóch rodzajów poznawania i przedstawienia rzeczywistości, obu jednakowo płodnych dla życia i człowieka.

(M. Dąbrowska)

b) Spróbuj podać własną charakterystykę środków językowych stosowanych w wypowiedziach tego typu.
c) Wyjaśnij sens zdania: *Wielkość nauki leży w przemijaniu jej prawd*.
d) Napisz krótkie własne rozmyślanie o tym, jakie znaczenie dla kultury narodowej ma twórczość artystyczna, a jakie twórczość naukowa.

17. Przeczytaj. Ułóż plan tekstu. Zapisz go. Na podstawie planu przekaż treść.

ŻALTIS

Była piękna Egle sama u rodziców bogatych i chodziła co ranka po kwiaty nad jezioro w głąb puszczy, śpiewając cudnie. I razu pewnego otworzyła się woda i wąż zielony wstał z głębi, i pozdrowił ją ludzkim głosem:

– Witam cię, piękna dziewico! Królewiczem byłem młodym i bogowie za karę krasy zmienili mą postać! Żaltis mi na imię, ale tam w wodzie mam pałac z bursztynu i ogrody pereł, i postawę mą dawną odzyskuję. Nic mi nie brak, tylko smutek mnie toczy, bom sam wśród tych skarbów i pałaców. Dni mi płyną w smutku i tęsknocie, bo nikt nie chce mnie poślubić! Zstąp, piękna Egle, bądź królową mych ziem, żoną moją!

Egle strwożona uciekła, ale nazajutrz znów ją coś zawiodło nad rzekę i Żaltis znów wypłynął i błagał, i zaklinał! Aż za trzecim razem usłuchała go i poszła za królewiczem w głąb jeziora! A tam na dnie opadły go łuski wężowe i stał się piękny jak zorze, i dał jej sznury bursztynu i pereł, wprowadził w komnaty koralem wykładane i była z nim Egle bardzo szczęśliwa lat kilka. Dwóch synów i córkę wypiastowała mężowi i miłowali się jak słońce z kwiatem, i nic im nie brakowało w szczęśliwości. Aż po kilku latach przypomniała sobie rodziców starych i braci dorodnych i jęła prosić męża, by ją tam do nich puścił w odwiedziny. Długo się opierał i ociągał, i przystał z wielką żałością:

– Idź – rzekł wreszcie – ale wracaj rychło i wołaj mnie po imieniu. Jeśli żyw będę, wypłynę, ale jeśli zobaczysz na wodzie czerwoną pianę, to znak, żem zginął.

Poszła tedy Egle, zabrawszy dzieci. Przyniosła w dom piękne dary, ale skąd szła, nie chciała powiedzieć i dzieciom zakazała. Więc bracia na pierwszą noc na stróżowanie koni poszli i wzięli z sobą najstarszego chłopca. Bili go i męczyli, ale on nic nie wyznał. A na drugą noc wzięli

młodszego, ale i ten milczał jak skała mimo katowania. A na trzecią poprowadzili dziewczynkę, a ta ze strachu i bólu wyznała prawdę. Wzięli wtedy bracia ostre miecze, poszli nad jezioro i wołali:

– Żaltis! Żaltis! Wyjdź do mnie! – A gdy uradowany wąż wypłynął, rozsiekli go mieczem i wrócili do domu, nie mówiąc siostrze. A po tygodniu gościny zatęskniła Egle za mężem i pożegnała rodzinę, przyszła nad wodę i wołała wedle umowy – ale tylko piana czerwona wystąpiła na wierzch i nikt jej nie odpowiedział.

Zapłakała Egle, że go opuściła i w żałości nie dała się utulić ani ojcu, ani matce. Więc bogowie zmienili ją w ciemną jedlinę – starszego syna w dąb, młodszego w jesion, a dziewczynkę w drżącą, podłą osikę.

I długie lata widzieli ludzie te drzewa cztery pochylone nad jeziorem, a jedlina gałęźmi obejmowała wodę i wciąż szumiała: "Żaltis! Żaltis! Żaltis!".

(M. Rodziewiczówna)

18. Przeczytaj tekst. Przeanalizuj jego budowę. Wybierz mikrotemat do streszczenia ustnego i jeden do streszczenia pisemnego.

SIEDEM CUDÓW ŚWIATA STAROŻYTNEGO

Siedem cudów świata to dzieła świata antycznego, które zyskały takie miano ze względu na swój monumentalizm, piękno bądź też sposób, w jaki zostały skonstruowane. Określenie to powstało około III w. p.n.e. Mimo że współczesność stworzyła wiele zadziwiających i fascynujących obiektów, świadectwa osiągnięć starożytnych przetrwały próbę czasu, wciąż budząc zachwyt i podziw. Do cudów starożytności należą: grobowiec Mauzolosa z Halikarnasu, Helios z Rodos, latarnia morska na Faros, świątynia Artemidy w Efezie, posąg Zeusa w Olimpii, wiszące ogrody królowej Semiramidy w Babilonie i piramidy w Gizie.

Około 430 r. p.n.e. poproszono Fidiasza, największego rzeźbiarza owego czasu, o wykonanie posągu Zeusa do świątyni w Olimpii. Na podstawie prowadzonych badań stwierdzono, że posąg był siedmiokrotnie większy od człowieka. Nagie fragmenty ciała Zeusa wykonane były z kości słoniowej, natomiast szaty ze złota. Posąg zniknął bez śladu, rzekomo został zabrany przez Bizancjum, ale jego dalszych losów nie udało się ustalić. Dzieło Fidiasza pozostało jedynie na małych monetach, co nie pozwala na dokładną rekonstrukcję.

Wiszące ogrody, inaczej zwane ogrodami Semiramidy, zbudował w Babilonie około 570 r. p.n.e. władca Nabuchodonozor dla swojej żony. Babilońskie ogrody kwitły na tarasowo wznoszącej się podstawie. Był to rodzaj sztucznie nawadnianego ogrodu na dachu. Jest zrozumiałe, iż ta wspaniale kwitnąca w pustynnym klimacie oaza wzbudzała zachwyt. W 1899 r. w babilońskich wykopaliskach odkryto w południowo-wschodniej

części pałacu system sklepień z głęboką studnią, odpowiadający starożytnym opisom. Do dziś jednak nie potwierdzono ani nie zaprzeczono, iż są to fundamenty wiszących ogrodów.

Piramidy w Gizie są jedynym z siedmiu cudów starożytnego świata, które przetrwały do dziś. Trzy największe piramidy są grobowcami trzech faraonów: Cheopsa, Chefrena i Mykerinosa i powstały w latach 2600–2500 p.n.e. Najpierw budowano drogę, po której transportowano nad Nil bloki kamienne z gór libijskich. Praca ta trwała 10 lat. W tym samym czasie przygotowywano komory grobowe. Właściwą piramidę budowano 20 lat.

§ 3. Style

Style wypowiedzi

Teksty językowe bywają zróżnicowane stylistycznie. Można się o tym przekonać, gdy się porówna różne teksty wypowiadane lub napisane w języku literackim, np. wypowiedź potoczną, dzieło naukowe i utwór literacki. Wyraźne różnice występują zwłaszcza w zakresie słownictwa i składni. Styl tekstów mówionych lub pisanych zależy od wielu czynników: od celu i treści wypowiedzi, od typu nadawcy i odbiorcy, od warunków, w jakich się wypowiadamy, a w dziedzinie literatury – także od prądu i gatunku literackiego.

Do głównych odmian stylowych języka zalicza się następujące style: *potoczny, naukowy, publicystyczny, urzędowy i artystyczny*. Wymienione odmiany są jeszcze wewnętrznie zróżnicowane, co dotyczy zwłaszcza stylu artystycznego.

19. Porównaj zestawione teksty. Po czym poznajesz ich zróżnicowanie społeczne? Zastanów się, z jakich środowisk wywodzą się nadawcy tych wypowiedzi?

13 STYCZNIA

Przed czternastką byłam dzieckiem. Naprawdę. Chodziłam do szkoły, zbierałam piątki i słuchałam nauczycieli. Potem okazało się, że nie warto słuchać dorosłych. Wsłuchałam się w siebie i poniosłam klęskę. Całkowita przegrana. [...].

Filipie, gdy robiłeś mi pierwszy zastrzyk, wierzyłam, że dajesz mi szczęście. Ale ty już wiedziałeś, że mnie zabierasz. I cieszyłeś się, że kiedyś nie będziesz umierał sam.

(B. Rosiek "Pamiętnik narkomanki")

Szwagier wdrapał na choinkie i dawaj przy lampach majdrować. Wtem trakcie prąd się samoczynnie nazad włączył i jak zaczęło szwagrem rzucac, nie wiedzieliśmy, co z tem fantem robić. Do choinki bojęliśmy się podchodzić, bo iskry się z niej sypali, szwagier nogamy wierzgał, świecidełka zdrucał i pomocy wzywał. Nareszcie wujo Orzechowski [...], podskoczył do krzaka i złapał szwagra za nogie. I od razu jak wujem Orzechowskiem prąd nie zatrzęsie, jak go nie rąbnie w pierwsze krzyżowe, skikał na dwa metry w górę. Ale szwagra za nogie nie puszczał. Takie obaj zaczęli robic hopki, że myśleliśmy, że nam mieszkanie na amen "wyremontują".

(S. Wiechecki-Wiech)

To mostek był przyczyną awarii, zwarły się elektrody świecy. Oskrobałem nagar w kanałach wylotowych cylindra i wymieniłem zapieczone pierścienie tłokowe. Jedynka sama wyskakiwała na luz, bo zużyło się koło zębate.

Styl potoczny

Styl potoczny cechują przede wszystkim wypowiedzi mówione, choć niekiedy występuje także w swobodnych tekstach pisanych, zwłaszcza w listach i pamiętnikach. W mowie najczęściej przejawia się w formie dialogu, rozmowy dwu lub więcej osób, ponadto także w monologu, np. w żywym opowiadaniu. Słownictwo tego stylu zawiera wiele wyrazów o silnym zabarwieniu uczuciowym. Składnię stylu potocznego charakteryzują nieregularności i uproszczenia w budowie zdania. Przeważają zdania pojedyncze. Unika się zdań długich, wielokrotnie złożonych, często natomiast występują równoważniki zdań, zdania niepełne i urwane.

Styl potoczny występuje także w utworach artystycznych, przede wszystkim w dialogach. Elementami języka potocznego posługują się pisarze również dla ożywienia opisu, scharakteryzowania środowiska lub osoby mówiącej, dla odświeżenia środków artystycznego wyrazu i dla zbliżenia języka literatury do języka mówionego.

20. a) Przeczytaj fragment tekstu. Kto jest w nim narratorem?

– Pan – mówię do owego kupca – rzucasz podejrzenia na Wokulskiego?

– Nie, panie – mówi znowu on – ja tylko powtarzam, co gada całe miasto. Nie myślę bynajmniej szkodzić Wokulskiemu, osobliwie w opinii pana, który jesteś jego przyjacielem (i słusznie, boś patrzył na tego człowieka, kiedy był inny niż dziś), ale... Przyznaj pan, że ten człowiek szkodzi naszemu przemysłowi... Nie sądzę również jego patriotyzmu, panie Rzecki, ale... szczerze panu powiem (bo przecie wobec pana muszę być szczery), że te perkaliki moskiewskie... Rozumie pan?

Byłem wściekły. Gdyż jakkolwiek jestem eks-porucznikiem węgierskiej piechoty, nie mogę jednak pojąć: czym perkaliki niemieckie są lepsze od moskiewskich? Ale z moim kupcem nie było gawędy. W taki sposób bestia podnosił brwi, tak ruszał ramionami, a tak rozkładał ręce, iż w końcu pomykałem, że on jest wielki patriota, a ja gałgan, choć w tym czasie, kiedy on nabijał kieszenie rublami i imperiałami, mnie paręset kul przeleciało nade łbem...

Naturalnie, że opowiedziałem o tym Stachowi, który wysłuchawszy odparł:

– Uspokój się, mój kochany. Ci sami ludzie, którzy mnie ostrzegają, że Suzin jest hultaj, przed miesiącem pisali do Suzina, że ja jestem bankrut, szachraj, eks-powstaniec.

Po rozmowie z tym poczciwym kupcem, którego nawet nazwiska nie wymienię, i po wszystkich anonimach, jakie odebrałem, postanowiłem sobie zapisywać rozmaite opinie, wypowiadane przez dobrych ludzi o Wokulskim.

(B. Prus)

b) Wypisz z przytoczonego fragmentu charakterystyczne dla stylu potocznego związki frazeologiczne.
c) Wskaż zdania, które uważasz za typowe dla tego stylu.
d) Jakie funkcje stylistyczne pełnią elementy stylu potocznego w przytoczonym fragmencie?

21. Opisz w liście do kolegi (koleżanki) ostatni tydzień swoich wakacji.

Styl naukowy

Styl naukowy występuje w pracach naukowych z różnych dziedzin specjalnych. Charakteryzują go:

1) występowanie terminów naukowych, tj. wyrazów mających ściśle określone znaczenie i używanych w danej dziedzinie wiedzy, nie zawsze dla ogółu zrozumiałych;

2) brak w zasadzie językowych środków obrazowych i figur stylistycznych;

3) przewaga zdań złożonych, wiązanych podrzędnie, nie współrzędnie, często wielokrotnie złożonych, o skomplikowanej budowie.

Autor pracy naukowej musi przede wszystkim przedstawić i udowodnić swoje tezy i poglądy, dlatego obowiązuje go ścisłość sformułowań i logiczność rozumowania, oparcie się na faktach, nie zaś odwoływanie się do uczuć i wyobrażeń czytelnika.

Styl naukowy powinien się odznaczać przede wszystkim jasnością. Obrazowość nie jest jego cechą istotną, chociaż umiarkowane stosowanie środków językowych obrazowych jest tu możliwe. Do cennych właściwości stylu naukowego zaliczamy zwięzłość i żywość.

Od prac ściśle naukowych różnią się stylowo prace popularnonaukowe, przeznaczone dla szerszego kręgu odbiorców. Autorzy takich prac starają się przystępnie, obrazowo omawiać problemy naukowe i techniczne, bądź unikając specjalnych terminów, bądź też za każdym razem wyjaśniając ich znaczenie.

22. Przeczytaj tekst. Scharakteryzuj jego styl. Zwróć uwagę na słownictwo specjalne i na składnię. Czy możesz wskazać wyrażenia obrazowe lub silniej zabarwione uczuciowo? Jak określisz ogólny ton tego tekstu?

N a r r a t o r – to skonstruowana przez autora fikcyjna osoba opowiadająca w dziele epickim, nadawca wypowiedzi, w której rodzi się, kształtuje i rozwija świat przedstawiony utworu: fabuła, postacie, tło zdarzeń.

Największe zróżnicowanie kategorii narratora wystąpiło na gruncie powieści. Z reguły za wzorcowy uznaje się typ narratora ukształtowany w klasycznej powieści XIX wieku, charakteryzujący się daleko posuniętym ukryciem poza opowiadanym światem, nie motywowaną empirycznie wszechwiedzą na temat zdarzeń i postaci, jednolitością punktu widzenia i stałym dystansem wobec przedmiotu narracji. Pisarze późniejsi – od naturalizmu poczynając – sprowadzają punkt widzenia narratora do stanowisk jednej lub kolejno różnych postaci albo wręcz sytuują go w świecie przedstawionym, wśród bohaterów, o których opowiada.

Ze sposobem językowego przejawiania się narratora wiążą się dwie podstawowe formy narracji: n a r r a c j a a u t o r s k a (albo trzecioosobowa), mniej lub bardziej zobiektywizowana, prowadzona przez opowiadacza umieszczonego poza światem przedstawionym, i narracja pamiętnikarska (albo pierwszoosobowa), w której narrator jako "ja" przedstawia zdarzenia z pozycji ich świadka lub uczestnika.

(wg Słownika terminów literackich)

23. a) Poniższe dwa fragmenty tekstu zostały wybrane z dwu książek o bardzo zbliżonej tematyce: Anny Wierzbickiej "O języku dla wszystkich" i Tadeusza Milewskiego "Językoznawstwo". Jedna z tych książek jest pracą naukową, druga zaś – popularnonaukową. Przeczytaj uważnie oba teksty i na podstawie różnicy stylu ustal, który fragment z której książki pochodzi.

I

W ostatnich czasach przyjęło się w nauce, aby system znaków oznaczać wyrazem *kod.* Wyrazu tego używa się w bardzo szerokim znaczeniu, obejmującym wszystkie systemy znaków, które funkcjonują w świecie zwierząt, ludzi i maszyn. Z tego punktu widzenia każdy język, np.: język polski, jest pewnego rodzaju kodem...

Ten sam kod może być realizowany przy pomocy różnych kanałów. Takie właśnie różne postacie jednego i tego samego kodu realizowane tylko przy pomocy różnych kanałów informacji nazywamy jego subkoda-

mi. Jeden z nich, najczęściej używany, jest subkodem głównym. I tak np. możemy wymienić pięć różnych subkodów języka realizowanych przez różne kanały informacyjne, a mianowicie: 1) subkod wzrokowy przemijający – mowa mimiczna głuchoniemych; 2) subkod wzrokowy trwały – pismo; 3) subkod główny wokalno-audycyjny – język mówiony; 4) subkod instrumentalno-audycyjny – mowa bębniona Murzynów; 5) subkod dotykowy, posługujący się zmysłem dotyku jako kanałem informacyjnym – alfabet dla niewidomych Braille'a (Brajla).

II

Rzeczywistość to nieskończona ilość przedmiotów, zjawisk, cech. Trudno nawet znaleźć dwa przedmioty czy zjawiska, które nie miałyby ze sobą jakichś cech wspólnych. Zbiór przedmiotów, które posiadają jakąś cechę wspólną – to pewna klasa...

Liczba klas jest nieskończona – słownictwo wszystkich języków ograniczone; zrozumiałe zatem, że nie wszystkim klasom mogą odpowiadać odrębne wyrazy. Które klasy dane społeczeństwo wyróżnia językowo – o tym decyduje doświadczenie, sposób życia, zainteresowania społeczeństwa, które tym językiem mówi...

Lapończycy posługują się mnóstwem wyrazów na oznaczenie rena: innym słowem nazywa się rena jednolatka, innymi dwu-, trzy-, cztero-, pięcio-, sześcio- i siedmiolatki; istnieje około 20 słów na oznaczenie lodu, 11 – na zimno, 41 – na różne postaci śniegu, ale próżno szukalibyśmy w tym języku wyrazów odpowiadających naszym "mróz", "śnieg", "zimno". "Śnieg – ale jaki?" – zapytałby Lapończyk. "Padający czy leżący, suchy czy mokry? Jak można określać jednym wyrazem zjawiska tak różne?"... U Azteków z Meksyku – jeden wyraz odpowiada naszym "mróz", "śnieg" i "lód".

Zulusi z Południowej Afryki nie posiadają w swym języku wyrazu odpowiadającego naszemu "krowa"... Owszem, mają wyraz oznaczający białą krowę i inny, oznaczający czerwoną krowę, ale "krowa w ogóle" – nie, takiego wyrazu nie ma. W języku hopi, którym mówią Indianie z Arizony, istnieje wyraz *masa'ytaka,* oznaczający wszystko co lata, czy to będzie owad, samolot czy lotnik. Podobnie w sudańskim języku *anuk* jest wyraz oznaczający każdy przedmiot zrobiony z metalu, czy to będzie igła, czy samolot.

b) Wskaż w tekstach te wyrazy, połączenia wyrazów lub zdania, które według ciebie mogą być podstawą określenia ich stylu.

c) Scharakteryzuj styl tekstu naukowego. Zwróć uwagę na słownictwo specjalne i na składnię. Czy możesz wskazać wyrażenia obrazowe lub silniej zabarwione uczuciowo?

d) Jak określisz ogólny ton tekstu naukowego, a jak popularnonaukowego?

Styl urzędowy

W stylu tym pisane są wszelkie pisma o charakterze urzędowym: *akta prawne i państwowe, urzędowe wezwania, korespondencja handlowa, podania, protokoły, sprawozdania z posiedzeń i zebrań, okólniki*.

Styl urzędowy charakteryzują pewne konwencjonalnie ustalone formuły, ściśle związane z rodzajem wypowiedzi. Brak w nim elementów obrazowych oraz form językowych odbijających żywsze uczucia, często natomiast występują zwroty nie używane w innych stylach. W różnych lokalach i instytucjach spotykamy np. napis: *Uprasza się o cisze*, albo: *Uprasza się o zamykanie drzwi*. Wyraz *upraszać* w stosunku do *prosić* znaczy tyle co "*usilnie prosić*" i dziś jest rzadko używany. Stosowanie go w takich sytuacjach nadaje mu odcień grzecznej a zarazem urzędowej prośby.

Charakterystyczna dla stylu urzędowego jest bezosobowość i kategoryczność sformułowań, wyrażająca się m. in. w częstym stosowaniu strony biernej i zdań bezpodmiotowych oraz takich wyrazów, jak *należy, powinien, jest obowiązany, zabrania się* itp.

Typowy dla stylu urzędowego jest też podział tekstu na wyraźnie wyodrębnione jednostki: *punkty, podpunkty, paragrafy* itp.

24. Przeczytaj tekst. Wskaż środki językowe charakteryzujące jego styl.

SPOSÓB ADRESOWANIA LISTÓW

Adres musi zawierać następujące dane:

1) imię i nazwisko adresata lub pełne brzmienie nazwy instytucji, urzędu, firmy itp.;

2) dokładnie oznaczoną siedzibę adresata: miasto, ulicę, numer domu, mieszkania, kod pocztowy;

3) adres powinien być umieszczony w prawej części koperty z uwzględnieniem miejsca na znaczki – około 4 cm na umieszczenie znaczków i 5 cm od lewego brzegu na umieszczenie pocztowych wskazówek;

4) adres nadawcy umieszcza się w górnym lewym rogu koperty.

25. Przypomnij sobie, czym charakteryzuje się styl urzędowy i napisz ogłoszenie lub oficjalne zaproszenie.

Ogłoszenie – to wypowiedź informacyjna. Istotą ogłoszenia jest podanie wiadomości lub zwrócenie uwagi na coś. Cechuje je zwięzłość i rzeczowość. Najczęściej zamieszczane w prasie lub może być przekazywane w radiu i telewizji.

26. a) Oto ogłoszenia z "Kuriera Galicyjskiego". Przeczytaj je.

Korzystaj z usług polskich przewodników ze Lwowa!
Fachowe oprowadzanie po Lwowie, pilotowanie grup
turystycznych po Kresach w języku polskim
tel.: +380679447843, +380677477329

POLSKI ZESPÓŁ PIEŚNI I TAŃCA “LWOWIACY” ZAPRASZA
do Studium Tańców Polskich, założonego przy PZPiT “LWOWIACY”, dzieci i młodzież w grupach wiekowych 5–8 lat, 8–12 lat, 12–15 lat oraz do starszej grupy zespołu.
Próby zespołu odbywają się w szkole nr 10 we wtorki i czwartki w godzinach od 18:00 do 21:00. Zgłoszenia przyjmujemy podczas prób zespołu lub na telefon: 0-677-982-315 bądź: 233-05-70, a także udzielamy fachowych rad w dziedzinie polskiego tańca i strojów ludowych.
prezes LMDMSO Stanisław Durys

b) Napisz ogłoszenie: 1) o odwołaniu zajęć lekcyjnych; 2) o organizowaniu akcji na rzecz dzieci osieroconych.

27. Zredaguj ogłoszenie o zagubieniu (znalezieniu) czegoś. Powinno ono być rzetelne, czytelne, estetyczne, musi zawierać informację o nadawcy (adres zamieszkania lub telefon).

UWAGA!

Treść ogłoszenia ... telefon lub adres ... podpis...

28. Napisz ogłoszenie o zaginięciu psa. Dopisz odpowiednie informacje i określenia.

OGŁOSZENIE

W dniu ... w okolicy ... zaginął pies.
Jest to pies (podaj rasę) ..., ma sierść ..., ogon ..., uszy ... . Bardzo proszę osobę, która znalazła psa i zaopiekowała się nim o odprowadzenie go do (podaj swoje imię, nazwisko i adres) ... albo o wiadomość telefoniczną (podaj swój numer telefonu) ... .

Styl artystyczny

Styl artystyczny jest cechą utworów literatury pięknej. Jest to styl, w którym środki obrazowe przeważają nad innymi środkami językowymi i to wyróżnia go spomiędzy innych stylów. Nie znaczy to, że pisarz tworzący w tym stylu zupełnie nie ma posługiwać się środkami charakterystycznymi dla stylu naukowego, publicystycznego, urzędowego, potocznego itp. Często pisarze celowo uciekają się do elementów innego stylu, np. w dialogach charakteryzujących pewne środowiska społeczne, zawodowe itp. wprowadzają wyrażenia i zwroty spotykane w tych środowiskach: potoczne, regionalne, gwarowe. Opisując jakąś dziedzinę życia naukowego, mogą wprowadzać terminy naukowe. Zależne to jest od rodzaju utworu i od tematu, który autor porusza. Pisarz ma do dyspozycji wszystkie środki językowe, wszystkie elementy stylu i umiejętnie je wyzyskuje.

29. Przeczytaj fragment tekstu, wskaż w nim środki stylistyczne charakterystyczne dla jego stylu. Jaki to styl? Jakie cechy tego stylu ilustruje przytoczony fragment?

W TATRACH

Słońce zapadło w opary fioletowe, wisząc nad szerokimi kopcami gór wznoszących się od zachodu. Żółkło, czerwieniało i tonęło migotliwie w rozżarzonym dokoła niego powietrzu. Cały wał gór leżał mroczny, sinobłękitny, tylko po szczytach paliły się małe, różowe płomyki, a na wschodzie oblana czerwonym blaskiem piramida Hawrania świeciła ponad ciemnymi obszarami lasów. Zachodni kraniec Tatr żarzył się i topniał w ognisku słonecznym, palącym się ostatnimi jaskrawymi blaskami. Nagle ściemniało – pomarańczowa tarcza przesunęła się, nie świecąc już, przez opar rdzawy i znikła za zrębem ziemi.

(S. Witkiewicz)

30. Przeczytaj poniższe utwory. Do jakiego stylu je odniesiesz? Znajdź w nich środki stylistyczne (zdrobnienia, apostrofę, poetyzm, metaforę, symbol).

Przypomniał mi się Twój pokoik,
Tak dawno, dawno nie widziany:
Pianinko, sofka, etażerka
I obrazeczków pełne ściany.

(J. Tuwim "Epistoła sentymentalna")

Miły Teatrze Wielki, domowy teatrze,
Gdzie są filary twoje, tak pogodne zawsze?
Gdzie schody staroświeckie i złocone rampy,
Oświetlone poezją secesyjnej lampy?

(St. Baliński "Wieczór w Teatrze Wielkim")

"W tej czarnej gęstwinie parku, we włochatej sierści zarośli, w masie kruchego chrustu były miejscami nisze, gniazda najgłębszej puszystej czarności..."

(B. Schulz "Sklepy cynamonowe")

Niepomny, że nadchodzą już zmierzchu godziny,
Marzy, błądząc rękami wśród mroków półtonu,
Jako ptak zawieszony pod niebem plafonu[1],
Michał Anioł, samotny stoi na szczycie drabiny.

Chmurny czasem i pyszny jako Serafiny[2]
Groźną ręką strącone w głąb boskiego tronu,
Przy jękliwej modlitwie wieczornego dzwonu,
Oczy mrużąc, przystaje u wejścia Sykstyny[3].

(A. Słonimski "Michał Anioł")

[1] plafon – malowidło na tynku lub płótnie.
[2] Serafiny – anioły otaczające tron Boga.
[3] Sykstyna – kaplica papieży w Watykanie, zbudowana za czasów papieża Sykstusa IV (XV w.).

Styl publicystyczny

Styl publicystyczny występuje najczęściej w tekstach zamieszczanych w prasie przede wszystkim w dziennikach i tygodnikach przeznaczonych dla szerokiego kręgu czytelników. Jest on bardzo zróżnicowany, co się wiąże z różnymi tematami tekstów publicystycznych (np.: teksty na tematy polityczne, gospodarcze, literackie, obyczajowe) oraz z różnymi odmianami gatunkowymi publicystyki.

Styl publicystyki musi być komunikatywny, czyli prosty i zrozumiały, być sugestywny, tzn. zawierać argumenty trafiające zarówno do umysłu, jak i do uczucia czytelnika, zawierać elementy obrazowe. Słownictwo tekstów publicystycznych jest bardziej konkretne i zrozumiałe dla szerokiego ogółu odbiorców niż słownictwo tekstów naukowych.

Wiele tekstów publicystycznych, zwłaszcza felietonów, zawiera elementy humoru i ironii, a więc środków językowych ożywiających styl i zachęcających do lektury.

Składnia większości tekstów publicystycznych charakteryzuje się większą prostotą niż składnia tekstów naukowych. Występuje w nich dużo zdań pojedynczych i współrzędnie złożonych, a oprócz zdań oznajmujących pojawiają się zdania pytające, zwłaszcza pytania retoryczne.

31. a) Przeczytaj teksty I), II), III). Wszystkie pochodzą z prasy. Przedstaw ustnie treść jednego z nich. Wymień środki językowe wybranego tekstu.

I) SŁODKI "CUD" OCEANU

To cud. Ocean obmywający plaże indyjskiego Mumbaju (dawniej Bombaj) jest słodki. Tysiące mieszkańców finansowej stolicy Indii wyległo na brzeg, żeby napić się "świętej" wody, która uzdrawia. Ludzie kąpią się i zabierają ze sobą wodę w butelkach, aby "uzdrowić"

całą rodzinę. Nikt nie zwraca uwagi na ściek w pobliżu plaży, przez który tysiące ton zanieczyszczeń dostają się do oceanu. Rząd stanu Gudżarat, w którym znajduje się Mumbaj, jest przerażony. W obawie przed epidemią władze postawiły na nogi wszystkie służby medyczne. Prezenterzy telewizyjni apelują o rozwagę i powstrzymanie się od spożywania wody. Bez rezultatów. Lud wiwatuje i przypisuje cud świętemu sufickiemu, którego mauzoleum znajduje się w pobliżu. Niestety, naukowcy przypisują "cud" wyciekowi z pobliskiej kanalizacji.

("Przekrój", 2007)

II) OLIWA MA SKWER IM. MARKA BEZRUCZKI

Jeden z oliwskich skwerów nosi imię Marka Bezruczki – ukraińskiego generała, który dowodził m.in. obroną Zamościa przed Armią Czerwoną. Skwer znajduje się w pobliżu pętli tramwajowej w Gdańsku Oliwie. O taki sposób uhonorowania bohatera, wnioskował konsul Ukrainy.

Gen. Marko Bezruczko uznawany jest przez publicystów i historyków za symbol polsko-ukraińskiego braterstwa broni i wspólnej walki z komunistycznym zagrożeniem. Z wnioskiem o nadanie nazwy Skwer im. Marka Bezruczki wystąpił konsul Ukrainy w Gdańsku.

("Gdańsk.pl")

III) SIKORKA TEŻ DŁUBIE WŁASNY DOMEK

Nie tak dawno kolega pokazał mi parę sikorek czarnogłowych kręcących się przy kikucie niewielkiej brzozy. Nie było w tym nic dziwnego. Najwyższa pora, by ptaki te szukały odpowiedniego miejsca na gniazdo. A w kikucie niezbyt wysoko nad ziemią znajdowała się całkiem sympatyczna, niewielka dziupla. Sądząc po wielkości otworu, w sam raz dla sikory.

Kiedy jeden z ptaków zniknął w jej wnętrzu, od strony kikuta dobiegło cichutkie, ale bardzo wyraźne stukanie. Nie było wątpliwości, że ptaszek po prostu wykuwał swoją dziuplę. Zupełnie jak dzięcioł. Zaskakujące!

Okazuje się, że sikory czarnogłowe biorą się do stukania właśnie przez dzięcioły. Problem w tym, że sikory czarnogłowe raczej nie mają w czym przebierać. Dwa ich ulubione środowiska to lęgi we wczesnej fazie rozwoju oraz iglaste bory. W jednym środowisku dominują zarośla wierzbowe, w drugim – drzewa iglaste. Na nieszczęście dla czarnogłowych i w jednych, i w drugich o dziuplę naturalną bardzo, ale to bardzo trudno. W świerkach czy sosnach takie otwory nie powstają. Podobnie jest z młodymi wierzbami w lęgach. Są jeszcze dziuple dzięciole. Ale te są przecież niebezpieczne.

Sikorze czarnogłowej nie pozostaje więc nic innego jak dłubanie własnego domku.

("Gazeta Wyborcza")

b) Do jakiej dziedziny odnosi się tekst "Sikorka dłubie własny domek"? Wymień zagadnienie przedstawione w tekście.

32. a) Uporządkuj podane wyrazy, wpisując je w odpowiednich rubrykach tabelki, następnie zaznacz przez ponumerowanie wyrazów, w jakiej kolejności należałoby je napisać, żeby w każdej rubryce uzyskać układ alfabetyczny.

Wyrazy charakterystyczne dla stylu			
potocznego	artystycznego	urzędowego	naukowego

Wicher, schab, błękitny, szata, jajecznica, mikrobiologia, prawomocny, unieważnić, logarytm, składnia, formant, inwentarz, bankomat, zmywak, pełnomocnik, rosół, opiewać, niebotyczny, genetyk, parapet, transplantacja, dal, płonąć, świetlisty, odroczyć, dowództwo, czat, musztarda, Internet, podanie, srebrzysty, grzebień, hiperbola, elektron, złoto, mikron, słownictwo, pokwitowanie, kompakt, geologia, komisja, dwutlenek, kawa.

b) Na podstawie stylu publicystycznego objaśnij, dlaczego w powyższej tabelce nie ma rubryki na słownictwo znamienne dla tego stylu.

33. Przeczytaj tekst publicystyczny. Dołącz do niego nagłówek. Spróbuj dopisać kilka zdań własnych do podanego tekstu.

Zapach chleba bardzo intensywnie działa na nasze zmysły. Mało kto jest w stanie oprzeć się pokusie odłamania kęsa ze świeżego, gorącego bochenka. Od zarania dziejów ma niebagatelne znaczenie symboliczne, stał się bohaterem wielu przysłów i porzekadeł. Mówi się często: “Mieć spokojny kawałek chleba”, “Głodnemu chleb na myśli” czy “U wdowy chleb gotowy” lub wręcz “Bez pracy nie ma kołaczy”. O “kromkę” chleba naszego powszedniego” modlą się codziennie w wielu domach. Jest zatem zrozumiałe, że po gorący, taki z chrupiącą skórką potrafimy cierpliwie czekać w kolejce.

34. Przeczytaj tekst. Jaki to styl?

Na ogół nie zdajemy sobie sprawy, jakich zmian w naszej cywilizacji dokonał wynalazek garnka. Kiedy ludzie nauczyli się gotować, mogli już zasiedlać obszary, na których przedtem nie było co jeść.

Użycie ognia do przygotowywania posiłków było pierwszym przewrotem kulinarnym. Dało możliwość poszerzenia diety człowieka o potrawy pieczone w ogniu czy też wędzone w dymie. Pieczono przeważnie na rozgrzanych kamieniach lub na kłach mamuta wbitych w ziemię po obu stronach paleniska. Taki właśnie ruszt, pochodzący z X tysiąclecia p.n.e., znaleziono na Ukrainie. Pierwsze próby wykorzystania gorącej wody do sporządzania jedzenia przeprowadzono przy użyciu muszli lub skorup żółwi. Gotowano również potrawy w grubej skórze, którą umieszczano nad ogniem.

(A. Fiedoruk)

Sprawdź siebie

1. Co nazywamy tekstem?
2. Jakie znasz style?
3. W jakich okolicznościach używamy stylu potocznego?
4. Czym charakteryzuje się styl artystyczny?
5. Jaki styl spotkasz w swoich podręcznikach?

1. Kształcenie językowe. Dokładne przekazanie treści tekstu w stylu naukowym

35. Przeczytaj tekst, znajdź jego główną myśl. Do jakiego stylu go odniesiesz?

JĘZYK MÓWIONY I JĘZYK PISANY

Językiem mówionym posługujemy się w codziennych rozmowach. Mówienie jest artykułowane przez narządy mowy człowieka i ma charakter czynności odruchowej, wynikający z potrzeby komunikowania się ludzi. W czasie mówienia wysokość brzmienia naszego głosu może się podnosić lub opadać. W ten sposób sygnalizowany jest początek i koniec zdania, bo przecież w **języku mówionym** nie mamy przecinków ani kropek. Zjawisko to nazywa się **intonacją**. Jest ona ważna również wtedy, gdy chcemy kogoś o coś poprosić, komuś coś nakazać lub ostrzec.

Np. *Ja cię tak **bardzo proszę**, chodź ze mną do biblioteki. **Uważaj** – samochód! **Przestań** czytać na lekcji!*

Istotnym elementem jest również akcent, czyli uwydatnienie sylaby w wyrazach bądź wyrazu w zdaniu. W wypowiedziach mamy do czynienia zarówno z akcentem wyrazowym, jak i akcentem zdaniowym.

Np. *W styczniu wystąpi we Lwowie "Pikardyjska Tercja".*
Na koncert pojadę do Kijowa.

Wypowiedzi mówione mają dość swobodną budowę składniową i często towarzyszą im **gesty**, **mimika**. Najważniejsze fragmenty wypowiedzi uzupełniamy intonacją i podkreślamy akcentem. Wypowiadamy się w określonych sytuacjach: w szkole, w domu, na ulicy. Nasze wypowiedzi mają charakter spontaniczny, nie są przygotowane i przede wszystkim mówimy "do kogoś".

Posługiwanie się językiem mówionym wymaga również znajomości norm poprawnej wymowy polskiej. Wyróżniamy dwa typy wymowy: staranną, używaną w języku oficjalnym, w środkach masowego przekazu, i wymowę potoczną, dopuszczalną w małych grupach komunikacyjnych. W żadnym wypadku nie możemy aprobować wymowy niestarannej.

Komunikacja mówiona różni się od pisanej przede wszystkim sposobem powstawania tekstu. Tworzywem tekstu pisanego są rozmieszczone

na papierze lub innym materiale ciągi liter, pauzy i inne znaki graficzne, wytwarzane ręką, a odbierane za pomocą wzroku. Pisanie wymaga określonych warunków: stołu, pióra, komputera, maszyny do pisania. Piszemy znacznie wolniej niż mówimy, ponieważ teksty, wytwory pisania, muszą mieć odpowiednią formę, właściwie dobrane słownictwo odpowiedni układ zdań, a ponadto musimy przestrzegać reguł gramatycznych, ortograficznych i interpunkcyjnych.

(wg J. Kowalikowa, U. Żydek-Bednarczuk)

36. a) Znajdź w powyższym tekście środki językowe, charakterystyczne dla stylu naukowego. Podaj przykłady.

b) Napisz krótką notatkę na podstawie wyżej umieszczonego artykułu, skorzystaj z planu.

Orientacyjny plan:

1. Dwie formy języka – mówiona i pisana.
2. Główne właściwości języka mówionego.
3. Główne właściwości języka pisanego.
4. Wnioski.

37. Opierając się na ćw. 35, przygotuj ustną informację na temat "Właściwości języka mówionego i języka pisanego". Pamiętaj o użyciu stylu naukowego. Adresatem twojej wypowiedzi mają być koledzy z klasy i nauczyciel.

38. Przepisz dialog, wprowadzając osobę narratora. Możesz wykorzystać następujące zwroty:

przywitał Józek kolegę;
przyjaźnie powiedział Antek;
zagadnął Antek;

oznajmił Józek i zapytał;
odpowiedział Antek;
zdziwił się Józek;
oburzył się Antek;
przypomniał sobie Józek;
uspokoił się nieco Antek;
znowu spytał Józek;
wyjaśnił rzeczowo Antek;
wykrzyknął niemal uradowany Józek;
radośnie pożegnał go Antek.

39. Napisz krótki dialog o szkole, posługując się słownictwem środowiska młodzieżowego: *matma, buda, pała, ściąga, belfer, shop, kompa, net, serfować, klikać, blog* itp.

40. Dopisz dwa przykłady frazeologizmów stosowanych w języku potocznym.

darli ze sobą koty, był z nim na bakier, patrzył wilkiem, mówił bez ogródek, nie owijał w bawełnę, wyłożył kawę na ławę, wziął się w garść.

WIADOMOŚCI O JĘZYKU

Powtórzenie materiału opracowanego w klasach 5–7

§ 4. Samodzielne części mowy

41. Przypomnij sobie, jak nazywa się rozdział gramatyki o częściach mowy. Wypisz z tekstu po dwa przykłady odpowiednich części mowy do tabelki.

Samodzielne części mowy					
Rzeczownik	Przymiotnik	Czasownik	Przysłówek	Liczebnik	Zaimek

Niesamodzielne części mowy			
Przyimek	Spójnik	Partykuła	Wykrzyknik

Robinson nadsłuchiwał, tłumiąc oddech. Czy nie słychać jakiegoś wołania? Nic oprócz szumu morza i ptasiego niepokoju na wyspie.

Ruszył wzdłuż wybrzeża. Ogarniało go przerażenie. Począł biec. Mrok już zapadał i z każdą chwilą rosło uczucie osamotnienia.

– Alviedo! Kapitanie Alviedo!

Przystawał co kilkadziesiąt yardów[1], nawołując po imieniu towarzyszy. Dziesięć imion, dziesięć zaginionych ludzi.

– Pereire! Miguelu! Aho-o-oj!

Nadsłuchiwał i ruszał dalej. W małej zatoce znalazł na piasku trzy kapelusze, czapkę i jeden podarty trzewik. Nic więcej. Tu stał najdłużej i krzyczał w stronę lądu i morza aż do ochrypnięcia. Daremnie jednak. Raz tylko zdawało mu się, że ktoś odpowiada przeciągle i jękliwie.

(D. Defoe "Robinson Kruzoe")

[1] yard – ang. jednostka długości równa 0,9144 m.

42. Wymień części mowy, które:

– nazywają przedmiot;
– wskazują na cechy i ilość przedmiotów;
– łączą wyrazy i zdania;
– służą do tworzenia form gramatycznych;
– oznaczają czynność lub stan;
– zastępują rzeczownik, przymiotnik itp.;
– wskazują na okoliczność czynności;
– wyrażają uczucia, podkreślają znaczenie uczuciowe wyrazów.

43. Podkreśl rzeczowniki. Pierwsze litery podkreślonych wyrazów utworzą hasło.

Wśród, krętacz, okolica, daleko, niszczenie, nagły, wyskok, skacząc, taka, energia, rozkaz, oni, samotność, nikt, aktorstwo, czerwień, szarzeć, gdyby, jęk, cokolwiek, absolwent.

… 1. rozmowa towarzyska, wymiana zdań;
… 2. lekcja języka obcego polegająca na ćwiczeniach w rozmowie.

44. Do każdej grupy dopisz pasujący rzeczownik:

kolejarz, strażak, policjant –
przecinek, średnik, myślnik –
skok, pisanie, szycie –
żart, żuraw, życzliwość –
przydawka, orzeczenie, okolicznik –
sprawiedliwość, łakomstwo, prostota –

45. Dopisz wyrazy bliskoznaczne (synonimy).

rezultat, sekret, furia, prognoza, ewolucja, pretensja;

46. Dopisz wyrazy przeciwstawne (antonimy).

zaleta, chaos, nagana, aktywność, optymizm, słabość.

47. a) Zapisz przynajmniej dwa znaczenia podanych rzeczowników.

artykuł, chorągiew, istota, kontakt, magazyn, rząd.

Przykład: kompleks – zespół przedmiotów lub zjawisk tworzących pewną całość; poczucie niższej wartości, zahamowanie.

b) Z każdym z podanych rzeczowników ułóż po dwa zdania tak, aby rzeczowniki wystąpiły w obydwu swoich znaczeniach.

48. a) Popraw tekst, aby uniknąć powtórzeń.

Przed wynalezieniem *druku* książki miały ogromną wartość i dostęp do nich mieli jedynie ludzie bogaci. Wynikało to z tego, że były przepisywane

ręcznie i każde dzieło miało tylko kilka kopii. Przełomowe znaczenie dla upowszechnienia książek miał wynalazek Gutenberga. Ten niemiecki *złotnik* w 1452 r. skonstruował prasę drukarską, dzięki której miał możliwość powielania książek w setkach, a nawet w tysiącach egzemplarzy. Gutenberg nie miał jednak ze swego *wynalazku* żadnych korzyści. Przed uruchomieniem drukarni miał kłopoty finansowe i zaciągnął *pożyczkę*, której nie spłacił w terminie. W 1455 r. miał proces. Wyrokiem sądu cały sprzęt drukarski przypadł wierzycielowi Gutenberga. Mimo wynalazku, który w przyszłości miał przynieść innym ogromne zyski, Gutenberg zmarł w biedzie.

b) Wypisz wyróżnione rzeczowniki, określ ich liczbę, przypadek, rodzaj.

49. Jak sobie wyobrażasz prawdziwego przyjaciela? Odpowiedz, korzystając z "Banku przyjacielskich słówek".

BANK PRZYJACIELSKICH SŁÓWEK

- przyjaciel, kolega, kumpel, brat, bliźni, powiernik, druh
- przyjaźń, miłość, braterstwo, koleżeństwo, życzliwość, oddanie, zaufanie
- wierna, niezawodna, bezinteresowna, stała, wypróbowana, niezłomna
- zażyła, prawdziwa, wzajemna, serdeczna, szczera, dozgonna, dawna, stara
- łączyć, darzyć, zawrzeć, okazywać, dochować, przysiąc
- więzy, związki, dowód
- przyjaciel od serca, przyjaźń do grobowej deski, wyciągnąć do kogoś dłoń, przyjacielski uścisk ręki

50. Uzupełnij zdania odpowiednimi rzeczownikami. O które z nich możesz zapytać *kto* lub *co*?

chomikiem, chłopca, Krzysiek, przyjaźni, laska, Andrzej, rozmowy, kolegów

..... poznał swojego przyjaciela na łące za osiedlem. Pewnego dnia Andrzej przyszedł tam na spacer z ..... . Mężczyzna zauważył ..... siedzącego na ławce. O ławkę oparta była .... podszedł bliżej. Taki był początek ich .... z Andrzejem pomogły Krzyśkowi zmienić stosunek do ..... .

51. Przeczytaj zdania, wstawiając w miejsca pytań rzeczowniki podane w nawiasach. Użyj ich w odpowiedniej formie.

(*kto?*) są dumni z (*z kogo?*) (rodzice, syn)
(*kto?*) przełamał swoją (*co?*) (Krzysiek, nieśmiałość)

(*komu?*) spodobała się (*co?*) Krzyśka	(Maciek, odwaga)
(kto?) przyglądali się (*komu?*) w milczeniu	(kolega, Krzysiek)
(*kto?*) zaprzyjaźnił się z (*z kim?*)	(chłopiec, mężczyzna)
(*kto?*) opowiedział rodzicom o (*o czym?*)	(syn, wycieczka)

52. Odpowiedz na pytania, używając poprawnych form rzeczownika przyjaciel w liczbie pojedynczej i mnogiej.

Kto to jest?	*przyjaciel*	*przyjaciele*
Kogo ci brak?	.....	.....
Komu powierzysz tajemnicę?	.....	.....
Kogo najbardziej cenisz?	.....	.....
Z kim chętnie przebywasz?	.....	.....
O kim mi opowiesz?	.....	.....
(Wołam do ciebie... do was...)	.....	.....

53. a) Podane przysłowia uzupełnij odpowiednimi formami rzeczownika *przyjaciel*.

Dla ..... nowego nie opuszczaj starego.
Umiej być ....., znajdziesz …… .
Prawdziwych ..... poznaje się w biedzie.
Sam działaj, ... nie czekaj.

b) W jaki sposób możesz wyjaśnić pisownię *ó* w wyrazie przyjaciół?

54. Uporządkuj rzeczowniki w każdej grupie w logicznej kolejności. Co je łączy, a co różni?

- zwierzę, goryl, małpa, ssak
- ssak, pudel, zwierzę, pies
- gad, kręgowiec, żmija, zwierzę

55. a) Jakie odgłosy można usłyszeć:

1) na łonie natury;
2) przy ruchliwym skrzyżowaniu.

b) Które są milsze dla uszu? Zapisz co najmniej pięć rzeczowników.

56. Uzupełnij tekst brakującymi przyimkami. Podkreśl wyrażenia przyimkowe. Sformułuj zasadę pisowni przyimków z rzeczownikiem.

… skraju ściernisk, … laskami wzbijały się … małych ognisk pastuszych niskie, nikłe, sinawe dymy. Polne grusze, topole i wierzby stały jeszcze … zieleni gęstej, lecz sczerniałej. Niekiedy żółty liść przelatywał już … powietrzu i gdzieniegdzie … polnych krzakach bielały płatki pajęczyny.

57. Dopisz numery zdań wyjaśniających przenośne znaczenie podanych zwrotów.

Rzuca się go na głęboką wodę –
Wypłynął na szerokie wody –
To woda na jego młyn –
Leje wodę do naczynia bez dna –
Mącił mu wodę –
Wypłynął na czyste wody –
Oblał go zimną wodą –

1) Robi to, nie osiągając rezultatu.
2) To działa na jego korzyść.
3) Pozostawia go własnym siłom.
4) Poszerzył sferę swego działania.
5) Pokonał trudności.
6) Ostudził jego zapał.
7) Przeszkadzał mu.

58. Uzupełnij zdania wyrażeniami przyimkowymi:

na bakier, na językach, pod pantoflem,
pod strażą, u steru, w opałach.

Był strzeżony. Był …
Okazywał jej całkowitą uległość. Był …
Miał kłopoty. Był …
Panował, miał wpływ. Był …
Miał z nim złe stosunki. Był …
Był przedmiotem obmowy, rozmów. Był …

59. Podkreśl rzeczowniki w funkcji podmiotu. Przypomnij, kiedy podmiot może występować w dopełniaczu.

Zima była długa i ciężka. Na drodze potworzyły się wielkie zaspy śniegu. Wielu chłopców jeździło na nartach. Wiosna nastała późno. Dnia przybywało, ale jeszcze w kwietniu zdarzały się mrozy. Brakowało nam słońca, ciepła, zieleni.

Harcerze przeszli dwa kilometry. Zostało im do przebycia pięć kilometrów. Starczało im siły i wytrwałości. Dziesięcioro harcerzy zostało w obozie. Kilka dziewcząt przygotowywało posiłek. Zabrakło wody. Nie było czasu na zabawę. (*Z czasopisma*)

60. Uzupełnij tekst przyimkami. Podkreśl wyrażenia przyimkowe i określ przypadki występujących w nich rzeczowników.

Zdumienie ogarniało ludzi … widok czarodzieja, który ptakom wydarł tajemnicę lotu i pokonał powietrze dotychczas niedostępne … mieszkańców ziemi. Ikar uniesiony zachwytem … potęgą wynalazku, zapomniał … przestrogach ojca i coraz wyżej wzbijał się … błękitne przestworza.

61. Od podanych nazw miejscowych utwórz przydomki, zastępujące dawne nazwiska.

Spychów – Jurand ze …
Nagłowice – Rej z …
Toruń – Paweł z …
Czarnków – Janko z …
Bogdaniec – Zbyszko z …
Maszkowice – Zyndram z …

62. a) Uzupełnij podane zdania rzeczownikami w liczbie mnogiej.

koń, gość, człowiek, brat, pieniądz, rok

Przyjechałem … Muszę się przywitać z … Przyjaźnię się z tymi … Traktuję ich tak, jakby byli moimi … Otrzymałem od nich … przekazem. Ostatnio widziałem ich przed dwoma …

b) Odmień te rzeczowniki ustnie w liczbie mnogiej.

63. Zastąp podane zdania konstrukcjami z rzeczownikiem *oko*.

Nie kłam tak bezczelnie. Przyglądaj mu się uważnie. Nie oszukuj, nie zwódź mnie. Oblicz to w przybliżeniu. Bądź czujny. To mu przeszkadza. Przejrzał, zorientował się w sytuacji. Doznaje zaburzeń wzrokowych. Nie widzi w ciemnościach. Domyślą się tego z wyrazu jego twarzy.

64. Utwórz zwroty z rzeczownikiem *ucho* w odpowiednich przypadkach liczby mnogiej.

odmrozić sobie …, kłaść … po sobie, stulić …, puszczać mimo …, natrzeć komu …, strzyc …

65. Uzupełnij zdania właściwymi formami rzeczownika: *pani, panią*.

Proszę … o filiżankę herbaty. Proszę …, czy to świeży chleb?

66. Uzupełnij zdanie rzeczownikami *liceum, technikum, muzeum*.

Wybiera się do … lub do … W mieście są dwa … i pięć … We Lwowie znajduje się wiele … Byłem w Historycznym … W … gromadzą eksponaty z różnych dziedzin kultury, sztuki, nauki, techniki.

67. Podkreśl rzeczowniki rodzaju męskiego. Wyjaśnij, na czym polega osobliwość ich odmiany.

mężczyzna, tężyzna, drożyzna, oszczerca,
poeta, zdrajca, mądrala

68. Na czym polega osobliwość odmiany rzeczowników: *sędzia, hrabia, ksiądz*? Wyjaśnij, podając przykłady zdań.

69. a) Utwórz wyrażenia, dopisując rzeczowniki.

gustowny –	niedbały –
hojny –	chłodny –
odważny –	tchórzliwy –
estetyczny –	niechlujny –

b) Które z tych przymiotników można przestopniować? Dlaczego?

70. Dopisz do przymiotników czasowniki, które spowodują utratę danej cechy.

brudny – oczyścić, wyprać
chory, ciemny, głodny, gorący, mokry, pusty, smutny

71. Uzupełnij wykropkowane miejsca przymiotnikami:

biały, czarny, dojna, domowy, dziennikarska, morski, stary
… charakter – człowiek zły, przewrotny;
kaczka … – błędna wiadomość zamieszczona w gazecie;
… krowa – interes dający duże zyski;
… kruk – rzadko spotykana książka;
wilk … – doświadczony marynarz;
… wróbel – sprytny, doświadczony człowiek.

72. Zastosuj podane wyrażenia w takich zdaniach, które będą świadczyły o tym, że rozumiesz ich przenośne znaczenie.

czarna owca, gęsia skórka,
końskie zdrowie, krecia robota, wilczy apetyt

73. Wyjaśnij, dlaczego poniższe wyrażenia są błędne. W razie wątpliwości skorzystaj ze słowników.

Dobre walory, ostateczny koniec, najbardziej optymalny, najlepszy bestseller, szczęśliwy happy end, pełny komplet, akwen wodny, ubogi żebrak.

74. Podkreśl określenia przymiotników. Ustal, jakie to części mowy. Na jakie pytania odpowiadają?

Droga była dość wygodna. Widoki były nadzwyczaj piękne. Szczyt był zbyt spiczasty. Chłopcy byli nadzwyczaj silni. Trasa była bardzo długa. Ścieżka była nieco za wąska. Rzeczywistość okazała się zupełnie inna.

75. Uzupełnij tekst podanymi przymiotnikami (w odpowiednich formach gramatycznych). Nad każdym przymiotnikiem napisz przypadek, liczbę, rodzaj. W jakim związku łączy się rzeczownik z określającym go przymiotnikiem?

codzienny, dobry, niezwykły, okoliczny,
powszedni, skrzydlaty, usilny, żelazny.

Demeter podarowała królewiczowi … rydwan i rozkazała mu objeżdżać … krainy, by uczyć ludzi zasiewów i zbiorów. Na … prośbę … bogini Hefajstos wykuł w swej … kuźni … pług i podarował go ludziom. Odtąd chleb … stał się … pokarmem człowieka.

76. Przeczytaj wiersz. Zwróć uwagę na przymiotniki. Czemu one służą? Wypisz je wraz z rzeczownikami, które określają.

W LEŚNICZÓWCE

Tu, gdzie się gwiazdy zbiegły
w taką kapelę dużą,
domek z czerwonej cegły
rumieni się na wzgórzu:
to leśniczówka Pranie,
nasze jesienne mieszkanie.

Chmiel na rogach jelenich
usechł już i się sypie;
w szybach tyle jesieni,
w jesieni tyle skrzypiec,
a w skrzypcach, byle tknięte,
lament gada lamentem.

Za oknem las i pole,
las – rozmowa sosnowa;
minął dzień i na stole
stoi lampa naftowa,
gadatliwa, promienna
jak ze stołu Szopena.

W nocy tu tyle nuceń
i śpiewań, aż do rana.
Księżyc w srebrnej peruce
gra jak Bach na organach
i płynie koncert wielki
przez dęby i przez świerki –
to leśniczówka Pranie:
nocne koncertowanie. (...)

(Konstanty Ildefons Gałczyński)

77. Przeczytaj przymiotniki, które cechują idealnego gościa. Jak myślisz, jakich gości lubią zwierzęta w swoim domu-lesie? Podkreśl odpowiednie przymiotniki. Czy pasują one do ciebie?

taktowny • grzeczny • sympatyczny • kulturalny • punktualny • wesoły • spokojny • delikatny • życzliwy • miły • porządny

78. Wpisz odpowiednie liczebniki, a następnie ustal ich rodzaj: porządkowy, główny, ułamkowy, zbiorowy, nieokreślony.

WZÓR: Do *trzech* razy sztuka. – *główny*.

Nosił wilk razy …, ponieśli i wilka. Wyglądasz jak … nieszczęść. Z … złego imaj się mniejszego. Miłość od … wejrzenia. Rozmowa w … oczy.

79. Wpisz odpowiednie liczebniki.

Ponad … lat temu Adam Mickiewicz napisał “Pana Tadeusza”. Akcja powieści Henryka Sienkiewicza “Qvo vadis” toczy się w czasach … chrześcijan. Zespół muzyczny składający się z … wykonawców to kwartet.

80. Podkreśl rzeczowniki, które nie mają liczby pojedynczej. Uzupełnij zdania, wpisując je kolejno razem z odpowiednimi liczebnikami. Pamiętaj o zastosowaniu odpowiedniej formy.

skrzypce, altówki, nożyce, zeszyty, drzwi, okna, wrota, kobiety, sklepy

Musiałem dostroić (2) …
W moim domu wymieniono (4) …
Na stole ktoś zostawił (3) …
Do skarbca prowadził (7) …

81. Zapamiętaj.

Są trzy sposoby zapisywania dat:

14.06.2008 14 VI 2008 14 czerwca 2008

Należy przestrzegać kolejności: dzień, miesiąc, rok. Wyjątkiem są niektóre pisma urzędowe i programy urzędowe.

82. Wpisz słownie liczebniki w odpowiedniej formie.

Luwr jest odwiedzany przez prawie (2 000 000) …… turystów rocznie. Zgromadzony tam zbiór dzieł sztuki uważa się za (1) …… z najznakomitszych na świecie. Aby obejrzeć go w całości, trzeba przejść (15) …… kilometrów. W (225) …… salach wystawione są dzieła powstałe w okresie od (3300) …… roku p.n.e. aż do dzisiaj. Do Luwru przyjmuje się dzieła artystów dopiero (60) …… lat po ich śmierci. Według kustoszy

Luwru po takim okresie można stwierdzić, czy dzieło danego artysty zasługuje na ekspozycję w tej świątyni sztuki.

Ułożono listę (6) …… najsłynniejszych obrazów Luwru. Są to: *Gioconda (Mona Lisa)* Leonarda da Vinci, *Kobieta podczas toalety* i *Portret Franciszka I* Tycjana, *Mistyczne zaślubiny św. Katarzyny* Correggia oraz *Portret Baltasare Castiglione* i *Portret Joanny Aragońskiej* Rafaela. (*Z gazety*)

83. Zapisz liczebniki słownie i rozwiąż zadanie.

Hodowca ma (32) …… źrebiąt, (2) …… razy mniej gąsiąt niż kurcząt, (3) …… razy więcej kurcząt niż źrebiąt oraz o (5) …… prosiąt więcej od kurcząt.

Hodowca ma:

…….. źrebiąt,
…….. kurcząt,
…….. gąsiąt,
…….. prosiąt,
…….. zwierząt.

84. Zapisz dzisiejszą datę na trzy sposoby.

……

85. W odpowiednich miejscach wstaw kropki.

W dzienniku mam 5 numer.
15 VII 1410 r. stoczono bitwę pod Grunwaldem.
Wykonajcie zadanie do 10 września.
W 3 tygodniu wakacji wyjeżdżam w góry.
Tuż przed metą wyprzedził rywali i zajął 1 miejsce.
W X wieku Polska przyjęła chrześcijaństwo.

86. a) Wyróżnione słowa zastąp w następnym zdaniu odpowiednimi zaimkami.

Lubię chodzić w *wytartych* dżinsach. Mój tata też nosi … spodnie. *Z kolegami* spotkałem się przed kinem. Potem poszedłem z … na pizzę. Józek *bardzo* szybko biega. Też chciałbym … biegać. *Wieczorami* przychodzę do kawiarenki internetowej. Odwiedzam … strony poświęcone muzyce. Uwielbiam powieści science fiction. Czytam … jednym tchem. Dostałem od mamy na urodziny *dziesięć* hrywni. Wujek też dał mi … . Moja siostra ma *osiemnaście* lat. Hanka też ma … .

b) Wpisz zaimki w odpowiednie kolumny tabeli.

rzeczowne	przymiotne	przysłowne	liczebne

87. a) Wpisz podane zaimki w odpowiedniej formie.

Dzisiaj zadzwoni do (ja) Ola. Spotkałem się z (tyle) przychylnymi opiniami. Powinien pojechać z (my) na wycieczkę. Prosiłem (oni), żeby przyszli wcześniej. Nie mówią o (on) zbyt dobrze. Poproś (ktoś) o pomoc. Zazwyczaj (nic) się nie dziwię.

b) Przypomnij sobie, jakie to grupy zaimków.

88. Popraw szyk wyrazów w zdaniach tak, aby zaimki odnosiły się do odpowiednich wyrazów.

Poszedłem z kolegą na basen, który bardzo dobrze pływa.
Kupiłem książkę w nowej księgarni, którą przeczytałem jednym tchem.
Jechałem samochodem z tatą, który w drodze zepsuł się kilka razy.

89. Popraw błędy związane z użyciem zaimków.

Nie wiesz, kogo jest ten pies?
Powinieneś poprawić tą notatkę.
Proszę cię, zamknij wreszcie te okno.
Widzę dojrzałe jabłko. Zerwij mi go.
Ciekawe, ile uczniów jest nieobecnych.
Mi się to wszystko bardzo nie podoba.
Wreszcie powiem tobie prawdę.
Chciałem zaprosić ciebie na urodziny.
Chyba zbyt długo zastanawiasz się.
Przyszły do ciebie nowe koleżanki. Chciałbym ich poznać.

90. Popraw błędy związane z użyciem zaimków.

Dostałem tą maskotkę od Asi. Wystarczy same zaproszenie. Na stole jest ciasto. Pokrój go. Czy rozumiesz te polecenie? Dlaczego tak pchasz się? Zgadnij, kogo to głos. Ostatnio trudno jego zastać w domu. Szczenięta są głodne. Musisz ich nakarmić.

91. Podkreśl przysłówki.

JAK MÓWIĆ I CZYTAĆ POPRAWNIE?

- Starannie wymawiaj każde słowo, zwracając uwagę szczególnie na końcówki wyrazów.
- Zdania i frazy wypowiadaj wolno, uważaj na znaki przestankowe.
- Prawidłowo oddychaj podczas pauz.
- Jeśli podczas czytania stoisz, bądź wyprostowany, lewą nogę wysuń lekko do przodu, a jeśli siedzisz, wyprostuj plecy.
- Odpowiednio intonuj zdanie.
- Zawsze pamiętaj, żeby stawiać akcent zdaniowy.

92. Przeczytaj. Zwróć uwagę na styl, określ go. Przeredaguj tekst tak, aby uniknąć powtórzeń.

DRUGI DZIEŃ WYCIECZKI

Wstaliśmy o godzinie ósmej rano, później zjedliśmy śniadanie i wyruszyliśmy. Naszym celem było zwiedzanie lwowskiej Starówki. Najpierw zatrzymaliśmy się przed wyniosłą Katedrą. Potem stanęliśmy pełni zachwytu przed kaplicą Boimów i próbowaliśmy wewnątrz odczytać napisy. Później, idąc ulicą Serbską, przyglądaliśmy się siedemnastowiecznym kamieniczkom. Później zwiedziliśmy dom jednego z dawnych mieszczan, gdzie zdumiał nas przepych wnętrz. Później udaliśmy się w kierunku Ratusza i fontanny Diany. To był ostatni punkt naszej wycieczki.

93. Podkreśl wyrazy występujące w funkcji przysłówka. Jakie to części mowy?

Mieszkam obok.
Dookoła domu rosły kwiaty.
Mieszkam obok parku.
Popatrz dookoła.

94. Wypisz przysłówki, które się stopniują i utwórz ich pozostałe formy. Przypomnij sobie, jaka część mowy też się stopniuje.

Często słyszymy nazwisko tego artysty i natychmiast ukazuje się nam puszka z zupą pomidorową firmy Campbell czy butelka cocacoli. Andy Warhol, to o nim właśnie mowa, jest chyba najbardziej znanym przedstawicielem kierunku sztuki zwanego popart. Warhol potrafił ciekawie przekształcać w dzieła sztuki przedmioty z otoczenia: puszki, butelki, kartonowe opakowania, samochody, jak również wizerunki dobrze znanych aktorów, polityków i najpiękniejszych kobiet. Jego prace ostatecznie zniosły linię podziału między sztuką a życiem.

stopień równy –
stopień wyższy –
stopień najwyższy –

95. Przekształć zdania (te, które można) zapisane w trybie orzekającym na zdania w trybie przypuszczającym i rozkazującym.

Marek pójdzie jutro do kina.
Przeczytałem całą książkę.
Przeprosimy naszego nauczyciela.

96. Przeczytaj fragment wiersza Adama Mickiewicza “Reduta Ordona”. Przepisz, podkreśl czasowniki. Jaki efekt artystyczny uzyskał poeta dzięki nagromadzeniu czasowników w tekście?

Tam kula, lecąc, z dala grozi, szumi, wyje,
Ryczy jak byk przed bitwą, miota się, grunt ryje –
Już dopadła; jak boa śród kolumn się zwija,
Pali piersią, rwie zębem, oddechem zabija.
Najstraszniejszej nie widać, lecz słychać po dźwięku,
Po waleniu się trupów, po ranionych jęku:
Gdy kolumnę od końca do końca przewierci,
Jak gdyby środkiem wojska przeszedł anioł śmierci.

97. Podkreśl te wyrazy, z którymi cząstkę *-by* pisze się łącznie. Wpisz je kolejno wraz z cząstką *-by* do krzyżówki.

był, można, wiał, miał,
wolno, rósł, mówić,
odkryto, szedł,
robił, zrobiono,
niósł

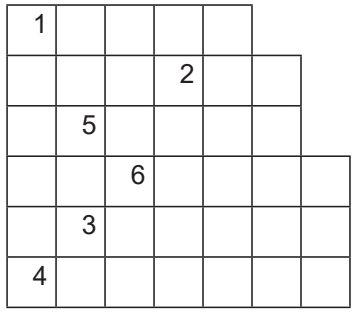

otwarta przestrzeń,
rozległa równina
pokryta trawą

1 2 3 4 5 6

98. Wpisz *-bym, -byś, -by* razem lub oddzielnie.

Chciał ….. Cię przeprosić za to, co się wczoraj stało. Naprawdę, jeśli wiedział ……, że nie będę mógł przyjść, zadzwonił …… Nie pozwolił ….. Ci czekać w deszczu. Może chciała się jeszcze raz umówić? Myślę, że warto ….. się spotkać. Można ….. było wszystko wyjaśnić.

Jurek

99. Zapisz pierwsze zdanie w trybie rozkazującym, a drugie – w przypuszczającym. Dowiesz się wtedy, jak brzmią złote myśli podanych autorów.

Masz o wszystkim własne zdanie, ale nie składa się ze zbyt wielu długich zdań.

(Wiesław Brudziński)

Czy nie należało pomników budować od razu na kółkach?

(Jan Czarny)

100. Uzupełnij tekst czasownikami w odpowiednim trybie.

Jeśli ..... (*być* – tr. przyp.) kiedyś w Paryżu, ... (*nie zapomnieć* – tr. rozkaz.) odwiedzić Centrum Kultury i Sztuki Pompidou. ..... (*zobaczyć* – tr. rozkaz.) tam koniecznie wspaniałe zbiory muzeum sztuki nowoczesnej i ..... (*nie zdziwić* – tr. rozkaz.) cię architektura samego budynku Centrum, usytuowanego na prawym brzegu Sekwany. Do niedawna nikt ..... (*nie przypuszczać* – tr. orzek.) iż konstrukcje stalowe i instalacje doprowadzające wodę, energię i powietrze można zaprojektować tak, że widoczne są na zewnętrznych ścianach budynku. ..... (*pozwolić* – tr. orzek.) to uzyskać możliwie dużo powierzchni użytkowej wewnątrz budowli. Cały budynek ..... (*wyglądać* – tr. orzek.) jak ogromna zabawka, złożona z wielu kolorowych elementów. Główne filary i konstrukcja nośna budynku ..... (*być* – tr. orzek.) białe, system klimatyzacji – błękitny, rury doprowadzające wodę – zielone, windy – czerwone, a urządzenia elektryczne – żółte.

101. Podkreśl czasowniki w formie osobowej i utwórz od nich bezokoliczniki.

Ziemia, przebiegając przestworze, stygnąc i marszcząc swe oblicze, starzeje się, a życie jest na niej zawsze jednakowo młode i niedoświadczone. Każdy bowiem człowiek przeżywa te same wzruszenia i uczucia, opanowany błogosławionym złudzeniem, że nikt tak jak on nie kochał.

(J. Parandowski)

102. Podkreśl imiesłowy i wpisz je w odpowiednie miejsca na wykresie.

Zwiedzając Toruń, najlepiej rozpocząć wędrówkę od spaceru Kępą Bazarową, skąd rozciąga się widok na miasto. Przeprawiwszy się mostem na drugi brzeg, dotrzemy do Bulwaru Filadelfijskiego, ciągnącego się brzegiem Wisły wzdłuż obwarowań. Idąc pod murami, możemy podziwiać okazałe spichlerze i odrestaurowane baszty. Dotarłszy do bramy Klasztornej i przekroczywszy ją, znajdziemy się w najstarszej części miasta, zachwycającej gotycką architekturą.

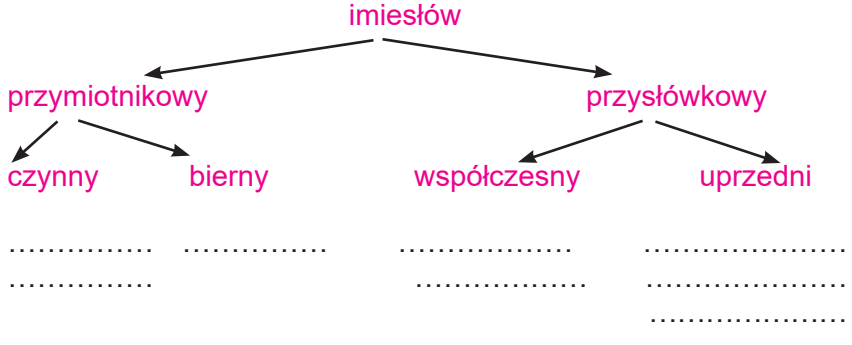

103. Popraw tekst tak, aby uniknąć powtórzeń.

Wolfgang Amadeusz Mozart już jako dziecko był uznawany za geniusza. Od najmłodszych lat był zapraszany na europejskie dwory, gdzie zachwycał wszystkich wspaniałą grą na fortepianie. Przez swoje otoczenie był uważany za człowieka niezwykle pogodnego i skłonnego do żartów. Poważnie była traktowana przez niego tylko muzyka.

Jego pierwsze kompozycje, sonaty skrzypcowe i fortepianowe były opublikowane, gdy miał osiem lat. Nieustannie był zajęty koncertami i komponowaniem. W wieku dziewięciu lat był już autorem symfonii, w wieku lat jedenastu napisał pierwszą operę. Był obdarzony przez naturę doskonałą pamięcią. Wysłuchawszy utworu jeden jedyny raz, był zdolny zapisać jego partyturę.

104. a) Wyróżnij czasowniki osobowe i nieosobowe. Określ formy gramatyczne i funkcje składniowe czasowników osobowych.

Człowiek ze swoją mową *zrasta się* ciaśniej jak drzewo z ziemią. W niej tylko naprawdę może myśleć, marzyć. *(M. Jastrun)*

O mowie rzekłby Czarnoleski Jan: Jako smakujesz – dowie się, kto na obczyźnie. Tobą oddycham, milczę, cieszę się i smucę. W tobie szamocę się, w tobie się mieszczę. Tlenem gorącym *płyniesz* poprzez ciało. (*A. Kamieńska*)

Mowa rodzinna niechaj będzie prosta. Ażeby każdy, kto *usłyszy* słowo, widział jabłonie, rzekę, zakręt drogi, tak jak się widzi w jasnej błyskawicy. Nie może jednak mowa być obrazem i niczym więcej. Rozum ludzki *ustanawia* w języku powszechne idee i prowadzi nam rękę, więc piszemy wielką literą Prawda i Sprawiedliwość, a małą kłamstwo i krzywda. (*Cz. Miłosz*)

b) Dokonaj rozbioru gramatycznego wyróżnionych czasowników.

105. a) Przeczytaj tekst. Nadaj mu tytuł.

Spostrzeżono, że niektóre przedmioty łatwiej toczyć niż przesuwać. Obserwacja toczenia się przedmiotu o okrągłym kształcie doprowadziła do jednego z największych wynalazków, mianowicie do wynalazku koła. Z biegiem czasu koło ulepszano: najpierw dodano mu oś poziomą, później umieszczono dwa koła na wspólnej osi, tworząc zestaw kół, wreszcie połączono dwa zestawy kół wspólną platformą i otrzymano wózek. Miejsca, w których platforma obejmowała obracające się osie, nazwano łożyskiem. Koło stanowi urządzenie zmniejszające znacznie siłę tarcia.

(wg R. Kurkiewicza)

b) Wskaż w tekście różne formy czasowników i wpisz je do tabelki według wzoru:

Formy osobowe	Formy nieosobowe		
	bezokoliczniki	formy na *-no*	imiesłowy

106. a) Od podanych bezokoliczników utwórz wszystkie możliwe imiesłowy.

kojarzyć, drzemać, przerazić, iść

b) Z dwoma dowolnymi ułóż zdania.

107. Utwórz i wpisz odpowiednie imiesłowy.

Spacerowała (trzymać) za rękę niezdarnie (dreptać) malca. Prokurator nie przedstawił (przekonywać) dowodów. Pielęgniarka, (wziąć) strzykawkę, podeszła do (trząść się) ze strachu pacjenta.

108. a) Przeczytaj fragment wiersza. Określ typ wypowiedzi.

Jak mnie dziecko do zdrowia powróciłaś cudem
(Gdy od płaczącej matki pod Twoją opiekę
Ofiarowany, martwą podniosłem powiekę
I zaraz mogłem pieszo do Twych świątyń progu
Iść za wrócone życie podziękować Bogu),
Tak nas powrócisz cudem na Ojczyzny łono.
Tymczasem przenoś moją duszę utęsknioną
Do tych pagórków leśnych, do tych łąk zielonych,
Szeroko nad błękitnym Niemnem rozciągnionych;
Do tych pól malowanych zbożem rozmaitem,
Wyzłacanych pszenicą, posrebrzanych żytem;
Gdzie bursztynowy świerzop, gryka jak śnieg biała,
Gdzie panieńskim rumieńcem dzięcielina pała,
A wszystko przepasane jakby wstęgą miedzą
Zieloną, na niej z rzadka ciche grusze siedzą.

(A. Mickiewicz)

b) Wyróżnij w tekście przymiotniki i czasowniki w formie imiesłowów przymiotnikowych. Porównaj ze sobą te dwie części mowy – wskaż podobieństwa i różnice między nimi.

109. Wstaw brakujące przecinki, podkreśl spójniki.

Dlaczego morze jest niebieskie lub zielone? Cała tajemnica tkwi w tym że światło załamuje się w wodzie. Promień białego światła wpadając do wody rozczepia się na widma różnych kolorów. Woda nie przepuszcza w jednakowy sposób światła różnych barw więc niektóre kolory wnikają głęboko a inne rozpraszają się bliżej powierzchni. Światło barwy żółtej i

czerwonej słabo się rozprasza ale jest pochłaniane nawet przez cienką warstwę wody natomiast światło barwy niebieskiej a także zielonej z łatwością ulega rozproszeniu i jest o wiele słabiej pochłaniane. Dlatego ludzkie oko widzi morską toń w kolorze niebiesko-zielonym.

110. a) Przeczytaj tekst. Określ typ i styl wypowiedzi. Kto występuje narratorem?

Nad iskrzącą się pszenicą wisiało niebo przypominające emaliowany wojskowy kocioł. Tuż po dwunastej na ściernisko zajechał dwukonny wóz z dwiema kobietami ubranymi po kaszubsku, wyładowany garnkami i wiklinowymi koszami pełnymi żytniego chleba. Kobiety nalewały nam ogromne chochle gulaszu i dawały po dwie pajdy chleba. Ani jabłka z rajskiego sadu, ani pieczone gołąbki, ani zając wsadzony w żeleźniaku do chlebowego pieca, przekładany pociętą na talarki słoniną, nie smakowały nam tak, jak ten parujący pod sierpniowym niebem gulasz. Odpocząwszy godzinkę, zaraz po obiedzie podnieśliśmy z ziemi kosy i weszliśmy znowu w niekończący się łan. Nie widząc ani rozpalonego jak chlebowy piec nieba, ani krążących czajek, rybitw i mew, kosiliśmy, aż nam ręce grubiały w łokciach, aż nas zatykała kolka w boku.

(wg T. Nowaka)

b) Wskaż w tekście imiesłowy i określ typ każdego.

c) Utwórz połączenia wyrazowe, uzupełniając wykropkowane miejsca imiesłowami wypisanymi z tekstu. Biorąc pod uwagę typ imiesłowu, uzasadnij podział tych związków na cztery grupy:

1) ... *pszenica, niebo ..., ... gulasz, ... łan, ... czajki;*
2) *kobiety …, wóz..., ... gołąbki, zając ..., ... słonina, ... niebo;*
3) ... *kosiliśmy;*
4) ... *podnieśliśmy*.

111. Uzupełnij własnymi przykładami zasady pisowni partykuły przeczącej *nie* z różnymi częściami mowy.

Partykułę przeczącą *nie* piszemy *łącznie*: z rzeczownikami, przymiotnikami, przysłówkami odprzymiotnikowymi, z imiesłowami przymiotnikowymi, np. …

Rozłącznie: z czasownikami, z przymiotnikami i przysłówkami w stopniu wyższym i najwyższym, z przysłówkami niepochodzącymi od przymiotników, z liczebnikami i zaimkami, np. …

112. Dopisz brakujące znaki przestankowe. Podkreśl wykrzykniki.

Hej Gerwazy daj gwintówkę niechaj strącę tę makówkę. Ha hultaju precz mi z oczu! O wy łotry o wy tchórze jutro cały zamek zburzę! Ale hola hola panno do tryumfu nie masz prawa. Hola ciury hej dworzanie dalej za mną mocium panie! O zbrodniarzu o przeklęty taką piękną niszczysz różę! Ej łaskawy mój Rejencie nie wyzywaj go na cięcie.

113. Przetłumacz tekst na język polski.

У другій половині XVI ст. перших козацьких гетьманів і старшину ховали на Чернечій горі недалеко від Канівського монастиря. Над кручами Дніпра, біля монастиря доживали і старі січовики. Отже, не випадково це святе місце, гори і Дніпро так приваблювали Тараса Шевченка, який мріяв тут дожити своє праведне і страдницьке життя. Справедливо було б створити у Каневі козацький некрополь і перезаховати на Чернечій горі останки всіх українських гетьманів і козацької старшини, яких доля розкидала по далеких світах. […]

(“Гетьмани України”)

Sprawdź siebie

1. Jak nazywa się część gramatyki zajmująca się częściami mowy?
2. Jakie części mowy są odmienne, a jakie nieodmienne? Podaj przykłady.
3. Jakie części mowy są członami zdania?
4. Jak piszą się przyimki proste i złożone?
5. Przypomnij sobie pisownię partykuły *nie* łączną i rozdzielną.
6. Co pamiętasz o formach czasownika odmiennych i nieodmiennych?
7. Kiedy w zdaniu pojedynczym stawiamy przecinek?
8. Nazwij cechy gramatyczne każdej części mowy.

114. Powtórzenie wiadomości. Zaznacz poprawne odpowiedzi:

1. Odmienne części mowy to:

a) partykuła b) rzeczownik
c) czasownik d) przymiotnik

2. Które z wymienionych kategorii gramatycznych odnoszą się do czasownika?

a) przypadek b) rodzaj
c) tryb d) stopniowanie

3. Które z podanych wyrazów są imiesłowami?

a) wykształcony b) zielony
c) trujący d) śpiewający

4. Które z podanych czasowników są przechodnie?

a) czytać b) iść
c) szyć d) gotować

5. Rzeczownik jest nazwą:

a) cech b) osób i rzeczy
c) uczuć i zjawisk d) czynności i stanów

6. W zdaniu rzeczownik może pełnić funkcję:

a) podmiotu
b) orzecznika
c) orzeczenia
d) dopełnienia i przydawki

7. Która z podanych niżej form rzeczownika jest niewłaściwa?

a) rękami
b) przyjacielami
c) oczami
d) koniami

8. Który z rzeczowników posiada tylko liczbę mnogą?

a) spodnie
b) studnie
c) trutnie
d) sanie

9. Która z podanych form stopnia najwyższego przymiotnika jest niewłaściwa?

a) najlepszy
b) najtwardszy
c) najbardziej słodki
d) najbardziej złoty

10. Który spośród wymienionych wyrazów jest przysłówkiem?

a) kolosalnie
b) trafnie
c) kapitalnie
d) życzenie

11. Który z podanych liczebników jest liczebnikiem zbiorowym?

a) dwa
b) dwoje
c) drugi
d) dwóch

12. Która z podanych nazw zaimków jest niewłaściwa?

a) rzeczowne
b) przyimkowe
c) przymiotne
d) przysłowne

13. Który zestaw wyrazów zawiera spójniki?

a) halo, oj, ach
b) no, niech, oby
c) więc, zatem, ponieważ
d) na, pod, w, przez

14. W którym zdaniu występuje partykuła?

a) Nie lubię poniedziałku.
b) Pójdę do kina.
c) Abyś miała rację.
d) Siedzę i myślę.

15. Który zestaw wyrazów zawiera wykrzyknik?

a) ja, ty, on
b) las, dom, dach
c) hej, prr, miau
d) i, oraz, lub

115. Przeczytaj teksty. Nazwij wszystkie znane ci części mowy.

* * *

Zamrugał do mnie – czyściutki, obmyty kroplami, świecący. Kasztan. Schyliłam się i podniosłam go. Zdawało mi się, że jego brąz stał się bardziej intensywny, jakby mój dotyk sprawił mu przyjemność. Z radością właściwą małemu dziecku zamknęłam go w dłoni, jakbym chciała poczuć całą jesienną moc świata...

* * *

Ty też byłeś taki kasztanowy. Wyciągnęłam do ciebie rękę, gdy mogłeś być podeptany na wilgotnej, zimnej ścieżce życia. Straciłeś swoje drzewo, spadłeś, boleśnie tłukąc się o ziemię. Zobaczyłam twoją wypolerowaną otoczkę, delikatny blask. Chciałam zmienić świat przez pryzmat twojej osobowości, ale musiałam ciebie najpierw rozszyfrować, zdjąć piękną, nieskazitelną skorupkę.

* * *

Nie uszłam daleko z kasztanem schowanym w kieszeni. Wyjęłam go, ale skórka nie była już tak błyszcząca. Wyschła i zmatowiała.

116. Napisz, dokąd prowadzą poszczególne drogi, wiedząc, że spójniki wskazują drogę do twierdzy w Kamieńcu Podolskim, przyimki – do zamku w Swirżu, wykrzykniki – do zamku w Olesku, a partykuły – do Uniwersytetu im. T. Szewczenki w Kijowie. Ostatnia z dróg prowadzi do pałacu Maryjskiego w Kijowie. Jakie części mowy na niej umieszczono?

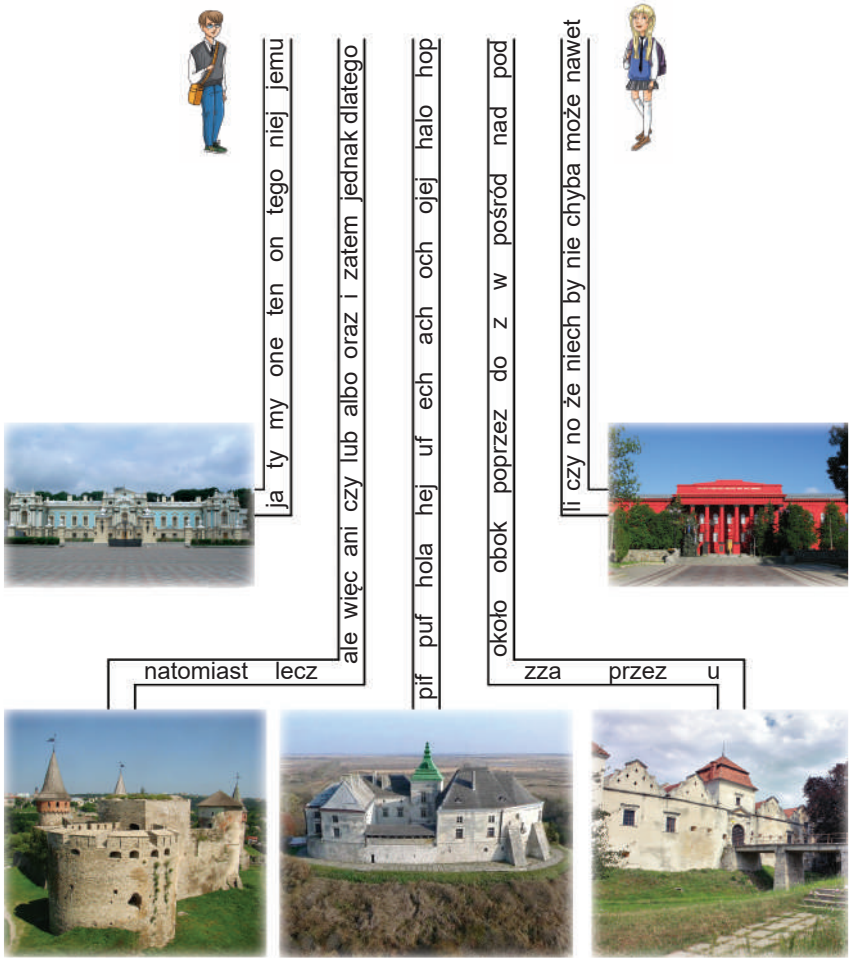

2. Kształcenie językowe. Opis miejscowości na podstawie własnych obserwacji

Opis jest formą pisemną, która służy przekazywaniu informacji na temat swojego przedmiotu. Można opisywać ludzi, zwierzęta, miejsca, przedmioty, krajobrazy, uczucia, przeżycia itp. Ze względu na ilość przekazanych informacji możemy podzielić opisy na pobieżne i szczegółowe (dokładne).

Żeby dobrze coś (kogoś) opisać, trzeba umieć obserwować, zauważać szczegóły, dostrzegać różnice i podobieństwa. Opisy mogą stanowić samodzielną formę wypowiedzi lub być tylko składnikiem (elementem) innej formy wypracowania.

W opisach zachowujemy: statyczność (brak ruchu, niezmienność położenia opisywanego obiektu); przestrzenność (umieszczenie obiektu w określonej przestrzeni); niezmienność w czasie.

Zanim przystąpisz do pisania, przemyśl dokładnie, co masz opisać. Zwróć uwagę na szczegóły:

rodzaj miejsca (budynek, ulica, teren zewnętrzny, pomieszczenie itp.);

cechy charakterystyczne (wielkość budynku, wystrój pomieszczenia, otoczenie ulicy itp.);

mogą się przydać elementy opisu przedmiotu.

117. a) Przeczytaj fragment tekstu Witolda Szolgini z książki “Dom pod żelaznym lwem”. Spróbuj przedstawić swój dom, opisz go.

Lwia głowa w otaczającym ją wieńcu gęstej, stroszącej się dziesiątkami kosmyków grzywy patrzy prosto przed siebie nieruchomymi, niewidzącymi oczyma. Czy rzeczywiście niewidzącymi? Wprawdzie nie mają źrenic, ale jestem święcie przekonany, że wszystko świetnie widzą. W każdym razie ze mną widzą bardzo uważnie te wypukłe ślepia pod ściągniętym w groźne fałdy czołem, kiedy tylko znajdę się w ich zasięgu.

Pod wysuniętym do przodu czujnie węszącym szerokim trójkątnym nosem lśnią w niedomkniętej paszczy ostre kły, mocno zaciśnięte na dużym żelaznym kółku.

Tego kółka lew nie wypuści z pyska nigdy i za nic w świecie, nie da go sobie odebrać za wszelką cenę. Nie pomogą ani prośby, ani groźby, ani nawet

szarpaniem kółkiem z całych sił. Wiem o tym dobrze, bo sam nieraz próbowałem. Lwisko tylko silniej zaciskało wówczas zęby, mocniej marszczyło czoło, a w jego ślepiach pojawiał się ironiczny błysk.

b) Może znajdziesz w mieście budynek, na którym znajdują się rzeźby lwa.

118. a) Przeczytaj tekst.

Krzemieniec położony jest na północnej krawędzi Wyżyny Podolskiej, w długim jarze wśród pasma malowniczych gór. Jar ten wylewa się jak rzeka na płaską, obszerną równinę Małego Polesia, od której zaczyna się prawdziwy Wołyń. Dzięki uroczym widokom ziemia krzemieniecka z dawna jest zwana "Wołyńską Szwajcarią". Góry otaczające miasto nie są wysokie, ale mają strome zbocza, skaliste u szczytów. Ogromne obszary obsadzono sośniną w celu zabezpieczenia tych zboczy. Tworzą one piękną zieloną szatę wokół miasta. Nad centrum miasta wznosi się Góra Zamkowa i majestatycznie dominuje nad całą okolicą. Jej czoło wieńczą poszczerbione ruiny twierdzy, istniejącej tam od niepamiętnych czasów, a odbudowanej przez królową Bonę w 1536 r.

Miasto zabudowane jest pięknymi domkami otoczonymi ogrodami i sadami, domki toną w zieleni. A między nimi głęboko w jarze szumi tajemniczo Ikwa.

b) Porównaj tekst z fragmentem poematu J. Słowackiego "Godzina myśli". Czym różnią się obydwa opisy?

Tam – pod okiem pamięci – pomiędzy gór szczytem,
Piękne, rodzinne miasto wieżami wytryska
Z doliny, wąskim nakrytej błękitem.
Czarowne, gdy w mgle nocnej wieńcem okien błyska,
Gdy słońcu rzędem białe ukazuje domy,
Jak perły szmaragdami ogrodów przesnute.
Tam zimą lecą – lodów potoki rozkute,
I z szumem w kręte ulic wpadają załomy.
Tam stoi góra, Bony ochrzczona imieniem,
Większa nad inne – miastu panująca cieniem;
Stary – posępny zamek, który czołem trzyma,
Różne przybiera kształty – chmur łamany wirem;
I w dzień strzelnic błękitnych spogląda oczyma,
A w nocy jak korona kryta żalu kirem,
Często szczerby wiekowe przesuwa powoli,
Na srebrzystej księżyca wschodzącego twarzy.
W dolinie mgłą zawianej, wśród kolumn topoli,
Niech blade uczuć dziecko o przyszłości marzy.

c) Jakie środki artystyczne wykorzystuje poeta?

119. Wyobraź sobie, że masz zamiar pojechać do Kijowa. Spotkasz się tam z rówieśnikami. Zbierz odpowiedni materiał o swoim mieście (wsi), aby zapoznać z nim kolegów. Skorzystaj z podanego niżej planu.

Plan opisu miejscowości

1. Ogólne wrażenie o mieście (wsi, ulicy, placu).
2. Gdzie znajduje się miasto (wieś, ulica, plac).
3. Historia miasta (wsi, ulicy itp.).
4. Czy kochasz swoje miasto (wieś, ulicę)?

120. a) Przetłumacz na język polski.

Будівництво у 1362 році Високого замку, призначенням якого була охорона княжого міста, приписується польському королеві Казимиру.

Після 1650 року замок витримав облогу Богдана Хмельницького 1655 року та турецьку облогу 1672 року. У 1704 році Високий замок здобув без бою шведський король Карл XII.

У XVIII столітті замок поступово втрачає стратегічне значення. Наприкінці століття з наказу австрійської влади башти і мури поступово розібрали на будівельний матеріал. У 1835 році на Замковій горі був заснований парк, і в 1869 році при насипанні польськими патріотами пам'ятної гори на честь 300-річчя Люблінської унії були майже повністю знищені рештки мурованих споруд Високого замку. Збереглася лише фрагмент південного муру з бійницями, що захищав в'їзд на територію.

b) Ustnie opowiedz o swoich wrażeniach z wycieczki na Wysoki Zamek. Chyba tam byłeś/byłaś?

121. Napisz niewielkie opowiadanie na jeden z tematów: "Ciekawa wycieczka", "Moja ulica w lecie (w jesieni)".

122. a) Przeczytaj tekst. Określ jego temat. Zwróć uwagę na stosunek autora do tego, o czym pisze. Określ, jakie rodzaje wypowiedzi znajdziesz w tym tekście. Kiedy można wykorzystać taki tekst?

CHRESZCZATYK

Jest piękny – nasz Chreszczatyk – o każdej porze roku. Bo dla mieszkańca Kijowa to nie jest zwykła ulica, to uosobienie rodzinnego miasta.

Chreszczatyk posiada w sobie i elementy dawnych czasów, i elementy współczesności. To centrum biznesu, ośrodek życia kulturalnego stolicy Ukrainy i cudowne miejsce odpoczynku z jego wspaniałymi placami, i tradycyjne miejsce demonstracji. Tu często startują wielkie sportowe imprezy i zawody sportowe o randze światowej.

Tak, nasza główna magistrala jest piękna o każdej porze. Ale szczególna, niepowtarzalna pora roku w Kijowie to, kiedy wiosna spotyka się z latem, kiedy rozkwitają sławne kijowskie kasztanowce, kiedy budzą się kwiaty na różnokolorowych klombach. Trudno nazwać je klombami, są to raczej fantastyczne kwieciste dywany, wśród których wyróżnia się soczysta zieleń drzew i krzewów. Budzą się kijowskie fontanny…

I ruszają kijowianie na swój Chreszczatyk odpocząć, podziwiać jego piękno. I jadą do Kijowa liczni turyści z innych krajów, podziwiają tę ulicę, której piękno znają z przekazów poetów i malarzy.

Chreszczatyk zaprasza! Przejdźmy się i my tą ulicą. Chcecie wiedzieć, czym oddycha i żyje Kijów? Przyjdźcie na Chreszczatyk. Prawda, nie zobaczycie tu fabryk, przedsiębiorstw przemysłowych albo wielkich naukowych ośrodków.

Ale rytm tej ulicy przekaże wam nastrój mieszkańców Kijowa. To miasto bohater, które umie wspaniale pracować i odpoczywać. Wszystko to wyczujecie na Chreszczatyku.

(Na podstawie gazety)

b) Znajdź w tekście przymiotniki, wyjaśnij ich rolę.

123. Przeczytaj tekst. Z jakimi zakątkami miasta zapoznajesz się?

STARE MIASTO

Zwiedzanie Warszawy rozpoczynamy od Rynku Starego Miasta. Bardzo lubię tu przychodzić, bo zawsze tu coś się dzieje. Tutaj znajdują się liczne kawiarnie i restauracje, są muzea, galerie sztuki. Gdy dopisuje pogoda, malarze wystawiają swoje prace, a kawiarnie otwierają ogródki na świeżym powietrzu. Na Rynku można zamówić swój portret, posłuchać kataryniarza lub ulicznej orkiestry.

Cała Starówka to jeden z najpiękniejszych zakątków stolicy. Tu znajduje się wiele zabytkowych kościołów, kręte, romantyczne uliczki, muzea i kawiarnie, w których warszawiacy bardzo lubią spędzać czas. Ze Starym Miastem wiąże się wiele utworów literackich, a także legenda o pewnym

straszliwym potworze zamieszkującym podziemie jednej z kamienic przy Rynku.

Ten potwór to sławny Bazyliszek. Legenda o nim stała się natchnieniem dla pisarzy i poetów, czego przykładem może być fragment wiersza Tadeusza Kubiaka.

Coraz ciemniej,
Coraz ciszej.
Co to?
Kto to?
Bazyliszek.

124. Wykorzystując tekst “Stare Miasto”, opowiedz swoim kolegom i koleżankom o jednej ulicy swego miasta.

Cel rozmowy: podzielić się wrażeniem, zainteresować swoją opowieścią. W jakim stylu budujesz swoją wypowiedź? Swoje informacje opieraj na argumentach.

125. Wyobraź sobie następującą sytuację: do twojej szkoły przyjechali uczniowie z innego miasta (wsi). Chcesz zapoznać ich z rodzinnym miastem (wsią), jego położeniem geograficznym, historią, zabytkami. W tym celu przygotuj informację niby-wycieczkę po twoim mieście (wsi). Wykorzystaj przygotowany w domu materiał, zanotuj go. Przygotuj sobie plan wypowiedzi.

Zwróć uwagę na to, że podobna wypowiedź może zawierać elementy opowiadania, opisu, rozważania.

Pomogą ci następujące zwroty:

nasz spacer rozpoczynamy z …; miasto (wieś) znajduje się …; widzimy panoramę …; ruszamy do centrum miasta (wsi) …; najciekawsze budowle to …; mieszkańcy lubią ten zakątek, bo …; obejrzymy historyczne zabytki …; nasz spacer dobiega końca …; myślę, że nasze miasto (wieś) spodobało się wam.

LEKSYKA. FRAZEOLOGIA

§ 5. Słownictwo ogólne. Terminy. Profesjonalizmy

126. a) Przeczytaj tekst.

Wśród wielu odkryć, jakich dokonał człowiek w ciągu swej historii, jednym z pierwszych i szczególnie ważnym było opanowanie ognia. Nie jesteśmy pewni, czy nastąpiło to już 1,500 miliona, czy 700 tysięcy lat temu. Wiemy jednak, że dokonali tego praludzie, którzy zamieszkiwali Ziemię, zanim pojawił się człowiek współczesny. Umiejętność rozniecania ognia zapewniła naszym przodkom ochronę przed drapieżnikami i uniezależniła ich od kaprysów pogody. Możliwe stało się życie na obszarach o chłodniejszym klimacie. Ogień umożliwiał przygotowanie jedzenia i konserwowanie go przez wędzenie.

b) Czy zrozumienie tekstu sprawiło ci trudność?

We współczesnym języku polskim możemy wyodrębnić **słownictwo ogólne**, to jest takie, którym posługują się wszyscy Polacy bez względu na miejsce zamieszkania czy wykonywany zawód. Do tego słownictwa należą wyrazy używane w codziennej komunikacji ludzi jak: *chleb, dom, spać, mówić, dzień, ładny, gorąco.*

Działalność zawodowa ludzi wiąże się ze stosowaniem **słownictwa specjalnego**, to jest zasoby nazw i terminów używanych na oznaczenie pojęć i przedmiotów należących do różnych dziedzin nauki i techniki. Wśród słownictwa specjalnego wyróżnić możemy:

- **termin** – element słownictwa używany w określonej dziedzinie wiedzy lub działalności ludzkiej w odniesieniu do obiektów specyficznych dla tej dziedziny w sposób ścisły i jednoznaczny, np. *wyrobisko korytarzowe poziome, silnik wysokoprężny, czujnik ciśnienia ssania*;
- **profesjonalizm** – środek leksykalny występujący głównie w jednym środowisku zawodowym, poza tym środowiskiem często niezrozumiały. Często są one skrótem terminu lub go zastępują: *chodnik, silnik, czujnik, teleskop*.

Zawodowość jest źródłem wielu wyrażeń używanych w związku z wykonywaniem zawodu, np. ślusarskie: *przecinak, wycinak, wzornik, płaskownik, gładzik, zdzierak*.

127. Wypisz z podręczników, np. z biologii, chemii czy języka 10 wybranych terminów i ustnie objaśnij ich znaczenie.

128. Do jakiej dziedziny kultury należą wymienione terminy?

akwarela, kolor, pastel, fresk, tempera, sztalugi, witraż, miniatura

129. W następującym fragmencie wskaż elementy słownictwa górniczego.

Mijali ganki i przecznice, wędrowali pochylniami i chodnikami, kroczyli przecinkami i wiatrową, żeby drogi oszczędzić, dotarli w końcu do opuszczonych filarów. Usiedli spoceni pod ścianą.

[…] Koło nóg przemknęła mysz.

– Aha, beskurcyja, już chleb czuje! – zauważył życzliwie Ćmok i splunął za nią.

– Wiesz, bo to też może być duch Skarbnika! – dodał po chwili uniewinniającą.

– Eh, nie pleć!

– Naisto!.. Wy młodsi nie wierzycie, ale jo, coch już w hawierni blisko czterycet roków przerobił, to wiem.

(G. Morcinek)

130. Ustal na podstawie słownictwa podanego tekstu, o jakim środowisku zawodowym pisze autor w podanym niżej tekście.

Metrampażowi trzeba natychmiast dopisać kilka wierszy, bo mu wyskoczył bękart. Nocny musi pilnować rozkładówki, bo inaczej czeka go przykra rozmowa z naczelnym, który w ciągu godziny każe zrobić zajawę na pierwszą stronę. Z poszlakówek robi się migawki, a inne kawałki tymczasem leżą i trzeba gonić za wierszówką gdzie indziej.

(B. Wieczorkiewicz)

131. Do jakiej grupy profesjonalizmów odniesiesz słowa?

bas, blues, rock, rock and roll, styl, tango, metal

132. Wskaż w tekście elementy językowe, które decydują, że należą do słownictwa zawodowego.

Urządzenia kasowe – to kasy rejestracyjne, które usprawniają pobieranie należności za towary. Mają one liczniki sumujące zakupy poszczególnych nabywców i liczniki sumujące ogólny obrót sklepu.

Kasa wydaje czek każdemu nabywcy i jest wyposażona w szufladkę na pieniądze.

133. Znajdź wyrazy-terminy. Wypisz je.

ORZEŁ WYLĄDOWAŁ

Powiedział Neil Armstrong, dowódca misji Apollo II, wkrótce po posadzeniu na Księżycu lądownika “Orzeł”. W lądowniku oprócz Armstronga

był Edwin “Buzz” Aldrin. Ten trzeci, Michael Collins, pozostał w Apollo II i krążył wokół Księżyca, czekając na zakończenie misji kolegów. Następnego dnia Armstrong zszedł po drabinie z “Orła”, postawił stopę na Srebrnym Globie i wypowiedział jeszcze słynniejsze zdanie: “To jest mały krok dla człowieka, ale wielki skok dla ludzkości”. Astronauci spędzili na Księżycu 20 godzin, następnie za pomocą “Orła” wrócili do modułu załogowego, a 24 lipca wodowali na Pacyfiku. Potem Amerykanie jeszcze pięciokrotnie lądowali na Księżycu; załoga Apollo 13 z powodu awarii nie dotarła na Srebrny Glob, ale zdołała powrócić na Ziemię.

(Higgins Jack)

§ 6. Regionalizmy

Do terytorialnych odmian języka należą **dialekty** i **gwary**. Język ogólny występuje na całym obszarze kraju, gwary zaś – to przede wszystkim język ludzi wsi. Różnice między językiem ogólnym a gwarami ludowymi są dziedzictwem historii i kultury. Dotyczą głównie wymowy i słownictwa, a także odmiany wyrazów, rzadziej – budowy zdań. Regionalizmy stopniowo zanikają. Oczywiście wyrazy regionalne wycofują się z obiegu stopniowo, najszybciej wyzbywa się ich młodzież, najdłużej utrzymują się w języku starszego pokolenia.

Oto kilka osobliwości słownikowych trzech polskich ośrodków miejskich – Warszawy (W), Krakowa (K) i Poznania (P):

1) nazwy roślin:

kurki (W) – liszki (K) “gatunek grzyba o pomarańczowej barwie”;

poziomki (W) – czerwone jagody (P); jeżyny (W) – ożyny, ostrężyny (K); porzeczki (W) – świętojanki (P); brukiew (W) – karpiel (K); chaber (W) – bławatek (K) – modrak (P); bratek (W) – macoszka (P);

2) nazwy różnych przedmiotów codziennego użytku:

płaski talerz (W) – płytki talerz (K) – miałki talerz (P); czajnik (W) – sagan (K) – herbatnik (P); piecyk (W) – szabaśnik (K) – piekarnik (P); torebka (W) – tytka (P) “opakowanie papierowe”; stołeczek (W) – ryczka (P);

3) nazwy potraw i środków spożywczych:

włoszczyzna (W) – jarzyna (K); napoleonka (W) – kremówka (K); drożdże (W) – młodzie (P); szpik (W) – tuk (P); twarożek (W) – gzik (P); kromka (W) – sznytka (P);

4) nazwy zwierząt:

indyczka (W) – guła (P); kogut (W) – kokot (P); biedronka (W) – petronelka (P);

5) nazwy czynności związanych z gospodarstwem domowym.
krochmalić (W) – mączkować (P); farbkować (W) – modrzyć (P); wycierać kurze (W) – ścierać prochy (K); zapalić (lampę) (W) – zaświecić (K).

134. Przeczytaj następujący opis i na podstawie występującego w nim słownictwa ustal, o jakim regionie Polski jest mowa.

Ziemia […] jest jak podpłomyk posmarowany miodem. Zielona, nagrzana słońcem […], szczerbata po […] uskokach ruinami zamków, połyskliwa parzenicami wyszywanymi […] co wieś to inaczej, z zatulonymi w zieleń odwiecznych drzew stromymi, drewnianymi kościółkami, rozśpiewana od ciepła i ciągnących woni polnych wieczorami, pilikająca na dudach, na lipowych skrzypeczkach, zbyrcząca ciupagami – przewiewna w swych miodopłynnych równinach przez rześkie smrekowe ciągi.

(M. Wańkowicz)

135. Korzystając z podanego słownictwa, ułóż dialog między mieszkanką Krakowa i jej znajomą z Warszawy.

Warszawa	*Kraków*
kurki (grzyby)	liszki
jeżyny	ostrężyny
brukiew	karpiel
włoszczyzna	jarzyna
napoleonka	kremówka
kawka	kawusia
chlebek	chlebuś
zdrożeć	podrożeć
stanieć	potanieć

136. Podkreśl wyrazy różniące się od języka, którym posługujesz się w szkole.

Hej! Na mojej polanie sto owieczek stanie!
Ty, moja dziewczyno, pozieroj se na nie!

(K. Tetmajer, "Na skalnym Podhalu")

137. Wypisz wyrazy o ograniczonym zasięgu terytorialnym.

MENU

Pieczeń huzarska
(duszona wołowina z farszem cebulowym) .....20 zł
Garus (zupa owocowa z grzankami).....15 zł
Rolada wołowa
(mięso wołowe nadziewane farszem z jajecznicy).....22 zł

Prażucha ziemniaczana
(kluski z gotowanych ziemniaków i mąki).....16 zł
Wereszczaki (schab duszony w kwasie buraczanym)..... 24 zł
Gulasz góralski (baranina z kapustą kiszoną) ..... 23 zł
Jajecznica po bacowsku
(jajecznica na słoninie z dodatkiem oscypka) .....19 zł
Kluski scykane (kluski ziemniaczane ze słoniną).....16 zł
Kotlet schabowy po śląsku
(schab duszony z powidłami śliwkowymi) .....16 zł
Zupa królewska (zupa krem z mięsem z kurczaka).....20 zł

138. Znajdź odpowiednie elementy na rysunku, używając wyrazów z gwary podhalańskiej:

juhas, turnia, ciupaga, watra, siklawa, oscypek.

Dialektyzacja – wprowadzenie do utworu literackiego elementów języka typowych dla gwar (tzw. dialektyzmów). Dialektyzacja oddaje koloryt lokalny, często służy również charakterystyce bohaterów.

139. Przeanalizuj język wypowiedzi narratora i bohaterów, a następnie napisz, jaką funkcję pełni dialektyzacja w poniższym tekście.

– A Paryż widzieliśta? Tam ci były batalije jedna za drugą. Ale w każdej pobiliśma. Ony komendy dobrej nie mają. Tak też ludzie mówili. Płot, powiadają, u nich też dobry, ale kołki kiepskie. I oficery kiepskie, i generały kiepskie, a z naszej strony dobre.

Maciej Kierz, stary, mądry gospodarz z Pognębina, począł kiwać głową.

– Oj, wygrały Niemcy straszną wojnę, wygrały, a myśma im pomogli; ale co nam z tego przyjdzie, Bóg jeden wie.

Bartek wytrzeszczył na niego oczy.

– Co gadacie?

– Toż Niemcy i tak nie chcieli nas szanować, a teraz to ci nosy pozadzierały, jakby i Boga już nad nimi nie było. I będą jeszcze gorzej nas poniewierać albo już poniewierają.

(H. Sienkiewcz, "Bartek Zwycięzca")

140. Wypisz wyrazy gwarowe.

Gustaw Morcinek, rodowity Ślązak chętnie sięgał w swoich utworach po gwarę śląską.

– Powiesić pierona! [...]

"Cicho bydźcie, nie wrzeszczcie – jęli go towarzysze uspokajać.

– Tóż pieron jeden – gniewał się Michnik – tóż cóż to bedzie na Śląsk skludzał morawski język, kiedy mómy swój, co?

141. Wypisz słowa, których nie rozumiesz. Zastąp je tymi, które używasz.

Mama przygotowała skibkę chleba. Sznycelki najbardziej smakują mi z ziemniakami i duszoną marchewką, ale czasem jadam je z kiszonymi ogórkami. Po odrobieniu lekcji wychodzę na pole pobawić się z kolegami. Na łące nietrudno zauważyć petronecki latające nad bławatkami. Zapadło noc, więc zasunęłam story na oknach.

142. Oto kilka "regionalizmów lwowskich". Czy Ty, Twoi bliscy je znają? A może potrafisz jeszcze kilka?

nakastlik (nocny stolik), nachapać (ukraść), przyjaciółka (agrafka), śledź (krawat), śpiewak (usta), mieć boja (bać się), dostać świrka (zwariować), dać facki (zbić), iść na hinter (iść na wagary).

§ 7. Związki frazeologiczne

143. Zapisz jednowyrazowe synonimy podanych związków wyrazowych.

brać nogi za pas – ……..
grać na nerwach – ……..
wpuścić w maliny – ……....
przepaść bez wieści – ……

zapadać w sen – ……
natrzeć uszu – ……...
wylewać łzy – ……....
mydlić oczy – ……....

Związki frazeologiczne (frazeologizmy) – to utarte połączenia wyrazowe.

Znaczenie związków frazeologicznych nie wynika ze znaczenia poszczególnych wyrazów. Na przykład *czuć pismo nosem* nie oznacza *czuć zapach pisma,* tylko *orientować się w sytuacji.*

Frazeologizmy mają różny rodowód. Wiele z nich wywodzi się z doświadczeń życia codziennego, obserwacji przyrody, z takich dziedzin działalności ludzkiej, jak rolnictwo, wojskowość, rzemiosło, np. *zapiąć na ostatni guzik, przypuścić szturm, robić wszystko na jedno kopyto.*

Inne mogą pochodzić z Biblii, mitologii greckiej czy z literatury, np. *zakazany owoc, nić Ariadny, włożyć między bajki.*

Do związków frazeologicznych zalicza się również przysłowia, np. *Niedaleko pada jabłko od jabłoni.*

Należy unikać:

- dodawania lub zmieniania wyrazów we frazeologizmach,
  mam z tobą urwanie głowy
  nie: *mam z tobą przysłowiowe urwanie głowy*;
  snuć plany nie: *snuć perspektywy*;
- mieszania dwóch związków frazeologicznych,
  wyświadczyć przysługę albo *udzielić pomocy*
  nie: *wyświadczyć pomoc.*

144. Wpisz brakujące wyrazy.

W klasie zapanowała cisza jak ..... zasiał.

Taka błaha sprawa, a ty robisz z ..... widły.

Nie umiem rozwiązać zadania z matematyki. To ..... orzech do zgryzienia.

Janek to mój przyjaciel. Zjedliśmy razem ..... soli.

Uważaj na lekcji. Nie myśl o ..... migdałach.

Nie obiecuj mi ..... na wierzbie, tylko weź się do pracy.

145. Podpisz rysunki związkami frazeologicznymi.

146. a) Przy każdej grupie związków frazeologicznych napisz, jakie jest ich pochodzenie.

pyrrusowe zwycięstwo, węzeł gordyjski, kości zostały rzucone – *historia starożytna*

puszka Pandory, męki Tantala, syzyfowa praca – .. ..

egipskie ciemności, judaszowe srebrniki, salomonowy wyrok – .....

zbierać plony, siać niezgodę, zapuszczać gdzieś korzenie – .....

pomieszać szyki, uzbroić się w cierpliwość, spalić za sobą mosty – .....

b) Wyjaśnij znaczenie podanych związków frazeologicznych.

147. Wpisz do krzyżówki imiona postaci (historycznych lub fikcyjnych), które kojarzą się z podanymi związkami frazeologicznymi.

1. walczyć z wiatrakami
2. być albo nie być
3. złote runo
4. między Scyllą a Charybdą
5. przekroczyć Rubikon
6. stajnia Augiasza

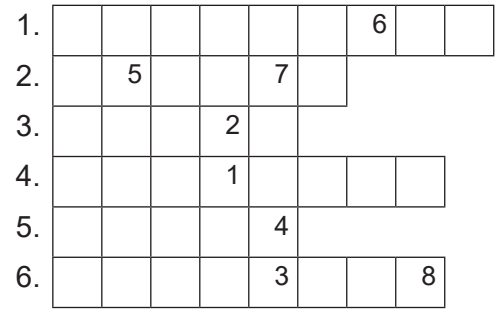

1 2 3 4 5 6 7 8

starożytny filozof grecki, autor powiedzenia *Wiem, że nic nie wiem.*

148. Konkurs klasowy. Zapiszcie jak najwięcej związków frazeologicznych z nazwami zwierząt.

149. Dopisz związki frazeologiczne bliskoznaczne do podanych.

zasnąć snem wiecznym – ……

brać nogi za pas – ……

drzeć z kimś koty – ……

kłamać jak z nut – ……

150. Dopisz związki frazeologiczne o przeciwstawnym znaczeniu.

mleć językiem – ……

mieć olej w głowie – ……

widzieć coś w czarnych barwach – ……..

bogaty jak Krezus – ……

siedzieć z założonymi rękoma – ……..

151. Wykreśl niepotrzebne wyrazy w podanych zdaniach.

Oni żyją jak przysłowiowy pies z kotem.
W grupie kolegów był jakby kozłem ofiarnym.
Mycie okien idzie mi jak po prawdziwym maśle.
Nasza pomoc okazała się kroplą w wielkim morzu.
Nie uda ci się wykonać tego zadania.
Porywasz się, jak to się mówi, z motyką na słońce.

152. Podpisz każdy rysunek odpowiednim przysłowiem.

153. a) Popraw błędy w podanych zdaniach.

Nauczyciel WF zajmuje funkcję trenera naszej drużyny.
Staramy się nie przywiązywać uwagi do złośliwych komentarzy kibiców.
Wczoraj nasi chłopcy stoczyli zwycięski mecz z drużyną z III-b.
W pierwszym meczu przeciwnik odniósł klęskę – było 4:0.
Podczas meczu duże znaczenie odgrywała pogoda.
Wynik spotkania wywarł na wszystkich piętno.
Udana akcja napastnika pomieszała przeciwnikom zamiary.
Rościmy nadzieję, że następnym razem też zwyciężymy.

b) Zapisz związki frazeologiczne, które zostały wymieszane w powyższych zdaniach.

154. W jakich dziedzinach życia mają swe źródło współczesne frazeologizmy? Pogrupuj je tematycznie.

Nauka Technika Wojskowość Medycyna Sport

reakcja łańcuchowa, zastrzyk finansowy, kampania wyborcza, podnieść poprzeczkę, przykręcić śrubę, pójść za ciosem, operacja bankowa, wyzwalać energię, mobilizacja rezerw, pracować na pełnych obrotach, krótkowzroczna polityka, przekazać pałeczkę, dać odpór, sytuacja podbramkowa.

155. Jakie znasz związki frazeologiczne, których składnikami są części ciała? Wyjaśnij ich znaczenie.

włosy
oko
ucho
nos
usta
ręka
noga

Sprawdź siebie

1. Co nazywamy wyrazami powszechnie używanymi?
2. Co to jest termin? Podaj przykłady.
3. Co to jest regionalizm? Podaj przykłady.
4. Co to jest związek frazeologiczny? Podaj przykłady.

3. Kształcenie językowe. Ustna i pisemna odpowiedź dotycząca języka w stylu naukowym

WIADOMOŚCI

Dla zrozumienia zasad porozumiewania się ludzi niezbędne jest poznanie kilku podstawowych zjawisk tworzących proces komunikacji językowej. Składa się on z kilku etapów. Analizę zjawisk zachodzących w toku porozumiewania się rozpoczniemy od przytoczenia rozmowy dwóch koleżanek.

Anna i Jola przyjaźnią się już od szkoły podstawowej. Anna zauważyła, że od pewnego czasu coś zmieniło się w jej stosunkach z Jolą. Coraz częściej wybuchają między nimi kłótnie. Nie potrafią znaleźć wspólnego

języka. Przyjaźń dziewczynek stanęła pod znakiem zapytania. Anna postanowiła porozmawiać z koleżanką i zwróciła się do niej: Wiesz, zaczynam się zastanawiać, dlaczego wciąż się kłócimy? Dlaczego nie potrafimy rozmawiać tak jak kiedyś? Jest przecież coraz to gorzej. Ty nie masz ciągle czasu, nie chcesz nawet pójść ze mną do kina, a dawniej nie było filmu, którego nie oglądałybyśmy razem. Co się stało? Wytłumacz mi, o co chodzi? Jola pomyślała, że po raz pierwszy od dłuższego czasu Anna chce spokojnie porozmawiać, nie krzyczy, nie upiera się przy swoim.

Przytoczony fragment rozmowy pozwoli nam opisać zjawiska istotne dla procesu komunikowania się. W tej sytuacji Anna jest **nadawcą**, zaś Jola słuchaczem – **odbiorcą** komunikatu. Między koleżankami zachodzi **nadawanie** i **odbieranie komunikatu**. Anna ma swój cel, dla którego podejmuje rozmowę. Nazywamy go **intencją**. To, co Jola i Anna chcą sobie powiedzieć, jest **informacją** – **komunikatem**. Przekazanie informacji wymaga przygotowania wypowiedzi w postaci tekstu złożonego ze zdań.

Zgodność pomiędzy intencją nadawcy a jej interpretacją przez odbiorcę nazywamy **porozumieniem**. O uzyskaniu porozumienia między rozmówcami mówimy wtedy, gdy wiadomości przekazane przez nadawcę są przyjęte do wiadomości przez odbiorcę, co nie oznacza, że odbiorca zgadza się z poglądami nadawcy. Jeżeli odbiorca źle zrekonstruuje wiadomości, czyli nie zrozumie ich, mówimy wówczas o zakłóceniach, które uniemożliwiają uzyskanie porozumienia.

156. Przeczytaj wiadomości o komunikacji językowej. Ustnie streść podany tekst.

157. Przeczytaj tekst. Określ nadawcę, odbiorcę tekstu. Jakie wiadomości zostały przekazane w akcie komunikacji? Określ intencję nadawcy.

AKADEMIA KOMPUTEROWA

Podczas poprzedniego spotkania z komputerem zajęliśmy się sztuką pisania. Byliśmy nie tylko autorami tekstu, ale i jego wydawcami. Wybraliśmy rodzaj czcionki, ułożyliśmy tekst na stronie i wydrukowaliśmy. Dzisiaj dalszy ciąg rozszyfrowywania umiejętności komputera.

Odszukaj tekst, nad którym pracowałeś. Komputer zachował go w pamięci. Jak go znaleźć? Można go odszukać w dwojaki sposób. Wędrujemy myszką w lewy górny róg ekranu, klikamy w hasło “plik”. W pliku w jednym z poleceń, jakie możemy wydać komputerowi, jest komenda “otwórz”. Naciskamy na nią myszką i otwiera się przed nami “okno” ze wszystkimi przechowanymi dokumentami. Jest nasz list. Wyciągając go, klikamy dwa razy w nazwę, którą nadaliśmy mu wcześniej. Nasz list zostaje oznaczony niebieskim paskiem. Naciskając “ok” potwierdzamy, że o niego właśnie nam chodziło.

158. Przeczytaj artykuł. Ułóż samodzielnie plan. Streść krótko artykuł.

KULTURA OSOBISTA CZŁOWIEKA A JEGO SPOSÓB WYPOWIADANIA SIĘ

Wszyscy lubimy mieć do czynienia z ludźmi kulturalnymi, tj. grzecznymi, uprzejmymi, życzliwymi, umiejącymi znaleźć się w każdej sytuacji, dbającymi o higienę osobistą oraz o miły dla oka wygląd zewnętrzny. Chcielibyśmy spotykać na co dzień takich sympatycznych kierowców, konduktorów, nauczycieli i kolegów.

Wiele z wymienionych cech uzewnętrznia się w języku, przede wszystkim w sposobie mówienia, ale także pisania, w doborze słów mających wyrażać myśli, uczucia i życzenia, w poprawnej odmianie wyrazów oraz w zgodnej z zasadami gramatyki budowie zdań, w starannej wymowie, wreszcie w takim operowaniu głosem, zwłaszcza jego siłą, by nie drażnić nerwów i uszu słuchacza.

Z pewnością nie zasługuje na miano kulturalnej osoba, która krzyczy, chcąc przekonać partnera o swojej racji i zmusić go do określonego zachowania, zamiast sięgnąć po niepodważalne argumenty, np. odwołać się do faktów.

Nie ma nic wspólnego z kulturą bycia używanie tzw. mocnych określeń, nieprzyzwoitych wyrażeń, wyzwisk oraz przekleństw. Człowiek kulturalny nie sili się też na dowcip, kiedy okoliczności, na przykład smutny nastrój partnera przeżywającego osobiste zmartwienia czy poważny temat rozmowy, czynią wszelki żart niestosownym. Żartowanie w takiej sytuacji świadczyłoby o niedelikatności, braku taktu, o lekceważeniu drugiego człowieka. Za niedostatek w zakresie kultury osobistej należy uznać również nieprzywiązywanie wagi do formy językowej wypowiedzi. Popełnianie błędów przez niedbalstwo, sięganie po słownictwo potoczne czy żargonowe w czasie wizyty u lekarza, dyrektora szkoły, w urzędzie itp., czyli wtedy, gdy należy posłużyć się piękną i poprawną polszczyzną tzw. literacką, to wcale nie dowód oryginalności, pewności siebie, niezależności potrzebnej w życiu, “twardości” charakteru, ale przejaw złego wychowania.

159. Oto dwie wypowiedzi. Obydwie powstały pod wpływem gniewu i wyrażają w sposób zdecydowany życzenie, aby sprawca rozdrażnienia oddalił się niezwłocznie. Obydwie zawierają też groźbę odwołania się do tzw. rękoczynu. Który z autorów wykazał się – mimo złości – dbałością o kulturę słowa?

a) Jurek, ty kretynie jeden! Ty! Spadaj stąd, palancie! Wynocha, mówię! Bo jak ci przyfastryguję, to cię rodzona matka nie pozna!

b) Jurek! Wynoś się stąd! Jeszcze raz powtarzam! Bo ci przyłożę i to mocno!

Istnieje stare przysłowie, które może znasz: jak cię widzą, tak cię piszą. Można by je rozszerzyć: jak cię słyszą, tak cię oceniają, tak cię traktują.

Przytoczony w części ćwiczeniowej przykład pokazał, że od sposobu mówienia, od kultury wypowiadania się zależy przebieg i rezultat porozumiewania się z innymi ludźmi. Albo będzie ono skuteczne i osiągniemy zamierzony cel, albo zakończy się niepowodzeniem – nic nie zyskamy, jedynie obrazimy i zniechęcimy do siebie partnera rozmowy.

160. Na jutro musisz przeczytać lekturę. Nie masz jej w domu. Zwróć się z prośbą do osób, które, twoim zdaniem, mogą posiadać potrzebną ci książkę:

- do równego ci wiekiem kuzyna, z którym utrzymujesz bliski kontakt;
- do wujka, którego bardzo lubisz;
- do miłego, starszego pana z naprzeciwka, którego często spotykasz w sklepie i koło kiosku z gazetami, ale nigdy dłużej z nim nie rozmawiałeś.

(W twoich wypowiedziach uwzględnij zarówno wiek rozmówców, jak i stopień zażyłości, jaka cię łączy z każdym z nich.)

161. Nazwij emocje, które można wyrazić za pomocą podanych sformułowań.

1) Chciał zapaść się pod ziemię.
2) Poczuła się ja w siódmym niebie.
3) Oblał się rumieńcem.
4) Zrobił się blady jak siano.
5) Jej twarz rozjaśniła się.
6) Miała nogi jak z waty.

162. Przeczytaj tematy dla językowej informacji. Które przedstawiają analizę zjawisk językowych, które oparte są na porównaniu tych zjawisk?

1. Pisownia partykuły *nie* z różnymi częściami mowy.
2. Na czym polega podobieństwo i różnica między rzeczownikiem i przymiotnikiem?
3. Główne człony zdania.
4. Męskoosobowe i niemęskoosobowe formy czasowników w czasie przeszłym.

163. Na jednej ze stron internetowych toczy się dyskusja o tym, czy młodemu odbiorcy potrzebna jest reklama. Zabierz głos w dyskusji. Napisz komentarz, w którym przedstawisz swoje stanowisko i poprzesz je dwoma argumentami.

§ 8. Związki wyrazowe. Wypowiedzenie

164. Uporządkuj wyrazy umieszczone w nawiasach tak, by tworzyły zrozumiałą informację. Pamiętaj o zastosowaniu wielkiej litery na początku każdego wypowiedzenia.

Owego pierwszego ranka, gdy niebo się znów wypogodziło, Mary obudziła się bardzo wcześnie. Słońce wpadało do pokoju ukośnymi promieniami przez story, a było w tym świetle tyle jakiegoś wesela, że dziewczynka wyskoczyła z łóżka i pobiegła do okna (story, okno, i, odsunąć, otworzyć). Świeże, wonne powietrze ogarnęło ją ciepłą falą. Wrzosowisko błękitniało (zaczarowany, wyglądać, cały, świat, jak). W powietrzu tu i ówdzie drgały jakieś ledwo dosłyszalne, a przecież wyraźne czarowne tony i głosy, jakby setki ptaków nastrajały gardziołka, przygotowując się do wiosennego koncertu (Mary, okno, przez, słońce, ręka, przez, i, ją, chwila, w, trzymać, wystawić). Pomyślała, że musi być bardzo wcześnie.

(wg E. Burnett "Tajemniczy ogród" w tłum. J. Włodarkiewicz)

Wypowiedzenie – to zrozumiała, uporządkowana informacja, przekazywana za pomocą słów. Rozpoczynamy ją wielką literą, kończymy kropką, wykrzyknikiem, znakiem zapytania lub wielokropkiem.

Grupując odpowiednie części mowy, nadając im właściwe formy odmiany, tworzymy **wypowiedzenie**.

Składnia zajmuje się funkcją i budową wypowiedzeń; omawia ich części składowe, zajmuje się ich uporządkowaniem. Składnia więc jest niezmiernie potrzebna, by dobrze mówić i pisać, by używać odpowiedniego stylu i osiągnąć założony cel komunikacyjny.

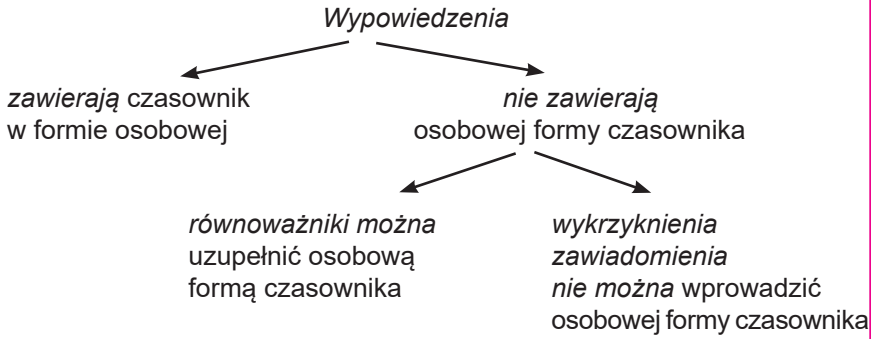

165. Przyjrzyj się poniższym zapisom i nazwij rodzaje wypowiedzeń, zwracając uwagę na ich budowę.

a) Kuba idzie.
Sympatyczny Kuba szybko idzie do szkoły.
Sympatyczny Kuba szybko idzie do szkoły, bo nie chce się spóźnić.
b) Natychmiast do szkoły!
Spokój!
Powrót po latach.

166. Przeczytaj przykłady różnych typów wypowiedzeń. Określ ich rodzaj. Tam, gdzie jest to możliwe, uzupełnij wypowiedzenie osobową formą czasownika.

a) Nasza klasa pilnie uczy się gramatyki.
b) Czy przyjdziesz do mnie po lekcjach?
c) Odrobię lekcje i pójdę na trening.
d) Książki na ławkach!
e) Wyjdź!
f) Czarodziejskie słówko.

167. a) Porównaj zbiory wyrazów. Który z nich jest zbiorem niezwiązanych ze sobą wyrazów, który – zbiorem połączeń wyrazowych, a który – zdaniem?

1) Janko, drzwi, cel, pożądanie, otwarty, szeroki, swój, patrzeć, przez, na.

2) Janko patrzył, patrzył przez drzwi, otwarte drzwi, szerokie drzwi, patrzył na cel, na cel pożądań, swych pożądań.

3) Janko patrzył przez szerokie otwarte drzwi na cel swych pożądań.

b) Pod jakim względem są połączone wyrazy w drugim zbiorze?

c) Stawiając odpowiednie pytanie, wyróżnij w związkach wyrazowych wyrazy główne i zależne.

Każde wypowiedzenie możemy podzielić na części, którymi są wyrazy mające samodzielne znaczenie: rzeczowniki, przymiotniki, liczebniki, zaimki, przysłówki.

Części wypowiedzenia wiążą się w zespoły. Człony zespołu składniowego łączą się w stosunku współrzędnym (np. *brat i siostra*; *dziś albo jutro*; *mały ale silny*) lub niewspółrzędnym (np. *drobne dziecko, pracuje dobrze*).

Zespół, którego człony łączą się w stosunku niewspółrzędnym, nazywamy **związkiem wyrazowym**.

Związek wyrazowy składa się z *członu (wyrazu) nadrzędnego* i *podrzędnego* czyli *zależnego*. Wyraz nadrzędny jest w związku wyrazowym określony, a wyraz podrzędny – określający.

Od wyrazu głównego do zależnego możemy postawić pytanie, np.: pisałem (*co*?) zadanie; zadanie (*jakie*?) domowe; pisałem (*kiedy*?) wieczorem.

Członami związku wyrazowego mogą być nie tylko pojedyncze wyrazy, ale także ich połączenia, np. złożone formy czasowników (*będziemy pracować*); wyrażenia przyimkowe (*obok szkoły*), liczebniki złożone (*dwa tysiące siedem*); wyrazy niepodzielne znaczeniowo (*Morze Azowskie*).

168. Przepisz. Odszukaj wyraz określany i określający. Podkreśl wyraz określany.

Autor opowiadania, ciekawe opowiadanie, ilustracje autora, ilustrowana książka, opowiadał o przygodzie, określamy wyrazy, określenie wyrazowe, wyraz określany, niebieska ramka, rama obrazu.

169. W związkach wyrazowych określ człony nadrzędne (określane). Jakimi częściami mowy są one wyrażone?

1. Moja mama; jesienny dzień; najlepsza koleżanka.
2. Piszę referat; pracuję przy komputerze; wstaję wcześnie.
3. Zadowolony z wypowiedzi; bardzo ciekawy; wysokie drzewo.
4. Całkiem spokojnie; nadzwyczaj cicho; bardzo szybko.

170. Połącz wyrazy zbioru: a) z odpowiednimi wyrazami zbioru; b) w związki wyrazowe. Przepisz i podkreśl wyrazy główne. Gdzie trzeba, zmień formy wyrazów.

a) Artysta, powieść, sukces, polsko-ukraiński, jasnozielony, najbardziej rozpowszechniony, dziesięć zeszytów, dwudziesty, pięcioro dzieci, mój, do mnie, nikogo, pisać, będziemy śpiewać, nie wolno deptać, jutro, bardzo wysoko, bardzo.

b) Wybitny, przeczytać, sportowiec, słownik, sukienka, metoda, kupić, wiek, bawić się, rodzice, przyjść, nie ma, długopis, wesoło, trawniki, przyjechać, latać, piękny.

171. Przeczytaj tekst, z każdego zdania wypisz po jednym związku wyrazów.

WIEŻA EIFFELA

Podczas rozpoczętej w Paryżu wystawy światowej pierwszy raz udostępniono zwiedzającym wieżę Eiffela. Żelazna budowla mierzyła 312,27 m (dziś wraz z zamontowaną na szczycie anteną ma 324 m). Miała upamiętnić setną rocznicę rewolucji francuskiej i zademonstrować możliwości francuskiej myśli technicznej. Przeciw wieży protestowali paryscy artyści, ale nie powstrzymało to budowy. Wieża od początku cieszyła się wielkim powodzeniem paryżan, a 75 proc. kosztów jej budowy zwróciło się już po pięciu miesiącach od otwarcia.

(Z "Gazety Wyborczej")

Związek wyrazów w zdaniu możemy przedstawić albo za pomocą pytań albo za pomocą wykresu.

Np. Zdanie: *Wypoczęte dzieci wróciły chętnie po wakacjach do szkoły* – możemy związki wyrazowe przedstawić w następujący sposób:

I

dzieci – *co robiły?* – wróciły
dzieci – *jakie?* – wypoczęte
wróciły – *kiedy?* – po wakacjach
wróciły – *jak?* – chętnie

II

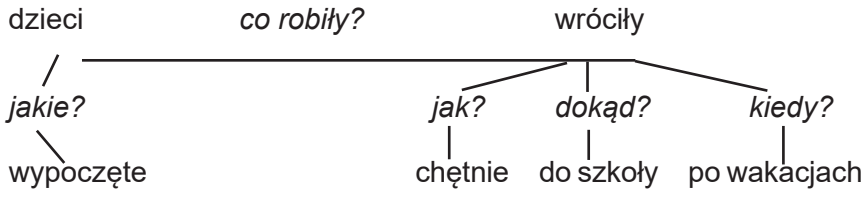

172. Przedstaw związki wyrazowe za pomocą pytań w II grupie, a za pomocą wykresów w I grupie.

I

1. Prawdziwa mądrość niechaj was pogodzi. 2. Dawno zużyte słowa wróciły do mnie znów. 3. Dwie wielkie łzy spływały mu po ogorzałych policzkach. 4. Młodość czar niejeden w sobie kryje.

II

1. Tu zaszła zmiana w snach mojego widzenia. 2. We wrześniu pojawiła się w ogródku pierwsza mogiła powstańcza. 3. Ścieżka wydeptana poprzez pagórki gruzów stanowiła wyborny tor dla saneczek.

173. Z każdego zdania wypisz dwa dowolne związki wyrazowe. Zadaj pytania.

Uczniowie z naszej klasy interesują się literaturą fantastyczno-naukową. Twórczość tego rodzaju ma licznych wielbicieli na całym świecie. Miłośnicy fantastyki marzą o spotkaniu przedstawicieli innych cywilizacji. Interesują ich naukowe odkrycia związane z kosmosem.

174. Dobierz związki wyrazowe, zbudowane według następujących wzorów.

czasownik + rzeczownik;
rzeczownik + przymiotnik;
czasownik + przysłówek;
czasownik + rzeczownik z przyimkiem;
zaimek + rzeczownik;
przysłówek + przysłówek;
przymiotnik + rzeczownik.

§ 9. Rodzaje związków wyrazowych w zdaniu

175. Porównaj sposoby łączenia wyrazów w podanych niżej związkach.

I	I
ciekawa książka	piszę wypracowanie
ciekawe zdarzenie	piszemy wypracowanie
ciekawi ludzie	pisz wypracowanie

III

piszę wyrażenie
piszemy wyrażenie
pisz wyraźnie

a) W każdym połączeniu wskaż wyraz określany i określający.

b) W której grupie forma wyrazu określającego zmienia się w zależności od formy wyrazu określanego?

c) W której grupie wyraz określający nie zmienia formy przy zmianie formy wyrazu określanego?

d) W której grupie wyraz określający jest nieodmienny?

Stosunek członu podrzędnego (określającego) do nadrzędnego może być trojaki.

1. Człon podrzędny dostosowuje swoje formy do formy członu nadrzędnego, czyli zgadza się z nim pod względem formy, np. *ciekawa książka, ciekawymi książkami* (zgadza się przypadek, liczba, rodzaj); *piszę wypracowanie, piszemy wypracowanie, pisałam wypracowanie, pisaliśmy wypracowanie* (zgadza się pod względem liczby i rodzaju).

Taki związek nazywamy **związkiem zgody**. W związku zgody najczęściej łączy się przymiotnik, zaimek przymiotny, liczebnik, czasownik, imiesłów przymiotnikowy z rzeczownikiem.

2. Człon podrzędny występuje w określonym przypadku wymaganym przez człon nadrzędny, np. *śpiewam piosenkę, śpiewamy piosenki, nie śpiewamy piosenek.*

Taki związek nazywa się **związkiem rządu**.

W związku rządu łączy się najczęściej czasownik z rzeczownikiem pełniącym funkcję dopełnienia.

3. Człon podrzędny jest nieodmienny i dlatego nie zależy formalnie od członu nadrzędnego, np. *bardzo smaczny, śpiewaj głośno, przyjdę jutro.*

Taki związek nazywamy **związkiem przynależności**.

W związku przynależności łączy się najczęściej przysłówek w funkcji okolicznika z czasownikiem.

176. Z podanych zdań wypisz związki podmiotu z orzeczeniem i określ, pod jakim względem się zgadzają.

Ty mówisz, ja słucham. Szczwacze, trzymając każdy charta na obroży, ukazują palcami, skąd zając wyruszy. Stała w ogrodzie … wielka stara sernica. Uciszyli się wszyscy, ustało strzelanie. Znowu Dobrzyńscy z Litwą natarli pospołu. W niej świeciły się białych serów mnogie kopy; wkoło zaś walały się suszące się snopy. Ty będziesz widział moje białe kości.

177. a) Przepisz zdanie, stawiając orzeczenie we właściwej formie gramatycznej.

Pobrawszy się pod ręce, Rejent z Asesorem (wyszukiwać) ołowiu. Tuż Rejent z Asesorem razem (wrzasnąć) z tyłu. Wojski z woźnym Protazym ze świecami w sieni (stać i rozmawiać). Pan Wojski z Tadeuszem (iść) pod las drogą. Podkomorzy już (zjechać) z żoną i z córkami. (Zjawić się) już skowronek – pierwszy zwiastun wiosny.

b) Pod jakim względem orzeczenia zgadzają się z podmiotem?

178. a) Z podanych zdań wypisz związki wyrazowe pozostające w związku zgody.

Tuż za ogrodem rozciągał się duży staw zarosły grzybieniem, tatarakiem, wysokimi trzcinami i rokiciną. Do stawu wpływała rzeka, jak długi wąż, licznymi zakrętami wijąca się przez łąki. We mgle nakrywającej wodę plusnęły nagle i zerwały się cztery dzikie kaczki. Śliczna dolina zdawała się otwierać przed nim ramiona swych wzgórz. Zaledwie postawił kilka kroków, kiedy spod nóg zerwał mu się bekas, machnął pierwszego koziołka, drugiego…

b) Podkreśl wyrazy określające.
c) Jakimi częściami mowy są wyrazy nadrzędne, a jakimi podrzędne?
d) Jak zgadzają się wyrazy nadrzędne z podrzędnymi?

179. a) Z podanych zdań wypisz związki wyrazowe pozostające w związku przynależności.

Po ścieżce idzie z wolna dziecię odziane w szarą płachtę. Ojciec nauczył mnie czytać, pisać, kleić koperty, ale nade wszystko musztrować się. Była to najdokładniej prowadzona nauka. Tu i ówdzie między dworskim zbożem tuła się bydlę włościańskie. Odpoczywał, słuchając świergotu ptaków.

b) Jakimi częściami mowy są wyrazy podrzędne?

180. a) Z podanych zdań wypisz związki wyrazowe pozostające w związku rządu.

Państwo Borowiczowie postanowili odwieźć jedynaka na miejsce. Zaprzężono konie do malowanych i kutych sanek, główne siedzenie wysłano barwnym strzyżonym kilimem, który zazwyczaj wisiał nad łóżkiem pani. Szedł tamtędy zimny przeciąg, wiejąc sypki śnieg. Chłopak siedzący na koźle, podobny do głowy cukru opakowanej szarą bibułą … mocno trzymał lejce garściami. Michał napisał wypracowanie lepiej od ciebie.

b) Podkreśl wyrazy podrzędne.
c) Jakimi częściami mowy są one wyrażone?

181. Ustal, w jakie związki składniowe wchodzą: podmiot, orzeczenie, przydawka, dopełnienie i okolicznik.

182. Wpisz podane związki składniowe w odpowiednie rubryki tabelki. Następnie utwórz ustnie z tych związków zdania.

Związek główny	Związki poboczne		
	zgody	rządu	przynależności

- uczniowie omawiali, omawiali dzisiaj, omawiali lekturę, ciekawą lekturę
- koleżanki szukały, trafnych cytatów, uważnie szukały, szukały cytatów
- marzyli bezustannie, chłopcy marzyli o dalekich podróżach, marzyli o podróżach

183. a) Połącz w związku zgody rzeczowniki z przymiotnikami w przypadkach zależnych.

- praca, głos, rozpacz, zainteresowania, wyobraźnia, pamięć, brawa, szaty
- ciężka, wielka, aksamitny, szerokie, bujna, dobra, znaczne, rzęsiste

b) Ułóż zdania z trzema utworzonymi związkami.

184. Uzupełnij zdania przysłówkami odpowiadającymi na pytania: *jak? w jaki sposób?* i ustal, jakimi częściami zdania są te przysłówki oraz w jaki związek składniowy wchodzą z czasownikami.

Spał …, śpiewają …, zachowując się …, odrobił lekcje, idzie, słyszymy, bawią się.

185. Przepisz. Rozpoznaj związki zgody, rządu, przynależności. Podkreśl je różnymi liniami lub różnymi kolorami.

Roboty przy kolei skończyli. Dostali niewielką zapłatę. Za ciężko zarobione pieniądze kupowali w karczmie różne towary. Potem porobili zawiniątka z grubych płacht i odeszli. Michałko został sam na szarym polu. Wiatr rozrzucał mu ciemne włosy.

186. a) Przeczytaj. Wypisz 5 związków rządu.

LAMPA ŁUKASIEWICZA

W oknie lwowskiej apteki "Pod Złotą Gwiazdą" zapłonęła pierwsza lampa naftowa, dzieło Ignacego Łukasiewicza. Wynalazca skonstruował lampę, by ocenić efektywność nafty. Początki nie były obiecujące – siła wytwarzanego światła nie przekraczała 10–15 świec. Łukasiewicz ulepszał jednak wynalazek i wkrótce lampy zostały zastosowane do oświetlenia lwowskiego szpitala. Nad ich udoskonalaniem pracowało wielu uczonych. W II połowie XIX wieku stały się najpopularniejszym źródłem światła w mieszkaniach, a kres ich panowaniu położyła dopiero żarówka. Sam Łukasiewicz, chemik i farmaceuta, był nie tylko słynnym wynalazcą, ale także świetnym biznesmenem. Na podkarpackiej ropie zbił ogromny majątek. Był też wielkim społecznikiem.

b) Czy wiesz, gdzie była apteka "Pod Złotą Gwiazdą" we Lwowie? Postaraj się dowiedzieć.

187. Do czasowników dopisz rzeczowniki, aby powstały związki rządu.

myślę *(o czym?)*, korzysta *(z czego?)*, uciekł *(komu?)*, ucieka *(przed kim?)*

188. Przetłumacz na język polski związki wyrazowe, nazwij je.

Читати і лежати, задум про поїздку, працювати з натхненням, сидіти і мріяти, трудитися без перерви, чекати з нетерпінням, бажання відпочинку, триматися гідно, жити без турбот, йти і співати.

Sprawdź siebie

1. Co to jest wypowiedzenie?
2. Jakie znasz związki wyrazowe?
3. Co to jest wyraz nadrzędny? Podaj przykłady.
4. Co to jest wyraz podrzędny? Podaj przykłady.

189. Wypisz związki wyrazowe. Od wyrazu głównego do podrzędnego postaw pytania.

Kierownik ogrodu zoologicznego okazał się karierowiczem. Zwierzęta traktował tylko jako szczebel do wybicia się. Nie dbał także o należytą rolę swojej placówki w wychowaniu młodzieży. Żyrafa w jego ogrodzie miała krótką szyję, borsuk nie posiadał nawet własnej nory, świstaki,

zobojętniałe na wszystko, świstały nadmiernie rzadko i jakby niechętnie. Niedociągnięcia te nie powinny mieć miejsca, tym bardziej, że ogród bywał często odwiedzany przez wycieczki szkolne.

(St. Mrożek "Słoń")

190. Wypisz pary związków wyrazowych, napisz obok, jakie to są związki.

BUDOWANIE DOMU

Z naszych dłoni otwartych
postawimy dom
w tych czterech ścianach
zamieszkamy razem
    w nim wszystkie sprzęty
    postawimy na swoim
    od słowa do słowa
    od deski do deski
z naszych dłoni otwartych
postawimy dom
zamknięty na dwa zamki
dwóch złotych obrączek.

(T. Śliwiak)

4. Kształcenie językowe. Streszczenie tekstu z opisem miejscowości

191. a) Przypomnij sobie, w jakich już poznanych utworach literackich spotkałeś się z opisem miejscowości. W jakim celu autor go użył? Czy już kiedyś układałeś podobny opis?

Z DALA OD ZGIEŁKU

(fragment)

Ogród był wielki, dawny i z trzech stron w podkowę otaczał dom. Tu żyły w dostatku, sędziwych lat doczekawszy, kasztany, rodzące biały kwiat, ułożony w piramidkę, a w jesieni kolczaste owoce; klony z liśćmi podobnymi do kaczej łapy; akacje z listkami ułożonymi jak zęby gęstego grzebienia i płaszczkowatymi kwiatami, które wydają woń słodką, przynęcającą pszczoły. Wzdłuż płotu siedziały lipy pełne wróbli pilnujących pól i stodół, wychudłe topole włoskie i szeroko rozgałęzione u dołu, a ostre u szczytu smutne świerki.

Bzy włoskie zasypane sinymi kitami, bzy lekarskie, których mocno pachnący kwiat używa się na wzbudzenie potów, tarnina rodząca czarne i cierpkie jagody w jesieni, dzikie róże, głóg drzewny, ulubiony przez kwiczoły[1] jałowiec, rozsypane po całym ogrodzie, zapełniały wolne od drzew

miejsca, tocząc między sobą długą i cichą walkę o soki z ziemi i węgiel z powietrza. Czasami który z nich obumierał, a wówczas pojawiały się przy nim krótko żyjące, lecz niebezpieczne w zapasach trawy i zielska.

Środek parku zajmowała sadzawka, otoczona fantastycznie wyrosłymi wierzbami. W zimie wyglądały one jak połamane, upadające, chore pnie; w nocy przybierały postaci widziadeł rozkraczonych, garbatych, bezgłowych, wieloramiennych, które tylko na widok człowieka kamieniały w potwornych ruchach, udając rzeczy martwe. W ciepłych miesiącach roku straszydła te odziewały się delikatnymi gałązkami tudzież liściem drobnym o zielonym wierzchu i jasnym spodzie, a w ich dziuplach, mających formę paszcz, gnieździły się ptaki.

Przez ten ogród, który co chwilę zmieniał formy i barwy, chwiał się, pachniał, błyszczał i szemrał, zapełniony skrzydlatymi istotami najrozmaitszych gatunków, szły teraz Anielka i jej guwernantka ścieżyną nierówną, powoli zarastającą zielskiem.

(B. Prus "Anielka"*)*

b) Przeczytaj głośno opis ogrodu. Czy w obecnych czasach łatwo znaleźć "ogród wielki i dawny"? Jakie refleksje nad środowiskiem naturalnym podsuwa ci ogród opisany przez Prusa?

c) Wypisz z tekstu wszystkie nazwy drzew i krzewów w porządku alfabetycznym. Obok nazw podaj informacje wybrane spośród podanych: drzewo (krzew) – liściaste, iglaste, kolczaste, cierniste. (Jeśli masz wątpliwości, zajrzyj do encyklopedii lub leksykonu).

[1] kwiczoł – ptak leśny z rzędu wróblowatych.

192. Przeczytaj tekst "Z dala od zgiełku". Określ jego temat. Określ styl. Znajdź w tekście opis miejscowości.

Opis miejscowości – to opis miasta, wsi, ulicy, podwórka, placu itp.

193. a) Przeczytaj fragment "Pana Tadeusza" A. Mickiewicza.

b) Zwróć uwagę na efekty kolorystyczne w opisie domu. W jaki sposób poeta podkreśla biel jego ścian?

c) Dlaczego powracającemu wszystko wydaje się "mniej wielkie, mniej piękne niż dawniej"? Przypomnij sobie swój powrót do domu po wakacjach.

d) Opisz swój dom lub dom dziadków. Jeśli w nim są jakieś pamiątki rodzinne, nie pomiń ich w opisie.

BYŁ DWÓR

Śród takich pól przed laty, nad brzegiem ruczaju[1],
Na pagórku niewielkim, we brzozowym gaju,
Stał dwór szlachecki, z drewna, lecz podmurowany;
Świeciły się z daleka pobielane ściany,
Tym bielsze, że odbite od ciemnej zieleni
Topoli, co go bronią od wiatrów jesieni.

Dom mieszkalny niewielki,
lecz zewsząd chędogi[2],
I stodołę miał wielką,
i przy niej trzy stogi
Użątku[3], co pod strzechą
zmieścić się nie może;
Widać, że okolica
obfita we zboże,
I widać z liczby kopic,
co wzdłuż i wszerz smugów[4]
Świecą gęsto jak gwiazdy, widać z liczby pługów
Orzących wcześnie łany ogromne ugoru,
Czarnoziemne, zapewne należne do dworu,
Uprawne dobrze na kształt ogrodowych grządek:
Że w tym domu dostatek mieszka i porządek.
Brama na wciąż[5] otwarta przechodniom ogłasza,
Że gościnna, i wszystkich w gościnę zaprasza.

Właśnie dwukonną bryką wjechał młody panek
I obiegłszy dziedziniec zawrócił przed ganek,
Wysiadł z powozu; konie, porzucone same,
Szczypiąc trawę ciągnęły powoli pod bramę.
We dworze pusto: bo drzwi od ganku zamknięto
Zaszczepkami, i kołkiem zaszczepki[6] przetknięto.
Podróżny do folwarku[7] nie biegł sług zapytać,
Odemknął, wbiegł do domu, pragnął go powitać.
Dawno domu nie widział, bo w dalekim mieście
Kończył nauki, końca doczekał nareszcie.
Wbiega i okiem chciwie ściany starodawne
Ogląda czule, jako swe znajome dawne.
Też same widzi sprzęty, też same obicia,
Z którymi się zabawiać lubił od powicia[8];
Lecz mniej wielkie, mniej piękne, niż się dawniej zdały.
I też same portrety na ścianach wisiały.
Tu Kościuszko w czamarce[9] krakowskiej, z oczyma
Podniesionymi w niebo, miecz oburącz trzyma;
Takim był, gdy przysięgał na stopniach ołtarzów,
Że tym mieczem wypędzi z Polski trzech mocarzów,
Albo sam na nim padnie. Dalej w polskiej szacie
Siedzi Rejtan żałosny po wolności stracie,
W ręku trzyma nóż, ostrzem zwrócony do łona,
A przed nim leży Fedon[10] i żywot Katona[11].

Dalej Jasiński, młodzian piękny i posępny,
Obok Korsak, towarzysz jego nieodstępny,
Stoją na szańcach Pragi, na stosach Moskali,
Siekąc wrogów, a Praga już się wkoło pali.
Nawet stary stojący zegar kurantowy[12]
W drewnianej szacie poznał, u wniścia alkowy[13],
I z dziecinną radością pociągnął za sznurek,
By stary Dąbrowskiego posłyszeć mazurek.

Biegał po całym domu i szukał komnaty,
Gdzie mieszkał dzieckiem będąc, przed dziesięciu laty.

[1] ruczaj – strumyk;
[2] chędogi – schludny;
[3] użątek – zżęte z pól plony;
[4] smug – długie i wąskie pole;
[5] na wciąż – na oścież;
[6] zaszczepki – rodzaj drewnianego skobla;
[7] folwark – duże gospodarstwo w dawnej Polsce;
[8] od powicia – od urodzenia;
[9] czamarka – dawne męskie ubranie zapinane pod samą szyję;
[10] Fedon – dzieło o nieśmiertelności duszy, napisane przez greckiego filozofa Platona;
[11] Katon – słynny z uczciwości rzymski polityk, wróg wszelkiej tyranii, który przed samobójczą śmiercią czytał Fedona;
[12] zegar kurantowy – zegar wygrywający kuranty, czyli melodie;
[13] alkowa – sypialnia.

194. Przeczytaj podany fragment. Jakie środki artystyczne wykorzystuje autor, by opis był bardziej wyrazisty? Ułóż plan fragmentu. Przekaż ustnie jego treść.

WSPOMNIENIA O DOMOWYCH OGRODACH

Mama sadziła w ogrodzie takie małe czarne ziarenka i wyrastał z tego po niewielu tygodniach dosyć duży krzak, jakich się teraz nie widuje. Krzak ten okrywał się kwiatami, które otwierały się przed wieczorem, jak kolorowe wywieszki dla zmierzchnic[1]. Były to drobne kieliszki, czerwone, żółte albo takie jak perkaliki[2], malinowe w białe paski, a pachniały bardzo mocno. Kwiat ten nazywał się "nocna ozdoba". Już go nie widuję więcej, nigdzie nie widuję. [...]

Do dalszego ogrodu, położonego za naszym domem, szło się furtką obok ganku. Ganek ten, drzwi i parę kamiennych stopni, schodzących ku dołowi, to była też jakby cząstka ogrodu, cząstka wiejskiego życia, cząstka pełna marzeń, cichych, na pół dla dziecka zrozumiałych rozmów i dalekiego rechotania żab, które było tutaj tak doskonale słychać. Mój ojciec siadywał tu wieczorami i nasłuchiwał tego wiosennego i letniego rechotania. [...]

A obok piwonii były krzaki agrestu. Były tak wielkie jak krzaki bzu, no, może trochę mniejsze, i także bardzo wcześnie zaczynały się pokrywać

zieloną mgiełką listków. Ale to na wiosnę, a ta strona ogrodu była jednak domeną lata. Tutaj się przebywało latem, tutaj stała stara, kratkowana altana, cała zarośnięta dzikim winem, w altance tańczyły zawsze plamy słoneczne, pachniało wilgocią i jakimiś zapleśniałymi owocami. Koło altanki siedziała kiedyś babunia Czerkieska. I teraz siedzi dla mnie już na zawsze. Przecież byłem w tym miejscu niedawno. Nie ma tam ani domu, ani ganku, ani ogrodu, ani krzaków bzu, ani agrestu, ani w ogóle nic nie ma, ale kiedy pomyślę sobie o tym miejscu ogrodu, to zawsze tam siedzi babunia Czerkieska. [...]

[W Stawisku, późniejszej posiadłości pisarza:]

Na polu przed domem stoją samotne sosny. Każda ma przeszło dwieście lat, powinny być pod ochroną, ale nikt o tym nie myśli. Przeciwnie, chętnie by je każdy ściął: to taka przyjemność dla Polaka zniszczyć stare drzewo. Było tych sosen na początku dziewięć, nazywano je Muzami, ale śmigła, jak maszt Urania znalazła się wprost domu, w wytyczanej lipowej alei, i musiała być ścięta. Czy musiała?

Potem się Muzy liczyło i było ich już tylko siedem. Może to i lepiej, bo "siedem" jest szczęśliwszą liczbą niż "dziewięć". Czasami podchodzę do tych sosen i głaszczę je po korze. Kora ta jest jak skóra słonia, chropowata, gruba i serdeczna w dotknięciu.

Kiedy wychodzę na spacer z psami, mam dwie drogi do wyboru: albo z ganku na prawo, a potem otoczyć dawny czereśniowy sad z lewa na prawo. Ale sadu już nie ma, były kiedyś takie wspaniałe drzewa, które poczynały rodzić w maju, a potem były okryte owocem przez cały czerwiec. Po czereśniach były wiśnie. Sad wymarzał dwa razy, ale się go sadziło na nowo i na nowo były czerwone owoce. Teraz się już nie dosadza. Tych parę drzew, które zostały – jeżeli rodzi jakieś owoce, to sąsiedzi je obrywają. I to nie chce im się trudzić zrywaniem poszczególnych jagód, obłamują całe gałęzie i najczęściej je porzucają, bo owoc jeszcze nie dojrzały. Drzewa sterczą nagimi kikutami, więc się już nowych nie sadzi.

(Fragmenty wspomnień: J. Iwaszkiewicz "Ogrody"*)*

[1] zmierzchnice – gatunek owadów;
[2] perkalik – cienkie, wzorzyste płócienko.

195. Wyobraź sobie, że zaprosili Ciebie koledzy z jakiegoś miasta. Będzie ich interesować Twoje rodzinne miasto (wieś). Zbierz odpowiedni materiał, aby im o tym opowiedzieć. Skorzystaj z podanego niżej planu opisu miejscowości.

Plan opisu miejscowości

1. Ogólne wrażenie o mieście (wsi, ulicy itp.).
2. Gdzie położone jest miasto (wieś, ulica, plac).
3. Historia miasta (wsi, ulicy, placu).
4. Za co kochasz swoje miasto (wieś, ulicę, plac)?

§ 10. Zdanie. Rodzaje zdań ze względu na cel wypowiedzi i na emocjonalne zabarwienie

196. a) Przeczytaj tekst.

Do pokoju wpadła zadyszana Alka.

– Gdzie piłka do siatki? A ja już widziałam wszystkich z twojej paczki. I Maciek jest, i Miśka, ten rudy Julek! Tomka też widziałam! Ma wąsy, daję ci słowo!

– Mamo, gdzie ta piłka? O, jest! Ale miękka, flak zupełny. Otworzyli nowy sklep, wiecie? Zaraz przy kościele! Co ty tak patrzysz na mnie, Mada, jakbyś pierwszy raz człowieka widziała? Ma wąsy, przysięgam! Mamo, ona mi nie wierzy, że Tomek ma wąsy.

(K. Siesicka "Zapałka na zakręcie")

b) Znajdź równoważniki zdań.

c) Wypisz po jednym przykładzie zdania oznajmującego, pytającego, wykrzyknikowego.

d) Podaj trzy przykłady zdań rozkazujących.

Wypowiadając zdania lub równoważniki zdania, powiadamiamy kogoś o czymś, pytamy o coś albo wyrażamy prośbę, żądanie. Ze względu na cel wypowiedzi dzielimy wypowiedzenia na **oznajmujące**, **pytające** i **rozkazujące**.

Np. *Chodzę codziennie do szkoły.*
Czy chodzisz codziennie do szkoły?
Chodź codziennie do szkoły!

Każde wypowiedzenie może być wypowiedziane z silniejszym zabarwieniem uczuciowym. Takie wypowiedzenie nazywamy **wykrzyknikowym** i na ich końcu stawiamy wykrzyknik.

Np. *Jedziemy na wycieczkę!*
Czy jedziemy wreszcie na wycieczkę?!
Jedźmy już nareszcie!

197. a) Przeczytaj bajkę I. Krasickiego. Wyjaśnij jej myśl przewodnią.

Koniom, co szły przy dyszlu, powtarzał woźnica:
"Nie dajcie się wyprzedzić tym, co są u lica!"
Goniły się pod wieczór, zacząwszy od rana,
Wtem jeden z przechodzących rzecze do furmana:
"Cóż ci stąd, że cię słucha głupich bydląt rzesza?"
A furman: "Konie głupie, ale wóz pospiesza".

b) Wskaż zdania oznajmujące, pytające, rozkazujące, wykrzyknikowe.

198. a) Przeczytaj tekst. Jaką intonację należy stosować przy poszczególnych zdaniach?

Ranny leżał dziwnie wynędzniały, z osłupiałymi oczyma. Przy mroku zdawało się, że twarz jego ma barwę ziemi – Gdzie jesteś, Magdziu – spytał niewyraźnie, a potem mówił z długimi przerwami – Już nic z naszego warsztatu Nie ma ręki Za nią i ja pójdę, bo po cobym miał darmo chleb zjadać

Żona zapłakała

– Czy jesteś tu, Magdziu Pamiętaj o dzieciach Pieniądze są w tej szufladce, wiesz Na mój pogrzeb Tyle much lata mi przed oczami Tak piszczy

Zaczął się niespokojnie poruszać i chrapać jak człowiek, który twardo zasypia Doktor dał znać ręką i ktoś gwałtem wyprowadził Gosławską do mieszkania sąsiadów

W kilka minut wszedł tam lekarz Biedna kobieta spojrzała mu w oczy i z płaczem uklękła na ziemi

– O panie, dlaczego pan wyszedł od niego Czy z nim tak źle

– Bóg panią pocieszy – rzekł doktor

Otoczyły ją kobiety i starały się uspokoić

(B. Prus)

b) Przepisz tekst, stawiając na końcu zdań odpowiednie znaki przestankowe. Uzasadnij ich użycie.

199. Ułóż jedno zdanie oznajmujące, które będzie odpowiedzią na każde z podanych pytań.

1. Kto wybrał się na najnowszy film z Leonardo di Caprio?
2. Dokąd wybrały się dziewczęta w sobotnie popołudnie?
3. Kiedy dziewczęta wybrały się do pobliskiego kina?
4. Do którego kina wybrały się dziewczęta z 8 klasy?
5. Które dziewczęta wybrały się do kina?

Zdanie może zawierać jedno lub więcej orzeczeń. Zależnie od liczby orzeczeń rozróżniamy zdania *pojedyncze* i *złożone*.

Zdanie złożone składa się z dwu lub więcej zdań pojedynczych, które nazywamy *zdaniami składowymi*.

Wypowiedzenia złożone mogą składać się ze zdań lub równoważników, bądź też zawierać i zdania, i równoważniki, np. *Co się stało, to się nie odstanie. Jaki pan, taki kram. Dobrze, że usłuchałeś mej rady.*

200. W podanych zdaniach wskaż orzeczenia i powiedz, które zdania są pojedyncze, a które złożone. Jak nazywamy zdania wchodzące w skład zdania złożonego?

Jędrek zbliżył się do startera. Poczuł jego dłoń na ramieniu i drgnął. Zbierał spłoszone myśli i posyłał je za ginącym już na skraju lasu Jaśkiem. W uszach mu szumiało. Słyszał nerwowe bicie serca, a przed sobą widział wstęgę narciarskiej trasy.

(wg A. Bahdaja)

201. Wykaż, że z trzech wyrazów można ułożyć wiele zdań, dzięki temu, że stosuje się je w różnych formach gramatycznych.

wujek, Jurek, czytać

202. a) Połącz zdania pojedyncze, tworząc zdania złożone. Postaw, gdzie trzeba, przecinki.

1. Ja chodzę do szkoły podstawowej.
   Mój brat uczy się w technikum.
2. Poszedłbym chętnie do kina.
   Muszę najpierw odrobić lekcje.
3. Zaczął padać deszcz.
   Marysia wróciła do domu po parasolkę.
4. Nie zdążyłem na pociąg.
   Wyszedłem za późno z domu.

b) Za pomocą jakich wyrazów połączyłeś zdania?

203. Przekształć zdania pojedyncze w zdania złożone, zastępując wyróżnione człony zdań pojedynczych odpowiednimi zdaniami składowymi.

Dowiedziałem się o *zwycięstwie naszej drużyny w zawodach międzyszkolnych*.
Z niecierpliwością oczekiwałem chwili *powrotu ojca z fabryki*.
Z powodu padającego od dwóch dni śniegu autobusy się opóźniały.

204. W przysłowiach wskaż wypowiedzenia złożone z samych zdań, ze zdań i ich równoważników oraz z samych równoważników zdań.

Czym chata bogata, tym rada.
Kto pod kim dołki kopie, sam w nie wpada.
Jeden do Sasa, drugi do lasa.
Jak sobie pościelisz, tak się wyśpisz.
Rośnie w ciało, a w głowie mało.

205. Przekształć równoważniki zdań w zdania. Czym musiałeś je uzupełnić?

Już czerwiec. O, jak słonecznie. Wyjazd w góry. Zbiórka na dworcu. Podróż koleją. Nie wychylać się przez okna. Nie zrywać kwiatów. Nie płoszyć zwierzyny.

206. a) Przeczytaj tekst. Określ typ i styl wypowiedzi. Wyróżnij środki językowe, charakterystyczne dla tego stylu.

Śnieg walił przez noc całą, najdłuższą w roku, zadął do dna wąwozy, drogi, osady ludzkie, pola i lasy. Niebo przetarło się dopiero przed samym świtaniem i mróz trzaskający na dzień ścisnął. Szkarłat trzonu słonecznego ząbkiem wyziera spoza gór lesistych od sławnej Wiślicy. Lekuchne pyłki śnieżne bujają w powietrzu pod borem i cisza, niczym niezmącona, panuje wokoło. Z niskości ziemskich jeszcze nie widać tarczy słońca wschodzącego. Tylko wrony z wierzchu jodeł najśmiglejszych już chyba oglądają przecudną purpurę wschodu. Pewnie ją widzi i jastrząb, który przepędził tę noc zawieruszoną w polu między lasami, na owej gruszy z zaciosem granicznym. Jastrząb, jak gdyby wiedział o uroczystości dnia świtającego, zwrócił głowę ku wschodowi i okiem nieruchomym wpatrzył się w niebiosa szkarłatne, obramowane złotem. Wtem u podnóża jodeł, na których wrony strażowały, skądś spod śniegu strzyżyk wypadł niespodzianie. Ptaszek maleńki, czysta grudka ziemi, rudawoszary, cętkowany, z ogonkiem zadartym, cały w podrygach. Spojrzał naokoło niespokojnie, bojaźliwie, merdnął ogonkiem i zawołał: “Czyk, czyk, czyk! Chwalić Boga, noc przeszła, dzień na niebie”.

(A. Dygasiński)

b) Rozpoznaj w tekście wypowiedzenia pojedyncze, dwukrotnie złożone i wielokrotnie złożone.

c) Wskaż równoważniki zdań.

d) Napisz streszczenie powyższego tekstu, ale w innym stylu, na przykład potocznym lub publicystycznym.

207. Co znaczą podane przysłowia i powiedzenia? Które z nich mają postać równoważników zdań? Jak można by je przekształcić na zdanie?

Bez ciekawości nie ma mądrości. Ciekawość to pierwszy stopień do piekła. Nie samym chlebem człowiek żyje. Dobra i bułka przy chlebie. Komu w drogę, temu czas. I wilk syty, i owce całe.

208. Przeczytaj. Znajdź zdania rozwinięte i nierozwinięte. Na czym polega różnica między nimi? Przypomnij sobie definicję zdań nierozwiniętych i rozwiniętych.

Nadszedł grudzień. Spadł śnieg. Przykrył wszystko. Dzieciom sprawił ogromną radość. Czekały ich zwykłe zimowe radości. Umilkło ptactwo. Tylko małe szare wróbelki żwawo uwijały się pod oknami.

209. Przeczytaj tekst. Określ jego styl. Wypisz zdania pojedyncze.

WISŁAWA SZYMBORSKA

Jej twórczość emanowała mądrością, błyskotliwością i humorem. Unikała patosu i wielkich słów. W swojej poezji najbardziej ceniła podnoszenie wydarzeń zwykłych do rangi wydarzeń wyjątkowych. Nie znosiła za to patosu. „Zawsze, kiedy piszę, mam uczucie, jakby ktoś za mną stał i stroił błazeńskie miny. Dlatego bardzo się pilnuję i unikam, jak mogę, wielkich słów", mówiła. Poczucie humoru towarzyszyło jej nie tylko w poezji, ale i w życiu codziennym. Przejawiało się m.in. w zamiłowaniu do kolaży, które tworzyła z wycinków z gazet, tekstów i zdjęć, komponowała pod konkretnego adresata. Była poetką, ale także krytyczką literacką, eseistką i tłumaczką francuskiej poezji barokowej. Mowa o Wisławie Szymborskiej, pierwszej Polce i dziewiątej kobiecie na świecie, której przyznano Nagrodę Nobla w dziedzinie literatury.

210. Przekształć wypowiedzenie rozkazujące, aby stały się uprzejmymi prośbami. Wykorzystaj zwroty grzecznościowe w odpowiedniej formie.

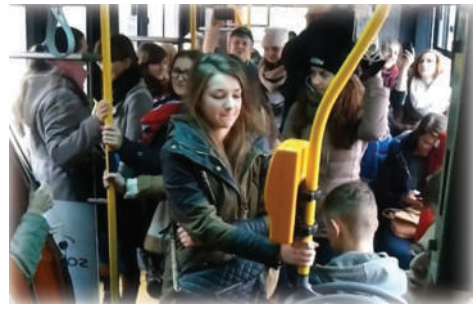

Czy moglibyście,
bądź tak dobry (miły),
czy nie sprawiłoby panu kłopotu,
byłbym ci bardzo wdzięczny,
czy mógłbym cię prosić.
Ciszej! Skasuj mi bilet,
otwórz okno,
ustąp miejsce panu,
niech mi pan pomoże wynieść wózek.

§ 11. Szyk wyrazów w zdaniu pojedynczym. Akcent zdaniowy

W języku polskim **szyk wyrazów** w zdaniu jest swobodny, ale nie całkiem dowolny. Należy przestrzegać następujących reguł:

– jeżeli postać podmiotu w mianowniku równa się postaci dopełnienia w bierniku, to podmiot musi stać przed dopełnieniem np.

Reklamy przerywają filmy.

(Błędnie: *Filmy przerywają reklamy*).

– wyrazy określające powinny znajdować się blisko wyrazów określanych; np.

Przeprowadził wywiad z trenerem.
(Błędnie: *Z trenerem przeprowadził wywiad*).
– należy unikać używania na początku i na końcu zdania krótkich, nieakcentowanych form zaimków, np.
Nie zaprosili go do programu.
(Błędnie: *Go nie zaprosili do programu*.)
– przydawka wyrażona rzeczownikiem lub wyrażeniem przyimkowym powinna stać po określonym rzeczowniku, np.:
Asystent reżysera nie przyszedł.
Jutro nadamy relację z meczu.
(Błędnie: *Reżysera asystent nie przyszedł. Jutro nadamy z meczu relację.*)
– przydawkę wyrażoną przymiotnikiem zazwyczaj umieszcza się przed określanym rzeczownikiem, np.
Mamy sensacyjną wiadomość!
(Błędnie: *Mamy wiadomość sensacyjną*.)
– jeśli przydawka wyrażona przymiotnikiem tworzy wraz z określanym rzeczownikiem termin lub nazwę pewnego gatunku, należy tę przydawkę umieszczać po rzeczowniku, np.
Oglądam filmy sensacyjne.
(Błędnie: *Oglądam sensacyjne filmy*.)

211. a) Przeczytaj zdania. Zwróć uwagę na szyk wyrazów w nich.

Początki polskiej literatury sięgają średniowiecza.

Początki literatury polskiej sięgają średniowiecza.

Polskiej literatury początki sięgają średniowiecza.

Średniowiecza sięgają początki polskiej literatury.

b) Napisz jeszcze trzy inne warianty tego samego zdania.
c) Czy zmienia się treść zasadnicza zdania wskutek zmiany szyku wyrazów?
d) Czy zmiana szyku wyrazów w zdaniu wpływa na zmianę odcieni znaczeniowych zdania?

212. a) Porównaj dwa zdania. Które z nich jest jawnie niepoprawne? Dlaczego?

Klatka z kanarkiem wesoło śpiewającym była umieszczona nad kredensem.

Klatka z kanarkiem była umieszczona nad kredensem wesoło śpiewającym.

b) Czy szyk wyrazów w zdaniu jest zupełnie dowolny?

213. a) Przeczytaj tekst. Określ typ wypowiedzi. Z jakiego utworu pochodzi ten fragment?

Dwadzieścia dwa narody uczestniczyły w tej walce Zakonu przeciw Polakom, a teraz pisarze królewscy spisywali jeńców... Pogoń polska zdobyła ogromny obóz krzyżacki... Słońce chyliło się ku zachodowi. Spadł krótki, obfity deszcz i potłumił kurzawę. Król, Witold i Zyndram z Maszkowic gotowali się właśnie zjechać na pobojowisko, gdy zaczęto znosić przed nich ciała poległych wodzów. Litwini przynieśli skłute sulicami, pokryte kurzem i posoką ciało Wielkiego Mistrza Ulryka von Jungingen i położyli je przed królem, a on westchnął żałośnie...

(wg H. Sienkiewicza)

b) Wskaż w każdym zdaniu podmiot i orzeczenie. Jaka kolejność tych członów przeważa?

c) Uzasadnij, że we wszystkich zdaniach autor przestrzega prawidłowego stosowania szyku wyrazów.

d) Zwróć uwagę na wzajemny układ wyrazu określanego oraz przydawek. Objaśnij ten układ.

Często zdarzają się odstępstwa od zwykłego szyku wyrazów określane mianem **szyku przestawnego**, np.: *W owsach jednostajnie brzęczą świerszcze polne. Z szumem liść suchy wiatr w doliny niesie.* Na pozycję wyrazów w zdaniu mają wpływ różne czynniki: związek treściowy z poprzednim zdaniem, czynniki logiczne, uczuciowe, a także rytmiczne, co się uwidocznia szczególnie w poezji i w prozie artystycznej. Zazwyczaj wysuwamy na pierwsze miejsce wyraz lub grupę wyrazów, na które chcemy zwrócić szczególną uwagę, np.: *Wiele zbiegłem świata. Nic tu nie widzę dokoła. Dwadzieścia lat pracował mój ojciec w kopalni. Wpłynąłem na suchego przestwór oceanu.*

214. Przeczytaj fragment *Pana Tadeusza* i wskaż, gdzie występuje w nim szyk przestawny. Czym wytłumaczysz odstępstwa od zwykłego szyku wyrazów w tym fragmencie?

Drzewa owocne, zasadzone w rzędy,
Ocieniały szerokie pole; spodem grzędy.
Tu kapusta, sędziwe schylając łysiny,
Siedzi i zda się dumać o losach jarzyny;
Tam, plącząc strąki w marchwi zielonym warkoczu,
Wysmukły bób obraca na nią tysiąc oczu;
Ówdzie podnosi złotą kitę kukuruza,
Gdzieniegdzie otyłego widać brzuch harbuza
Który od swej łodygi aż w daleką stronę
Wtoczył się jak gość między buraki czerwone.

(A. Mickiewicz)

215. a) Przeczytaj zdania, wyróżniając głosem wyrazy drukowane tłustymi czcionkami.

Krysia na pewno nie zawiedzie.
Krysia **na pewno** nie zawiedzie.
Krysia na pewno **nie zawiedzie.**

b) Co osiągamy dzięki wyróżnieniu w zdaniu jednego wyrazu?

Wyróżnienie wyrazu lub kilku wyrazów w zdaniu polegające na mocniejszym jego wymówieniu nazywamy **akcentem zdaniowym**.

Intonacja – to sposób akcentowania wyrazów i zdań.

Akcent zdaniowy służy do podkreślenia wyrazu, który na tle zdania oceniamy jako najważniejszy.

Akcent zdaniowy bywa nieraz zaznaczony też graficznie: drukuje się wyrazy akcentowane tłustymi czcionkami lub stosuje się tzw. rozstrzelenie, np.: *Na tym właśnie polega* **postęp**, *że człowiek doskonali wszystko w swym pochodzie ku lepszej przyszłości. P r a w d z i w y c h przyjaciół poznajemy w biedzie.*

216. Na które wyrazy w podanym fragmencie tekstu pada akcent zdaniowy? W jaki sposób autor zaznaczył, że są one akcentowane?

W średniowieczu dzieła o treści historycznej zwano k r o n i k a m i i włączano do epiki. (...)

Zgodnie z ówczesną konwencją dziejopisarską kronikom nadawano u k ł a d c h r o n o l o g i c z n y, a c e c h o w a ł y j e ponadto: brak krytycyzmu przy wykorzystaniu zapisek i ustnych informacji, skłonność do fikcji, polegająca na wprowadzaniu nieautentycznych mów, listów, pieśni czy opowieści oraz swobodnym uzupełnianiu źródłowych danych i d y d a k t y z m, tj. moralizowanie oraz pouczanie, a także p a n e g i r y z m, czyli przesadne wychwalanie.

(K. Krajewski)

217. Na które wyrazy w podanym fragmencie pada akcent zdaniowy? Uzasadnij swoje stanowisko.

Historia była prosta.
Kazimierz Deczyński
poszedł bić się w powstaniu.
Na biwakach siadał
po stronie ognia chłopskiej,
sołdackiej, gdzie w gęby
smród i dym szczypie.
Ponoć był cherlawy,
ale bagnetem robił
głęboko nad podziw... *(E. Bryll)*

218. Przeczytaj kilkakrotnie podane zdanie, za każdym razem zaznacz treści dla ciebie najważniejsze.

Wypracowanie należy oddać do piątku.

219. Odczytaj z odpowiednią intonacją zdania.

Już idziesz. Już idziesz?
Już idziesz! Już idziesz...

220. a) Przeczytaj wiersz. Określ jego myśl przewodnią.

Są w ojczyźnie rachunki krzywd,
obca dłoń ich też nie przekreśli,
ale krwi nie odmówi nikt:
wysączymy ją z piersi i z pieśni.
Cóż, że nieraz smakował gorzko
na tej ziemi więzienny chleb?
Za tę dłoń podniesioną nad Polską –
kula w łeb!

(W. Broniewski)

b) Przepisz wiersz do zeszytu i przeczytaj go głośno, starając się nigdzie nie kłaść akcentu zdaniowego ani nie zmieniać intonacji. Czy to Ci się podobało? Czy ładnie to brzmiało?

c) Teraz przeczytaj ten wiersz, odpowiednio akcentując niektóre wyrazy i zmieniając intonację.

d) Podkreśl czarnym ołówkiem te wyrazy, które – Twoim zdaniem – powinny być mocniej wypowiedziane, a czerwonym ołówkiem te, przy których intonacja ma być podwyższona. (Oczywiście niektóre wyrazy mogą otrzymać dwa podkreślenia: i czarne, i czerwone. Dla zaznaczenia różnej siły akcentu i różnych wysokości tonu można użyć podkreśleń jednorazowych i dwurazowych).

221. W podanych zdaniach wyrazy określające znajdują się zbyt daleko od wyrazów określonych. Popraw szyk.

Przed kamerą w kapeluszu stał niewysoki mężczyzna. Wieczorem oglądaliśmy ciekawy program z bratem. Ten wysoki chłopak w okularach to Eli brat. Mamy znajomi przynieśli kosz jabłek. Na ból gardła najlepsza jest z miodem herbata.

222. Podane przydawki wpisz w odpowiednie miejsca.

(dokumentalny, polski) – film
(nowoczesny, audiowizualny) – sprzęt
(z wyścigu, krótka) – relacja
(zabawny, reportera) – komentarz

223. a) Przepisz, podkreśl poprawne zdania, a dowiesz się, które z podanych filmów Stevena Spielberga zostały nagrodzone Oscarami.

Znowu nie odrobiłem lekcji z lenistwa. (“Pojedynek na szosie”). Jemu możesz kupić płytę kompaktową. (“Szczęki”). Przyjdą dopiero o drugiej godzinie. (“Hook”). Długo na tym zastanawialiśmy się. (“Imperium Słońca”). Na targach zaprezentowano najnowsze modele samochodów terenowych. (“Poszukiwacze zaginionej arki”). Wujka samochód znowu jest w warsztacie. (“Park jurajski”). Podarowałem mamie srebrny pierścionek z bursztynem. (“Lista Schindlera”).

b) Popraw zdania, które mają błędny szyk.

224. Każdy z wyróżnionych rzeczowników określ przydawką.

Uczniowie naszej szkoły uprawiają *dyscypliny* lekkoatletyki: *rzut, pchnięcie, skok, bieg.*

Oglądanie i *zainteresowanie* może być *nauką*. Na *ulicy* znajduje się *sklep, hurtownia* i *wypożyczalnia*.

Jeżeli przydawka wyrażona przymiotnikiem wskazuje na jedną z wielu cech rzeczownika, np.: *żółta, cienka, flanelowa, płócienna, bawełniana koszula,* wtedy na ogół umieszczamy ją przed wyrazem określanym. Jeżeli natomiast przydawka wskazuje na cechę odróżniającą dany przedmiot od innych, podobnych przedmiotów albo tworzy z określanym rzeczownikiem wspólną nazwę, np.: *samochód osobowy, samochód ciężarowy,* umieszczamy ją z reguły po wyrazie określanym. Przydawki wyrażone rzeczownikiem lub wyrażeniem przyimkowym umieszczamy z zasady po rzeczownikach określanych, np.: *koszula z flaneli,* z *bawełny, koszula brata.*

225. Przeniesienie przydawki sprzed rzeczownika w miejsce po nim może zmienić znaczenie całego wyrażenia. Połącz przydawki z odpowiednimi rzeczownikami:

skaliste, Skaliste, spokojny, Spokojny, czysta, Czysta, śląscy, Śląskie, mazowieckie, Mazowiecki, nowe, Nowe, śląska, Śląska, jagielloński, Jagielloński

… góry – Góry …	… grodzisko – Grodzisk …
… ocean – Ocean …	… herby – Herby …
… ulica – ulica …	… ruda – Ruda …
… piekarze – Piekary …	… gródek – Gródek …

226. W obrębie każdego z podpunktów dopisz do rzeczowników przydawki rozstrzygając, które z nich należy umieścić przed wyrazem określanym, a które po nim.

a) dochodowy, deficytowy, rentowny, nierentowny, nowy, stary, duży, mały, nowoczesny, średni, prowincjonalny, stolarski, fotograficzny, pogrzebowy, fryzjerski, szewski, remontowo-budowlany, kamieniarski, krawiecki, ubezpieczeń

.....	zakład	.....
.....		.....
.....		.....
.....		.....

b) plastykowa, nożna, skórzana, gumowa, tenisowa, do siatkówki, do koszykówki, mała, duża, Jurka, droga

.....	*piłka (do gry)*	.....
.....		.....
.....		.....
.....		.....

c) elektryczna, ostra, tępa, ręczna, mechaniczna, stalowa, spalinowa, drwala, poręczna, tarczowa, stolarza, ślusarza, Nowaka, doskonała

.....	*piła (narzędzie)*	.....
.....		.....
.....		.....
.....		.....

Gdy kilka przydawek przymiotnych (tzn. wyrażonych zaimkami przymiotnymi, wskazującymi i dzierżawczymi, liczebnikami porządkowymi albo przymiotnikami) określa jeden rzeczownik, to zazwyczaj przyjmują one następujące uporządkowanie: zaimki wskazujące (np. *ten, tamten, ta, tamta, ci, tamte),* zaimki dzierżawcze (np. *mój, twój, jej, jego, wasz, nasz),* liczebniki porządkowe (np. *drugi*, *trzeci, szósty, ósma),* określenia oznaczające subiektywną, emocjonalną ocenę rzeczownika (np. *wybitny, doskonały, przepiękna, fascynujący)* i wreszcie wyrazy oznaczające cechy zewnętrzne – rozmiary, kolory, zapach, materiał.

227. Nadaj przydawkom podanym w nawiasach właściwą kolejność.

Wszystkich zadziwiał (fascynujący, jego, ten)..... sposób gry scenicznej. **(prosty, niełądny, swój, czerwony, pierwszy)* ..... rower wspominał zawsze z sentymentem. **(*przydrożny*, *stary, tamten*).....wiatrak utkwił mu na długo w pamięci. *Naprzeciw jego okien wznosiły się (*wielkie, zaniedbane, brzydkie*)..... zabudowania fabryczne.

228. Okoliczniki podane w nawiasach wpisz w zdania. Zwróć uwagę na miejsce okolicznika w zdaniu.

**(do Wenecji, po ślubie)* …….. nowożeńcy pojechali……..
**(wieczorem)* Zaproszono nas na przyjęcie ……..
Zaproszono nas …….. na przyjęcie.
…….. zaproszono nas na przyjęcie.
**(chwilami)*…….. potężne błyskawice rozświetlały nieprzeniknione ciemności.
**(po północy)* Burza ucichła …….. Burza…….. ucichła.
**(na noc,* w Dąbrownie) Tymczasem wojska królewskie zatrzymały się ……..
**(dziwnie)* Nadciągnęła …….. burzliwa noc.
**(starannie)* Powinniście …….. przygotować się do klasówki.
**(w okamgnieniu)* Płomienie objęły …….. całe pomieszczenie.

Za poprawny szyk dla nazw osób uznaje się tradycyjny układ: imię na pierwszym miejscu, a nazwisko na drugim. Szyk odwrotny dopuszczalny jest jedynie w spisach alfabetycznych (np. *w dzienniku szkolnym*) lub na ułożonych w porządku alfabetycznym kartach w katalogu bibliotecznym, np. *Mickiewicz Adam*.

229. Imiona pisarzy Czesław, Jan, Bolesław, Józef, Adam i pisarek Danuta, Wanda, Joanna, Hanna, Maria połącz z ich nazwiskami.

…….. Miłosz	…….. Wawiłow
…….. Brzechwa	…….. Chotomska
…….. Prus	…….. Kulmowa
…….. Ratajczak	…….. Ożogowska
…….. Mickiewicz	…….. Konopnicka

A teraz ułóż z tych imion i nazwisk spis alfabetyczny:

1. ……..	6. ……
2. …….	7. ……
3. ……..	8. ……
4. …….	9. …….
5. …….	10. …….

230. Dopisz imiona i nazwiska:

Nazywam się .....
Moja mama nazywa się .....
Mój tata nazywa się ……
Inni członkowie mojej rodziny nazywają się .....
Mój najlepszy przyjaciel / moja najlepsza przyjaciółka nazywa się….

231. W podanych zdaniach niektóre wyrazy określające znajdują się zbyt daleko od wyrazów określonych. Popraw szyk wyrazów.

Lubię spędzać chwile wolne od zajęć z kolegami.
Pożyczyłem książkę z ciekawymi ilustracjami od Marka.
Zbyszek opowiadał o swoim nowym pomyśle z zapałem.
Nie mógł znaleźć wyjścia ze strachu.

232. Przepisz, uzupełniając wykropkowane miejsca słowami: przed rzeczownikiem lub po rzeczowniku.

Przydawka wyrażona przymiotnikiem występuje zwykle …, natomiast przydawki w postaci wyrażeń przyimkowych i rzeczowników występują przeważnie … .

233. Popraw w zdaniach szyk wyrazów. Oznacz ich kolejność cyframi.

Sikorkami w zimie troskliwie opiekować się trzeba. Ci ufam, więc powierzyłem tobie tę tajemnicę. W jeziorze pobliskim przybyło wody po dniach kilku deszczowych.

234. Uzupełnij zdania zaimkiem zwrotnym *się*. W których miejscach w zdaniu może się on znajdować?

Nikt nie spodziewał takich mrozów w marcu. Twoje podejrzenia wydają mi bardzo niesłuszne. Wieczerza wigilijna powinna składać z co najmniej siedmiu potraw. Zdaje mi, że będzie padał deszcz. Jakże ci spało?

235. Przeczytaj fragment wiersza W. Szymborskiej "Radość pisania". Co powiesz o szyku wyrazów w tym utworze?

"…Nad białą kartką czają się do skoku
litery, które mogą ułożyć się źle,
zdania osaczające, przed którymi nie
będzie ratunku.
Jest w kropli atramentu spory zapas
myśliwych z przymrużonym okiem,
gotowych zbiec po stromym piórze
w dół,
otoczyć sarnę, złożyć się do strzału […]
[…] Jest więc taki świat,
nad którym los sprawuję niezależny?
Czas, który wiążę
łańcuchami znaków?
Istnienie na mój rozkaz
nieustanne? […]

236. Z podanych wyrazów ułóż wypowiedzenia pojedyncze.

a) stworzyli, i, światowej, Marek, duet, sławie, o, Wacek, fortepianowy
……..

b) rozwijać, doskonalszego, powinien, wyrażania, każdy, coraz, swych, Polak, myśli, piśmie, w, i, mowie, umiejętność
……

c) wreszcie, po, wysokość, termin, i, układach, strony, odszkodowania, się, zgodziły, płatności, długich
……

d) chroniącym, pod, twierdzę, widać, dla, było, północy, stajnie, od, oficerów, koni, rumaków, huzarów, murem, i
……..

237. Z podanych wyrazów ułóż po dwie wersje zdania.

a) był, Mickiewicz, największym, poetą, polskim;
b) byli, samego, zdania, wszyscy, tego.

238. Przepisz poniższe zdania, nadając im poprawny szyk. Pamiętaj o zasadzie mówiącej, że wyraz określający powinien być blisko wyrazu określanego. W poprawionych zdaniach oddziel pionową kreską grupę podmiotu od grupy orzeczenia. Podkreśl grupę podmiotu raz, a grupę orzeczenia dwa razy.

Znowu na lekcję spóźniłaś się. .....
Jestem zadowolony bardzo z postępowania twojego. .....
Spotkaliśmy tam jeszcze raz go. .....
Wrócił późno ojciec z pracy. .....
Odpocząć przemęczony postanowił menedżer. .....
Dzieciństwa kraj ojczyzna to jest. .....
Nowy mój ten zegarek działa doskonale. .....
W na Podhalu miasteczku uczęszczałem do podstawowej szkoły. .....
Szkoły honoru strzec jest powinnością ucznia każdego. .....

239. Do podanych rzeczowników dopisz przydawki rzeczowne i przymiotne dobrane spośród następujących wyrazów:

w prążki, trzechsetletnia, Rzeszowskie, ortograficzny, dla kur, choroby, zaplombowany, olbrzymi, choreografa, hydrantu, z chronologii, trafne.

słownik .....
..... lipa
Podgórze .....
..... ząb
..... ciężar
..... spostrzeżenie
garnitur .....
grzęda .....
mistrzostwo .....
zawór .....
chroniczność .....
klasówka .....

240. Ułóż wyrazy we właściwym szyku składniowym. Zapisz powstałe zdania. Co decyduje o zastosowanej przez ciebie kolejności wyrazów w zdaniu?

- budowy, charakteryzuje się, las, liściasty, lub, piętrowością, warstwością, wyraźną;
- drzew, i, kolejne, drzew dużych, koron, krzewów, mniejszych, poniżej, warstwy, ziół, znajdują się.

241. Rozwiń zdania określeniami podanymi w nawiasach.

- Gałęzie uginają się pod ciężarem (świerków, śniegu, wielkie);
- Pójdziemy na wystawę (malarstwa, po lekcjach, do muzeum, ukraińskiego, dzisiaj);
- Koleżanka gra (z klasy, na skrzypcach, moja, bardzo, pięknie).

242. Zamień przydawki wyrażone przymiotnikami na przydawki w postaci wyrażeń przymiotnikowych.

To był dom pokryty słomianą strzechą. Kobieta miała na sobie bawełnianą bluzkę i lnianą spódnicę. Mleko kwasiła w glinianych garnkach. Posługiwała się na codzień drewnianymi i metalowymi narzędziami.

243. Przeczytaj głośno podane niżej zdania tak, aby zaakcentować podkreślone wyrazy.

Bartek bardzo boi się nowego nauczyciela matematyki.
Bartek bardzo boi się nowego nauczyciela matematyki.
Bartek bardzo boi się nowego nauczyciela matematyki.
Bartek bardzo boi się nowego nauczyciela matematyki.
Bartek bardzo boi się nowego nauczyciela matematyki.
Bartek bardzo boi się nowego nauczyciela matematyki.

244. Przeczytaj kilkakrotnie podane zdania. Akcent zdaniowy połóż na różne wyrazy.

Przyjadę do ciebie jutro wieczorem.
W czerwcu zakończyłem naukę w szkole podstawowej.
Po ukończeniu szkoły mam zamiar zająć się poważnie językami obcymi.

Sprawdź siebie

1. Co to jest szyk wyrazów?
2. Jaki szyk wyrazów obowiązuje w zdaniu pojedynczym?
3. Gdzie umieszczamy przydawki w zdaniu?
4. Gdzie umieszczamy w zdaniu dopełnienia?
5. Gdzie umieszczamy w zdaniu okoliczniki?
6. Co to jest szyk przestawny?
7. Co wiesz o akcencie zdaniowym?

5. Kształcenie językowe. Streszczenie tekstu naukowego

245. a) Przeczytaj tekst. Określ jego zasadniczą myśl. Do jakiego gatunku odniesiesz go?

Najbardziej "zakulisową", czyli niewidoczną, choć decydującą i najważniejszą postacią współczesnego teatru jest właśnie reżyser. On tworzy i porusza cały skomplikowany mechanizm spektaklu, z jego woli dzieje się na scenie tak, jak się dzieje. On jest autorem tryumfu czy porażki widowiska jako całości. On jest interpretatorem[1], ba, niekiedy adaptatorem[2] dzieła dramatycznego. Bez niego nie dzieje się tutaj nic i nic dziać się nie powinno, on pozostaje niewidoczny, ukryty i poznawalny jedynie przez wynik ostateczny, to jest przedstawienie.

Odgrywa rolę bliską dyrygenta orkiestry, tylko jeszcze skromniej ukrytego w czasie występu. Rolę o tyle trudniejszą, że z wejściem aktora na scenę przestaje go prowadzić, gdy tymczasem kapelmistrz[3] ma przez cały koncert kontakt z orkiestrą, nie wypuszczając batuty[4] z dłoni.

Reżyser to osobna sprawa i osobny rozdział w historii teatru. Teatr nowoczesny [...] najczęściej związany jest ze wzrastającą rolę i znaczeniem reżysera nie tylko jako organizatora spektaklu, lecz przede wszystkim jako jego – w pełnym tego słowa znaczeniu – twórcy.

("ABC teatru" wg B. Bartoszewicza, A. Hausbrandta)

[1] interpretator – ten, kto wyjaśnia, tłumaczy;
[2] adaptator – ten, kto dokonuje adaptacji (przystosowanie do innego użytku, przerobienie);
[3] kapelmistrz – muzyk kierujący chórem, orkiestrą; dyrygent;
[4] batuta – pałeczka używana przez dyrygenta do oznaczania taktu i kierowania orkiestrą.

b) Znajdź w podanym tekście środki językowe charakterystyczne dla stylu naukowego.

c) Przygotuj ustną wypowiedź na temat "Właściwości języka mówionego i języka pisanego". Przypomnij sobie o właściwościach stylu naukowego. Skorzystaj z podanego niżej planu. Spróbuj podzielić się własnym zdaniem na podany temat.

d) W tekście pojawiły się wyrazy zapożyczone. W jakim słowniku można je odnaleźć?

e) Podaj znaczenie wymienionych wyrażeń, odszukaj w słowniku informacje o ich pochodzeniu:

honoris causa, fair play, savoir-vivre, rock and roll.

Orientacyjny plan

1. Typy tekstów języka polskiego – ustny i pisemny typ.
2. Właściwości języka pisanego.
3. Właściwości języka mówionego.
4. Wnioski.

Adresat informacji – nauczyciel i koledzy.

Cel – wskazać na to, że rozumiesz tekst naukowy, potrafisz sam zrobić wnioski na podstawie przeczytanego tekstu, umiesz zwięźle przekazać jego treść.

246. a) Przeczytaj tekst. Co jest najważniejsze w tym tekście? Napisz jego zwięzłe streszczenie.

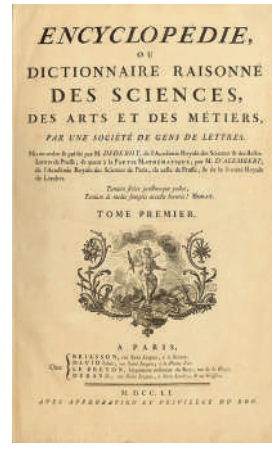
ENCYCLOPEDIE,
OU
DICTIONNAIRE RAISONNÉ
DES SCIENCES,
DES ARTS ET DES MÉTIERS,
PAR UNE SOCIÉTÉ DE GENS DE LETTRES.
TOME PREMIER.
A PARIS,
M. DCC. LI.

Encyklopedia, czyli *Słownik rozumowany nauk, sztuk i rzemiosł* – największe naukowe i kulturalne przedsięwzięcie epoki Oświecenia.

Przedstawiała w sposób usystematyzowany dorobek całej dotychczasowej wiedzy i stanowiła wyraz myśli oświeceniowej. Jej autorzy utrwalili poglądy i dorobek oświecenia w dziedzinie nauki i filozofii, zajmowali się literaturą, sztuką i obyczajami. Jej autorem był Denis Diderot a współtwórcami najwybitniejsi myśliciele XVIII-wiecznej Francji: Jean d'Alembert, Monteskiusz, Wolter, Jean Jacques Rousseau.

Siedemnaście tomów encyklopedii, liczących 16288 stronic wydawano w Paryżu w latach 1751–1765. Encyklopedia uderzała w porządek świata feudalnego, przyczyniła się do rozwoju nauki, kształtowała myśl i wychowywała w duchu reformatorskich tendencji oświecenia, stanowiła źródło formantu ideowego.

Duch protestu przeciw różnorodnym formom ucisku, przeciwko więzieniu i cenzurze, tyranii i przesądom nadał dziełu charakter polityczny. Nic więc dziwnego, że losom tego wydawnictwa towarzyszyły dramatyczne wydarzenia i prześladowanie ze strony władz państwowych, konfiskata dwóch pierwszych tomów, zakaz wydawania przed jego zakończeniem, odejście niektórych współpracowników.

(wg Z. Libery)

b) Zastanów się, jaką role miała spełnić *Encyklopedia* w zamierzeniu jej twórców?

c) Czy dzisiejsze encyklopedie stawiają sobie podobne cele? Dlaczego?

247. Przeczytaj tekst. Streść go pisemnie.

Z HISTORII IMION

Skąd wywodzą się nasze imiona?

Dzieje imion są znacznie dłuższe niż dzieje nazwisk, początkowo bowiem ludzie nosili tylko imiona. Wystarczały one do identyfikowania osób, gdyż społeczności (rody, osady) były niezbyt liczne, a kontakty między nimi – dość rzadkie.

Nazwiska są "wynalazkiem" niedawnym w porównaniu z historią imion. Na przykład w Polsce prawny obowiązek posiadania nazwiska pojawił się na przełomie XVIII i XIX w., choć początki kształtowania się nazwisk przypadają na wiek XV (wówczas występowały formy o charakterze przezwiskowym bądź określenia wskazujące na narodowość czy pochodzenie osoby).

Imiona natomiast spotyka się już w najstarszych zapisanych źródłach. I tak, w społeczeństwach pierwotnych imię było tworzone doraźnie, utożsamiane z konkretną osobą.

Z nadawaniem imion związane były normy i obrzędy. Na przykład w starożytnym Egipcie czy wśród niektórych plemion Indian Ameryki Północnej nadawano dziecku dwa imiona – jedno tajne (święte), drugie – zastępcze, codzienne, które było w powszechnym użyciu. Imię traktowano często jako dar rodziców, ich błogosławieństwo dawane dziecku na drogę życia. Dlatego dawne imiona kryły w sobie życzenia opieki bogów, sławy czy różnych zalet, których pragnęli dla dziecka rodzice. Były to imiona – zdania, znane w najstarszych cywilizacjach świata oraz dwuczłonowe imiona złożone, np. greckie: *Euru-demos* "strzegący ludzi".

Najstarsze imiona staropolskie mają rodowód słowiański: zostały odziedziczone przez języki słowiańskie po ich prapraprzodku – języku praindoeuropejskim.

248. Przyjrzyj się przykładom imion staropolskich. Spróbuj odczytać z ich budowy, jakimi zaletami miały się odznaczać osoby, które je nosiły. Jakie znaczenia są zawarte w cząstkach: *-mir/-mira, -sław/-sława, -mił/-miła, -rad/-rada* w poniższych przykładach? (Wykonaj ustnie).

Bogusław	Bogusława	Bogumił	Bogumił
Bogurad	Bogurad	Domarad	Domarada
Miłosław	Miłosława	Dobrosław	Dobrosława
Sławomir	Sławomira	Mirosław	Mirosława
Bronisław	Bronisława	Bronimir	Bronimira

§ 12. Zdania niezupełne i urwane

249. Przeczytaj zdania. Zwróć uwagę na ich budowę składniową.

1) – Byłem na tym filmie.
– Ciekawy?
– Wspaniały!
2) Ja o kozie, on o wozie.
3) Czekaj, czekaj. Zaraz zobaczysz…

W mowie potocznej, w dialogach albo pod wpływem silniejszych uczuć posługujemy się często zdaniami niezupełnymi i urwanymi.

Zdaniem niepełnym nazywa się zdanie, w którym brak jakiegoś członu zdania. Są to więc zdania z opuszczonym orzeczeniem lub podmiotem albo z wyrażeniami z brakującymi drugorzędnymi członami.

Np. *Dziad swoje, baba swoje. Jak ty komu, tak on tobie*.

Zdaniem urwanym nazywa się zdanie rozpoczęte i niedokończone. Często jest stosowane przez pisarzy dla realistycznego odtwarzania stanów psychicznych swych bohaterów. Zdania urwane zwykle kończymy wielokropkiem.

Np. *Zły przykład dla Ojczyzny, zachętę do zdrady trzeba było okupić dobrymi przykładami, krwią, poświęceniem się… Poprawić się trzeba było i naprawić ile możności to…*”

(A. Mickiewicz)

250. a) Przeczytaj wiersz. Określ temat i cel wypowiedzi.

WE DWÓCH

Dobrze w dużej być gromadzie, ale czasem
jeszcze lepiej we dwóch tylko
iść zielonym lasem.
We dwóch szukać, gdzie najwięcej jagód rośnie,
albo spotkać wiewióreczkę,
gdzieś na sośnie.
I oglądać razem złoty pancerz żuka,
razem zgadnąć, w której stronie dzięcioł stuka.
W trawie usiąść, gdzie zielony cień się ściele,
i rozmawiać, jak przyjaciel z przyjacielem.

(H. Bechlerowa)

b) Wskaż w wierszu zdania niepełne. Jakie człony są w nich opuszczone?
c) Czy masz takie samo zdanie, co autorka powyższego wiersza? Uzasadnij to.

251. Przeczytaj dialog z podziałem na role. Spróbuj określić, w jakich okolicznościach mogła się odbyć ta rozmowa? Znajdź zdania niezupełne i urwane.

– Aniu!
– Co?
– Rozwiązałaś?
– No…
– Pokaż!
– Ciii…
– No, dawaj!
– Pani patrzy.

252. Przeczytaj zdania. Znajdź zdania niezupełne. Jakie człony zdania są w nich opuszczone?

– Mamo, mówiłaś, że pociąg prowadzi maszynista. A w nocy kto prowadzi pociąg?
– I w nocy maszynista – odpowiada mama.
– Jak? – dziwi się Piotrek. – Czyżby w nocy nie spał?
– Nie śpi, synku.
– Jak to? – nie może zrozumieć Piotrek. – Ale jemu się chce spać.
– Chce się. Ale on musi prowadzić pociąg.

(wg W. Suchomlyńskiego)

253. Przepisz. Wskaż zdania niezupełne. Wpisz brakujące litery.

W maleńkiej wiejskiej szkole na wysokim słupie pośrodku podw..rka stoi ładny drewniany budynek z oknami i d..wiami. Mieszkają w nim gołębie. Codziennie dzieci p..ynoszą gołębiom po..ywienie. Ktoś p..enicę, a ktoś jakieś ziarno. Karmią gołębie po kolei.

(wg W. Suchomłyńskiego)

254. Przeczytaj, znajdź zdania niezupełne.

– Rodopis! – zawołał, wychodząc przed chatę. – Chodź!
– Idę, ojcze – odpowiedziała, zrywając się spod palmy.
Bez słowa podał jej parę zgrabnych miękkich pantofelków, uszytych ze skórek skoczków[1] pustynnych. Rodopis oniemiała na chwilę. Potem wsunęła pantofelki na bose nogi i zaczęła tańczyć dookoła ojca, klaszcząc w ręce z radości.
– Podobają ci się?
– O, tak!
– Nie są tak ładne, jak te, które miał kupiec…
– Wielokroć piękniejsze, bo ty je sam zrobiłeś! – wykrzyknęła Rodopis. – Wyszyję na nich kolorową nicią kwiaty lotosu!

(wg H. Zdzitowieckiej)

[1] skoczki – małe pustynne gryzonie.

6. Kształcenie językowe. Dokładne przekazanie treści tekstu o charakterze opowiadania

Opowiadanie – to forma wypowiedzi, z której korzystamy najchętniej. Charakteryzuje się swobodną strukturą. Jego celem jest przedstawienie układu wydarzeń rozwijających się w czasie i połączonych związkiem przyczynowo-skutkowym.

Aby napisać ciekawe opowiadanie:

- nadaj zaskakujący, niezwykły tytuł;
- przedstawiając wydarzenia, używaj dużej liczby czasowników, lecz ich nie powtarzaj;
- język narracji dostosuj do postaci opowiadającej;
- wprowadź dialogi, nie zapominaj o znakach przestankowych;
- stosuj różne konstrukcje składniowe.

255. Przypomnij sobie utwory, w których spotkałeś/spotkałaś tę formę wypowiedzi.

256. Przeczytaj tekst. Przekaż jego treść, zachowując postać początku i zakończenia.

JELEŃ

Tak srogiej zimy nie pamiętali nawet najstarsi ludzie. Po lasach drzewa z mrozu pękały z hukiem, a śniegu nawiało tyle, że leżał miejscami na chłopa wysoko. Rankami znajdowano pomarznięte dzikie ptactwo. Głodne stada wilków w biały dzień zaczęły podchodzić do ludzkich siedzib.

Traktem przez ośnieżone puszcze jechał litewski książę Jagiełło, uroczyście i w licznym orszaku, aby przyjąć koronę Królestwa Polskiego ofiarowaną mu wraz z ręką młodziutkiej Jadwigi.

Z Brześcia wyruszył wczesnym rankiem i zamierzał najpóźniej za dwa dni stanąć w Lublinie, gdzie miał się spotkać z panami polskimi i potem razem do Krakowa podążyć. Ale trudno było pospieszyć, bo droga zawiana, kopna i nieprzetarta.

W Łomazach zatrzymano się na krótki popas, po czym książę rozkazał jechać dalej, by jeszcze przed zmrokiem zdążyć do Parczewa, gdzie nocleg miał być przygotowany.

Słońce schylało się ku zachodowi, gdy z wolna las zaczął rzednąć, aż wreszcie ukazała się równina, ośnieżona i pusta jak okiem sięgnąć.

Dwaj rycerze jadący z przodu zawrócili konie i stanęli przed księciem.

– Miłościwy książę, dalej drogi nie znać. Co robić?

Istotnie, łatwo było się trzymać traktu w puszczy, która znaczyła szlak po obu stronach ciemnymi, wysokimi ścianami. Ale na szczerym polu zasypanym śniegiem nie sposób było się rozeznać.

Jagiełło, spiąwszy dymiącego parą wierzchowca, ruszył na czoło pochodu.

– Zapytać by kogo – odezwał się któryś z dworzan.

– Jelenia chyba albo żubra – odrzekł książę, nie wiadomo, kpiąco czy poważnie.

W tej chwili zadudniła ziemia i jak na zawołanie spomiędzy drzew wyskoczył jeleń prześliczny, przesadził ogromnymi susami kilka zasp śnieżnych i raptem zatrzymał się przed księciem w odległości kilkunastu kroków zaledwie. Smukły, ciemnobrunatny, w blasku zachodzącego słońca wydawał się jak z miedzi wykuty. Rogi miał wielkie, podobne do dwóch rozgałęzionych konarów.

Nie wytrzymał jeden z rycerzy i chwycił za łuk. Ale książę spojrzał nań groźnie i ruchem ręki go powstrzymał.

A jeleń jeszcze przez chwilę patrzał mądrymi oczami na władcę, po czym odwrócił się spokojnie i z wolna, lekkim truchtem pobiegł prosto przez zaśnieżone pola.

Wszyscy stali zdumieni, aż książę dał znak i śladem jelenia pierwszy ruszył, a za nim reszta orszaku.

Niebawem ujrzeli w nizinie czapami śniegu okryte dachy osady. Białe dymy w mroźnym, cichym powietrzu szły prosto w górę.

– Parczów przed nami – powiedział książę.

Jeleń tymczasem znów zatrzymał się, jakby czekając na księcia. Przez moment zdawał się obserwować pochód, aż nagle zawrócił i pogalopował z powrotem w stronę puszczy.

Nim zapadł krótki zimowy zmierzch, książę Jagiełło stanął w Parczewie, gdzie czekał go pierwszy nocleg na polskiej ziemi...

Ilekroć potem już jako król Polski i Litwy Władysław tędy przejeżdżał, zawsze wspominał owo dziwne spotkanie z jeleniem, który pierwszy go tu powitał, drogę do Parczewa wskazał.

A gdy w kilkanaście lat później zakładał przy tutejszej osadzie miasto Parczew, rozkazał w pieczęci wójtowskiej wizerunek jelenia umieścić.

I w taki sposób jeleń stał się herbem miasta Parczewa.

257. Jesteś bohaterem wydarzenia przedstawionego w historyjce obrazkowej. Przedstaw ją w opowiadaniu (ustnie lub pisemnie). Zacznij od słów: Poprzedniego dnia źle nastawiłem/nastawiłam wskazówki zegara…

258. Przeczytaj tekst. Dopisz swoje zakończenie.

[Pan Samochodzik, bohater powieści, z której pochodzi fragment, jest historykiem sztuki. Z miejscowych legend i znalezionej mapy dowiedział się, że prawdopodobnie w podziemiach kościoła znajduje się skarb – dawno ukryte złote monety i dzieła sztuki. Pragnie je ocalić.]

Jeszcze chwila i znalazłem się w pobliżu otworu do podziemnego ganku. Raptem lina, na której wisiałem, niepokojące drgnęła. Spojrzałem w górę, świecąc latarką i aż oniemiałem z przerażenia. W otworze studni, wysoko nad moją głową, ujrzałem parę ludzkich rąk. Światło latarki zabłysło na ostrzu noża.

– Człowieku, co robisz! – krzyknąłem.

Nóż przeciął linę. Krzycząc przeraźliwie, jak kamień poleciałem w dół.

Z ogromnym pluskiem uderzyłem w wodę. Na chwilę zakryła mnie zimna topiel, lecz kilkoma ruchami rąk wydostałem się na powierzchnię. Ktoś świecił z góry latarką. Mój prześladowca zaglądał do studni, aby sprawdzić, co się ze mną stało. Ale – jak już mówiłem – studnia miała kształt lejka zwężającego się ku górze. Przesunąłem się bliżej ściany i zniknąłem natychmiast z pola jego widzenia. A on (może to była ona?) przyniósł ogromny kamień i wpuścił go do studni. Z łoskotem, zalewając mnie wodą, kamień upadł o pół metra ode mnie. Gdybym znajdował się w tym miejscu, z pewnością roztrzaskałby mi czaszkę. To już nie były żarty. Nad moją głową u wylotu studni czaił się morderca.

Niemal przylepiłem się do ściany. Morderca przyniósł jeszcze jeden kamień i znowu rzucił go do studni. Potem długo świecił latarką, szukając mnie na powierzchni wody. Nie dostrzegł mnie jednak i to dało mu przekonanie, że z rozwaloną głową poszedłem na dno.

Byłem dobrym pływakiem, więc utrzymywałem się na wodzie za pomocą ledwo dostrzegalnych ruchów rąk i nóg. Ale woda w studni była bardzo zimna. “Jak długo potrafię pozostawać na powierzchni?” – zastanawiałem się.

Macałem rękami ściany studni, szukając występu lub wgłębienia, którego mógłbym się uczepić. “Dziewięć metrów – powtarzałem sobie. – Miało być dziewięć metrów. I oto jestem chyba na poziomie dziewięciu metrów”.

Wyciągnięta w górę ręka trafiła na brzeg dużego otworu. Chwyciłem się krawędzi, wpiłem palce w twardą powierzchnię cegieł. Były oślizłe, pokryte wilgotnym nalotem. Za każdym razem, gdy próbowałem wywindować się w górę, zsuwałem się z powrotem do wody.

Zdrętwiały mi palce, miałem połamane paznokcie. Jeszcze jeden wysiłek, jeszcze jedna próba wywindowania się do otworu. I znowu opadłem w wodę, tym razem z dość głośnym pluskiem. W napięciu czekałem, czy z góry nie posypią się kamienie. Ale trwała cisza. Być może morderca opuścił już piwnicę.

Odczekawszy czas jakiś, zdołałem zzuć buty. To nie była łatwa operacja, raz po raz tonąłem i porządnie napiłem się wody. Buty wrzuciłem w otwór, do którego zamierzałem się wspiąć. Dopiero teraz ponowiłem próbę wspinaczki. Okazało się to znacznie łatwiejsze, gdyż palce nóg znalazły oparcie we wgłębieniach między spojeniami cegieł. Wystarczyło, że porządnie wsparłem się jedną nogą, a to znacznie ulżyło rękom.

W piersiach brakowało mi tchu, krew tętniła w skroniach, ale znalazłem się w otworze podziemnego ganku, identycznego z tym, który ciągnął się trzy metry wyżej. Tamten jednak prowadził tylko do pułapki. A ten?

“Muszę być bardzo ostrożny – upominałem siebie. – Jeśli teraz znowu zamkną się za mną jakieś wierzeje, nikt mnie stąd nie wydostanie. Nikt przecież nie domyśli się, że istnieją dwa podziemne korytarze, jeden nad drugim”.

Po omszałej posadzce podczołgałem się kilka kroków. Wzułem buty i spróbowałem, czy świeci moja latarka. O dziwo, kąpiel nic jej nie zaszkodziła. Dawała tak samo mocny i silny błysk. Jeszcze chwila odpoczynku. Nie mogłem przewidzieć, jakie przygody czekały mnie w dalszych partiach podziemia. Należało więc zebrać siły.

(Z. Nienacki)

259. a) Przeczytaj tekst Nadziei Druckiej "Wigilia w domu państwa Moniuszków".

Było to w roku 1825. Do domu Czesława i Elżbiety Moniuszków, rodziców przyszłego kompozytora Stanisława Moniuszki, zjechała się bliższa i dalsza rodzina, by wspólnie obchodzić święta Bożego Narodzenia.

Dobrze, że śnieg pada bez przerwy, oto już się ściemnia, wcześniej można będzie do stołu usiąść, bo gwiazd i tak nie widać za chmurami.

Na całą długość jadalni ustawiono stoły nakryte najładniejszymi, ręcznie haftowanymi obrusami, a pod nimi rozłożono wiązki siana. Nogi stołu, zgodnie z kresowym zwyczajem, okręcono powrósłem ze słomy. Nakryć musiało być do pary, więc oprócz dwunastu członków rodziny do stołu zasiąść mieli rezydenci i służba, razem osób dwadzieścia. Srebra i porcelany nie zabrakło, jedzenia zaś było tak dużo, a wieczerza trwała tak długo, że Staś i mali Korsakowie ze zniecierpliwienia i nudy kręcić się zaczęli i miny stroić, za co zostali zgromieni srogim spojrzeniem pana Czesława.

Pani sędzina, na pierwszym miejscu siedząca, przełamała się opłatkiem ze starszym synem Dominikiem po czym wszyscy kolejno do niej podchodzili, w rękę całowali, a ona dotykała ustami głowy lub policzka pochylonej osoby i powtarzała: – Daj, Boże, by nie było gorzej. – Potem opłatek położony na srebrnej tacy wędrował z rąk do rąk. Wszyscy, nie wyłączając gosposi, niani, starego służącego Antoniego i młodszej służby, całowali się i składali sobie życzenia.

Staś uważał, że opłatek to rzecz bardzo smaczna i życzył sobie dostać całą paczkę, o co omal nie pokłócił się z Edmusiem.

Całodzienny post mocno już wszystkim dokuczył, nie trzeba było więc nikogo namawiać, by do jedzenia się zabrać. Z początku podano trzy zupy: z drobnych ryb, grzybową z łazankami i barszcz z uszkami, potem zjawił się sandacz i po polsku olejem polany, karp w szarym sosie z rodzynkami i szczupak smażony na oleju.

Zdawało się, że nikt nic więcej zjeść nie zdoła, a tu zjawia się pszenica prażona, z ukraińska zwana "kutią", z miodem i orzechami. Ledwo się z tym uporano, w wielkich porcelanowych misach postawiono kisiel żurawinowy i czekoladowy z mleczkiem migdałowym. Nie koniec na tym. Potraw musi być ilość nieparzysta, najlepiej jedenaście, by rok cały w domu dobrze się działo i nie zaznano niedostatku. A więc jeszcze kompot

z suszonych jabłek i śliwek, ryż z sokiem malinowym i wreszcie ulubiona dzieci potrawa – mak z cukrem utarty i łamańce.

Skończyła się wieczerza wigilijna.

b) Przedstaw ustnie, jak u ciebie wygląda wieczór wigilijny. O których z wigilijnych obyczajów dowiadujesz się po raz pierwszy? Których nie było w domu Stasia, a są w twojej rodzinie?

c) Znajdź granice między początkiem opowiadania, jego częścią zasadniczą i zakończeniem.

260. a) Przeczytaj opowiadanie kolegi *Znalazłem czapkę niewidkę*. Wskaż w nim charakterystyczne cechy tej formy wypowiedzi.

b) Przekaż treść opowiadania.

Spacerowałem po parku. Zapadł zmrok. Spoglądałem na niebo, marząc o odkryciu śladów dawnych cywilizacji. Nagle coś błysnęło wśród zarośli. Schyliłem się i podniosłem czapkę w kolorze złota, lśniącą od rosy. Próbowałem odnaleźć jej właściciela, ale na próżno. Nieliczni przechodnie nie przyznawali się do niej. Cóż było robić? Zatrzymałem ją dla siebie.

Był zimowy wieczór, wyjątkowo mroźny. Szedłem do przyjaciela, aby porozmawiać o najnowszych odkryciach archeologów. Zazdrościłem im dalekich wypraw, o których mogłem tylko marzyć. Nie byłem na tyle bogaty, aby wyruszyć w nieznane. Opatuliłem się po uszy. Na głowę wcisnąłem czapkę znalezioną w parku. Spojrzałem w lustro. To nie do wiary! Nie ujrzałem swojego odbicia! Czy to żarty? Zdjąłem czapkę i... zobaczyłem się w zwierciadle.

– Czyżby to była czapka... niewidka? – pomyślałem. Założyłem ją jeszcze raz i ponownie stałem się niewidzialny. Musiałem wykorzystać jej niezwykłą moc. Wreszcie spełniły się moje marzenia! Zawsze chciałem odkrywać tajemnice. Teraz mogłem to zrealizować.

Wrzuciłem do plecaka niezbędne drobiazgi, na głowę wcisnąłem czapkę niewidkę i ruszyłem na lotnisko. Bez przeszkód dotarłem na pokład samolotu i wkrótce znalazłem się... w Egipcie.

Wiedziałem, gdzie się udać. Stanąłem przed grobowcem Ramzesa, a po chwili niepostrzeżenie wsunąłem się do środka. Szedłem długim, krętym korytarzem. Na ścianach widniały tajemnicze znaki i rysunki.

– Jak to dobrze, że studiowałem znaczenie hieroglifów – pomyślałem. Stanąłem przed posągiem faraona. Moją uwagę zwróciło lewe oko. Było bardziej wypukłe. Przycisnąłem je. Ściana rozsunęła się, ukazując wnętrze tunelu. Wszedłem do środka. Hieroglify ostrzegały. “Ten, kto wejdzie, zginie marnie”. Obleciał mnie strach, pomimo to postanowiłem pójść dalej, miałem przecież czapkę niewidkę. Nagle przede mną jak spod ziemi wyrosła mumia. Wzdrygnąłem się. Wstrzymując oddech, minąłem ją. – Uff – westchnąłem – nie zauważyła mnie.

Korytarz obniżał się. Natknąłem się na olbrzymi kamień, na którym wyryto rysunek, przedstawiający plemię czczące... gigantyczny pomidor.

– Pomidor w Egipcie? Sprzed tysięcy lat? – zastanawiałem się głośno.

Przed sobą ujrzałem światło. Postanowiłem je przekroczyć. Wstrząsnęło mną, zakręciło. Zamknąłem oczy. Gdy je otworzyłem, byłem w innym świecie. Takich zwierząt i roślin nie widziałem nawet w snach.

W oddali wznosiło się miasto. Wokół niego rozciągały się plantacje gigantycznych pomidorów. Uprawiali je olbrzymi ludzie. Chociaż wyglądali groźnie, mieli łagodne spojrzenia. Nie widzieli mnie, bo miałem przecież czapkę niewidkę.

O zmroku mieszkańcy tajemniczego miasta udali się w głąb lasu. Ja za nimi. Na polanie stał posąg małpy, wykonany ze złota. Na jej ręce spoczywał dorodny złocisty pomidor. Ludzie przyklękli i oddali hołd zwierzęciu. Potem udali się do świątyni, której schody zaczynały się u stóp posągu. Na ołtarzu złożyli ofiary – sterty olbrzymich pomidorów. Potem w ciszy i spokoju powrócili do swoich domów.

Noc spędziłem w lesie. Rankiem obudziły mnie krzyki. Wyszedłem z kryjówki i ujrzałem olbrzyma, który ujeżdżał... dinozaura. To było coś w stylu rodeo! Po pewnym czasie odbyły się jeszcze wyścigi dinozaurów. Domyśliłem się, że to olimpiada, poprzedzona uroczystym składaniem ofiar. Widziałem jeszcze ceremonię ukoronowania zwycięzcy wieńcem z... zębów dinozaura.

Zrobiłem notatki w swoim dzienniku i opuściłem miasto. Zatrzymałem się przed grobowcem Ramzesa. Jeszcze przez moment przypatrywałem się tej imponującej budowli.

Tą samą drogą, jaką tu przybyłem, wróciłem do kraju. Schowałem czapkę niewidkę i udałem się do grupy naukowców, by podzielić się sensacyjnymi odkryciami. Nie chcieli mi wierzyć. Słuchali mojej opowieści z niedowierzaniem. Jednak namówiłem jednego z nich, aby towarzyszył mi w podróży do Egiptu.

Zaprowadziłem go do hieroglifów i tam założyłem mu na głowę moją złotą czapeczkę. Zniknął. Nie było go kilka dni, które ja poświęciłem na studiowanie skalnych napisów. Wreszcie uczony powrócił i pogratulował mi odkrycia.

W kraju opublikowaliśmy artykuł o niezwykłym plemieniu gigantów. Stałem się sławny, jednak nie spocząłem na laurach. Nadal szukam tajemnic. Towarzyszy mi zawsze czapka niewidka.

c) Ty też znalazłeś/łaś czapkę niewidkę. Opowiedz o tym.

261. Wymyśl i zapisz pierwsze zdania opowiadań o podanych tytułach.

1. Niezwykłe spotkanie. 2. Urodzinowa niespodzianka. 3. Długa podróż.

§ 13. Zdania pojedyncze. Główne człony zdania. Podmiot

262. Przeczytaj tekst. Z jakich zdań się składa? Wskaż w zdaniach główne człony.

Pewnego dnia stałem przy oknie. Chłopcy jeździli na rowerach. Coś wołali do siebie. Nie słyszałem tego. Byłem daleko, za szybą. Zazdrościłem im. Dwóch chłopców urządziło wyścigi. Zwyciężył ten wysoki. Tak chciałbym też mieć rower!

Podstawę zdania tworzą jego człony główne – **podmiot i orzeczenie**.

Podmiot jest nadrzędną częścią zdania, oznacza osoby, zwierzęta, przedmioty, zjawiska, pojęcia oderwane, o których czynności, stanie lub właściwości orzekamy za pomocą orzeczenia.

Podmiot nazywa przedmiot, który wykonuje jakąś czynność. Odpowiada na pytanie *kto*? lub *co*?

Np. ***Mieszkańcy*** *wioski czekali na przylot bocianów*. (*kto czekał*?)

Najczęściej w roli podmiotu występuje rzeczownik lub zaimek rzeczowny w formie mianownika.

Np. ***Hanka*** *pilnie pisała.* ***Ona*** *bardzo się starała.*

W roli podmiotu mogą występować inne części mowy, jeśli mają znaczenie rzeczownika i odpowiadają na pytanie *kto*? lub *co*? Np.

W namiocie czekał ***drużynowy***. (przymiotnik)

Dochodzi ***dziesiąta***. (liczebnik)

Nasi *już wrócili*. (zaimek)

Czekający *stali na peronie*. (imiesłów przymiotnikowy)

Przyjemnie jest ***odetchnąć*** *leśnym powietrzem*. (czasownik)

Przed *jest przyimkiem*. (przyimek)

I *łączy jednorodne człony*. (spójnik)

Och *jest wykrzyknikiem*.

263. Przeczytaj zdania. Wskaż w nich podmioty i rozpoznaj, jakimi częściami mowy są one wyrażone.

1. Praca żywi, lenistwo psuje. 2. Dwóch pracuje, siedmiu macha rękami. 3. Wybiła ósma. 4. Uczony prowadzi, nieuczony chodzi śladem. 5. Wiódł ślepy kulawego. 6. Dobrze gospodarować znaczy oszczędzać. 7. Tańczyć jest przyjemnie. 8. Jutro jest niepewne. 9. “I” jest spójnikiem.

264. Przeczytaj zdania. W których z nich nie ma formalnie wyrażonego podmiotu? Czy możemy się go domyślić? Na podstawie czego?

I

1. Jutro pojedziemy na wycieczkę. 2. Co robiłeś wczoraj? 3. Przeczytałem ciekawą książkę. 4. Nie zapominajcie w zimie o ptakach!

II

1. Marek leżał w łóżku. Był przeziębiony i kaszlał w ciągu kilku dni. 2. Zosia idzie do biblioteki. Zwróci przeczytaną książkę i wypożyczy nową.

Często opuszczamy w zdaniu podmiot, jeżeli możemy się go domyślić. Mówimy wtedy, że w zdaniu występuje **podmiot domyślny**. Domyślamy się takiego podmiotu na podstawie orzeczenia, jeśli jest wyrażone czasownikiem w formie 1. lub 2., 3. osoby lub na podstawie zdań poprzednich.

265. W podanym tekście wskaż zdania, w których nie występuje podmiot. Wyjaśnij, na jakiej podstawie możemy się domyślić, do jakich podmiotów odnoszą się orzeczenia w tych zdaniach.

Weszliśmy do teatru. Nie był pełny. Zasłona podniosła się wreszcie. Z głębi kulis ukazała się nasza artystka. Poważna, może wzruszona, ale spokojna, zbliżyła się na przód sceny.

(wg H. Sienkiewicza)

266. a) Przeczytaj tekst. Określ typ wypowiedzi. Jak są w tekście związane ze sobą zdania?

Lis wyszedł na łowy. Znanymi mu przesmykami podążał ku polanie. W gąszczach puszczańskich panował już mrok, a na polanie zachodziło słońce. Gdy podszedł do jej brzegu, przystanął i nasłuchiwał. Jego zwinna sylwetka ukazała się na polanie, a za chwile lis zginął wśród kładących się cieni. Rozchylał się przed nim bezszelestnie gąszcz traw i pachnących ziół, a rosa moczyła puszysty ogon.

(wg I. Karpińskiego)

b) Wskaż w tekście zdania pojedyncze i złożone.

c) Znajdź w każdym zdaniu podmiot. W zdaniach złożonych wskaż oba podmioty.

d) Wskaż zdania z podmiotem domyślnym. Na jakiej podstawie możemy się go domyślić?

267. Przeczytaj następujące zdania. Określ w nich podmioty. Czym są one wyrażone?

1. Organizacja Narodów Zjednoczonych odgrywa ważną role we współczesnych stosunkach międzynarodowych. 2. Na stole leżą książki i zeszyty. 3. Zosia z koleżanką poszły do kina. 4. “Świecą gwiazdy, świecą” – to jeden z najlepszych wierszy M. Konopnickiej.

Niekiedy podmiot jest wyrażony połączeniem wyrazowym lub nawet całym zdaniem.

268. Porównaj ze sobą pary następujących zdań. Jaką formą rzeczowników są wyrażone podmioty w grupie I, a jaką – w grupie II?

I	II
Marek był w domu.	Marka nie było w domu.
W kasie były pieniądze.	W kasie zabrakło pieniędzy.
Uczniowie wybrali się na wycieczkę rowerową.	Wielu uczniów wybrało się na wycieczkę rowerową.

Podmiot najczęściej jest wyrażony formą mianownika.

Czasem jednak podmiot występuje w formie przypadku zależnego, najczęściej dopełniacza. Taki podmiot nazywamy **podmiotem logicznym**.

269. Odpowiedz pełnymi zdaniami na postawione pytania. Wskaż podmioty. W jakim przypadku one występują?

Ilu uczniów jest w twojej klasie? Ile książek jest w twojej domowej biblioteczce? Ile stopni przybyło ci w ciągu ostatniego miesiąca? Ile ci ubyło zeszytów po ukończeniu pierwszego semestru? Ile znaczków ci brakuje do pełnej kolekcji? Czy starczy ci odwagi na przyznanie się do winy? Kogo nie ma na lekcji?

270. Podane zdania przepisz w następującej kolejności:

a) zdania z podmiotem wyrażonym rzeczownikiem lub zaimkiem w formie mianownika;
b) zdania z podmiotem wyrażonym inną częścią mowy;
c) zdania z podmiotem domyślnym;
d) zdania z podmiotem wyrażonym połączeniem wyrazowym;
e) zdania z podmiotem logicznym.

1. Idzie pochód ulicami świata. 2. Kuj żelazo, póki gorące. 3. Pan Wojski z Tadeuszem idą pod las drogą. 4. Ja będę czytał, a wy uważnie słuchajcie. 5. Pomagać słabszym w klasie jest naszym obowiązkiem. 6. Skąpy dwa razy traci. 7. Dni pogodnych z wiosną coraz więcej przybywa. 8. Broni się jeszcze z wież Alpuhary Almanzor z garstką rycerzy. 9. Ptasiego tylko nie dostaje mleka. 10. Wcześnie zaprzągł, ale późno wyjechał.

271. Przepisz zdania, podkreśl podmioty i napisz, jaką częścią mowy został wyrażony.

Uczniowie usiedli w ławkach. On ma dużo pracy. Jeden tylko zabrał głos. Wczoraj już nie wróci. “Na” jest przyimkiem.

272. a) Przeczytaj tekst. Zwróć uwagę na powtarzające się podmioty, które czynią tekst stylistycznie niedoskonałym.

Las drgnął. Las zaszemrał. Las pochylił korony ku słońcu. Z łąk zaczęły bić w górę mgły. Stawy podnosiły powieki mgieł. Sennym jeszcze, zorzanym spojrzeniem stawy patrzyły w niebo. Zboża zachrzęściły źdźbłami. Zboża poruszyły się sennie. Rosa jak grad różowymi perłami posypała się na ziemię. Strumienie zabulgotały. Strumienie popłynęły szybciej, radośniej.

b) Przekształć tekst, rezygnując z powtarzających się podmiotów i łącząc niektóre zdania pojedyncze w złożone.

c) Przepisz odredagowany tekst.

273. Wskaż podmioty wyrażone:

- rzeczownikiem:

Praca żywi, lenistwo psuje. Strach krew ostudza, a radość ją grzeje.

- przymiotnikiem:

Wiódł ślepy kulawego.
Syty głodnego nie rozumie.

- liczebnikiem:

Dwóch pracuje, siedmiu macha rękami.
Jeden buduje, drugi psuje.

- zaimkiem:

Ja nie mam czasu, a ty masz go w nadmiarze.
Każdy sobie rzepkę skrobie.

- czasownikiem w bezokoliczniku:

Dobrze gospodarować znaczy oszczędzać.
Nie opłaca się leniuchować.

- przysłówkiem:

Dzisiaj jest niepewne.
Może jutro będzie lepsze.

- przyimkiem:

“Z”, “po”, “przez” są przyimkami prostymi.
“Sponad” jest przyimkiem złożonym.

- spójnikiem:

“I” jest spójnikiem współrzędności.
“Że” jest spójnikiem wprowadzającym zdanie podrzędne.

274. Przepisz. Podkreśl podmioty w dopełniaczu.

- przy określniku ilościowym, np. *trochę, parę, kilka, dwóch, dużo*.

W parku było trochę ludzi. Paru żołnierzy stało pod drzewami. Siedziało na nich kilka wiewiórek. Podeszło siedmiu harcerzy. Dwóch chłopców miało orzechy. Pięć dziewczynek karmiło zwierzątka. Było przy tym dużo radości.

• przy orzeczeniu takim jak: *ubywa, przybywa, brakuje, starczy, nie ma, nie było, nie będzie*.

Klientów w sklepie ubywa. Towarów na półkach przybywa. Nie brakuje opakowań. Papieru starczy do końca roku. Nie ma kolorowych toreb. Ostatnio nie było na nie pieniędzy. Może wkrótce nie będzie z tym kłopotów.

275. Powiedz, jakie podmioty występują w podanych przysłowiach. Wytłumacz znaczenie jednego z nich.

Kuj żelazo, póki gorące. Nie poganiaj, gdyś jeszcze nie zaprzągł. Ucz się dobrego, a złe ci do głowy nie przyjdzie. Wcześnie zaprzągł, ale późno wyjechał. Mierzył do wrony, a trafił w krowę. Pracują, to chleb mają.

276. Daj ustnie przykłady zdań z podmiotami domyślnymi: *ja, ty, on, ona, ono, my, wy, oni*.

277. Napisz pięć zdań o sobie (o swoich zajęciach), stosując w nich podmioty domyślne. Podkreśl końcówki orzeczeń, które wskazują na podmiot domyślny.

278. Przepisz. Podkreśl podmioty. W nawiasach oznacz, jaką częścią mowy są wyrażone.

Głupi mądrego przegadał (…). Kto idzie dalej? Ktoś biegł po schodach. Nasi zwyciężają. Ubogi prosił o jałmużnę. Dwunasta wybiła na zegarze. Mądry rządzi się rozumem. Głupi pozostanie głupcem. Czytać jest przyjemnie. Niebo było błękitne. Chytry dwa razy traci. Uczony cieszył się szacunkiem. Lekcja rozpoczęła się punktualnie.

279. Zmień (ustnie) szyk wyrazów tak, by grupa podmiotu w każdym zdaniu znalazła się po grupie orzeczenia. Zwróć uwagę, że najważniejsze dla odbiorcy teksty zapisujemy na końcu zdania.

Wasze hałasy dokuczają mi. Twoja argumentacja bardzo mi się spodobała. Nieszczerość koleżanek bardzo bolała Anię.

280. Przepisz. Podkreśl podmioty. Jaką częścią mowy są wyrażone?

PIERWSZY LONGPLAY

Firma Columbia Records zaprezentowała płytę długogrającą wykonującą 33 i 1/3 obrotu na minutę. To kolejna wielka rewolucja w liczącej wówczas 60 lat historii płyty gramofonowej. Opatentowana w 1887 r. płyta (oraz gramofon odtwarzający zapisany na niej dźwięk) rozwijała się przez ponad sto lat do momentu zastąpienia jej przez płytę kompaktową w latach 80. XX wieku.

§ 14. Orzeczenie. Rodzaje orzeczenia i sposoby jego wyrażenia

281. a) Przeczytaj wiersz L. Staffa. Określ w nim cechy stylu artystycznego.

KARTOFLISKO

Pod niebem, co jesiennym siąpi kapuśniakiem,
Na sejm zlatują wrony w żałobnym zespole
I z krzykiem krążą nisko nad kobiet *orszakiem*,
Rozpinając swych skrzydeł czarne parasole.
A robotnice w twardym, cierpliwym *mozole*,
Okryte – każda innym – barwistym wełniakiem,
Dziobią pilnie motyką ziemniaczane pole,
W miękkiej ziemi stopami zaparte okrakiem.
Pośród mgły i *szarugi*, przemokłe do nitki,
Grudy grzęd rozgarniają schylone najmitki
I spod zeschłych badyli i płytkich korzeni
Zbierają krągłe bulwy, jak jaja spod kwoki,
I rzucają je w wiadro lub ceber głęboki,
Co głucho grzmią jak bębny na odmarsz jesieni.

b) Wskaż w sonecie orzeczenia czasownikowe. Jakimi formami czasownika są wyrażone?

c) Dobierz synonimy do wyróżnionych wyrazów.

Orzeczenie jest częścią zdania podrzędną tylko wobec podmiotu. Oznacza czynność lub stan tego, na co wskazuje podmiot, najczęściej czynność lub stan osoby albo rzeczy.

W roli orzeczenia występuje zazwyczaj czasownik w formie osobowej w różnych czasach trybu orzekającego, a także w trybie rozkazującym i przypuszczającym, np. *Uczniowie* ***sadzą*** *drzewa. Uczniowie* ***będą sadzili*** *drzewa.* ***Sadźmy*** *drzewa.* ***Sadzilibyśmy*** *drzewa*, *gdyby nie padał deszcz.*

Takie orzeczenie nazywa się **orzeczeniem czasownikowym**.

W zdaniach bezpodmiotowych w funkcji orzeczenia czasownikowego mogą też występować bezosobowe formy czasownika zakończone na *-no* lub *-to,* np. *Posadzono drzewa.*

282. Przeczytaj zdania. Wskaż w nich orzeczenia. Za pomocą czego są wyrażone orzeczenia w zdaniach grupy I, a za pomocą czego – w zdaniach grupy II?

I

Mój brat studiuje na uniwersytecie.
Staszek dobrze się uczy.
Zosia pracuje sumiennie.

II

Mój brat jest studentem uniwersytetu.
Staszek jest dobrym uczniem.
Zosia jest pracowita.

Orzeczenie może oznaczać nie tylko czynność lub stan, lecz również cechę tego, na co wskazuje podmiot, np. *Mój ojciec jest inżynierem. Dzień był pochmurny.*

Orzeczenie, które składa się z czasownika i innej części mowy, nazywamy **orzeczeniem imiennym**.

Część orzeczenia imiennego wyrażoną czasownikiem, który nie ma pełnego, samodzielnego znaczenia, nazywamy **łącznikiem**. W roli łącznika występują najczęściej formy osobowe czasowników *być, stać się, zostać, zacząć, mieć, musieć, robić się.*

Druga cześć orzeczenia imiennego może być wyrażona jakąkolwiek samodzielną częścią mowy (rzeczownikiem, przymiotnikiem, liczebnikiem, bezokolicznikiem itd.) Tę cześć orzeczenia imiennego nazywamy **orzecznikiem**.

283. Przepisz zdania. Podkreśl orzeczenia imienne. Rozpoznaj orzeczniki wyrażone przymiotnikami, rzeczownikami, wyrażeniami przyimkowymi, zaimkami, przysłówkami, bezokolicznikami, porównaniami.

Syn wkrótce zostanie lekarzem. Córka jest jeszcze studentką.
Dach był z blachy. Zamek był z cegły.
Obłok był przejrzysty, perłowy.
Byłem bardzo rad.
Ona była jak białe łabędzie. Ona była jak wodne boginie.
Mój brat jest inny. To jest jego. W domu byłem sam.
Nic nie było słychać. I nie było nic widać prócz granatów blasku.
Miło jest szaleć, kiedy czas po temu. W południe było upalnie, wieczorem zrobiło się chłodniej.

284. Sprawdź, czy podane wypowiedzenia zyskałyby, gdybyś je uzupełnił/ła orzeczeniami. Wyciągnij z tego wnioski.

Nic ponad miarę. Właściwa miara pewniejsza od nadmiaru. Słowa i bogactwo bez rozumu to niepewny nabytek. Słowo to cień uczynku. O dobro trudniej niż o zło. Przebaczenie silniejsze niż odwet. Brak nadziei to piekło.

Połączenia takie:

(ktoś) brał udział w zabawie – uczestniczył;

(ktoś) obniósł zwycięstwo – zwyciężył;

(ktoś) ma przewrócone w głowie – jest zarozumiały;

trzeba traktować jako orzeczenia, ponieważ wyrazy wchodzące w skład tych związków tworzą całość znaczeniową, są związkami frazeologicznymi.

285. Rozpoznaj orzeczenie w następujących zdaniach.

Rzuć okiem na tę notatkę.

Rzuć piłką do celu. Odnieśliśmy zwycięstwo w tej konkurencji.

Ze wstydu dziewczyna spiekła raka.

Wczoraj opalałam się nad rzeką i okropnie się spiekłam.

286. Wskaż orzeczenia imienne. Na jakie pytania one odpowiadają? Nazwij przypadki, w których występują orzeczniki.

Mamusia jest dla mnie bardzo dobra. On już jest taki. Jesteśmy trochę zmęczeni. Tatuś jest robotnikiem. Ja zostanę lekarką. Nie byłam już sobą. Bolesław Prus był znakomitym pisarzem.

287. a) Przeczytaj tekst. Określ typ wypowiedzi. Uzasadnij użycie wielkiej litery.

Obraz Władysława Majeranowskiego, 1844

“Alpuhara” jest fragmentem “Konrada Wallenroda” Adama Mickiewicza. “Konrad Wallenrod” jest poematem historycznym. W utworze tym są przedstawione wydarzenia rozgrywające się na Litwie w XIV w. Litwa była wówczas zagrożona przez Krzyżaków. Konrad był Litwinem. Aby uratować swą ojczyznę, podstępnie stał się Krzyżakiem. Został nawet wielkim mistrzem Zakonu. Z rozmysłem spowodował upadek wroga. Ojczyzna jego została uratowana. Jednak Konrad nie był szczęśliwy.

b) Wyróżnij orzeczenia imienne. Na jakie pytania one odpowiadają?

c) Wskaż łączniki i orzeczniki. Kiedy orzecznik występuje w narzędniku, a kiedy w mianowniku? Od czego to zależy?

288. W podanych zdaniach podkreśl orzeczenia. Napisz, czym są wyrażone i jak się nazywają.

Mama zaprosiła dziadków na uroczystą kolację. Będziemy na pewno długo rozmawiali. Nie pamiętam twojej przyjaciółki. Przynieś mi jej fotografię. Najczęściej uśmiecham się do wszystkich. Chętnie bym obejrzała ten film.

289. Z podanych zdań wypisz orzeczenia imienne. Napisz, jaką częścią mowy został wyrażony orzecznik.

Jan Kochanowski jest autorem fraszek. Telewizja i radio to publikatory. Te schody są z marmuru. Mój ojciec jest bardzo zdolny. On już taki jest. Zabawa była imponująca. Człowiek został potrącony przez samochód. On był drugi na mecie. Po chwili w pokoju było cicho i spokojnie.

290. Podkreśl orzeczenia. Jak są one wyrażone?

W XII i XIII w. Polska była rozbita na dzielnice, słaba, niszczona podczas najazdów obcych wojsk. W 1226 r. książę Konrad Mazowiecki sprowadził Krzyżaków do walki z Prusami. Dopiero Władysław Łokietek zjednoczył państwo i w 1320 r. koronował się na króla. Jego syn Kazimierz Wielki był ostatnim władcą z dynastii Piastów. Umarł w 1370 r., nie zostawiając legalnego następcy.

291. Przepisz. Podkreśl orzeczenia. Nad każdym orzecznikiem napisz, jaką częścią mowy jest on wyrażony.

Bohater utworu był chłopem pańszczyźnianym. Jego chata została zbudowana z drewna. Dach był ze słomy. Na pewno nie był rad ze swojej sytuacji. Po wyjeździe dzieci do miasta został sam na gospodarstwie. Syn był pierwszy, a córka była druga. Niczego nie było widać na horyzoncie. Pracować jest pożytecznie, choć nie zawsze łatwo.

§ 15. Sposoby łączenia orzeczenia z podmiotem

292. a) Przeczytaj tekst. Określ temat i typ wypowiedzi.

Wśród gości w "Lilianie" przebywali znani artyści. Przez dłuższy czas mieszkał tam Mieczysław Karłowicz, wybitny kompozytor i zawołany narciarz. Wielkie poruszenie w naszym pensjonacie wywołał przyjazd państwa Henrykostwa Sienkiewiczów.

Wrażenie wywołane przybyciem znakomitego pisarza zostało spotęgowane jeszcze bardziej, gdy rozeszła się wieść o jego interwencji w sprawie katowanych dzieci we Wrześni. Matki nasze uradziły, aby dzieci z "Liliany" i sąsiedniego pensjonatu w imieniu dzieci z Wrześni podzięko-

wały wielkiemu pisarzowi. W umówiony dzień odświętnie ubrana grupa dzieci zapukała do pokoju państwa Sienkiewiczów.

Pamiętam dobrze, jak stanęliśmy przed panem niskiego wzrostu, z niedużą bródką. Jego dobre, mądre oczy łagodnie patrzyły na nasze małe stadko.

W paru słowach Sienkiewicz podziękował nam i naszym matkom.

(wg R. Rogowskiego)

b) Wypisz z tekstu podmioty wraz z orzeczeniami. Jeśli podmiot jest domyślny, dopisz go obok w nawiasie.

c) Określ, pod jakim względem orzeczenie zgadza się z podmiotem.

Orzeczenie czasownikowe zgadza się z podmiotem w osobie i liczbie, a jeśli używamy czasownika w czasie przeszłym, przyszłym złożonym lub w trybie przypuszczającym – także w rodzaju, np. *My pracujemy, a ty cały dzień nic nie robisz. Mama wróciła ze sklepu. Chłopcy pobiegli na boisko, a dziewczynki zostały w klasie. Uczniowie pojechaliby na wycieczkę, gdyby nie deszcz.* Jeśli w roli podmiotu występują rzeczowniki oznaczające osoby różnej płci lub rzeczownik oznaczający parę ludzi różnej płci, orzeczenie ma formę liczby mnogiej, a w czasie przeszłym, przyszłym złożonym i w trybie przypuszczającym ponadto formę rodzaju męskoosobowego, np. *Janek i Basia otrzymali nagrody za udział w kółku miłośników przyrody. Państwo Kowalscy otrzymali nowe mieszkanie.*

Przy podmiocie logicznym orzeczenie występuje zawsze w liczbie pojedynczej, a w czasie przeszłym, przyszłym złożonym i w trybie przypuszczającym ponadto w rodzaju nijakim, np. *Cały miesiąc nie było deszczu. Wkrótce będzie nam brakowało pieniędzy.* Orzecznik wyrażony przymiotnikiem, zaimkiem przymiotnym lub liczebnikiem występuje najczęściej w mianowniku, orzecznik wyrażony rzeczownikiem lub zaimkiem rzeczownym – przeważnie w narzędniku, np. *Jesień w tym roku była słoneczna. Ta książka niech będzie twoja. Mój ojciec jest robotnikiem.*

Jeśli w funkcji łącznika występuje zaimek *to,* orzecznik ma zawsze formę mianownika, np. *Wiedza to potęga.*

293. Dlaczego wypowiedzenia zestawiano w dwóch grupach? Przepisz i podkreśl orzeczenia. Czym one się od siebie różnią? Na jakie pytania odpowiadają?

I. Ania uczy się w dziesiątej klasie. Koledzy wybrali ją do samorządu szkolnego. Znają ją nie tylko w dziesiątej klasie.

II. Jest dobrą uczennicą. Do samorządu została wybrana większością głosów. Stała się znana w całej szkole.

294. a) Przepisz podane zdania, zastępując umieszczony w nawiasach bezokolicznik odpowiednią formą osobową czasownika w czasie przeszłym.

1. Janek, Wacek i Marysia (dostać) nagrody za dobre postępy w nauce. 2. Państwo Kozłowscy (wyjechać) z dziećmi nad morze. 3. Wujostwo (odwiedzić) nas w zeszłym miesiącu. 4. Choremu z wolna (przybywać) sił. 5. Przez cały styczeń (nie być) odwilży. 6. Dwóch chłopców (kąpać się) w rzece. 7. Dwieście armat (grzmieć). 8. Dwoje dzieci (bawić się) w ogrodzie.

b) Powiedz, jakimi zasadami kierowałeś się, dobierając formy orzeczenia.

295. Zwróć uwagę na główne człony zdania. Znajdź orzeczenie. W którym miejscu w zdaniu znajduje się myślnik?

Kijów – to stolica Ukrainy. Dniepr – to rzeka, nad którą leży Kijów. "Kobzar" – to tomik poezji Tarasa Szewczenki. Przyroda – to nasze bogactwo.

Myślnik stawiamy w miejsce domyślnego słowa posiłkowego *jest* w 3. osobie l.p. lub l.mn. czasu teraźniejszego przed zaimkiem *to* wprowadzającym orzecznik, np.

Orzeczenie – to najważniejsza część zdania.

296. Postaw brakujące znaki przestankowe.

Książka to nasz najlepszy przyjaciel. Język to pamięć narodu. Pierwiosnek to piękny wiosenny kwiat. Biel to symbol niewinności. Nietoperz to ssak. Lwów to moje rodzinne miasto.

297. Zwróć uwagę na formę orzeczenia przy tak wyrażonych podmiotach.

Babcia, tatuś i mamusia przygotowywali się do wakacji. Rodzice i dzieci będą podróżowali po Karpatach. Ewa i Andrzej wyruszyli w góry. Agnieszka z psem biegała po ogrodzie.

298. Wpisz właściwe formy orzeczeń.

Tomek z Jankiem (pójść) na spacer. Irka z książką (pójść) do ogrodu. Kobiety i dzieci (wejść) na pokład. Chłopcy z dziewczętami (ruszyć) na wyspę. Dwóch marynarzy (zostać) na brzegu. (Brakować) kilka łódek.

299. Zastąp zdania z orzeczeniem czasownikowym zdaniami ze związkami frazeologicznymi.

Przykład: Nikomu o tym nie mów.

Trzymaj język za zębami. Przez pół roku nic nie robił. Ten cwaniak znowu mnie oszukał. Oni nam wszystko utrudniają.

300. Zastosuj w funkcji orzeczników dwa przymiotniki spośród podanych niżej. W utworzonych zdaniach wyróżnij orzeczenia imienne.

smutny, wesoły, niezadowolony, zadowolony, przerażony, spokojny, zdenerwowany, zamyślony

301. Z podanych zdań wypisz podmioty i określ ich formę.

Setki ludzi przybyło na uroczyste otwarcie stadionu. Na rynku ukazało się wiele pism, poświęconych informatyce. Rozlało się trochę herbaty. Trosk nigdy nie brakuje. Ojcu przybywa coraz więcej siwych włosów.

302. Przeczytaj wiersz. Znajdź w nim podmioty, podkreśl je. Czym są wyrażone?

SMUTNY WIERSZ

Dzisiaj jestem smutna jak ptak.
Dzisiaj jestem smutna jak deszcz.
Leżę sobie w trawie na wznak,
sama nie wiem, czemu tak jest.
Promyk słońca zalśnił i zgasł.
Trzmiel nade mną krąży i gra.
Czy to moje włosy, czy las?
Czy to śpiewa wilga, czy ja?
Możesz sobie myśleć, co chcesz,
ale nie zrozumiesz i tak,
czemu jestem smutna jak deszcz,
czemu jestem smutna jak ptak.

(D. Wawiłow)

303. Wypisz wypowiedzenia zawierające prawdziwe informacje.

Orzeczenie może być wyrażone czasownikiem w formie nieosobowej. Podmiot zawsze występuje w mianowniku. Każde zdanie musi zawierać orzeczenie. Podmiotem nie może być czasownik. Podmiot określa tylko jednego wykonawcę czynności. Orzeczenie imienne składa się z łącznika i orzecznika.

Sprawdź siebie

1. Co nazywamy zdaniem niepełnym i urwanym?
2. Co wiesz o zwykłym i przestawnym szyku?
3. Co nazywamy zdaniem pojedynczym? Podaj przykłady.
4. Podmiot i sposoby jego wyrażenia w języku polskim. Podaj przykłady.
5. Orzeczenie czasownikowe i imienne. Jak są one wyrażone? Podaj przykłady.
6. Kiedy między podmiotem i orzeczeniem stawiamy myślnik? Podaj przykłady.

7. Kształcenie językowe. Poprawa pomyłek w pracy o opisie miejscowości

304. a) Przeglądnij swoje prace pisemne z opisem miejscowości i powiedz, jakie rodzaje pomyłek zrobiłeś/zrobiłaś w tych pracach.

b) Wymień, na czym polegają pomyłki w treści, pomyłki językowe, ortograficzne, interpunkcyjne, gramatyczne. Podaj swoje przykłady.

305. a) Przeanalizuj pracę swego kolegi, określ, na czym polegają jego pomyłki.

b) Napisz recenzję na pracę swego kolegi. Zwróć uwagę, czy temat jest opracowany, czy jest przestrzegana kolejność w podaniu treści. Spróbuj ocenić pracę wykonaną przez kolegę.

§ 16. Drugorzędne człony zdania. Przydawka

306. Przeczytaj tekst. Wypisz z tekstu przydawki wraz z wyrazem określonym. Czym są wyrażone? Na jakie pytania odpowiadają?

Ta pamiętna fotografia stoi na moim biurku od dawna. Przypomina dzieciństwo, początek mojej wielkiej przygody z końmi. Codziennie, gdy wracam ze szkoły, obserwuję przez chwilę małą dziewczynkę z jasnym warkoczem, której nieśmiały uśmiech uwieczniło czarno-białe zdjęcie. Wyciąga niepewnie rękę w stronę ciemnego kucyka, próbując poczęstować go kostką cukru. To było moje pierwsze spotkanie z koniem i na tym się nie skończyło. Pragnienie przeżycia czegoś nowego, odkrycia tego, co nieznane, przerodziło się wkrótce w wielką pasję, której z pewnością nie porzucę.

Obok fotografii stoją porcelanowe figurki koni. Kolekcjonuję je od siedmiu lat. Na ścianie wiszą podkowy przynoszące szczęście i chroniące przed wszelkimi niepowodzeniami. Podarowali mi je przyjaciele. Poznałam ich na obozach jeździeckich organizowanych corocznie w Borach Tucholskich. Połączyło nas wspólne hobby i niezapomniane przeżycia.

Przydawka – to drugorzędny człon zdania, który oznacza cechy osób, przedmiotów i pojęć, których nazwami są rzeczowniki. Przydawki odpowiadają najczęściej na pytania *jaki?, który?, czyj?, ile?,* z *czego?*

W zależności od sposobów wyrażenia rozróżniamy przydawki **przymiotne** i **rzeczowne**.

Przydawka przymiotna jest wyrażana przymiotnikiem, zaimkiem przymiotnym, imiesłowem przymiotnikowym lub liczebnikiem i tworzy z określanym rzeczownikiem związek zgody, np. *pilny uczeń, nasza klasa, trzy książki.*

Przydawka rzeczowna jest wyrażana rzeczownikiem lub zaimkiem rzeczownym.

Rozróżniamy przydawki rzeczowne *właściwe, dopełniaczowe* i *przyimkowe*.

Przydawka rzeczowna właściwa jest wyrażana rzeczownikiem w tym samym przypadku, co rzeczownik określany i tworzy z nim związek zgody, np. *miasto Lwów, rzeka Dniepr.* Jeśli wyraz określany wystąpi w przypadku zależnym, taką samą formę przybiera przydawka, np. *w mieście Lwowie, nad rzeką Dnieprem.*

Niekiedy przydawka rzeczowna łączy się z określanym rzeczownikiem za pomocą wyrazów *jak, jako, jakoby, niby,* np. *Obłoki jak łabędzie płyną po niebios błękicie.*

Przydawka rzeczowna dopełniaczowa jest wyrażana przez rzeczownik lub zaimek rzeczowny w dopełniaczu (niekiedy w innym przypadku zależnym) i tworzy z określanym rzeczownikiem związek rządu, np. *dom ojca, jego książka, historia Polski, rzut oszczepem.*

Przydawka rzeczowna przyimkowa jest wyrażana przez rzeczownik w przypadku zależnym z przyimkiem, np. *dom z cegły, ubranie w paski.*

307. Przeczytaj zdania. Wskaż w nich przydawki. Jakie to przydawki i czym są wyrażone?

1. Był świt, słońce pierwszymi promieniami pieściło niebo. 2. Nad wodą wielką i czystą przebiegły obłoki czarne. Woda tonią przejrzystą odbiła kształty ich marne. 3. Założycielem dynastii Jagiellonów był król Władysław Jagiełło. 4. Niby wolne ptaki w przestworzu były morskie fale swobodne; matka burza kołysała je pieśnią i wesoło, bez troski biegły fale gdzieś w bezbrzeżną dal. 5. Piękne są okolice Kijowa. 6. Szum fal jeziora słabnie. 7. Patrz na te mury z dębowego lasu i na ten pałac mój z czerwonej cegły. 8. Chmura z gradem szybko z wiatrem leci.

308. a) Wypisz z wiersza przydawki wraz z wyrazami określanymi, oddzielnie – wyrażone przymiotnikami i oddzielnie – wyrażone rzeczownikami. Podkreśl przydawki.

WZÓR: *wschodnia* zorza; zorza *nieboskłonu.*

Zachodnia zorza nieboskłonu
Ozłaca pola, drogi, rowy,
Jakby spiżowy odgłos dzwonu
Oblekał ziemię w blask spiżowy.

Na wzgórzu, kędy do połowy
Cień objął z dołu ścierń zagonu,

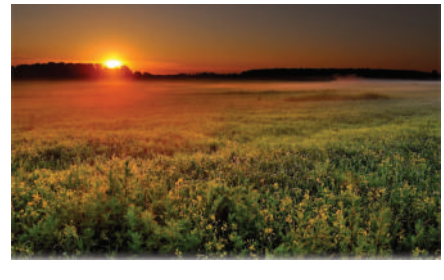

Świecą ognistą sierścią krowy
Jak duże, rude liście klonu.

(L. Staff)

b) Od czego zależy forma rodzaju, liczby i przypadka przydawki wyrażonej przymiotnikiem?

c) Na jakie pytania odpowiadają przydawki wyrażone rzeczownikiem?

d) W którym przypadku występuje ten rzeczownik?

309. Porównaj następujące zdania i powiedz, czy jednakowo piszemy przydawki rzeczowne właściwe w języku ukraińskim i polskim.

Це картина відомого художника-живописця.

Прийми уклін, Варшаво, від Києва-брата.

Запашна, як ліс і луки, мова мавок в драмі-феєрії "Лісова пісня" Лесі Українки.

Jest to obraz znanego artysty malarza.

Przyjmij pokłon, Warszawo, od Kijowa-brata.

Pachnący jak las i łąki jest język nimf leśnych w dramacie-feerii[1] "Pieśń lasu" Łesi Ukrainki.

[1] Dramat-feeria – dramat o tematyce fantastycznej, przedstawiający urojony, bajkowy świat, czarodziejskie wydarzenia.

W odróżnieniu od języka ukraińskiego w języku polskim przydawki rzeczowne piszemy zasadniczo bez łącznika. Stosujemy łącznik tylko w tych wypadkach, gdy rzeczownik określany i przydawka są znaczeniowo równorzędne. Na przykład dramat-feeria to dramat, który jest w jednakowym stopniu i dramatem, i feerią.

Stawiamy łącznik także wtedy, gdy przydawka stoi przed rzeczownikiem określanym, np. *Warszawa-miasto, zuch-chłopak* (ale: *miasto Warszawa, chłopak zuch).*

310. a) Przepisz zdania, stawiając, gdzie trzeba, łącznik. Uzasadnij jego użycie.

1. W Putywlu grodzie wczesnym rankiem zawodzi, płacze Jarosławna. 2. On strzelał do wilków potępieńców. Teraz w kureniu uplecionym z wieńców śpi... 3. Lecz ponury, zły człowiek tyran, szczęścia falom zazdroszcząc, postanowił je wolności pozbawić. Pomknęły fale zwiastuny, swych najbliższych szukają, matkę i ojca huragana wołają. 4. Bluźniłem światu, przeczyłem nocom, dławiłem wiatry słowem przemocą... Słowem ramieniem sięgałem nieba, słowa kamienie zmieniałem w chleby.

b) Zwróć uwagę, gdzie stoją przydawki w stosunku do wyrazu określanego.

Przydawki **przymiotne** umieszczamy przeważnie przed określanym rzeczownikiem, np. *Marek jest dobrym kolegą. Pierwsze dni grudnia były mroźne. Swoje książki zawsze trzymam w należytym porządku.*

Jeśli przydawka oznacza zasadniczą cechę określanego przedmiotu, stawiamy ją po rzeczowniku, np. *Orzeczenie imienne składa się z dwóch wyrazów. Chętnie oglądam filmy przyrodnicze. Bolesław Prus to wybitny pisarz polski.*

Przydawki rzeczowne umieszczamy po rzeczowniku określanym, np. *Mieszkańcy Lwowa serdecznie witali delegację z Polski.*

Niekiedy przydawki przymiotne lub rzeczowne rozwijamy przez dodanie innych wyrazów określających, np. *Na przystanku stali ludzie, czekający na autobus. Juliusz Słowacki, wybitny poeta polski, urodził się w Krzemieńcu.*

Rozwinięta przydawka rzeczowna nazywa się **dopowiedzeniem rzeczownym**, rozwinięta przydawka przymiotna – **dopowiedzeniem przymiotnym**.

Przy użyciu przydawek w zdaniu powinniśmy przestrzegać następujących zasad przestankowania:

1. Rozdzielamy przecinkiem przydawki odnoszące się każda z osobna do określanego rzeczownika, np. *Gałęzie aż uginały się pod ciężarem ogromnych, czerwonych, dojrzałych owoców.*

2. Nie rozdzielamy przecinkiem przydawek nierównorzędnych, tj. takich, z których jedna określa drugą, np. *Ostatni jesienny miesiąc tego roku był dżdżysty i zimny.*

3. Dopowiedzeń rzeczownych i przymiotnych na ogół nie oddzielamy przecinkiem od określanych rzeczowników, np. *W końcu roku szkolnego odznaczono uczniów wyróżniających się w nauce.*

4. Oddzielamy dopowiedzenie od określanego rzeczownika wtedy, gdy stanowi ono dodatkowe, uboczne określenie i nie jest konieczne do zrozumienia sensu całego zdania, np. *Już trzykroć wrzasnął derkacz, pierwszy skrzypek łąki. Żubr, brodacz sędziwy, zadrżał we mchu. Chłop jakiś biedny z litewskiego sioła, wybladły, tęskny, idzie chorym krokiem*.

311. Przeczytaj zdania, zwracając uwagę na przestankowanie. Wyjaśnij, dlaczego w pierwszych dwu zdaniach rozdziela się przecinkiem przydawki połączone bezspójnikowo, a w następnych nie.

1. Wysoki, barczysty chłopiec był dobrym pływakiem. 2. Lubię czytać książki historyczne, podróżnicze i obyczajowe. 3. Mój starszy brat uczy się w technikum mechanicznym. 4. Moi znajomi mieszkają w nowym pięciopiętrowym domu.

312. a) Przeczytaj tekst. Określ typ i styl wypowiedzi.

Prawie leżąc na karku konia, ranny ułan składał meldunek. Usłyszeliśmy pierwsze strzały. W ciągu trzech tygodni nie było ani jednego dnia bez walki. Od chwili rozbicia naszej brygady nad rzeką Notecią przebijaliśmy się na własną rękę, stale na tyłach Niemców. Często nocowaliśmy na wsi, gdy na drugim końcu spały oddziały niemieckie. Karabiny maszynowe szyły długimi seriami.

(wg W. Żukrowskiego)

b) Wypisz z tekstu przydawki wyrażone przymiotnikiem, zaimkiem przymiotnym lub liczebnikiem wraz z określanymi rzeczownikami. Podkreśl przydawki.

c) Jakie miejsce zajmują przeważnie te przydawki w stosunku do wyrazu określanego? Od czego zależy inny szyk tych przydawek?

313. Przeczytaj zdania i wyjaśnij, dlaczego oddziela się w nich przecinkiem przydawki od wyrazów określanych.

1. Spotkałem wczoraj Janka, mego serdecznego kolegę. 2. Skawiński, stary latarnik, żył samotnie. 3. Z dala widać było szczyty gór, pokryte śniegiem.

314. Utwórz odpowiednie przydawki przymiotne lub rzeczowne, wpisz brakujące litery.

Wzór: dziecięce buciki to buciki dziecka.

… buty ze sk..ry to buty …,
… most to most ze stali,
… stół to stół z dębu;
harcerski ob..z to …,
młodzie..owa moda to moda …,
g..ybowa zupa to zupa z …,
kraciasta koszula to koszula w … .

315. Uzupełnij przysłowia przymiotnikami w funkcji przydawek. Powiedz, w jakim związku łączy się każda z tych przydawek przymiotnikowych z rzeczownikiem: zgody, rządu czy przynależności?

Paluszek i główka to … wymówka. Kłamstwo ma … nogi. Wśród ... przyjaciół psy zająca zjadły. Trafiło się jak … kurce ziarno. … woda brzegi rwie. Z … chmury … deszcz.

316. Postaw pytania, na które odpowiadają przydawki w podanych wyrażeniach.

… letni dzień, upalne południe, wieczorny chłód;
… ten dom, tamto pole, ów rok, niektóre zadania;
… mój zeszyt, twoja książka, jego pióro, nasza szkoła;
… dwa miesiące, tyle pracy, dużo starań, mało pieniędzy.

317. Przepisz zdania i wstaw, gdzie trzeba, przecinki.

1. Długa mecząca podróż znużyła pasażerów. 2. Dzieła wybitnych polskich pisarzy są często tłumaczone na języki obce. 3. Zosia jest moją najlepszą koleżanką. 4. Szliśmy piękną szeroką aleją.

318. Powiedz, czym różnią się przymiotniki w każdej zestawionej parze wyrażeń. Wyrażenia z wybranej pary zastosuj w zdaniach.

złoty pierścionek – złote serce
czarny sweter – czarny charakter
stalowy pręt – stalowe nerwy
zimna woda – zimna krew

319. Rozpoznaj przydawki w związku zgody, rządu i przynależności.

męcząca podróż, podróż wehikułem czasu, podróż w nieznane, podniebny lot, lot wahadłowcem, lot w kosmos, wierne służenie, służenie ojczyźnie, służenie wiernie, najwyższy czas, czas zbiorów, czas jechać.

320. Dopisz przydawki wyrażone różnymi częściami mowy. Dwa spośród utworzonych wyrażeń zastosuj w zdaniach (w dowolnych przypadkach) ustnie lub pisemnie.

… odkrycie, odkrycie …,
… wynalazek, wynalazek … .

321. Uzupełnij poniższe zdania odpowiednimi przydawkami.

Temu chłopcu brakuje … klepki. A niech cię! Oddałeś mi … przysługą. Ta sprawa jest dla obu stron kością … . Gdyby udało mi się wygrać, byłby to nieoczekiwany łut … . Czy wszystkie te informacje pochodzą z oficjalnych źródeł, czy zdobywamy je pocztą …? To nudne i bezsensowne przemówienie jest zwykłym laniem … .

322. Wypisz przydawki wraz z wyrazami przez nie określonymi. Jakie to są przydawki?

Komórka duża. W drugiej jej połowie leży miękkie siano do spania. Pośrodku stoją miseczki z czyściutką, zimną wodą do picia, koło miseczek deszczułki z jedzeniem. Jest tam miękka trawa, jest kędzierzawa nać marchwiana, są czerwone żyłkowane buraczane liście, są głąbiki z cierpko pachnącej kapusty i chrupkie łupinki z groszku, i guzowata, żylasta już kalarepka, i gotowane ziemniaki, i nawet długie czarne skórki z razowego chleba.

Czy może być coś więcej jeszcze do jedzenia? Siwe tłuste króliki obsiadły dookoła i jedzą, aż im się uszka i noseczki trzęsą.

(E. Szelburg-Zarębina)

323. Znajdź przydawki. Wypisz je wraz z określonym wyrazem, nazwij je: przymiotne czy rzeczowne.

Na dobrą sprawę wszystko zaczęło się 28 grudnia 1895 roku. Tego dnia przyjechał pociąg z kinem. Tego dnia w Salonie Indyjskim paryskiej Grand Cafe odbyła się pierwsza w historii świata projekcja filmowa. Bracia August i Ludwik Lumiere, skromni fabrykanci materiałów fotograficznych, pokazali garstce zainteresowanych kilkanaście króciutkich filmów, a wśród nich "Śniadanie", "Wyjście robotnic z fabryki w Lionie" […] oraz może najsławniejszy "Wjazd pociągu na stację w La Ciotat", podczas którego, jak chce legenda, widzowie siedzący najbliżej ekranu uciekali w popłochu, aby uniknąć zmiażdżenia przez sunącą prosto na nich lokomotywę. Bilet wstępu kosztował jednego franka.

(M. Przylipiak)

324. a) W poniższej charakterystyce wymień przydawki, powiedz, jakimi częściami mowy są wyrażone.

Wygląd

Bartek jest szczupłym dryblasem o miłym uśmiechu. Ma ciemne, lekko kręcone włosy. Zza drucianych okularów spogląda na wszystkich badawczym wzrokiem.

Osobowość

Jest bystry i ma dobrą pamięć. Nie znosi nudy. Ciągle wymyśla sobie jakieś zajęcia. Wszystko go interesuje.

Ulubione zajęcia

Lubi sport. Świetnie pływa i gra w koszykówkę. Jego pokój jest pełen gadżetów, czasopism i zdjęć słynnych sportowców.

Bartek a inni

Ma duże poczucie humoru. Potrafi każdego wprowadzić w dobry nastrój. Można z nim porozmawiać o wszystkim, nie tylko o jego ukochanym sporcie. Zawsze dotrzymuje obietnic. Przyjaciele mogą na niego liczyć.

b) Napisz charakterystykę swego przyjaciela lub przyjaciółki. Użyj przydawek wyrażonych różnymi częściami mowy.

325. a) Przeczytaj menu i zaznacz przydawki. Ułóż menu składające się z potraw, których chciałbyś/łabyś spróbować. W nazwach podkreśl przydawki.

Menu *Kuchnia portugalska*

Polecamy: kurczaka na ostro
gulasz z ryb i krewetek
ciasteczka marcepanowe
tuńczyka w pomidorach
sardynki z grilla

b) Ułóż hasło reklamujące produkty. Użyj jak najwięcej przydawek.

§ 17. Dopełnienie

326. Przeczytaj tekst. Przypomnij sobie, co nazywamy dopełnieniem. Znajdź dopełnienia w tekście.

"Widzieć można tylko przez sen. Najważniejsze jest niedostrzegalne dla oczu". Te słowa wypowiedziane przez Lisa przy rozstaniu z Małym Księciem znalazły swoje trwałe miejsce w światowej skarbnicy literackich aforyzmów. Zawarta w nich prawda jest w gruncie rzeczy oczywista, może nawet banalna, a przecież urzeka i wzrusza swym pięknem i prostotą.

"Mały Książę" – to powieść czytana pod wszystkimi niemal szerokościami geograficznymi przez kolejne pokolenia, zachwyca rzesze czytelników bez względu na ich wiek, narodowość, wykształcenie, religię. Ta niewielka książeczka, bajeczka na dodatek prawie, zapewniła sławę Antoniemu Saint-Exupéry'emu.

Dopełnienie jest to określenie, które wskazuje na przedmiot. W związku z tym swoim znaczeniem dopełnienie bywa wyrażane przeważnie za pomocą rzeczowników i zaimków rzeczownych w przypadkach zależnych. Poza tym dopełnienie, tak samo jak podmiot, może być wyrażone za pomocą bezokolicznika i innych części mowy, o ile są użyte w znaczeniu rzeczownika. Dopełnienie najczęściej określa czasownik. Oprócz czasownika może niekiedy określać przymiotnik lub przysłówek, np. *Był to chłopiec chętny do nauki. On pracuje lepiej od ciebie.* Dopełnienie występuje z zasady po wyrazie określanym.

327. a) Przeczytaj wiersz. Określ temat i cel wypowiedzi.

NAUCZYCIEL

On mnie nauczył
pierwszych liter,
On księgę otworzył
i zobaczyłem,
jak gorące, burzliwe
były dzieje ojczyste.

On mi pokazał
piękno krajobrazów.
Nazwy drzew odczytałem
z listów – liści.
Poznałem głosy ptaków,
ich radosną rozmowę.

On mnie nauczył
wypowiadać słowa –
o miłości,
dobroci,
o krainie słońca.

(Z. Jerzyna)

b) Wypisz z wiersza dopełnienia wraz z wyrazami określanymi. Podkreśl dopełnienia.

c) Wskaż przydawki rzeczowne i powiedz, na jakiej zasadzie odróżniasz je od dopełnień.

328. a) Porównaj następujące zdania. Wskaż w nich podmioty i dopełnienia.

I

Ala czyta *książkę*.
Ewa ogląda *zdjęcia*.
Babcia przygotowuje *kolację*.

II

Książka jest czytana przez Alę.
Zdjęcia są oglądane przez Ewę.
Kolacja jest przygotowywana przez babcię.

b) Jakimi członami zdania są wyróżnione wyrazy w zdaniach grupy I, a jakimi – w zdaniach grupy II?

c) W formie jakiej strony występują orzeczenia w zdaniach grupy I i II?

Niektóre dopełnienia można zamienić na podmiot, jeśli przekształcić konstrukcje zdania z czynnej na bierną. Dopełnienia, które przy zamianie czasownika na stronę bierną stają się podmiotami, nazywają się **dopełnieniami bliższymi**. Dopełnienia, które zachowują swoją formę i nie zmieniają funkcji składniowej w wypadku przekształcenia konstrukcji zdania, nazywamy **dopełnieniami dalszymi**. Dopełnienie bliższe występuje najczęściej w bierniku bez przyimka.

Po czasownikach z przeczeniem *nie,* po czasownikach, które mają znaczenie przeczące i po niektórych innych czasownikach *(chcieć, żądać, pragnąć, pilnować, strzec, szukać, przestrzegać, zapominać, potrzebować),* dopełnienie bliższe kładziemy w dopełniaczu, np. *Nie przeczytałem tej książki. Pragnę spokoju. Strzegę porządku.*

Nieliczne czasowniki *(rządzić, kierować, dowodzić, gardzić)* mają dopełnienie w narzędniku, np. *Czynami jego powodowała fantazja. Generał sprawnie dowodził dywizją.*

Dopełnienie dalsze może wystąpić w różnych przypadkach, bez przyimka lub z przyimkiem, np. *Pożycz mi książkę. Nie chcę pomocy od ciebie. Rozmawiałem z kolegami.*

329. Utwórz zwroty – określ czasowniki dopełnieniem. W jakim związku łączą się te wyrazy?

obawia się …, ufa …, widzi …, zachwyca się …, spotka się …, myśli …, zakochał się …, ożenił się …, wzoruje się … .

330. Podkreśl dopełnienia. Na jakie pytanie przypadka odpowiada każde z nich i w jakim związku łączy się z określanym czasownikiem?

Napaść Traków pozbawiła Odysa 72 ludzi. Zagrażał mu cyklop Polifem. Heros oślepił tego ludożercę, budząc tym gniew jego ojca Posejdona. Eol dał Odysowi worek z przeciwnymi wiatrami, które odpędziły Greków

od Itaki. Gigantyczne olbrzymy-ludojady zatopiły mu okręty i pożarły ich załogę. Odyseusz tęsknił za ukochaną żoną Penelopą. Nie widział jej i ojczyzny przez 20 lat.

331. Podkreśl dopełnienia wyrażone rzeczownikami. Zamień je na dopełnienia wyrażone bezokolicznikami według wzoru.

WZÓR: Harcerze lubią *śpiewy* i *harce*. Harcerze lubią śpiewać i harcować.

Nauczyciel polecił napisanie wypracowania. Janek obiecał poprawę. Nieraz przyrzekałeś granie na mym weselu. Zabrania się śmiecenia. Komendant zarządził poszukiwanie dziecka.

Dopełnienia są wyrażone bezokolicznikiem wtedy, jeśli pełnią one funkcję rzeczowników określających orzeczenie.

332. Zastosuj w zdaniach dwa wybrane rzeczowniki w funkcji podmiotów i dwa w funkcji orzeczeń. Określ przypadek, w którym użyjesz tych rzeczowników.

kolarz, wyścig, telefon, kraksa, zwycięzca, drużyna, trener, transmisja

333. Sprawdź, które zdania można tak przekształcić, by dopełnienia zmieniły się w podmioty. Powiedz, w jakim przypadku występuje dopełnienie bliższe.

Ala czyta książkę. Paweł robi zdjęcia. Zosia pisze list. Babcia przygotowuje kolację. Mamusia prasuje bluzkę. Przygląda się dziecku. Opiekuje się dzieckiem. Rozmawia z koleżanką. Wybierają się do sklepu po zakupy.

334. a) Uzupełnij zdania odpowiednimi dopełnieniami.

On nie zagrzeje tutaj ☐☐☐☐☐☐☐.

Przestań wreszcie szukać ☐☐☐☐☐☐ w całym!

Nie daj sobie w kaszę ☐☐☐☐☐☐☐.

Mama wpadła w ☐☐☐☐☐ na widok rozbitej szyby.

Przestałbyś mleć ☐☐☐☐☐☐☐ !

Od wczoraj nie kiwnąłeś nawet ☐☐☐☐☐☐.

Nie musisz zaprzątać sobie ☐☐☐☐☐ tą sprawą.

Pomimo twoich złośliwości nie żywię do ciebie ☐☐☐☐☐.

Za coś takiego nie warto dać nawet złamanego ☐☐☐☐☐☐.

b) Wyjaśnij znaczenie powyższych frazeologizmów.

335. Wyróżnij dopełnienia bliższe (przy zamianie strony czynnej na bierną stają się podmiotami) i dalsze (nie mogą stać się podmiotami).

Podróżni nie panowali już nad tym statkiem powietrznym. Nie mogli powstrzymać opadania balonu. Postanowili walczyć. Wyrzucili z kosza wszystkie przedmioty. Przecięli sznury przytwierdzające kosz. Uczepili się siatki. Pasażerom towarzyszył pies.

336. Przekształć zdania, zamieniając podmioty na dopełnienia. Jak przekształcenie to wpływa na zmiany przypadków rzeczowników?

Akademia została zorganizowana przez klasę ósmą. Program był przygotowany przez kółko recytatorskie. Występy były oglądane przez starszych uczniów. Program został wysoko oceniony przez nauczycieli.

337. Z tekstu wypisz w dwóch grupach dopełnienia wraz z wyrazami określanymi: a) dopełnienia bliższe; b) dopełnienia dalsze.

Każdego niemal dnia do Płocka przyjeżdża jakaś wycieczka. Miasto wita turystów wiekowymi zabytkami, nowoczesnymi osiedlami mieszkaniowymi i wysokimi wieżami urządzeń rafineryjnych. Wędrując ulicami miasta, na każdym kroku napotykamy pamiątki przeszłości. Wieże Szlachecka i Zegarowa pamiętają czternaste i piętnaste stulecie. W płockich muzeach zgromadzono bezcenne skarby, które świadczą o bogatej historii miasta i całego Mazowsza.

(wg T. Chłudzińskiego)

§ 18. Okoliczniki

338. Przeczytaj tekst. Zwróć uwagę na wyróżnione wyrazy. Na jakie pytania odpowiadają?

Do szkoły poszedłem *wcześnie*, w siódmym roku życia. Dostałem parcianą[1] torbę na ramię, do niej tabliczkę, rysik, "lamentarz", czasem jabłko lub parę suszonych gruszek – i hajda! Biegać trzeba było wcale *daleko*; niemal pół godziny drogi. Biegałem *latem boso*, zimą w jakichś tam bucikach. Nie musiały być dostatnie, gdyż *ostro* marzłem w nich w nogi. Biegłem więc *co tchu*, *nierzadko popłakując*, gdy mróz *zanadto* dojmował w palce […]. Marznąc więc, obliczałem *starannie*, jak *daleko jeszcze* do tego punktu przełomowego.

(S. Pigoń)

[1] parciany – zrobiony z partu, part – grube płótno konopne lub lniane.

Drugorzędne człony zdania, które oznaczają okoliczności towarzyszące czynnościom, stanom lub właściwościom nazywamy **okolicznikami**.

Okoliczniki bywają najczęściej określeniami czasowników, niekiedy przymiotników lub przysłówków. Według znaczenia okoliczniki dzielą się na:

1. **Okoliczniki miejsca**, które odpowiadają na pytania *gdzie*? *skąd*? *dokąd*? *którędy*? Np. *Tu i ówdzie blada jarzębina wychyla się na ulicę.*

2. **Okoliczniki czasu**, które odpowiadają na pytania *kiedy*? *jak dawno*? *odkąd*? *dopóki*? Np. *Słońce już gasło. Deszcz padał od rana*.

3. **Okoliczniki sposobu**, które odpowiadają na pytania *jak*? *jakim sposobem*? Np. *Powoli mijają godziny nocy. Umiem już wiersz na pamięć*.

4. **Okoliczniki stopnia**, które odpowiadają na pytania *jak*? *jak bardzo*? *o ile*? *ile razy*? Np. *Początek roku był dla mnie nadzwyczaj smutny. Pieszy ścieżkami trzykroć pierwej zdąży*.

5. **Okoliczniki przyczyny**, które odpowiadają na pytania *dlaczego*? *z jakiego powodu*? *z czego*? Np. *Wszyscy się uśmiechali z radości. Wskutek ślizgawicy było wiele wypadków*.

6. **Okoliczniki celu**, które odpowiadają na pytania *po co*? *w jakim celu*? Np. *Przyszedłem do ciebie po radę. Szedłem jego wypełnić rozkazy.*

W funkcji okoliczników najczęściej występują wyrażenia przyimkowe oraz przysłówki. Poza tym okoliczniki bywają też wyrażane przez rzeczowniki w narzędniku, przez imiesłowy przysłówkowe i bezokoliczniki.

339. a) Przeczytaj fragment tekstu. Określ styl wypowiedzi.

ODLOT PTAKÓW

W jesieni drzewa tracą liście i milknie w gajach i w lasach gwar głosów ptasich, tak przyjemnie ożywiających je w lecie. Skrzydlaci mieszkańcy drzew uciekają przed mrozem i lecą do cieplejszych krajów. Przed odlotem zbierają się na naradę. Krążą całymi chmarami w górze, jakby żegnały ojczystą ziemię. Potem znikają w dali.

(wg B. Dyakowskiego)

b) Wypisz z tekstu okoliczniki wraz z wyrazami określanymi. Postaw odpowiednie pytania i określ, do jakiej grupy według znaczenia należy każdy okolicznik i za pomocą czego jest wyrażony.

340. Podkreśl okoliczniki, zapytaj o nie.

Krzysztof Kolumb pochodził z Genui. Z trudem zdobył fundusze na wyprawę. Wyruszył w celu odkrycia krótszej drogi do Indii. W 1492 r. wypłynął z Hiszpanii. Mimo buntu załogi dotarł do Kuby.

341. Wymyśl wypowiedzi osób ukazanych na fotografii. W każdym zdaniu wykorzystaj inny okolicznik.

Na przykład:
kucharz:
doskonale gotuję!

342. Zredaguj kilku zdaniowy opis ulubionej strony internetowej. Zastosuj co najmniej 5 okolicz-ników.

343. Napisz, jaką funkcję w zdaniu pełnią wyróżnione wyrazy.

Za szkołą znajduje się boisko. Już się stęskniłam *za szkołą*. *Po drodze* zrobiliśmy zakupy. *Po* męczącej *drodze* odpoczywaliśmy w domu. *Rzut dyskiem* – to moja specjalność. Marek świetnie rzuca *dyskiem*. Słuchanie z *uwagą* przynosi korzyści. Słucham cię zawsze *z uwagą*.

344. a) Podkreśl okoliczniki sposobu. Zwróć uwagę, jak są one wyrażone.

On stąpa niby od niechcenia. Jaskółka czarny obłok *przeszywa* jak *strzała*, potem spada jak kula. Sernica na jednym wielkim słupie wsparta niby gniazdo bocianie. Step wydaje się jak jeden stubarwny dywan.

b) Do wyróżnionych wyrazów dobierz wyrazy pokrewne.

345. Podkreśl okoliczniki przyczyny. Jak są one wyrażone?

Zaczerwienił się ze złości. Twarz mu od strachu i dziwu pobladła. Przeziębił się wskutek przemarznięcia. Nie przyszedł z powodu choroby. Zrezygnował z zjedzenia tej potrawy z powodu niedobrego smaku. Po długim marszu osłabł z wyczerpania. Z trwogi stanęli jak wryci. Pod siłą natarcia położył się pierwszy szereg.

346. Podkreśl okoliczniki celu. Jak są one wyrażone?

Poszedł po bilety. Zrobił to dla korzyści materialnych. Dla sławy był gotów wiele poświęcić. Gimnastykuje się dla zdrowia. Poszedł się położyć. Pójdę zobaczyć. Spotkali się w celu skonfrontowania poglądów.

347. Z podanego wiersza wybierz okoliczniki wraz z wyrazami określanymi i wpisz je do tabelki według wzoru.

Jest mistrz, co wszystkie duchy wziął do chóru
I wszystkie serca nastroił do wtóru,
Wszystkie żywioły naciągnął jak struny,
A wodząc po nich wichry i pioruny,
Jedną pieśń śpiewa i gra od początku,
A świat dotychczas nie pojął jej wątku.
Mistrz, co malował na niebios błękicie
I malowidła odbił na tle fali,
Kolosów wzory rzezał na gór szczycie
I w głębi ziemi, odlał je z metali,
A świat przez tyle wieków, z dzieł tak wiela
Nie pojął jednej myśli tworzyciela.

(A. Mickiewicz)

WZÓR: *Deszcz padał od rana.*

Wyraz określany	**Okolicznik**	**Pytanie**	**Rodzaj okolicznika**	**Sposób wyrażenia**
padał	*od rana*	*od kiedy?*	*okolicznik czasu*	*wyrażenie przyimkowe*

348. a) Podkreśl okoliczniki przyzwolenia. Dopisz dwa własne przykłady.

Okoliczniki przyzwolenia odpowiadają na pytania: *mimo czego*? *pomimo czego*? Np. *Pomimo deszczu wyszłam z domu. Mimo zapewnień nie dotrzymał słowa.*

b) Podkreśl okoliczniki warunku. Dopisz dwa własne przykłady.

Okolicznik warunku odpowiada na pytanie *pod jakim warunkiem*? Np. *W razie deszczu wezmę parasol. W przypadku choroby nie przyjdę*.

349. a) Porównaj następujące zdania:

Повернувся похмурий, *як ніч*.	Wrócił ponury *jak noc*.
Озеро блищало на сонці, *мов покрите сріблом*.	Jezioro lśniło w słońcu, *niby powleczone srebrem*.

b) Jakim członem zdania są wyróżnione wyrazy?

c) Czym są one wyrażone?

d) Na czym polega różnica w przestankowaniu takich okoliczników w języku ukraińskim i polskim?

Okoliczniki sposobu mogą być wyrażane zwrotami porównawczymi z przyimkami *jak, jako, jakoby, niby.* Na odmianę od języka ukraińskiego takie porównania w języku polskim nie oddzielamy przecinkami.

Można oddzielić przecinkami porównania, jeśli są dłuższe lub jeśli chcemy je specjalnie wyróżnić. Np. *Gdzieniegdzie, jak czerwone plamy, poruszali się ludzie.*

350. a) Przeczytaj tekst. Określ temat, typ i styl wypowiedzi.

Do wojska Juliusz Słowacki nie wstąpił, ale powstańców witał entuzjastycznie. W związku z misją dyplomatyczną wyjechał za granicę. Dotarł przez Niemcy i Francję do Anglii. Znalazł się wśród emigrantów w Paryżu. Krótko tu bawił i lotem błyskawicy przeniósł się do Szwajcarii, do Genewy. Zwiedził potem Włochy i daleki Wschód. Samotny podróżnik ciekawie opisał swoje wrażenia. Pochłonięty nowością obrazu malował i rzeźbił słowami piękno Aleksandrii. Dni mijały jak sen. Strudzony wędrowiec wszystko bardzo skrupulatnie notował dla przekazania matce i potomnym.

b) Rozróżnij w tekście okoliczniki miejsca, czasu, sposobu, celu i przyczyny.
c) Wypisz okoliczniki wraz z wyrazami określanymi.

351. a) Przeczytaj zdania. Zwróć uwagę na wyróżnione zwroty i wyrażenia.

1. Chłopi wchodzili w milczeniu, *spokojnie zajmując wszystkie ławy*. Kupili się często, *wyczekując*, kto i z czym pierwszy wystąpi. 2. Dziesiątkami wodospadów spływa w otchłań dnieprowy nurt, *burząc się i kotłując w górę tysiącem drobniutkich kropelek*. 3. *Przybywszy do domu*, zaraz pobiegłem do ogrodu. 4. Maciek, *spojrzawszy przed siebie i kiwając głową*, zabrał głos, wymawiając z wolna każde słowo.

b) Jakie zwroty wyróżniono w powyższych zdaniach? Jaka jest ich funkcja składniowa?
c) Uzasadnij użycie znaków przestankowych w powyższych zdaniach.

352. a) Przeczytaj podany zbiór zdań złożonych. Przekształć w każdym z nich jedno ze zdań składowych na zwrot imiesłowowy.

Jechali na obóz harcerski i rozmawiali o dalszych planach wakacyjnych. Gdy przybyli na miejsce, rozbili namioty. Odetchnęli z ulgą, kiedy znaleźli się pod namiotami. Ponieważ poczuli głód, zaczęli przygotowywać posiłek. Jedli kolację i omawiali przygotowanie do jutrzejszego wymarszu.

b) Przepisz przekształcone zdania. Uzasadnij wybór zdań i tworzony typ imiesłowu.
c) Określ funkcje składniowe zwrotów imiesłowowych.

353. Przeredaguj tekst tak, aby uniknąć jednostajności składniowej spowodowanej umieszczeniem okoliczników na początku każdego zdania.

Rano wstałem w złym humorze. Bez apetytu zjadłem śniadanie. Niechętnie poszedłem do szkoły. W trakcie przeprowadzenia doświadczeń na chemii wypaliłem dziurę w ławce. Na WF-ie rozbiłem sobie kolano. Bardzo bolało do końca lekcji. Na piątą byłem umówiony z Olą do kina. Długo na nią czekałem. W końcu pojawiła się z kuzynem. Od początku wiedziałem, że to nie jest mój dzień.

354. Przetłumacz na język polski. Wypisz okoliczniki.

Ледь світає, а вони вже туркочуть. Горлиці. Щоранку я прокидаюсь від ніжного переклику пташиних голосів. Ще до схід сонця тремтливим туркотінням сповнюється зелений гай і пливе в повітрі таке ніжне і заколисуюче – туррр – туррр – туррр.

Здається, то й не птиці, а якісь дивні лісові музики, наповнивши срібні сурми джерельною водою, виграють просту, але таку дорогу і милу, знайому з дитинства пісню.

(І. Цюпа)

Sprawdź siebie

1. Jakie znasz drugorzędne człony zdania?
2. Czym wyrażone są najczęściej przydawki? Jakie znasz rodzaje przydawek?
3. Co to jest dopełnienie bliższe i dalsze? Jak wyrażone są dopełnienia?
4. Jaką część mowy określa okolicznik? Jakie znasz rodzaje okoliczników?
5. Czym najczęściej wyrażone są okoliczniki?

355. Do wyróżnionych części zdania dopasuj pytania *jak? gdzie? kiedy? po co?*

Na Korsyce można się nauczyć szacunku dla przyrody. W XX wieku mieszkańcy wyspy *często skutecznie* protestowali przeciwko różnym projektom szkodliwym dla środowiska. *Dla ochrony* środowiska Korsykanie sprzeciwili się projektom budowy centrum atomowego na wyspie. *Z powodu* małego zainteresowania bogaceniem się mieszkańcy żyją tutaj *spokojnie*, w *zgodzie z* naturą.

356. Przepisz zdania i podkreśl umownymi liniami drugorzędne człony zdania.

SPOTKANIE Z JANEM PAWŁEM II

Audiencja dobiega końca. Ojciec Święty żegna się z każdym z obecnych. Podchodzę do niego, a on ze słowami "Szczęść Boże" podaje mi rękę. Nogi mam nadal jak z waty, nie umiem unieść głowy. Całuję jego pierścień. Chcę odpowiedzieć na jego pozdrowienie, ale wzruszenie odbiera mi głos. Czuję, że Papież podaje mi coś i jak przez mgłę widzę, że odchodzi […]. Po dwóch godzinach w tłumie poruszenie. Stoję naprzeciwko Bazyliki św. Piotra. Zrywają się okrzyki […]. Na placu pojawia się biały odkryty samochód, a w nim Jan Paweł II również w bieli. Pozdrawia tłumy wyciągniętą ręką, błogosławi. Towarzyszy mu kilkunastu pieszych mężczyzn w ciemnych garniturach […].

Samochód papieski wolno przejeżdża wśród rozentuzjazmowanego tłumu, ludzie pozdrawiają Ojca Świętego, śpiewają religijne pieśni w różnych językach, filmują, fotografują. Cudowna, niepowtarzalna atmosfera.

357. Obejrzyj schematy. Przypomną ci wiadomości o wszystkich członach zdania – głównych i drugorzędnych – oraz o sposobach ich wyrażenia.

PODMIOT

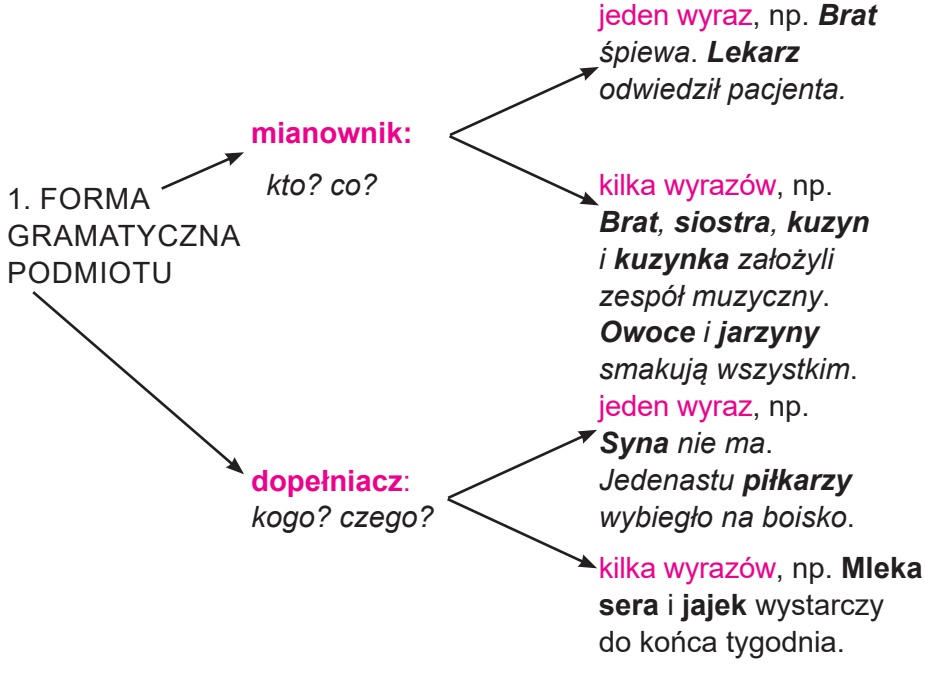

CZĘŚCI MOWY W FUNKCJI PODMIOTU

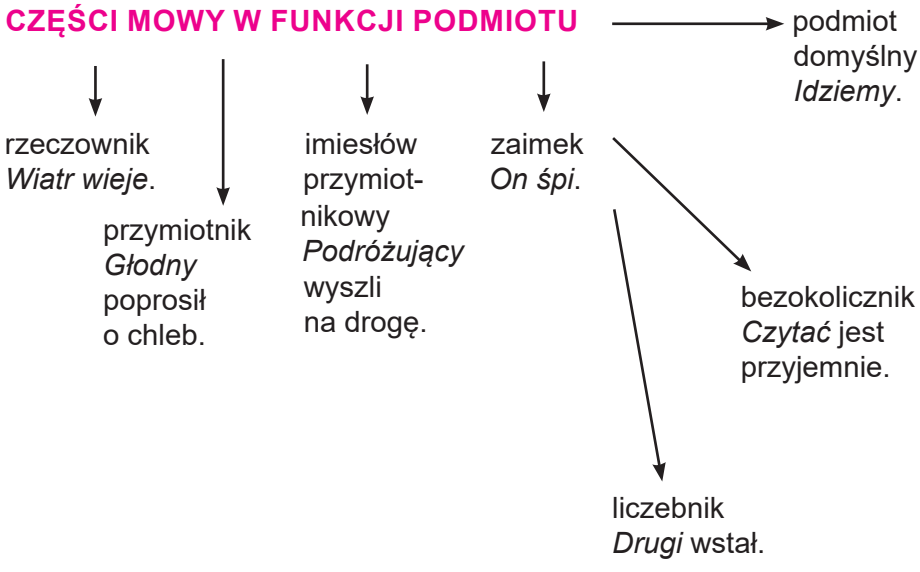

ORZECZENIE

Sposoby wyrażania orzeczenia i jego rodzaje przypomina następujący schemat:

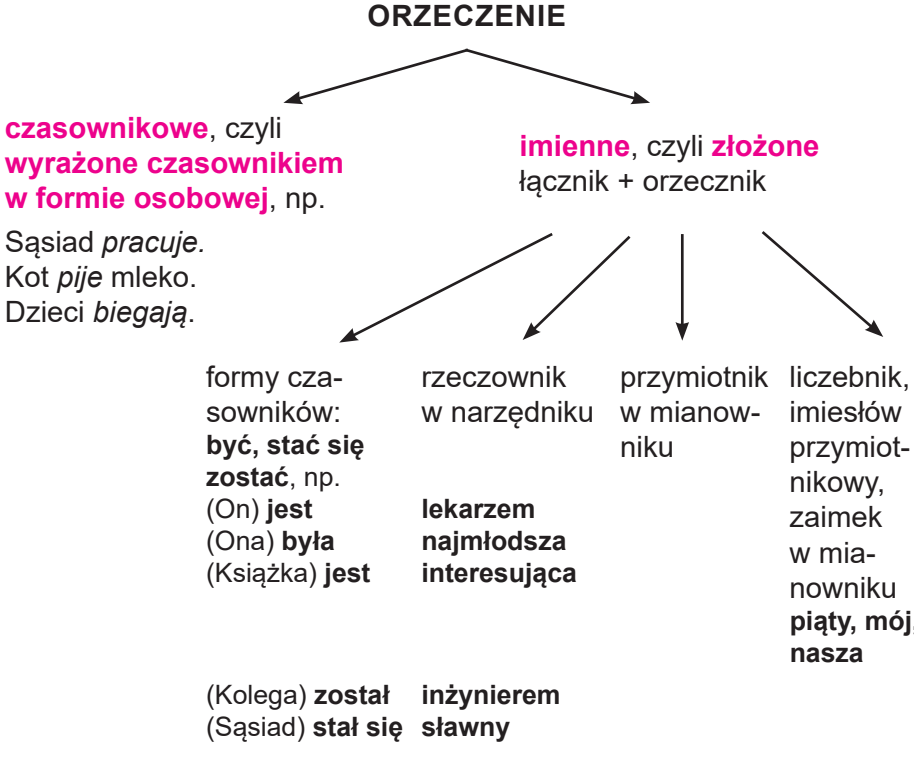

UWAGA! Oto dwa zdania, w których występuje forma czasownika *jest*:

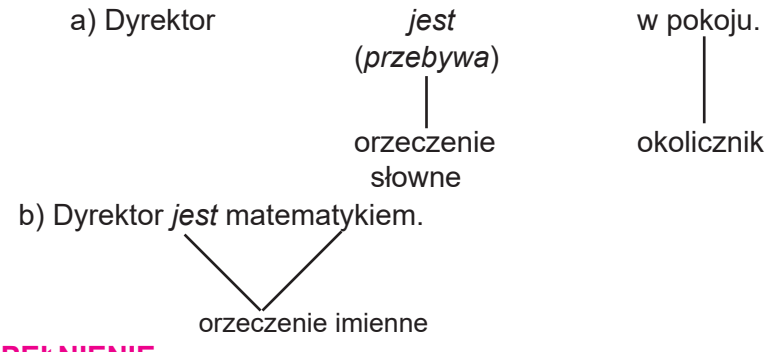

DOPEŁNIENIE

Dopełnienie należy do **grupy orzeczenia**. Jego rodzaje oraz sposób wyrażania przypomina następujący schemat**:**

UWAGA! Jeżeli zdanie zawierające dopełnienie bliższe przekształcimy ze strony czynnej na bierną, to dopełnienie przyjmie formę mianownika i stanie się podmiotem, *np. Kolega czyta gazetę. / Gazeta jest czytana przez kolegę. / Inżynier kieruje fabryką. / Fabryka jest kierowana przez inżyniera.*

PRZYDAWKA

Przydawka należy do grupy podmiotu, ale jako typowe określenie **rzeczownika** może również pojawić się przy **dopełnieniu** oraz **orzeczniku**, a także w obrębie **okolicznika** mającego formę tzw. **wyrażenia przyimkowego**. Pokazuje to następujący schemat:

przy **podmiocie**, np.	przy **dopełnieniu**, np.	przy **orzeczniku**, np.	przy **okoliczniku**, np.
Biały pies leży obok budy.	Pies macha *puszystym ogonem*.	Ojciec jest *dobrym fachowcem*.	Kwiaty rosną *na wilgotnej łące*.

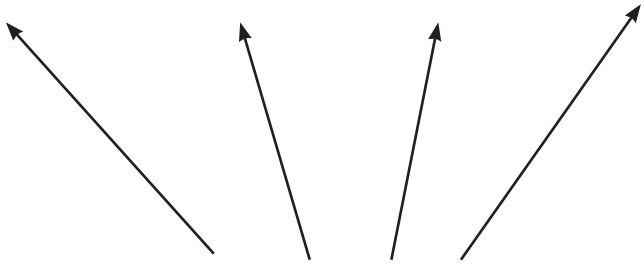

PRZYDAWKA
(określenie rzeczownika)

Drugi schemat przypomina sposoby wyrażania przydawki:

Przydawka: *jaki? który? czyj?*

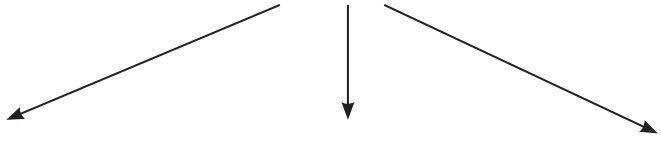

przymiotnik lub inny wyraz w jego funkcji	**rzeczownik** w dopełniaczu	**rzeczownik** w mianowniku	**wyrażenie przyimkowe**
długopis: **brązowy** **znaleziony** **mój** **pierwszy**	dom **ojca** *(czyj?)* dach **domu** *(czyj?)*	dąb **olbrzym** prezent **niespodzianka** *(jaki? który?)*	mężczyzna **bez kapelusza** pierogi **z jagodami** łąka **pod lasem** *(jaki? jaka? jakie? który? która? które?)* *(jaki? który?)*

Dzięki przydawkom informacja o osobach, rzeczach i zjawiskach staje się pełniejsza i dokładniejsza. Pokazują to następujące przykłady:

*Samochód jedzie drogą. / **Duży, czerwony** samochód **lekarza** jedzie **wyboistą, polną** drogą.*
*Bramkarz dostał kwiaty od kibiców. / Bramkarz **bohater** dostał **piękne** kwiaty od **wdzięcznych** kibiców **drużyny**.*

Przydawka ma więc doniosłe znaczenie komunikacyjne.

OKOLICZNIK					
Rodzaj okolicznika	**Przy-słówek**	**Rzec-zownik**	**Wyrażenie przyimkowe**	**Zaimek**	**Imiesłów przy-słówkowy**
okolicznik miejsca *gdzie? którędy?*		ulicą	przy stole	tam	
okolicznik czasu *kiedy*?	rano	latem	przed śniadaniem	wtedy	
okolicznik sposobu *jak?*	szybko	biegiem	po kolei	tak	(oddali się) podskakując
okolicznik celu *po co?*			po gazetę po to		
okolicznik przyczyny *dlaczego?*				z głodu z prag-nienia	
okolicznik skutku *z jakim skutkiem?*			do znu-dzenia		
okolicznik stopnia i miary *o ile? w jakim stopniu?*	więcej		do połowy		

358. Uzupełnij schemat zdania. Dopisz odpowiednie okoliczniki.

359. Przeczytaj tekst. Co sądzisz o nim? Wybierz trzy dowolne zdania, przepisz je, podkreśl umownymi liniami główne i drugorzędne człony zdania.

DOM PRZYSZŁOŚCI

Tylko jednego możemy być pewni – domy przyszłości będą podzielone na sypialnie, salony i łazienki. Natomiast ich wygląd i funkcjonowanie kojarzyć się będzie nam raczej z filmem fantastycznonaukowym. W domach XXI wieku urządzenia będą zdalnie sterowane za pomocą pilo-

ta. Klucze zostaną zastąpione przez karty magnetyczne, dopuszczające do środka osoby upoważnione, zarejestrowane w komputerze centralnym. Komputer ten będzie kontrolował temperaturę, sygnalizował awarie elektryczne oraz otwierał drzwi i okna. W razie pożaru natomiast automatycznie odetnie dopływ gazu i sam wezwie straż pożarną.

Następne ułatwienia to szyby, na których nie osiada kurz, ściany zmieniające kolor pod wpływem temperatury, systemy wentylacji odsysające wilgoć i wydalające na zewnątrz, mikroporowate ściany i podnoszone hydraulicznie dachy umożliwiające dopływ świeżego powietrza i światła do środka.

§ 19. Zdania bezpodmiotowe

360. Wskaż podmioty w tekście. Wypisz zdania, w których nie potrafisz wskazać podmiotów.

RANEK NA WSI

Świta. Chłopiec słyszy przez sen jakieś głosy.

– Wstawaj! Idziemy na grzyby! – dochodzi go głos brata.

Po krótkim posiłku ruszają przez wieś do lasu. Z kominów już się dymi. W wielu chatach przygotowano pożywienie dla bydła. Pojono konie. Dojono krowy.

361. a) Przeczytaj zdania. Wskaż w nich główne człony zdania.

Zmierzcha się. Las zasnuło mgłą. Drogi ani dojrzeć. Słychać trzask gałęzi. W mieście zbudowano nowy dom towarowy. Otwarto go przed Nowym Rokiem.

b) Czy występują w tych zdaniach podmioty?

c) Czy możemy się ich domyślić?

362. W podanym tekście wskaż zdania, w których nie ma podmiotu i nie możemy się go domyślić na podstawie orzeczenia.

Kiedy tak za szarakiem goniono, tymczasem
Ukazał się pan Hrabia pod zamkowym lasem.
Wiedziano w okolicy, że ten pan nie może
Nigdy nigdzie stawić się w oznaczonej porze.

(A. Mickiewicz)

Są zdania, w których nie tylko nie ma wyrażonego podmiotu, ale także nie można się go domyślić ani na podstawie formy orzeczenia, ani na podstawie zdań poprzednich. Takie zdania nazywamy **zdaniami bezpodmiotowymi**.

Orzeczenie w zdaniu bezpodmiotowym bywa wyrażane za pomocą:

1) czasownika w formie 3. osoby liczby pojedynczej, czasie przeszłym i trybie przypuszczającym – rodzaju nijakiego (np. *Grzmi gdzieś bardzo daleko. Nagle błysnęło. Rozwidnia się coraz bardziej.);*

2) formy bezosobowej czasowników na *-no, -to (np. O tym mówiono na zebraniu. Zużyto już wszystkie zapasy.);*

3) wyrażeń składających się z czasowników *być* (w czasie teraźniejszym może być opuszczony), *zaczynać się, stać się, robić się* i in. w formie 3. osoby liczby pojedynczej i rzeczownika, przysłówka lub bezokolicznika (np. *Dokoła zrobiło się ciemno. Już czas było jechać.);*

4) nieodmiennych wyrazów orzecznikowych: *wolno, można, trzeba* i in. w połączeniu z bezokolicznikami (np. *Nie wolno zrywać kwiatów. Wszystkim trzeba dużo pracować.).*

Orzeczenie w zdaniach bezpodmiotowych jest główną, tylko nadrzędną częścią zdania.

363. Zastąp podane zdania zdaniami bezpodmiotowymi o tej samej treści.

1. Odczuwam kłucie w boku. 2. Spałem dobrze. 3. Nadchodzi zmierzch. 4. Niebo zasnuwa się chmurami. 5. Będzie padał deszcz.

WZÓR: *Pogoda się poprawiła. – Wypogodziło się.*

364. a) Przeczytaj tekst. Określ styl i typ wypowiedzi.

OSADY SPRZED TYSIĄCA LAT

Na suchych, wyżej położonych miejscach wśród jezior i stawów, na wyższych brzegach rzek, na rozległych polanach wśród lasów znajdowały się obszary ziemi uprawnej i siedziby ludzkie. Ludzi było wtedy dużo mniej niż dzisiaj. Osady leżały daleko jedna od drugiej i liczyły niewielu mieszkańców.

Chaty stawiano blisko jedna drugiej, często nad brzegiem jeziora, stawu lub wokół wspólnego pastwiska. Domy budowano z drewnianych belek. Dach kryto słomą. W chacie była najczęściej jedna izba, czasem jeszcze sień lub komora. W izbie lub w sieni przechowywano narzędzia pracy.

Prace domowe wykonywano w trudnych warunkach. W dzień poprzez malutkie okienko, a właściwie przez szparę między belkami, czasem nawet tylko przez uchylone drzwi wchodziło do izby skąpe światło. Wieczorem oświetlało ją płonące łuczywo.

(wg W. Martynowiczówny)

b) Wypisz z tekstu zdania bezpodmiotowe. Podkreśl orzeczenia.
c) Czym są wyrażone orzeczenia w wypisanych zdaniach bezpodmiotowych?

365. W podanym tekście podkreśl zdania bezpodmiotowe. Wpisz brakujące litery.

PROGNOZA POGODY

Od wczoraj w całym kraju błyska się, grzmi i pada. Na południu chmu..y się bardziej niż na p..łnocy. Dzisiaj z powodu chm..r ściemni szybciej niż zwykle. Od zachodu jednak wypogodzi się i nieco się ociepli. Jutro na w..chodzie się ochłodzi, ale deszcze miną.

366. Wybierz z nawiasów właściwe formy orzeczeń i wpisz je w wykropkowane miejsca.

Tomek z psem (poszedł, poszli) ..... na spacer.
Irka z książką (poszła, poszły) ..... na plażę.
Rysunek łącznie z opisem (został oceniony, zostały ocenione) ..... na czwórkę.
Tatuś wspólnie z mamusią (przygotował, przygotowali) ..... kolację.

367. Podkreśl orzeczenia w następujących zdaniach bezpodmiotowych:

- z czasownikami w formie bezosobowej zakończonymi na *-no, -to:*

Zżęto zboże.
Zwieziono do stodół.
Zakończono żniwa.
Urządzono huczne dożynki.
Rozpoczęto podorywki.
Przygotowano się do zimy.

- z treścią dotyczącą zjawisk przyrody:

Oziębiło się.
Zanosi się na deszcz.
Grzmi.
Ściemnia się.
Będzie lać.
Błysnęło.
Pali się.
Huczy w powietrzu.
Powyrywało drzewa.
Świta.
Już dnieje.
Rozjaśnia się.

- z treścią dotyczącą samopoczucia człowieka:

Jest mi słabo.
Duszno mi.
Mdli mnie.
W głowie szumi.
Burczy mi w żołądku.
W uszach dzwoni.
Zebrało mi się na płacz.
Już mi lepiej.

368. Przeczytaj. Wskaż zdania bezpodmiotowe.

Niepostrzeżenie przeleciał czas przedpołudniowy. Spożyto niewykwintny obiad. Zaraz po obiedzie zajechały przed ganek sanie. Hubowi zrobiło się smutno, że musi jechać do Kielc. Spakowano mu jeszcze rzeczy i bieliznę. Ułożono wszystko pieczołowicie. Wniesiono kuferki i umieszczono na koźle obok Michcika. Hub zdobył się na odwagę i spokój. Uśmiechał się nawet. Usadowiono go na siedzeniu. Ojciec otulił mu nogi kożuchem. Sanie ruszyły z pochyłości wzgórza.

369. Spróbuj (ustnie) przekształcić podane wypowiedzenia bezpodmiotowe na podmiotowe. Których wypowiedzeń nie można przekształcić i dlaczego?

Dano hasło, zaczęto taniec.
Jest mi po drodze.
Dzisiaj nie padało.
Zasypało drogi śniegiem.
Grzmi.
Ściemnia się.
Tu buduje się szkołę.
Zrobiło jej się słabo.
Zapachniało sianem.
Błyska się.
Pada.
Chmurzy się.

370. Zaznacz zdanie bezpodmiotowe, a dowiesz się, do jakiego państwa należą słoneczne Hawaje.

Dawno nie było deszczu. (Nowa Zelandia)
Wszystkie plaże są zatłoczone. (Indonezja)
Zaproszono nas na jacht. (Stany Zjednoczone)

371. Poszukaj podmiotów. Powiedz, dlaczego wypowiedzenia podzielono na kilka grup.

Wyłączono ogrzewanie. Ochłodziło się. Jest mi zimno.
Jest trochę gorącej wody. Nie ma herbaty? Brakuje cukru?
Zapal gaz. Podgrzejemy mleko.
Mama i tata wrócą późno.
Nadchodzi noc. Ja się nie boję.

372. Przepisz. Podkreśl zdania bezpodmiotowe.

Marchew zaczęto uprawiać dwa tysiące lat temu w Indiach. Używano ją do farbowania tkanin na fioletowo, bo ta pierwsza marchew była fioletowa. Rozpowszechniono ją potem we Włoszech. W Polsce zaczęto jeść żółtą marchew w XVII w. Tę pomarańczową, jadalną do dziś, wyhodowano we Francji w połowie XIX w.

373. Zaznacz grupę podmiotu i orzeczenie. Wypisz związki wyrazowe.

Późną jesienią wszystkie leśne zwierzęta z wielkim zapałem i sumiennie przygotowują się do zbliżającej się zimy.

§ 20. Równoważniki zdań

374. a) Porównaj następujące wypowiedzi.

I	II
Siadajcie!	Siadać!
Gdzie jest Marek?	Gdzie Marek?
Pociąg zaraz odjedzie.	Zaraz odjazd.
Kto tam puka?	Kto tam?

b) Czy wypowiedzi w grupie I różnią się od wypowiedzi w grupie II pod względem treści? Na czym polega różnica między nimi?

Wypowiedzenie, które nie zawiera osobowej formy czasownika, ale ma zrozumiałą treść i może zastąpić zdanie, nazywamy **równoważnikiem zdania**.

Równoważnikiem zdania może być jeden wyraz lub grupa wyrazów, np. *Jazda! Siadać! Nie wychylać się z okien!*

Równoważnik zdania może być przekształcony w zdanie przez wprowadzenie do niego czasownika w formie osobowej, np.:

Siadamy!
Nie wychylajcie się z okien!

375. Przeczytaj wiersz. Wskaż równoważniki zdania. Co osiąga poeta dzięki nagromadzeniu równoważników zdania?

BURZA NOCNA

Szalała burza w nocy: tony, gwizdy, jęki,
Turkot wozów; huk kotłów, blach łoskot, zbrój szczęki,
Pioruny, grzmoty, trzaski, dudnienia, tętenty,
Niby napad dzikiego najeźdźcy zawzięty.
Potem wszystko ucichło. Gdy świtem wychodzę,
Jest pusto i bezludnie. I tylko na drodze,
Śladami po odpartych, rozgromionych zbiegach
Lśnią kałuże jak tarcze o szczerbatych brzegach.

(L. Staff)

376. Przekształć zdania w równoważniki zdań.

Zadzwonił dzwonek. Rozpoczęła się lekcja języka polskiego. Siadajcie na miejsca. Kto jest nieobecny?

Janku, podejdź do tablicy. Otrzymałeś ocenę bardzo dobrą. Podaj dzienniczek.

377. Zamień ustnie równoważniki zdań na zdania i oceń, czy tekst wówczas zyskuje, czy traci. Uzasadnij swoje zdanie.

Biskup Ignacy Krasicki twarz ma miłą i bystrą zarazem. Z upodobaniem rozgląda się wokoło. Dawno tu nie był. Niegdyś gość codzienny. A dziś przybysz z zagranicy, z obcego państwa. Nie polska już Warmia, nie polski poddany jej biskup. Niemniej jest i pozostanie księciem polskich poetów.

378. Na podstawie notatki napisz historię wynalezienia konserwy. Użyj równoważników zdań.

KONSERWA

XVIII w. Wojna. Trudności z zaopatrzeniem armii. Nietrwała żywność. 1795 – ogłoszenie konkursu przez Napoleona. Obietnica wielkiej nagrody dla wynalazcy metody konserwowania. 14 lat eksperymentów paryskiego piekarza, Nicolasa Apperta. Długie ogrzewanie zup w zamkniętych butelkach po winie. Sukces. Nagroda i kontrakty na dostawy dla wojska. Londyn, kilka lat później. Udoskonalenie metody przez Halla i Dunkina. Zamiast butelek stalowe puszki zalutowane cyną.

379. a) Porównaj wypowiedzenia z obu grup przykładów – rozróżnij zdania i równoważniki zdań. Powiedz, po czym je poznajesz.

b) Wyjaśnij (ustnie) znaczenie 3–5 przysłów.

- Prawda w oczy kole.
Cudza własność nie tuczy.
Trafiła kosa na kamień.
Od złej doli głowa boli.
Dobrocią złego pokonasz.

- Czas jest najlepszym doktorem.
Po czasie każdy mądry.
Człowiek człowiekowi wilkiem.
Bogacz rzadko na nędzę czuły.
Dobra żona męża korona.

380. Przekształć tekst, zmieniając równoważniki zdań na zdania.

Na stadionie sportowcy z całego świata. Różnobarwne kostiumy. Baloniki. Flagi reprezentacji narodowych. Uroczysty nastrój. Uśmiechy na twarzach. Za chwilę rozpoczęcie imprezy. Fanfary. Defilada olimpijczyków. Długo niemilknące oklaski.

381. Przekształć równoważniki zdań na zdania.

- Na polach już zielono.
- Jeszcze widno.
- Źle z nami.
- Jak dziś wietrznie.
- Już późno.
- Jak ci na imię?

382. Przepisz. Podkreśl równoważniki zdań. Spróbuj je (ustnie) zamienić na zdania.

– Cześć! Jak się masz? Co słychać?

– Okej. Zupełnie nieźle. Jakoś leci. Tylko z matmy podpadłem. A co u ciebie?

– Też dobrze. Jutro u Anki balanga. Na pewno będzie fajnie. Przyjdziesz?

– Jasne. Z przyjemnością. Co przynieść ze sobą? Mam dobre nagrania.

383. Zamień (ustnie) równoważniki zdań na zdania. Powiedz, czy dialog po takim przekształceniu zyskał, czy stracił. Dlaczego tak sądzisz?

– Czy już coś postanowiłeś?	– Na razie nic.
– Ile masz lat?	– Dwanaście.
– Gdzie to kupiłeś?	– W Supersamie.
– Chodź już.	– Momencik.
– Kiedy wrócisz?	– Za godzinę.
– Czy już skończyliście lekcje?	– Tak.
– Znasz go?	– Nie.
– Zjesz lody?	– Chętnie. I ciastko też.

384. Zwróć uwagę na równoważniki zdań. Wyjaśnij, dlaczego w tym fragmencie tekstu przeważają one nad zdaniami.

– Wznosimy się?

– Nie! Przeciwnie! Opuszczamy się! Gorzej, panie Cyrusie! Spadamy!

– Ostatni worek opróżniony!

– Czy balon wznosi się?

– Nie!

– Słyszę jak gdyby plusk fali!

– Pod koszem morze! Już tylko o jakieś pięćset stóp pod nami!

– Za burtę wszystko, co obciąża balon! I niech się dzieje wola Boża!

385. Sformułuj (dwukrotnie) punkty planu wybranego utworu literackiego: raz w formie zdań, drugi raz w formie równoważników zdań.

386. Napisz krótką notatkę z ostatniej lekcji języka polskiego, stosując różne typy wypowiedzeń (zdania, równoważniki zdań).

387. Wypisz wypowiedzenia, które mogą być nagłówkami prasowymi. Gdzie mogą wystąpić pozostałe typy wypowiedzeń?

Kancelaria prawnicza	Głosy z kraju
Dziś flaki	Kulisy wielkiej polityki
Komputery	Związkowy spór z rządem
Palenie zabronione	Poradnik ciułacza
Artykuły spożywcze	Telefoniczna opinia publiczna

388. Daj po dwa przykłady wypowiedzeń, które mają charakter zawiadomień i występują: w nagłówkach prasowych, na szyldach.

389. Przekształć podany przepis, zamieniając zdania na ich równoważniki.

Do czajniczka wsypiesz po 1 łyżeczce herbaty na szklankę. Zalejesz herbatę wrzątkiem, ustawisz czajniczek na otwartym czajniku i będziesz parzył przez 5 minut. Rozlejesz napar do szklanek i uzupełnisz gorącą wodą.

390. Tekst złożony ze zdań przekształć w tekst krótszy za pomocą równoważników zdań.

Kijów jest stolicą Ukrainy. Leży nad Dnieprem. Kijów jest siedzibą najwyższych władz państwowych i wielkim ośrodkiem nauki, kultury i przemysłu. Najcenniejszy zespół zabytków znajduje się na Chreszczatyku. Zabytki, które zostały zniszczone podczas wojny, są starannie odbudowywane i rekonstruowane.

391. Zwróć uwagę na wskazówki i napisy umieszczone na drogowskazach lub tablicach informacyjnych (np. na dworcu kolejowym). Zapisz te z nich, które są równoważnikami zdań. Przekształć je na zdania.

Sprawdź siebie

1. Jakie zdania nazywamy zdaniami bezpodmiotowymi? Podaj przykład.
2. Co to jest równoważnik zdania. Podaj przykład.
3. Jak można przekształcić równoważnik zdania w zdanie?
4. Kiedy najczęściej używamy równoważników zdania?

Analiza syntaktyczna zdania bezpodmiotowego oraz równoważnika zdania

1. Ogólna charakterystyka zdania.
2. Czy to jest zdanie bezpodmiotowe, czy równoważnik zdania.
3. Czym wyrażony jest główny człon zdania.

Wzór ustnej analizy

1. Zima.
2. Zapalono ognie.

1. Równoważnik zdania. Podmiot wyrażony rzeczownikiem.
2. Zdanie bezpodmiotowe. Orzeczenie wyrażone czasownikiem w formie bezosobowej.

392. Przetłumacz z języka ukraińskiego na język polski. Nazwij typy tych konstrukcji.

Глибінь морів моїх. Безмежність мого поля… Яка земля! Яка велика доля! Які дороги поколінь! *(М. Нагнибіда)*. Літо. Сад. Яка спекота! *(М. Подолян)*. Ось і будинок. Темні сходи затоптані снігом. *(Ю. Яновський)*. Надворі дощить. *(Г. Тютюнник)*. Вечір. Ніч. *(П. Тичина)*.

393. Porównaj dwa plany sprawozdania z wycieczki. Czym się one różnią?

I

1. Przygotowujemy się do wycieczki.
2. Zbieramy się na dworcu autobusowym.
3. Jedziemy do Oleska.
4. Zwiedzamy muzeum na zamku.
5. Wracamy autobusem do domu.

II

1. Przygotowania do wycieczki.
2. Zbiórka na dworcu autobusowym.
3. Jazda autobusem do Oleska.
4. Zwiedzanie muzeum na zamku.
5. Powrót do domu.

Równoważników zdania używa się często w tytułach książek, czasopism, artykułów, notatek itp. Używamy ich również jako punkty planów.

394. a) Przeczytaj początek opowiadania i plan całego opowiadania.

KREW NA ŚNIEGU

Którejś soboty rano wybraliśmy się z tatą do leśniczówki. Całą noc obficie padał śnieg i wiał zimny wiatr. Tato martwił się, czy w ogóle będą jeździły autobusy. Na szczęście nie było większych zmian w rozkładzie jazdy i na krótko przed południem dotarliśmy do leśnego uroczyska.

Po wesołej pogawędce i herbacie z kanapkami leśniczy powiedział:

– Dzień jest teraz krótki, a w planie mamy przecież wycieczkę do lasu. Rozwieziemy karmę dla sarn. No, to do roboty, chłopcy!

Plan opowiadania

1. Ojciec z synem jadą do leśniczówki.
2. Leśniczy, jego syn i goście rozwożą pokarm dla zwierząt.
3. Ludzie znajdują na porębie ranną sarnę.
4. Leśniczy opatruje sarnę i zabiera ją do domu.

b) Przepisz plan, przekształcając zdania w równoważniki zdania.

c) Ułóż według planu i napisz ciąg dalszy opowiadania.

8. Kształcenie językowe. Opis zabytków

395. a) Przeczytaj tekst.

UNIWERSYTET LWOWSKI IMIENIA IWANA FRANKI

Budynek uniwersytetu zbudowano w latach 1877–1881 – architekt J. Hochberger. Do roku 1918 był siedzibą Sejmu Galicyjskiego. Ta okoliczność na pewno miała wpływ na wybór działki pod budowę, która ma swoje miejsce naprzeciw parku, z dużą wolną przestrzenią przed budynkiem.

Budowli nadano okazałość i majestat, stosując różne kombinacje form klasycznej architektury, wzbogacają rzeźbą i malowidłami [...]. Centralną elewację dekorowano ośmiokolumnowym portykiem [...] i głęboką loggią na parterze. Obok wejścia umieszczono kompozycje rzeźbiarskie "Praca" i "Oświata" dłuta T. Rygiera. Attykę zwieńczającą górną część fasady zdobią alegoryczne figury "Galicja", "Wisła", "Dniestr" dłuta R. Trembeckiego i J. Mikulskiego. Gmach oddany w 1920 r. Uniwersytetowi Lwowskiemu nosił imię Jana Kazimierza. Pod koniec XIX w. studiował tu, a potem wykładał ukraiński wybitny poeta, pisarz i uczony Iwan Franko. Od 1940 r. uniwersytet nosi jego imię.

(wg S. Najki)

b) Co jest tematem tekstu?

c) Do jakiego rodzaju wypowiedzi odniesiesz go?

396. Przejdź się po swoim mieście czy miejscowości. Przedstaw w formie opisu jeden z jego zabytków historii i kultury. Skorzystaj w bibliotece z literatury informacyjnej.

397. Obejrzyj zdjęcie. Opisz przedstawiony obiekt.

Pomnik króla Rusi Halickiej Daniela Romanowicza umiejscowiony na Placu Halickim we Lwowie.

398. a) Na podstawie ilustracji, uzupełnij tekst podanymi wyrazami:

złoty, kształty, kopuła, nóżkach, słowa, ładny, cyfry.

Zegar ma bardzo wyszukane ... . Dominuje kolor ... . Na samej górze zegara znajduje się ... z ozdobnym symbolem. Jest też wielka tarcza zegarowa na której widnieją rzymskie ... . Wskazówki też nie są proste. Oprócz tego na tarczy są napisane ... . Zegar ma symboliczne wzorki nad tarczą. Wygląda na mały. Stoi na małych ... . Według mnie jest bardzo ... oraz niezwykły i niespotykany.

b) Gdzie możesz spotkać podobne przedmioty?

c) W jakim muzeum Lwowa byłeś? (odpowiedz ustnie).

399. Opisz stary zabytkowy przedmiot należący do twojej rodziny (waga, lampa, świecznik itp.)

§ 21. Jednorodne człony zdania

400. a) Przeczytaj zdania. Zwróć uwagę na wyróżnione wyrazy.

1. *Śliwy, grusze, jabłonie* rosły w jednym rzędzie.
2. Kupiłam wyjątkowo soczyste *gruszki, jabłka, śliwki.*
3. *Pogodny, słoneczny, ciepły* dzień sprzyjał spacerom.
4. Szukałam psa *w domu, na ulicy, w ogrodzie.*

b) Jak nazywamy człony zdania odpowiadające na to samo pytanie i określający ten sam wyraz?

c) Jakie człony zdania mogą być jednorodne?

d) Narysuj wykresy powyższych zdań.

WZÓR: *Nad stawem rosły wierzby, topole, graby*
(jednorodne podmioty)

wierzby
topole → *gdzie?*
graby

rosły
nad stawem

401. Przeczytaj zdania. Zwróć uwagę na jednorodne człony zdania. Jak są one połączone?

1. *Cyrkla, wagi i miary* do martwych użyj brył. 2. *Prędzej czy później* prawda wyjdzie na jaw. 3. *Ani miasto, ani wieś* nie mogą obyć się bez współpracy. 4. Dziękujemy: *za* każdą nową *sztolnię*, za każde pszeniczne *pole, za kwiat* na oknie, *za chleb* na stole.

Wyrazy tworzące w zdaniu związek współrzędny nazywamy **jednorodnymi (równorzędnymi) członami zdania**. Jednorodne mogą być podmioty i drugorzędne człony zdania. Odpowiadają one na to samo pytanie, a drugorzędne człony zdania określają ten sam wyraz w zdaniu. Jednorodne człony zdania łączą się w związku współrzędności bezpośrednio za pomocą intonacji lub za pomocą intonacji i spójników współrzędności (łącznych, rozłącznych, przeciwstawnych). Jednorodne człony zdania mogą mieć przy sobie wyrazy określające, tzn. mogą być rozwinięte, np.: *Bili się nad szerokim Donem, na brzegach Odry, na brzegach Wisły o cichy wieczór pod ojczystym klonem, o uśmiech dziecka, o dzień niezawisły.*

402. a) Przeczytaj fragment tekstu. Określ temat i cel wypowiedzi.

Wielu ma rywalów książka w naszych czasach – i przez to właśnie może staje się niemodna. Radio, telewizja, kino – lwią część zabrały te wynalazki z uroku książki! Jednej rzeczy nie mogą zabrać: jej ciszy, jej milczenia. Milczenie książki jest tym elementem, który na nas najwyraźniej działa. Milczenie to jest czara, którą możemy napełnić własną treścią, własną wyobraźnią. Kino, telewizja narzucają nam obraz, nie pozwalają go uzupełnić na swój sposób. Książka utwierdza naszą indywidualność; wybrania naszą osobowość przed atakiem wszystkiego, co brutalne, hałaśliwe, napastliwe w naszej dzisiejszej kulturze.

b) Wskaż jednorodne człony zdania. Jak są one ze sobą połączone?

c) Napisz rozprawkę na temat “Książka w moim życiu”. Użyj jednorodnych członów zdania.

403. Przeczytaj tekst. Przetłumacz z języka ukraińskiego na język polski. Wskaż jednorodne człony zdania.

Український князь Ярослав Мудрий, що княжив у Володимирові, дбав дуже про свою столицю Київ.

Жили в Києві українці з різних племен: поляни, деревляни, сіверяни, дуліби, тиверці, уличі. Були тут і чужі народи: греки, німці, італійці, чехи, угри.

По чужих краях розійшлася слава про наш Золотоверхий Київ. Заморські купці, королі й королеві родичі були раді завітати до Києва, поглянути на його красу, багатство. Чужоземні купці продавали тут свій крам, купували в наших предків віск, хліб, мед, звірині шкіри, вивозили це в свої землі.

404. W podanych zdaniach podkreśl jednorodne człony zdania. Jak są one połączone?

Komputer, monitor i stacja dysków są od pewnego czasu moimi nieodłącznymi przyjaciółmi. W domu, w szkole i na ulicy powinniśmy się zawsze zachowywać kulturalnie. Marzyła o domku z ogródkiem albo luksusowym samochodzie. Nie mam ochoty ani na wyjazd w góry, ani na wycieczkę podmiejską. Wirusy i bakterie są źródłem wielu niebezpiecznych chorób. Rozłożone na dużym stole książki, paczki zeszytów, mapy mówiły o chwilowej nieobecności nauczyciela.

§ 22. Znaki przestankowe przy jednorodnych członach zdania

1. Jednorodne człony zdania zestawione bezspójnikowo rozdzielamy przecinkiem, np.: *Wzgórza, doliny, lasy okryły się bujną zielonością.*

2. Rozdzielamy przecinkiem jednorodne człony zdania połączone spójnikami przeciwstawnymi lub wynikowymi, np.: *Usuwać należy przyczyny choroby, a nie jej objawy. Dzień był pochmurny, lecz ciepły. W domu było pusto, toteż smutno.*

3. Nie rozdzielamy przecinkiem jednorodnych członów zdania połączonych spójnikami łącznymi lub rozłącznymi, np.: *Czas mijał wesoło i szybko. Odrobię lekcje z tobą lub sam*.

Przed każdym jednak z tych spójników użytych powtórnie w tym samym zdaniu przecinek stawiamy, np.: *Ani z oddali, ani z bliska nie dochodził szmer najlżejszy.*

4. Nie rozdzielamy przecinkiem nierównorzędnych przydawek, tj. takich, z których jedna określa grupę złożoną z drugiej przydawki i wyrazu określanego, np.: *Była to pierwsza udana wyprawa. Współczesne polskie filmy cieszą się dużym powodzeniem.*

5. Nie rozdzielamy przecinkiem nierównorzędnych okoliczników (kiedy jeden z nich ma znaczenie szersze, a drugi węższe), np.: *W przyszłym tygodniu w czwartek będzie klasówka z matematyki.*

405. Przepisz zdania, stawiając, gdzie trzeba przecinki. Uzasadnij użycie lub brak przecinka.

Zimą na ulicy niebezpieczeństwo jednakowo grozi i pieszemu i kierowcy.

Czy pieszy czy kierowca na ulicy powinni zachować ostrożność.

Często jeździmy na nartach albo na łyżwach.

W tym roku nie jeździłem jeszcze ani na nartach ani na łyżwach.

406. Na podstawie podanych zdań powiedz, kiedy rozdzielamy przecinkiem jednorodne człony zdania, a kiedy ich nie rozdzielamy.

Do prozaicznych gatunków literackich należą powieści, nowele, opowiadania.

Do prozaicznych gatunków literackich należą powieści, nowele i opowiadania.

Dom był biedny, ale czysty.

W czasie wakacji byłem w Gdyni, Gdańsku oraz w Sopocie.

Wyjadę na wakacje w góry albo nad morze.

Nie mogę cię odwiedzić ani dziś, ani jutro.

Dziś czy jutro wybierzemy się do kina?

407. Przepisz i postaw przecinki. Podkreśl spójniki, przed którymi stawiamy przecinki.

Basia była spokojna ale bardzo smutna. Lepiej zajmij się nauką a nie tylko sportem. Po wycieczce był bardzo zadowolony ale głodny jak wilk. Dzień jest szary dżdżysty wietrzny.

408. Postaw brakujące znaki przestankowe. Ustnie uzasadnij je.

Padały ochrypłe gwałtowne straszne pytania. Tumry odwzajemniał uczucia dzieci i łagodnie i powściągliwie. Pies ostrożnie i nieśmiało ale skwapliwie podszedł do chorej dziewczynki. Tumry przeżywał burzliwe dramaty i awantury. I jego uszy i jego pysk były poranione. Chwytał nas albo za suknie albo za dłonie, wachlował się ogonem w prawo i w lewo. Zmienił się na psa grzecznego dobrego miłego i mądrego.

(wg M. Dąbrowskiej)

409. Przepisz. Określ, jakimi częściami zdania są wyrazy wyróżnione.

Brzegi rzeki porastały rzadkie *krzaki, sitowie, tatarak* i *trzciny* wodne. W języku strzeleckim *dzik, niedźwiedź, łoś, wilk* zwany był zwierzęciem szlacheckim. Podkomorzy kłaniał się *damom, starcom* i *młodzieży*. *Cichy, ciepły* wieczór wiosenny płonął na niebie. Błękitne dymy snują się w powietrzu *daleko, szeroko*. Na czoło chłopcu opadały *długie, jasne, gęste* włosy.

410. Przepisz, podkreśl przecinki przed powtarzającymi się spójnikami. Wytłumacz ich użycie.

W ślad gospodarza wszystko ze żniwa i z boru, i z łąk, i z pastwisk wracało do dworu. Bieży przez łąki, przez knieje i górą, i dołem, i górą. Od wyruszenia na wojaczkę nie odwiodły go ani prośby ojca, ani żałość matki, ani płacz małej siostry. Wszyscy dybią na rydza: ten wzrostem skromniejszy i mniej sławny w piosenkach, za to najsmaczniejszy, czy świeży, czy solony, czy jesiennej pory, czy zimą. Grzybów było w bród; ni wilczych, ni zajęczych nikt dotknąć nie raczy.

411. Przepisz. Zwróć uwagę na wyróżnione wyrazy. Dopisz brakujące przecinki.

Pod oknami rosły *słoneczniki malwy maki nasturcje* i *astry*. Był to starzec *wysoki siwy*; twarz miał *czerstwą zdrową zmarszczkami pooraną posępną surową*. Otwierał i zamykał *szafy kufry* i *skrzynie*, znosił skądś *stare skórzane* tłumoki. Srebrne nitki babiego lata snuły się w powietrzu, osiadały *na gałązkach* drzew *na krzakach na płotach na rżyskach* i *kartofliskach*.

412. Napisz po jednym zdaniu z trzema:

a) podmiotami,
b) dopełnieniami,
c) przydawkami,
d) okolicznikami miejsca.

413. Przepisz. Dopisz brakujące przecinki.

Konie ludzie armaty orły dniem i nocą płyną. Ptactwo skryło się w lasy pod strzechy w głąb trawy. Nim spostrzegł się, wleciała przez okno, świecąca nagła cicha i lekka jak światłość miesiąca. Właśnie z lasu wracało towarzystwo całe wesoło lecz w porządku. Sędzia w domu dawne obyczaje chował i nigdy nie dozwalał, by chybiono względu dla wieku urodzenia rozumu urzędu. Gdy tylko mógł słyszeć skrzypki czy to na dożynkach czy na weselu jakim, to już dla niego było wielkie święto.

414. Napisz po dwa zdania:

a) ze spójnikiem *ale*;
b) z powtarzającym się spójnikiem *i*.

415. Wstaw brakujące przecinki, wytłumacz ich użycie.

Łoskot kwik koni krzyki okropne mężów mieszały się z pieśnią. Leciały w górę skry skrzesane żelazem złamki drzewców proporce pióra strusie i pawie. Pękały pod uderzeniem brzeszczotów[1] i obuchów hełmy naramienniki pancerze. Na kółkach powbijanych w belki wieszano wówczas szynki wieprzowe dzicze niedźwiedzie i łosie combry[2] jelenie i sarnie grzbiety wołowe i całe zwoje kiełbas. Zbyszko kazał ludziom porozwieszać na nich pancerze hełmy miecze krótkie i długie a dalej oszczepy widły kusze kopie rycerskie wreszcie tarcze i topory.

(wg H. Sienkiewicza)

[1] brzeszczot – część broni siecznej służąca do kłucia lub cięcia; głownia, klinga;
[2] comber – mięso z kością z części lędźwiowo-krzyżowej zwierząt łownych.

416. Wstaw przecinki, gdzie jest to konieczne.

Wyjedziemy o drugiej albo o trzeciej. Spotkajmy się albo o piątej albo o szóstej. Chcesz usiąść tam czy tu? Zrobi to Melchior bądź Kacper. Wyślemy tam Teresę bądź Kasię. Nie zależało na tej przyjaźni ani tobie ani jemu. Był mężczyzną przystojnym ale zaniedbanym. Kupiliśmy sobie książki oraz zeszyty. Wrześniowe noce już jesienne więc chłodne. Był szlachetny toteż szanowany.

Konieczność dokonania wyboru postawiła Henryka w sytuacji między młotem a kowadłem. Będzie nas reprezentował Józef a nie Jerzy. Wreszcie doszło do porozumienia między nim a mną. Hubert przebiegł wokół boiska w pięćdziesiąt sekund a ja w czterdzieści dziewięć. Strumień szumiał jednostajnie a usypiająco. Tradycja narodowa regionalna rodzinna jest łącznikiem między przeszłością a współczesnością.

§ 23. Wyrazy uogólniające przy jednorodnych członach zdania

417. Przeczytaj podane zdania. Zwróć uwagę na znaki przestankowe oraz na wyróżnione wyrazy.

1. Czasownik ma *trzy strony*: czynną, bierną i zwrotną. 2. Samochody, ludzie, konie – *wszyscy* zmierzali na zachód. 3. *Wszędzie* rozlegają się śpiewy ptaków: w ogrodach, w lesie, w polu. 4. Na zebraniu *wystąpili*: Marek Kowalski, Bożena Jaworska i Wanda Niemczyk.

Przy jednorodnych członach zdania mogą występować wyrazy uogólniające, czyli **ogólne określenia** nazywające jednym wyrazem lub jedną grupą wyrazową to wszystko, co jest wyliczone, np.: *Są dwa rodzaje studentów: stacjonarni i zaoczni*.

W wypowiedzeniach z wyrazami uogólniającymi obowiązują następujące zasady interpunkcji:

1. Jeśli jednorodne człony zdania są wprowadzone określeniem uogólniającym, to przed wyliczeniem stawiamy dwukropek, np.: *I wszystko stopniowo znika: morze, skały, ziemia.*

2. Dwukropek stawiamy również, wyliczając jednorodne podmioty występujące w liczbie pojedynczej a łączące się z orzeczeniem w liczbie mnogiej, np.: *Na stole leżą: gazeta, ołówek, książka i zeszyt.*

3. Jeżeli orzeczenie w tego rodzaju zdaniach występuje w liczbie pojedynczej, to dwukropek nie jest konieczny, np.: *Na stole leży gazeta, ołówek, książka i zeszyt.*

4. Dwukropek stawiamy po takich wyrażeniach wprowadzających wyliczenia, jak: słowem, jednym słowem, inaczej mówiąc, a mianowicie, jak, jak na przykład itp., np.: *Takie zwroty, jak: pękać w szwach, pod gołym niebem, szkoda mrugać, syzyfowe prace nazywamy związkami frazeologicznymi*.

5. Jeżeli wyraz uogólniający stoi po jednorodnych członach, to po wyliczeniu stawiamy myślnik, np.: *Żyto, pszenica, owies – wszystko razem dojrzało i wyschło.*

418. Przeczytaj fragment tekstu. Uzasadnij użycie znaków przestankowych.

Drzewa smoliste, jak to: świerk, jodła, sosna nazywają się lasem iglastym. One trwają przez całą zimę w całej swej piękności. Pozostałe gatunki: dąb, wiąz, lipa, brzoza, olcha tracą na jesieni swoje liście. To jest las liściasty. Kalina, leszczyna, dzika róża – wszystkie gatunki krzewów zaliczane są też do lasu liściastego, jak również drzewa jagodowe i jarzębina.

419. a) Przepisz zdania, stawiając odpowiednie znaki przestankowe. Uzasadnij ich użycie.

1. Idąc na wyprawę górską, zabierali z sobą wiele najbardziej niezbędnych rzeczy śpiwory liny plecaki żywność. 2. Mamy obecnie przed sobą trzy wielkie zadania ukończyć budowę przetwórni uruchomić w terminie produkcję zapewnić naszym produktom wysoką jakość. 3. Pszenica ozima musi charakteryzować się następującymi cechami odpornością na zimno szybkością wegetacji oraz mocną i niełamliwą łodygą. 4. Zawsze mówił mądrze i pięknie. 5. Do nieodmiennych części mowy należą przysłówek przyimek spójnik wykrzyknik i partykuła. 6. Największymi miastami na Ukrainie są Kijów Charków Donieck Odessa Zaporoże Lwów. 7. Kasze otrzymuje się z kilku gatunków zbóż a mianowicie z pszenicy jęczmienia owsa kukurydzy prosa i gryki. 8. Pług brony radło siewnik słowem wszystkie narzędzia rolnicze przygotował do zbliżających się prac wiosennych. 9. Niezagrabiane żytnie ściernisko nieskoszony owies całkowicie dojrzały jęczmień leżąca na ziemi wyka wszystko czekało na ręce gospodarza.

b) Podkreśl wyrazy uogólniające.

c) Wyjaśnij różnicę w przestankowaniu zdań 1. i 4.

d) Wskaż jednorodne człony zdania zawierające wyrazy uogólniające.

420. a) Przeczytaj podany niżej wstęp do przemówienia. Powiedz, do jakiej okoliczności ono nawiązuje, z jakiej okazji, do kogo i przez kogo mogło być wygłoszone. Wskaż w tekście jednorodne człony zdania i objaśnij znaki przestankowe przy nich.

DROGA MŁODZIEŻY!

Witam was gorąco i serdecznie znowu w murach naszej szkoły. Bardzo się cieszę, że wróciliście po wakacjach opaleni, wypoczęci, że jest radośnie i gwarno, że szkoła znowu żyje.

Ale nadszedł jednocześnie czas, abyście wszyscy uświadomili sobie, że przed wami nowy rok trudnej, wytężonej pracy…

b) Przygotuj przemówienie, które mógłbyś wygłosić do uczniów pierwszej klasy na początku roku szkolnego albo do abiturientów twojej szkoły z okazji ukończenia nauki szkolnej. Użyj w swoim przemówieniu jak najwięcej zdań z jednorodnymi członami zdania.

421. Przepisz. Podkreśl dwukropki i poprzedzające je wyrazy, które mówią ogólnie o tym, co będziemy wyliczać.

Nieprzebrane bogactwa zwierząt kryła puszcza i żyły w niej następujące drapieżniki: lwy, tygrysy, jaguary i pantery. W sklepie można było kupić rozmaite przybory do pisania i rysowania: ołówki, długopisy, mazaki, papier i zeszyty. W lesie było pełno grzybów jadalnych: maślaków, borowików, kozaków i rydzów. Na śniadanie podano chleb, masło, miód i sery. Nad drzewami unosiły się nieprzebrane chmary ptactwa: wróbli, jaskółek, wron, kawek i gołębi. Nad brzegiem rzeki przelatywały jaskółki, wróble, wrony, kawki i gołębie.

422. Przepisz, stawiając brakujące znaki przestankowe. Dokonaj analizy syntaktycznej zdań z jednorodnymi członami.

W ogrodzie posiano różne warzywa marchew pietruszkę cebulę sałatę i kapustę. Ziemia nasza kryje przeróżne bogactwa mineralne węgiel naftę rudę żelazną i miedzianą siarkę sól i inne. Podczas przerwy chłopcy bawili się na podwórzu w różne gry w siatkówkę w koszykówkę w piłkę nożną. Lasy góry okoliczne pola wszystko tonęło w gęstej mgle. I Staś i Nel i Arabowie wszyscy usłyszeli straszliwy ryk lwa.

423. Przetłumacz podany tekst i napisz po polsku.

Ти народився людиною. Але Людиною треба стати. Справжня людина виражає себе в переконаннях і почуттях волі, і прагненнях, у ставленні до людей і до самої себе. Сила духу як моральна доблесть починається з віри в моральні святині нашого народу. Людина, яка в ніщо не вірить, не може бути ні духовно сильною, ні морально чистою, ні мужньою. Віра в ці святині дає маленькій людині надзви-

чайно цінні духовні якості і бачення і відчування великого світу суспільного життя, прагнення жити в цьому світі. Суть духовного життя маленького громадянина повинна бути в захопленні красою людини й красою ідей, у прагненні стати справжнім патріотом, справжнім громадянином.

(W. Suchomłyński)

Analiza syntaktyczna zdania z jednorodnymi członami

1. Ogólna charakterystyka zdania pojedynczego.
2. Określić: a) jakimi członami zdania są jednorodne człony zdania; b) jakimi częściami mowy są wyrażone; c) jak są ze sobą połączone: spójnikowo czy bezspójnikowo; d) do jakiego słowa w zdaniu się odnoszą.

Przykładowa ustna analiza

W lesie zbieram czerwone maliny, czarne ożyny, małe leśne orzechy.
Zdanie pojedyncze, rozwinięte, oznajmujące.
Jednorodne człony zdania: *maliny, ożyny, orzechy*, dopełnienia wyrażone rzeczownikami, połączone bezspójnikowo, odnoszą się do wyrazu *zbieram*.

Sprawdź siebie

1. Jakie człony zdania nazywamy jednorodnymi?
2. Jakie człony zdania mogą być jednorodnymi?
3. Wymień spójniki łączące jednorodne człony zdania.
4. Opowiedz o wyrazach uogólniających przy jednorodnych członach i znakach przestankowych przy nich.
5. Czym różnią się między sobą jednorodne i niejednorodne człony zdania?

§ 24. Wyrazy poza związkami zdania

424. a) Wykonaj wykresy związków wyrazów w następujących zdaniach.

1. Nie mogę, Marku, dziś cię odwiedzić.
2. Hej, zatrzymajcie się na chwilkę!
3. Nasza drużyna jest, jak widać, dobrze przygotowana do meczu.
4. Oczywiście, cieszę się z twego sukcesu.

b) Czy wszystkie wyrazy w tych zdaniach wchodzą w związki z innymi wyrazami?

Każdy wyraz wchodzący w skład zdania oznacza cząstkę myśli wyrażanej przez zdanie i w ten lub inny sposób łączy się z innymi wyrazami w zdaniu. Są jednak wyrazy, które nie mają bezpośredniego związku z treścią zdania i znajdują się wskutek tego poza jego obrębem.

Do wyrazów poza związkami zdania należą: *wołacze, wykrzykniki, wyrazy, zwroty i zdania wtrącone*. Wołacze oznaczają osoby lub w ogóle przedmioty, do których mówiący się zwraca, np.: *Mylicie się, koledzy. Przyjdę do ciebie, Zosiu, jutro.*

Wykrzykniki charakteryzują postawę uczuciową lub wolę mówiącego, np.: *Ach, co za straszny widok. Hej! Wróćcie!*

Wyrazy, zwroty i zdania wtrącone informują o tym, od kogo pochodzi zawarty w zdaniu sąd, wskazują na stosunek do osoby mówiącej, np.: *Piotr, moim zdaniem, jest bardzo zdolny. Nałóg, wedle przysłowia, drugie przyrodzenie. Karol – według powszechnego mniemania – jest bardzo zdolnym architektem.* Wołacze i wykrzykniki zamykamy znakiem wykrzyknienia lub oddzielamy od reszty zdania przecinkami lub pauzami.

Oprócz wołaczy, wykrzykników, wyrazów i zdań wtrąconych do wyrazów poza związkami zdania należą:

1) wyrazy charakteryzujące stosunek mówiącego do treści zdania, jak: *oczywiście, na pewno, prawdopodobnie, może* itp., np.: *Odwiedzę cię na pewno jutro.*

2) wyrazy uwydatniające treść jednego z członów zdania, a zarazem stanowiące jej ocenę przez mówiącego czy piszącego, np.: *Tylko ty możesz mi pomóc.*

3) wyrazy nawiązujące do zdań poprzednich, np.: *Właśnie dwukonną bryką wjechał młody panek.*

425. a) W podanych zdaniach wskaż wyrazy, które nie wchodzą w związki składniowe z innymi wyrazami.

1. Widok tych osób był zawsze okazały. 2. Był pokój w Wielkopolsce, jest teraz na Litwie; wtem nagle rozeszła się wieść o strasznej bitwie. 3. Panie Sędzio, wszakże to czas podobno śniadać. 4. Litwo, Ojczyzno moja! ty jesteś jak zdrowie. 5. Ach, ta godzina nigdy chyba nie wybije. 6. Broniliście się – ty wiesz – dzielnie i przytomnie. 7. Hej! Ramię do ramienia. 8. Tegoroczny październik, według opinii meteorologów, będzie chłodny i przeważnie dżdżysty. 9. Przynajmniej jeden z nich miał rację.

b) Jakie funkcje pełnią wyrazy poza związkami zdania w poszczególnych zdaniach?

c) Uzasadnij użycie znaków przestankowych.

426. Z podanych zdań wypisz wyrazy poza związkami. Podziel je na: a) wołacze; b) wykrzykniki; c) wyrazy informujące o tym, od kogo pochodzi sąd zawarty w zdaniu; d) wyrazy charakteryzujące stosunek mówiącego do treści zdania; e) wyrazy uwydatniające treść jednego z członów zdania; f) wyrazy nawiązujące do zdania poprzedniego.

Na szczęście chory odzyskał siły.
Oczywiście nie mogę się na to zgodzić.
Tylko od ciebie zależy pogodzenie się z kolegami.
Rafał, moim zdaniem, nie zawiedzie naszego zaufania.
Młodości! Ty nad poziomy wylatuj.
Powiedz mi, doktorze, co myślisz o Stachu.
Ach, co za straszny widok!
Natenczas Wojski chwycił na taśmie przypięty swój róg bawoli.

427. Przepisz, wstawiając brakujące znaki przestankowe.

Nie rusz Andziu tego kwiatka.
Ten pan zdaniem moim
kto przestał na swoim.

Oj góry nasze góry oj hale nasze hale
Oj któż was tak zna dobrze jako my górale
Oj Tatry nasze Tatry wiecie wy co wiatry
Oj a wy tak stoicie oj boście skały przecie.

(Piosenka ludowa z Podhala)

428. a) Uzupełnij zdania wyrazami:

koniecznie, bądź co bądź, jeszcze, nawet, niestety, dopiero, już, wreszcie.

Nie mogę ci, …, pomóc. Nie wiem …, jak to się nazywa. Muszę … to sprawdzić. … wiem, o co chodzi. Polubiłam tę … niełatwą pracę. Na to … się nie zdecydowałam. Obudziłam się … przed południem. … wówczas wiedziałam, jak postąpić.

b) Wyjaśnij, jakie funkcje pełnią te wyrazy. Czy ich obecność jest konieczna? Czy wchodzą one w związki składniowe z innymi częściami zdania?

429. Przepisz, stawiając odpowiednie znaki przestankowe. Wyróżnij wyrazy wtrącone oraz wyrazy wyrażające stosunek mówiącego do komunikowanej treści.

1. Jacek moim zdaniem odpowiedział najlepiej. 2. Był niewątpliwie doskonale przygotowany. 3. Na pewno zdał egzamin. 4. Zazdroszczę mu szczerze mówiąc zdolności. 5. Agnieszka pewnie się speszyła. 6. Najprawdopodobniej wylosowała trudne tematy. 7. Podobno była dobrze przygotowana. 8. Może zostanie przyjęta. 9. Chyba dadzą jej szansę.

430. Przeczytaj zdania. Wskaż wołacze. Przepisz, stawiając odpowiednie znaki przestankowe.

1. O roku ów kto ciebie widział w naszym kraju? 2. Panie Woźny pan Hrabia śmie Waćpana prosić. 3. Czyś ty oszalał Ryków? 4. Niemnie domowa rzeko moja gdzie są wody, które niegdyś czerpałem w niemowlęce dłonie? 5. Drzewa moje ojczyste! Jeśli niebo zdarzy, bym wrócił was oglądać przyjaciele starzy czyli was znajdę jeszcze? 6. Knieje do was ostatni przejeżdżał na łowy ostatni król, co nosił kołpak Witoldowy.

(wg A. Mickiewicza)

431. a) Przepisz zdania, stawiając brakujące znaki przestankowe. Uzasadnij ich użycie.

1. Młodości orla twych lotów potęga, jako piorun twoje ramię. 2. Ej ty na szybkim koniu gdzie pędzisz Kozacze? 3. Hej bracia orły do lotu. 4. Tam ojciec, płacząc w gronie dzieci, byliśmy mali, chcieli jeść nie umiał ciężkiej doli znieść, umarł na pańskim... 5. Gwiazdy jak mi się wydawało przypatrywały się cicho dalekiej ziemi. 6. Hej Cyganko hej wróżbito wywróżże mi moją dolę. 7. Oj ty ziemio stara rodzico darmo ty się karmisz naszą krwawicą. 8. O tak i poprzez łzy śmiać się będę.

b) Podkreśl wołacze linią ciągłą, wyrazy i zdania wtrącone – przerwaną, a wykrzykniki – falistą.

c) Wskaż równoważniki zdań.

432. a) Przeczytaj. Jakiego stylu wzorem jest przytoczony fragment rozmowy?

Zmarnowali mi, złociuteńka, najpiękniejszy kwiatek, ten, co to mi go pani na imieniny przyniosła, co tak się wszystkim podobał. A to wszystko przez tego niezgrabę Krzyśka. Mówię do niego: przynieś mi go do kuchni, to go obmyję, bo się zakurzył, a on łap za spodeczek, wie pani, co to na nim ten kwiat stoi, i wszystko wywrócił, ziemia obleciała, przesadziłam go zaraz, ale się już nie przyjął.

(wg H. Kurkowskiej i S. Skorupki)

b) Wskaż wyrazy poza związkami zdania i uzasadnij użycie znaków przestankowych.

c) Napisz w stylu potocznym monolog (wypowiedź jednej osoby) lub dialog (rozmowę dwóch osób) na dowolny temat. Użyj najwięcej wyrazów poza związkami zdania.

433. Podkreśl wykrzykniki. Dlaczego Adam Mickiewicz zastosował je w podanych zdaniach?

Ha, radością oczy błysną i wieniec czoło okrasi! Ha, jak się macie, co się u was dzieje? Traf, traf, klamka odskoczy. Skrzyp, skrzyp i już nad łożem skrwawionym sięga nożem.

434. Ułóż trzy zdania z wyrazami wtrąconymi, które wybierz spośród następujących:

naprawdę, na pewno, pewnie, podobno, niewątpliwie, może, istotnie, chyba.

435. Podkreśl wołacze wyrażone jednym lub dwoma wyrazami.

Winszuję, Panie Piotrze, żeś się już ożenił. Bracie, trzymaj więc, coś dostał w zdobyczy! Bracia szlachta! ja przy prawie stoję. Oddaj szpadę, panie Hrabię, bo wezwę wojskowej pomocy. Panie Major! co nam z tych wszystkich niewolników?

436. Imionom Zbyszek i Hania nadaj formę wołacza i wpisz jedno do grupy zdań a), drugie – do b). Wstaw przecinki.

a) … czy napisałeś już opowiadanie? Czy napisałeś już … opowiadanie? Czy napisałeś już opowiadanie …?

b) … po południu spotykamy się u Basi. Po południu … spotykamy się u Basi. Po południu spotykamy się u Basi … .

437. Oddziel wołacze przecinkami, a na końcu wypowiedzeń – w zależności od ich rodzaju – wstaw kropkę, wykrzyknik lub pytajnik.

Dzieci ustawić się parami Chłopcy zbiórka Drużyna baczność Asiu czy pójdziesz z nami Heleno czy napisałaś reportaż Izo przeczytaj wiersz Irku mam coś dla ciebie.

438. Pamiętając o zasadzie oddzielenia wołaczy przecinkami, postaw te znaki w cytatach ze znanych ci wierszy.

Uczę się ciebie człowieku. Wróć Jasieńku z tej wojenki wróć. Bądź pochwalony Boże wielki! Podnieś rękę Dziecię Boże! Bijcie werble płaczcie dzwony kościołów! Wojenko wojenko cóżeś ty pani. Gościu siądź pod mym liściem.

439. Uzupełnij podany tekst wyrazami: *może, oczywiście, jak wiadomo, chyba, szczerze mówiąc, niestety*. Postaw znaki interpunkcyjne.

W gęstej angielskiej mgle .... łatwo się zgubić. Kiedyś .... przydarzyło się to mojemu koledze, który spacerował po Londynie. W pewnym momencie pomyślał, że .... się zgubił. Nagle ktoś go potrącił, kolega skorzystał z okazji i zapytał:

– Czy .... wie pan, gdzie jest Tamiza?

– .... Tamiza jest tuż za mną.

– Jest pan tego pewien?

– Tak. .... dopiero co z niej wyszedłem.

440. Podkreśl wykrzykniki. Zwróć uwagę na znaki przestankowe przy nich.

Brr, jak zimno! Fuj, jakie to okropne! Pst, bądź cicho. A fe, wstyd tak kłamać! Hej, wy tam! Halo! Czy słyszysz mnie dobrze? Hurra, udało się wykonać to trudne zadanie! Ach, czy tylko nauczyciel doceni moje staranie?

441. Uzupełnij zdania wyrazami z nawiasów. Postaw odpowiednie znaki interpunkcyjne.

Dzisiaj będzie padać (z pewnością).
Nie zrozumieliście mnie (w ogóle).
Michał nigdy się nie spóźnia (prawdopodobnie).
Spodziewałem się lepszych wyników (prawdę mówiąc).
Wcale się tym nie przejmuję (oczywiście).

442. Uzupełnij apel młodych ekologów znakami interpunkcyjnymi.

GIMNAZJALIŚCI BĄDŹCIE LUDŹMI!

22 kwietnia jak wiecie jest Światowy Dzień Ziemi. Nasze lasy, parki i plaże są niestety pełne śmieci. Tylko wy możecie zrobić z tym porządek. Jeżeli każdy z naszej szkoły podniesie jeden tylko śmieć to nie uwierzycie będzie sprzątniętych 350 odpadków. A jeśli każdy z was podniesie dwa, trzy, cztery ...

Młodzi mieszkańcy Ziemi chodźcie z nami sprzątać swój Dom!

Ekozieloni

443. Odpowiedz na podane pytania. W swoich wypowiedziach użyj wyrazów poza związkami zdania.

1) Jak sądzisz, ile plastikowych woreczków i butelek wyrzuca tygodniowo twoja rodzina? Ile to średnio wynosi rocznie?
2) Co ty mógłbyś zrobić dla ochrony środowiska?
3) Czy – według ciebie – warto sortować śmiecie?

444. Podkreśl wyrazy poza związkami zdania.

– Hurra, nie było klasówki! Mieliśmy dużo szczęścia, Jasiu.
– Eee tam, mnie to wcale nie cieszy. Byłem dziś wyjątkowo dobrze przygotowany.
– Ty zawsze przygotowujesz się do tych klasówek, których nie ma.
– Och, ja po prostu mam pecha.

445. a) Odpowiedz na poniższe pytania, wykorzystując niektóre z podanych wyrażeń i zwrotów. Pamiętaj o znakach interpunkcyjnych.

moim zdaniem, jak sądzę, o ile wiem, wydaje mi się, szczerze mówiąc, prawdę mówiąc, z pewnością, prawdopodobnie, chyba

MOIM ZDANIEM CZYLI WYWIAD Z GIMNAZJALISTĄ

– Czym, według ciebie, jest tolerancja?
– Co uważasz za największe zagrożenie środowiska naturalnego?
– Jakie są, twoim zdaniem, cechy dobrej reklamy?

b) Uzasadnij ustnie lub pisemnie jedną ze swych odpowiedzi.

446. Uzupełnij tekst kolejnymi wyrazami w celu nadania mu większej spójności.

między innymi, z jednej strony, z drugiej strony, na przykład, właściwie, poza tym, akurat, też, na przykład

W Norwegii duży nacisk kładzie się na ochronę środowiska. Dlatego trudno tam spotkać zaśmiecone trawniki. To, że przeciętny Norweg poważnie traktuje sprawę śmieci, wynika z jego poszanowania dla przyrody i za zwykłej oszczędności. Za plastikowe butelki od napojów płaci się wysokie kaucje. W każdym sklepie spożywczym jest maszyna, do której wrzuca się butelki, a należność odbiera się w kasie. Porzucone butelki są chętnie zbierane przez dzieci. Pieniądze za trzy znalezione butelki wystarczają im na tabliczkę czekolady. Nakrętki nie trafiają na wysypiska śmieci. Wykorzystuje je fabryka mebli do produkcji krzeseł.

Sprawdź siebie

1. Co to są wyrazy nie związane składniowo ze zdaniem?
2. Wymień wyrazy nie związane składniowo ze zdaniem, podaj ich definicje.
3. Jakie znaki przestankowe stawiamy przy wyrazach nie związanych składniowo ze zdaniem?

9. Kształcenie językowe. Wyrywkowe streszczenie tekstu

Streszczenie – to forma wypowiedzi, której celem jest przedstawienie treści utworu – przekształcenie tekstu, polegające na zmniejszeniu objętości utworu, ale przy zachowaniu najważniejszych elementów treści utworu.

W przypadku utworów wielowątkowych (epopei lub powieści) streszczenie może dotyczyć losów tylko jednego wybranego bohatera.

Streszczenie musi być: zwięzłe; konkretne; skrótowe; napisane prostym, jasnym językiem; obiektywne – ma przekazywać informacje bez komentarzy; przedstawiać wydarzenia utworu w kolejności chronologiczne; wiernie oddawać treść utworu.

Jeżeli w streszczanym utworze występuje zaburzona chronologia zdarzeń, wtedy przed przystąpieniem do streszczenia trzeba uporządkować treść utworu – poczynając od najdawniejszych wydarzeń, a kończąc na tych, które nastąpiły jako ostatnie, i dopiero wtedy streścić całość utworu. Streszczenie pokazuje wydarzenia ze względu na ich przyczyny i ewentualne skutki (jest to związek przyczynowo-skutkowy).

Streszczenie nie powinno zawierać opisów, charakterystyki, dialogów, cytatów. Nie wyrażamy tu własnych sądów i opinii ani o bohaterze, ani o całym utworze.

447. Przeczytaj. Napisz streszczenie fragmentu z rozdziału XXI książki Antoine de Saint-Exupery'ego "Mały Książę" zamieszczonego poniżej:

– Dzień dobry – powiedział lis.

– Dzień dobry – odpowiedział grzecznie Mały Książę i obejrzał się, ale nic nie dostrzegł. [...]

– Ktoś ty? – spytał Mały Książę. – Jesteś bardzo ładny...

– Jestem lisem – odpowiedział lis.

– Chodź pobawić się ze mną – zaproponował Mały Książę. – Jestem taki smutny...

– Nie mogę bawić się z tobą – odparł lis. – Nie jestem oswojony.

– Ach, przepraszam – powiedział Mały Książę. Lecz po namyśle dorzucił: – Co znaczy "oswojony"?

– Nie jesteś tutejszy – powiedział lis. – Czego szukasz? [...]

– Szukam przyjaciół. Co znaczy "oswoić"?

– Jest to pojęcie zupełnie zapomniane – powiedział lis. – "Oswoić" znaczy "stworzyć więzy".

– Stworzyć więzy?

– Oczywiście – powiedział lis. – Teraz jesteś dla mnie tylko małym chłopcem, podobnym do stu tysięcy małych chłopców. Nie potrzebuję ciebie. I ty mnie nie potrzebujesz. Jestem dla ciebie tylko lisem, podobnym do stu tysięcy innych lisów. Lecz jeżeli mnie oswoisz, będziemy się nawzajem potrzebować. Będziesz dla mnie jedyny na świecie. I ja będę dla ciebie jedyny na świecie.

– Zaczynam rozumieć – powiedział Mały Książę. – Jest jedna róża... zdaje mi się, że ona mnie oswoiła... [...]

[...] Lis zamilkł i długo przypatrywał się Małemu Księciu.

– Proszę cię... oswój mnie – powiedział.

– Bardzo chętnie – odpowiedział Mały Książę – lecz nie mam dużo czasu. Muszę znaleźć przyjaciół i nauczyć się wielu rzeczy.

– Poznaje się tylko to, co się oswoi – powiedział lis. – Ludzie mają zbyt mało czasu, aby cokolwiek poznać. Kupują w sklepach rzeczy goto-

we. A ponieważ nie ma magazynów z przyjaciółmi, więc ludzie nie mają przyjaciół. Jeśli chcesz mieć przyjaciela, oswój mnie!

– A jak się to robi? – spytał Mały Książę.

– Trzeba być bardzo cierpliwym. Na początku siądziesz w pewnej odległości ode mnie, ot tak, na trawie. Będę spoglądać na ciebie kątem oka, a ty nic nie powiesz. Mowa jest źródłem nieporozumień. Lecz każdego dnia będziesz mógł siadać trochę bliżej...

Następnego dnia Mały Książę przyszedł na oznaczone miejsce.

– Lepiej jest przychodzić o tej samej godzinie. Gdy będziesz miał przyjść na przykład o czwartej po południu, już od trzeciej zacznę odczuwać radość. Im bardziej czas będzie posuwać się naprzód, tym będę szczęśliwszy. O czwartej będę podniecony i zaniepokojony: poznam cenę szczęścia! A jeśli przyjdziesz nieoczekiwanie, nie będę mógł się przygotowywać... Potrzebny jest obrządek.

– Co znaczy "obrządek"? – spytał Mały Książę.

– To także coś całkiem zapomnianego – odpowiedział lis. – Dzięki obrządkowi pewien dzień odróżnia się od innych, pewna godzina od innych godzin. [...] W ten sposób Mały Książę oswoił lisa. A gdy godzina rozstania była bliska, lis powiedział:

– Ach, będę płakać! [...]

– A więc nic nie zyskałeś na oswojeniu?

– Zyskałem coś ze względu na kolor zboża – powiedział lis, a później dorzucił: – Idź jeszcze raz zobaczyć róże. Zrozumiesz wtedy, że twoja róża jest jedyna na świecie. Gdy przyjdziesz pożegnać się ze mną, zrobię ci prezent z pewnej tajemnicy. Mały Książę poszedł zobaczyć się z różami.

– Nie jesteście podobne do mojej róży, nie macie jeszcze żadnej wartości – powiedział różom. Nikt was nie oswoił i wy nie oswoiłyście nikogo. Jesteście takie, jakim był dawniej lis. Był zwykłym lisem, podobnym do stu tysięcy innych lisów. Lecz zrobiłem go swoim przyjacielem i teraz jest dla mnie jedyny na świecie. Róże bardzo się zawstydziły.

– Jesteście piękne, lecz próżne – powiedział im jeszcze. – Nie można dla was poświęcić życia. Oczywiście moja róża wydawałaby się zwykłemu przechodniowi podobna do was. Lecz dla mnie ona jedna ma większe znaczenie niż wy wszystkie razem, ponieważ ją właśnie podlewałem. Ponieważ ją przykrywałem kloszem. Ponieważ ją właśnie osłaniałem. [...] Ponieważ słuchałem jej skarg, jej wychwalań się, a czasem jej milczenia. Ponieważ... jest moją różą. Powrócił do lisa.

– Żegnaj – powiedział.

– Żegnaj – odpowiedział lis. – A oto mój sekret. Jest bardzo prosty: dobrze widzi się tylko sercem. Najważniejsze jest niewidoczne dla oczu.

– Najważniejsze jest niewidoczne dla oczu – powtórzył Mały Książę, aby zapamiętać.

– Twoja róża ma dla ciebie tak wielkie znaczenie, ponieważ poświęciłeś jej wiele czasu. [...]

MOWA ZALEŻNA I NIEZALEŻNA

§ 25. Sposoby przytaczania cudzych wypowiedzi

448. Przeczytaj zdania. W każdym z nich jest zawarta ta sama informacja oraz wskazówka na to, od kogo ta informacja pochodzi. Powiedz na podstawie tych zdań, w jaki sposób przytacza się czyjąś wypowiedź i w jaki sposób wskazuje się na autora tej wypowiedzi.

1. Kornel Makuszyński pojmował książkę jako mędrca łagodnego i pełnego słodyczy.

2. Książka, według Kornela Makuszyńskiego, jest mędrcem łagodnym i pełnym słodyczy.

3. Kornel Makuszyński pisał, że książka jest mędrcem łagodnym i pełnym słodyczy.

4. Kornel Makuszyński pisał: “Książka jest to mędrzec łagodny i pełen słodyczy”.

W języku mówionym i pisanym często przytacza się cudze wypowiedzi, czyli myśli wypowiedziane przez inne osoby, a przytaczane przez mówiącego lub piszącego.

Praktykuje się następujące sposoby przekazywania cudzych wypowiedzi:

1. Zakomunikowanie tylko treści wypowiedzi, np. *Nauczyciel opowiadał uczniom o ekologii jako jednym z najważniejszych zagadnień naszego społeczeństwa.*

2. Przytoczenie cudzej wypowiedzi z równoczesnym wskazaniem na jej autora w formie wyrazu lub zdania wtrąconego, np. *Ekologia, zdaniem nauczyciela,należy do najważniejszych zagadnień naszego społeczeństwa.*

3. **Mowa zależna**, czyli przytoczenie cudzej wypowiedzi w formie zdania podrzędnego po zdaniu zapowiadającym tę wypowiedź, np. *Nauczyciel powiedział, że ekologia należy do najważniejszych zagadnień naszego społeczeństwa.*

4. **Mowa niezależna**, czyli dosłowne przytoczenie cudzej wypowiedzi, np. *Nauczyciel powiedział: “Ekologia należy do najważniejszych zagadnień naszego społeczeństwa”.*

449. Przeczytaj zdania. Wyróżnij w nich cudze wypowiedzi i powiedz, w jaki sposób zostały one przytoczone.

1. Zdaniem Zenona Klemensiewicza, dbałość o język ojczysty stanowi jeden z najważniejszych obowiązków patriotycznych. 2. Na lekcji języka polskiego nauczycielka mówiła o ważnym praktycznym znaczeniu dobrej znajomości gramatyki, stylistyki, ortografii i interpunkcji. 3. Określając stosunek do własnej twórczości poetyckiej J. Słowacki pisał: Chodzi mi o to, aby język giętki powiedział wszystko, co pomyśli głowa. 4. Jeden z mędrców starożytnych wzywał wszystkich ludzi, by uczynili swoim przewodnikiem rozum. 5. Artysta, by dokonać dzieła, – pisał znany poeta polski M. Jastrun – musi pracować z wytężeniem wszystkich władz swoich, musi wprząc w służbę sztuki całego siebie. 6. Głośny krytyk czasów Młodej Polski nie zgadzał się z opinią poetów, że nie zajmuje określonego stanowiska, i że natomiast czyni stanowisko swoje właśnie z tego powstrzymywania decyzji wyboru.

450. Przeczytaj wypowiedzi. W nawiasach są podane ich autorzy. Połącz je razem i napisz w postaci zdań z różnymi sposobami przytaczania cudzych wypowiedzi.

1. Dużo przeżył i widział Kijów w czasie swego wielowiekowego istnienia. (*nauczyciel*) 2. Bez pracy nie ma kołaczy. (*przysłowie ludowe*) 3. Książka jest listem autora do przyjaciela. (*Jarosław Iwaszkiewicz*) 4. Dialog – rozmowa między dwiema lub kilkoma postaciami w utworze literackim, podstawowa struktura językowa dramatu. (*Encyklopedia powszechna PWN*) 5. Powieść H. Sienkiewicza *W pustyni i w puszczy* to najpiękniejszy utwór dla młodzieży. (*mój kolega*) 6. Nie jesteśmy, by spożywać urok świata, ale po to, by go tworzyć i przetaczać przez czasy jak skałę złota. (*K.I. Gałczyński*)

451. Dobierz wypowiedzi wybitnych ludzi, zwłaszcza pisarzy, o książkach i literaturze i wykorzystaj je w rozprawce na temat *Książka w życiu pomaga*. Użyj różnych sposobów przytaczania cudzych wypowiedzi.

452. Uzupełnij fragmenty zdań nadrzędnych, które wskazują na sytuację mówienia.

- ……, że nie pojedzie z nami.
- ……, czy zrozumiałeś tę definicję.
- ……..., że autobus się spóźnił.

Możesz dopisać wyrazy: *powiedział, odrzekł, zapytał, oznajmił, tłumaczył*.

§ 26. Mowa niezależna

Wiemy już, że dosłowne przytoczenie czyjejś lub własnej wypowiedzi nazywamy **mową niezależną**.

Mowa niezależna wymaga użycia dwóch nie powiązanych ze sobą składniowo wypowiedzeń: zdania wprowadzającego i wprowadzanego.

Zdanie wprowadzające, którego orzeczeniem jest najczęściej czasownik oznaczający mówienie *(powiedzieć, mówić, odpowiedzieć, rzec, stwierdzić, zapytać* itp.), wyjaśnia, kto wypowiada przytoczone słowa. Na przykład w wypowiedzeniu *Basia zapytała:* "*Pożyczysz mi książkę?"* zdaniem wprowadzającym jest: *Basia zapytała*.

Zdanie wprowadzane jest przytoczeniem czyichś słów w ich dosłownym brzmieniu. W przytoczonym wypowiedzeniu zdaniem wprowadzanym jest: *Pożyczysz mi książkę?*

453. a) Przeczytaj zdania. Wskaż w każdym zdanie wprowadzające i zdanie wprowadzane. Zwróć uwagę na znaki przestankowe.

"Dlaczego ty śpisz w izbie, ja marznę na mrozie?"
Mówił mopsu tłustemu Kurta na powrozie.
"Dlaczego? Ja ci zaraz ten sekret wyjawię –
Odpowiedział mops Kurcie – ty służysz, ja bawię".

(I. Krasicki)

Zapytały zwierzęta słonia:

"Władco dżungli, ty jeden możesz zgadnąć, z czego księżyc zrobiono". Odrzekł słoń: "To po prostu pierożek! Ktoś go cisnął w niebo przed laty, bo był bardzo zakalcowaty".

(E. Kan)

b) Jakie miejsce względem zdania wprowadzanego może zajmować zdanie wprowadzające?

c) Jakie znaki przestankowe stawiamy w zdaniach z mową niezależną?

W zdaniach z mową niezależną obowiązują następujące zasady interpunkcji.

1. Po zdaniu wprowadzającym stawiamy dwukropek, a zdanie wprowadzane ujmujemy w cudzysłów.

2. Jeśli zdanie wprowadzane stoi na początku wypowiedzenia, to od zdania wprowadzającego oddzielamy je myślnikiem.

3. Zdanie wprowadzające wtrącone wewnątrz zdania wprowadzanego wyodrębniamy za pomocą dwóch myślników.

Uwaga! Niekiedy zamiast myślników używa się przecinków.

454. a) W podanych fragmentach *"Pana Tadeusza"* Adama Mickiewicza wyróżnij zdania napisane w mowie niezależnej. Zwróć uwagę na to, jak są one wprowadzane.

Nastąpiło milczenie, potem głosy w tłumie:
"Jakże to dom oczyścić? jak to Ksiądz rozumie?
Jużci my wszystko zrobim, na wszystko gotowi,
Tylko niech Ksiądz Dobrodziej jaśniej się wysłowi".
Ksiądz poglądał za okno, przerwawszy rozmowę.
Ujrzał coś ciekawego; z okna wytknął głowę,
Po chwili rzekł powstając: "Dziś czasu nie mamy,
Potem o tym obszerniej z sobą pogadamy;
Jutro będę dla sprawy w powiatowym mieście
I do Waszmościów z drogi zajadę po kweście".
"Niech też do Niehrymowa Ksiądz na nocleg zdąży,
Rzekł Ekonom, rad będzie Księdzu pan Chorąży;
Wszakże Litwie stare powiada przysłowie:
Szczęśliwy człowiek, jako kwestarz w Niehrymowie".
"I do nas, rzekł Żubkowski, wstąp, jeżeli łaska;
Znajdzie się tam półsztuczek płótna, masła faska,
Baran lub krówka, wspomnij, Księże, na te słowa:
Szczęśliwy człowiek, trafił jak ksiądz do Zubkowa".

b) Wskaż zdania, w których zamiast myślników użyto przecinków.

455. Przepisz, wstawiając brakujące znaki przestankowe. Uzasadnij ich użycie.

Czegóż płaczesz? staremu mówił czyżyk młody
Masz teraz lepsze w klatce niż w polu wygody.
Tyś w niej zrodzon rzekł stary przeto ci wybaczę;
Jam był wolny, dziś w klatce i dlatego płacze.

(I. Krasicki)

Pan pomidor wlazł na tyczkę
I przedrzeźnia ogrodniczkę.
Jak pan może,
Panie pomidorze?!
Oburzyło to fasolę
A ja panu nie pozwolę!
Jak pan może,
Panie pomidorze?!
Groch zzieleniał aż ze złości
Że też nie wstyd jest waszmości,
Jak pan może,
Panie pomidorze?!

(I. Brzechwa)

456. Połącz w różny sposób podane zdania wprowadzające i wprowadzane.

Zdania wprowadzające	Zdania wprowadzane
Nauczyciel zapytał	Jaki jest tytuł największego dzieła Marii Dąbrowskiej?
Uczeni uważają	Planeta nasza może wyżywić dwukrotnie więcej ludzi niż obecnie.
Krzyknął dowódca	Żołnierze! Będziemy walczyć do ostatniej kropli krwi!
Mówi przysłowie	Rozum jest największym bogactwem
Góral spytał szeptem	Cóż to za człowiek?

457. Znajdź zdania z mową niezależną. Podkreśl wypowiedzi, które wprowadzają mowę niezależną.

MIŁOŚĆ BLIŹNIEGO

A oto powstał jakiś uczony w prawie i wystawiając Go na próbę, zapytał: "Nauczycielu, co mam czynić, aby osiągnąć życie wieczne?" Jezus mu odpowiedział: "Co jest napisane w Prawie? Jak czytasz?" On rzekł: "Będziesz miłował Pana, Boga swego, całym swoim sercem, całą swoją duszą, całą swoją mocą i całym swoim umysłem, a swego bliźniego, jak siebie samego".

Jezus rzekł do niego: "Dobrześ odpowiedział. To czyń a będziesz żył". Lecz on, chcąc się usprawiedliwić, zapytał Jezusa: "A kto jest moim bliźnim?"

(Ewangelia wg św. Łukasza)

458. Wpisz brakujące znaki przestankowe.

Jacek Kaczmarski w piosence "Mury" pisze
Wyrwij murom zęby krat,
Zerwij kajdany, połam bat!
A mury runą, runą, runą,
I pogrzebią stary świat!

459. Zapisz w mowie niezależnej dialog z poniższej relacji.

Kiedy nauczycielka poprosiła Beatę o przeczytanie pracy domowej, Beata przeprosiła panią, że nie odrobiła na dziś lekcji. Zdziwiona nauczycielka zapytała, dlaczego, ale Beata milczała.

Nauczycielka: .....
Beata: .....
Nauczycielka: .....

460. Przetłumacz legendę i napisz po polsku. Zwróć uwagę na różnicę w przestankowaniu zdań z mową niezależną.

ЛЕГЕНДА ПРО РУЖУ, МАЛЬВУ І ПІВОНІЮ

Колись ці гарні квіти були дівчатами-сестрами. Вони славилися як лікарі від хвороб серця. Але бралися вони за лікування тільки тих людей, які не вчиняли зла іншим.

Одного разу серед ночі постукав хтось до них у двері:

“А чи тут живуть дівчата, що всіх лікують? Впустіть мене, бо гину!”

“Хто ти будеш?” – питають дівчата. “Вітер я. Зимовий вітер. Той, хто гори верне, страху наганяє і людей від Сонця оберігає, – каже. – Втрачаю сили, не маю змоги з Морозом змагатися!”

Відчинили дівчата двері, щоб влетів Вітер-вітрисько. “А чи добре серце маєш, – питають, – чи зробив ти добре людям?”

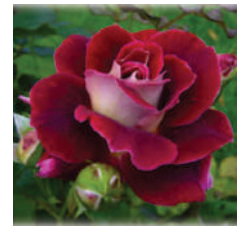

“А що таке серце? Що значить робити добро?” – дивується Вітер.

“Твою хворобу ми не можемо лікувати, – перезирнулись дівчата. – Ми допомагаємо тільки добрим людям”.

Розсердився Вітер, дмухнув на сестер – і стали вони замороженими квітами. Навесні люди висадили їх у землю: мальву коло вікна, півонію у саду, а ружу – коло воріт.

461. Przepisz. Uzupełnij tekst brakującymi wyrazami. Podkreśl czasowniki wprowadzające mowę zależną.

Nauczyciel powiedział, ... wszyscy powinni przeczytać artykuł o poecie, który otrzymał w tym roku Nagrodę Nobla. Niektórzy pytali ..... nie lepiej byłoby odłożyć tę lekturę na przyszły tydzień. Narzekali, ... mają dużo zadane z matematyki. Prosili, ... im nie zadawać jeszcze więcej. Nauczyciel zapytał, ... mógłby w takim razie przygotować krótkie wystąpienie na temat laureata. Na szczęście, zgłosiła się Dorota, która zawsze twierdziła, ... bardzo lubi poezję, a Marzenie powiedziała kiedyś w tajemnicy, ... sama też pisze wiersze.

§ 27. Mowa zależna

Mowa zależna jest to przytoczenie czyjejś lub własnej wypowiedzi nie dosłownie, lecz w postaci zdania podrzędnego dopełnieniowego, np. *Basia zapytała, czy pożyczę jej słownik.*

Odpowiedziałem, że pożyczę.

Przytaczając czyjąś wypowiedź, można użyć mowy niezależnej lub zależnej. Mowy niezależnej używa się najczęściej w celu przekazania charakterystycznych cech czyjejś wypowiedzi. Używa się jej również w celu dosłownego przytoczenia czyjejś wypowiedzi ze względu na jej ważność. W razie potrzeby mowę niezależną można przekształcić na zależną i na odwrót: mowę zależną można przekształcić na niezależną.

Przy przekształcaniu mowy niezależnej na zależną:

1) zdanie wprowadzające staje się nadrzędnym, a wprowadzane – podrzędnym połączonym z nadrzędnym spójnikami: *że, żeby, czy, aby, ażeby;*

2) w zdaniu podrzędnym w miarę potrzeby zmienia się osobę zaimka oraz osobę i tryb czasownika zdania wprowadzanego, np. *Basia powiedziała: "Pożycz mi słownik"* (mowa niezależna). *Basia powiedziała, żebym pożyczyła jej słownik* (mowa zależna).

Przy przekształcaniu mowy zależnej na niezależną:

1) zdanie nadrzędne staje się wprowadzającym, a podrzędne – wprowadzanym;

2) w miarę potrzeby zmienia się osobę zaimka oraz osobę i tryb czasownika, np.

Mama powiedziała do mnie, żebym szybko wrócił do domu. (mowa zależna).	*Mama powiedziała do mnie: "Wróć szybko do domu",* (mowa niezależna).
Bolek powiedział, że on przyprowadzi Zosię z przedszkola. (mowa zależna)	*Bolek powiedział: "Ja przyprowadzę Zosię z przedszkola".* (mowa niezależna)

462. Zamień mowę niezależną na zależną, opisując telefoniczną rozmowę Kasi z mamą Rafała. Użyj w swoim opisie podane czasowniki.

• zapytać • odpowiedzieć • powiedzieć • zaproponować • zgodzić się • poprosić • zapewnić

Kasia: Dzień dobry. Czy mogłabym rozmawiać z Rafałem?

Mama Rafała: Niestety, nie ma go w domu. Czy coś mu przekazać?

Kasia: Nie, dziękuję. Proszę mu tylko powiedzieć, że dzwoniłam.

Mama Rafała: Oczywiście, że mu powiem. A może on oddzwoni, jak przyjdzie?

Kasia: Dobrze. W takim razie będę czekała na jego telefon. Do widzenia.

Mama Rafała: Do widzenia.

463. Porównaj podane wypowiedzi i powiedz, jakie różnice występują w ich budowie.

1. Agnieszka powiedziała: “Jutro wyjeżdżam do Wrocławia”.
   Agnieszka powiedziała, że jutro wyjeżdża do Wrocławia.
2. Konduktor zawołał: “Proszę wsiadać, drzwi zamykać!”
   Konduktor zawołał, żeby wsiadać i zamykać drzwi.

464. Wskaż mowę zależną i niezależną oraz zdania wprowadzające i wprowadzane.

– A wie pan – odezwał się Profesor Tutka – że kiedyś miał się zgłosić do pana mój znajomy. (...) Był to właściciel zakładu ślusarskiego. Któregoś dnia zgubiłem kluczyk od biurka i poprosiłem majstra, aby przyszedł do mnie i otworzył szufladę. Bez słowa wziął odpowiednie narzędzia i poszedłem z nim do mego mieszkania. Jedno spojrzenie mistrza, jeden ruch i sprawa załatwiona. Zapytałem go, co jestem winien za tę przysługę. Odpowiedział, że zwyczajna grzeczność sąsiedzka i nie ma o czym mówić. (...) Zapytał mnie w pewnej chwili, czy nie znam solidnego adwokata. Odpowiedziałem, że znam, nie tylko solidnego, ale i znakomitego. Nie muszę chyba dodawać, że pomyślałem o panu, mecenasie.

(J. Szaniawski)

465. Przekształć mowę zależną na niezależną.

1. Drużynowy zapowiedział, że w sobotę harcerze pojadą na biwak. 2. Grażyna przyznała się koleżankom, że chciałaby zostać pianistką. 3. Jacek przyrzekł rodzicom, że bez ich zezwolenia nie będzie jeździł na tak dalekie wycieczki rowerowe. 4. Wychowawca stwierdził, że uczniowie w drugim okresie mają lepsze wyniki ze wszystkich przedmiotów ścisłych.

466. Zamień mowę niezależną na zależną. Porównaj zdania oryginalne z przekształconymi. Powiedz, czym się one od siebie różnią. W jakich sytuacjach lepiej jest stosować mowę niezależną, a w jakich zależną?

1. Baranek odpowiada, drżąc z bojaźni wszystek: “Ach, panie dobrodzieju, racz sądzić w tej sprawie łaskawie”. (*I. Krasicki)* 2. “Niewiasto – rzecze stary – więc ci nie żal rozboju, ale tylko strach kary? Idźże sobie w pokoju”. *(A. Mickiewicz)* 3. Hrabia rzekł: “Dobre miałem przeczucie, żem lubił te mury, choć nie wiedziałem, że w nich taki skarb się mieści”. *(A. Mickiewicz)* 4. “Radziłbym – rzecze Prusak – czekać bernardyna Robaka”. *(A. Mickiewicz)*

467. Przeczytaj fragment łotewskiej baśni. Przekształć mowę niezależną na zależną.

Pewnego razu spotkał car na gościńcu starca i pyta: “Dlaczego masz głowę białą, a brodę czarną?”

Pokłonił się starzec i rzecze: “Dlatego, że włosy na głowie są o dwadzieścia lat starsze niż broda. Broda rosnąć mi zaczęła, gdy miałem dwadzieścia lat”.

468. Przeczytaj. Przerób fragment *“Ody do młodości”* Adama Mickiewicza w ten sposób, by wprowadzić słowa autora. Następnie umieść słowa autora przed mową niezależną, po mowie niezależnej i w środku mowy niezależnej.

a) Bez serc, bez ducha, to szkieletów ludy;
Młodości! dodaj mi skrzydła!

b) Młodości! ty nad poziomy
Wylatuj, a okiem słońca,
Ludzkości całe ogromy
Przeniknij z końca do końca.

469. Jakie efekty daje wprowadzenie do wypowiedzi mowy niezależnej? Wskaż błędną odpowiedź.

a) naturalny, żywy styl wypowiedzi;
b) ukazanie stanów emocjonalnych osób wypowiadających się;
c) dodatkowe informacje o mówiących;
d) zniekształcenie sensu cudzej wypowiedzi.

§ 28. Cytaty

Dosłowne przytoczenie fragmentu czyjejś wypowiedzi lub czyjegoś utworu nazywamy **cytatem**.

Należy przestrzegać następujących zasad cytowania:

1. Cytat może być przytoczony w całości jako mowa niezależna, np. *Piętnując polskich magnatów, Stanisław Staszic wołał: “Nie obywatelami, ale nieprzyjaciółmi Polski jesteście”.*

2. Cytując tylko część czyjejś wypowiedzi, przytaczamy ją jako część zdania, ujmujemy w cudzysłów i piszemy z małej litery, np. *Piętnując polskich magnatów, S. Staszic nazwał ich “nie obywatelami, ale nieprzyjaciółmi Polski”.*

3. Jeśli cytat przytaczamy nie w całości, to w miejscu opuszczonych słów stawiamy wielokropek, np. *Anna Kamieńska pisała: “Każde ... młode pokolenie musi się uczyć języka na tym, co najlepsze”.*

470. a) Przeczytaj następujące zdania.

S. Skorupka w następujący sposób określa stylistykę jako dział nauki o języku: “Stylistyka zajmuje się opisem środków językowych ze stanowiska ich przydatności do wyrażenia określonej treści myślowej i uczuciowej, do osiągania celu wypowiedzi”.

Określając stylistykę jako dział nauki o języku, zajmujący się “opisem środków językowych ze stanowiska ich przydatności do wyrażania określonej treści myślowej i uczuciowej”, S. Skorupka zaznacza, że zajmuje się ona również tym, jak te środki językowe służą osiąganiu “celu wypowiedzi”.

b) Porównaj, w którym zdaniu wypowiedź S. Skorupki przytoczono w całości, a w którym dołączono do zdania wprowadzającego tylko częściowo?

471. Ułóż i napisz zdania (lub krótkie teksty), w których użyjesz podanych cytatów jako mowy niezależnej.

1. Bądź z serca pozdrowiona, ojczysta, święta mowo: niby łańcuchem złotym wiąże nas twoje słowo. (*L. Staff*) 2. Wszystko ciebie stroi, ziemio moja rodzinna. (*J. Czechowicz*). 3. Gdzie jest człowiek, tam jest i sztuka. (S. *Witkiewicz)* 4. Ile trzeba było widzieć, umieć! Jak samemu walczyć, jak się trudzić, żeby potem wszystko móc opisać i tak z książką oddać w ręce ludzi. *(E. Szelburg-Zarembina)*

472. Przeczytaj cytaty. Odpowiedz na pytania, które w nich są zawarte.

„Myśli i słowa mają wielką moc i tworzą naszą rzeczywistość. Wybierajmy je więc mądrze. To, co mówimy, jest odbiciem naszych myśli. Jakie są pierwsze słowa, które mówisz do siebie rano, zaraz po przebudzeniu, a drugie, a trzecie? Większość ludzi mówi do siebie codziennie rano te same słowa. Jak wpływa to na ten dzień? Czy jest to pozytywny sposób mówienia, czy też gderasz i narzekasz, bo jeśli gderasz, narzekasz i marudzisz, to taki właśnie dzień będziesz mieć. Sam go sobie zorganizowałeś. A jaka jest Twoja ostatnia myśl przed zaśnięciem? Właśnie w ten sposób kształtujesz swoją przyszłość. Czy są to myśli pełne mocy, czy myśli o niedostatku?”

Louise L. Hay

„Najgłębszym sekretem jest to, że życie nie polega na odkrywaniu, ale na tworzeniu. Nie odkrywasz siebie, tylko tworzysz siebie. W związku z tym nie staraj się dowiedzieć kim jesteś, staraj się dowiedzieć, kim chcesz być?”

Neale Donald Walsch

473. Napisz recenzje na artykuł przeczytany w czasopiśmie, stosując różne sposoby cytowania.

474. Wprowadź cytaty, stosując odpowiednie znaki przestankowe. Zdanie wprowadzające rozwiń.

1. Człowiek słucha mózgiem, a nie uszami. (*Jerzy Andrzejewski*)
2. Nie słupa to wina, że ślepiec go nie widzi. (*William Szekspir*)
3. W życiu bywają noce i bywają dnie powszednie, a czasem bywają też niedziele. Rzadziej się to zdarza niż w kalendarzu. (*Maria Dąbrowska*)
4. Już lepiej być dobrej myśli niż być bezmyślnym. (*Wojciech Adamiecki*)
5. Telewizor jest budą jarmarczną, w której lud ogląda wszelkie cuda świata. (*Kazimierz Brandys*)

10. Kształcenie językowe. Wywiad

Wywiad – to ciąg pytań zadawanych przez pewną osobę innej osobie, potem spisywanych lub emitowanych przez radio czy telewizję. Decydując się na wywiad, trzeba wiedzieć, jaki jest jego powód i cel, a także mieć pomysł na rozmowę.

Przed wywiadem należy ustalić jego plan, kolejność i treść pytań, które mają być zadane;

Pytania powinny być zadawane od łatwych do coraz trudniejszych, aż do pytań zasadniczych;

Spisując wywiad, warto odróżnić treść pytań od odpowiedzi, np. stosując kursywę;

Po spisaniu należy przekazać wywiad osobie, która go udzieliła do autoryzacji. Może ona wtedy dodać lub uściślić pewne sformułowania.

475. a) Przyporządkuj odpowiednie rodzaje wywiadów do pytań. Wpisz określenia w luki obok każdego pytania.

Określenia: *wywiad z aktorem, wywiad z malarzem, wywiad z politykiem*

Którą ze swoich ról ceni Pan najbardziej?
Jaka jest Pana opinia na temat obniżenia wieku szkolnego?
Dlaczego tak rzadko możemy oglądać Pana obrazy?
Kiedy możemy się spodziewać premiery najnowszego dzieła z Pańskim udziałem?
Dlaczego zdecydował się Pan zagrać w filmie o tak poważnej tematyce?
Jaką techniką posługuje się Pan najczęściej?
Dlaczego zdecydował się Pan wziąć udział w wyborach?
Które ze swoich dzieł ceni Pan najbardziej?

b) Wymyśl dwa pytania, jakie można by zadać ulubionemu artyście.

Uwaga! Staraj się nie zaczynać zdań od słowa *czy*.

476. Jakie pytania mógł zadać dziennikarz, który uzyskał podane odpowiedzi?

Wywiad z Kasią Halej – uczennicą klasy 8.

Dziennikarz: .....

Kasia: Moja klasa jest wspaniała. Świetnie się rozumiemy, nigdy się nie nudzimy, mamy wiele ciekawych pomysłów.

Wywiad z panią Zofią Zajączkowską – nauczycielką matematyki

Dziennikarz:.....

Zofia Zajączkowska: Uważam, że matematyka – to królowa nauk. Uczy przede wszystkim logicznego myślenia, co bardzo przydaje się w dorosłym życiu.

Wywiad z panem Andrzejem Rawskim –
dyrektorem szkoły podstawowej w Jaworowie

Dziennikarz:.....

Andrzej Rawski: W mojej szkole uczy się 246 uczniów. Mamy 12 oddziałów klasowych. Wszystkie zajęcia są prowadzone od rana, gdyż dysponujemy dwunastoma salami lekcyjnymi.

477. Polecenie dla grupy: Wejdźcie w rolę doskonałego w swoim fachu dziennikarza. Wymyślcie i poprawnie zapiszcie na planszy błyskotliwe pytania do osoby, z którą mieliście za zadanie przeprowadzić wywiad! Pamiętajcie, że można w wywiadzie sformułować prośbę, nie tylko pytania.

§ 29. Dialog

478. Przeczytaj podany fragment tekstu. Zwróć uwagę na sposób przytaczania mowy niezależnej i na znaki przestankowe.

Mały chłopiec poprosił grzecznie:

– Podajcie mi piłkę.

Wojtek podniósł zabawkę i powiedział:

– Za chwilę, tylko pogramy sobie troszkę…

Zaczęliśmy rzucać piłkę do siebie, nie zwracając uwagi na przedszkolaka. Przerwaliśmy dopiero grę, kiedy maluch wspiął się wysoko na siatkę, a Wojtek odezwał się surowym tonem:

– Co ty wyrabiasz?! Chcesz spaść i złamać rękę?

– Albo nogę… – dodałem, a Jurek westchnął i pokiwał głową.

– Nie przechodź nigdy przez siatkę! – to się może skończyć źle – powiedział Wojtek i dodał: – Zapamiętaj, co ci mówią starsi i mądrzejsi… Jak masz na imię?

– Jacek. Oddajcie piłkę…

– Zaraz, coś taki niecierpliwy!

Rozmowę dwóch lub kilku osób nazywamy **dialogiem**.

Przy zapisywaniu dialogu obowiązują następujące zasady:

1) wypowiedź każdej osoby zaczynamy pisać w nowej linijce z wielkiej litery i poprzedzamy ją myślnikiem (cudzysłowu w zapisie dialogu zasadniczo nie używa się);

2) poza tym stosujemy te same znaki przestankowe, co i przy mowie niezależnej;

3) niekiedy zapisujemy dialog jako tekst ciągły, ujmując każdą wypowiedź w cudzysłów i oddzielając je od siebie myślnikami, np. *Gdy z ojcem zaczynamy matematykę, przychodzi Kowal. "Ja bardzo dziękuję – mówi do ojca. – Dziś dostałem czwórkę". – "Siadaj, nie dziękuj. Cieszę się razem z tobą".* (*Z. Pawłowski*)

479. a) Przeczytaj wiersz napisany w formie dialogu. Określ myśl przewodnią wypowiedzi. W których słowach jest ona zawarta?

Od rana siedzę przy telefonie,
do uczniów i uczennic dzwonię:
– Co zapakujesz w tornister?
– Książki, zeszyty czyste,
ołówek, kredki, długopis.
– I na tym kończy się opis?
– Nie! Jeszcze włożę linijkę,
jeszcze ekierkę i cyrkiel,
jeszcze drugie śniadanie,
I jeszcze...
– Co tam jeszcze? –
– Jeszcze coś bardzo ważnego:
mnóstwo wesołych uśmiechów!
Zaniosę je do szkoły,
żeby się co dzień dzielić
uśmiechem z kolegami
i z każdym z nauczycieli.
I z panią woźną w szatni,
i z tym kolegą małym,
co pierwszy raz jest w szkole
i strasznie jest nieśmiały...
– Kochani! To jest pomysł
na wielką piątkę z plusem.
Z tornistrem pełnym uśmiechów
biegnijcie do szkoły kłusem!

(W. Chotomska)

b) Uzasadnij ustnie zastosowanie znaków przestankowych.

480. Przepisz, stawiając odpowiednie znaki przestankowe.

Loski zaczął krajać chleb, a panna Krystyna mięso.

Ale po podwieczorku bawimy się. Będziemy tańczyć odezwała się panna Krystyna.

Ja proszę u pani pierwszego walca rzekł Permski.

O pierwszego walca ja prosiłem wtrącił Bywataky.

Jakże państwo będziecie tańczyć bez muzyki pytał kleryk.

Proszę o kawałek chleba z ozorem rzekł Loski do panny Krystyny. Moi Państwo, wyperswadujcie sobie tańce. Naprzód dlatego, że nie ma muzyki, a po wtóre, że ziemia i trawa to nie posadzka i moglibyście nogi powykręcać.

Mnie się zdaje, że pan Loski ma słuszność wtrąciła panna Zofia.

Jeżeli pan tak mówi, nie tańczymy pośpieszył Bywataky.

Więc cóż będziemy robili zawołała panna Paulina tonem udanej rozpaczy.

(wg B. Prusa)

481. a) Porównaj fragment *"Wojny domowej"* Marii Zientarowej (I), przytoczony w mowie niezależnej, z tym samym fragmentem przekształconym na mowę zależną (II).

I

– Oni coś knują – powiedziała nagle matka Pawła.

– I to może być niebezpieczne – dodaję inteligentnie.

– Skąd pani wie? – denerwuje się matka Pawła.

– Wszyscy to wiedzą. Słyszałam w tramwaju...

Matka Pawła aż zerwała się z fotela.

– Ja już nie mam sił. Muszę zatelefonować do męża w Szczecinie. Niech wraca.

II

Matka Pawła powiedziała nagle, że oni coś knują.

Dodałam inteligentnie, że to może być niebezpieczne.

Matka Pawła zdenerwowała się i spytała, skąd ja o tym wiem.

Odpowiedziałam, że wszyscy o tym wiedzą i że słyszałam w tramwaju.

Na to matka Pawła aż zerwała się z fotela i zawołała, że ona już nie ma sił, że musi zatelefonować do męża w Szczecinie, aby wracał.

b) W jakim celu autorka podała opisaną sytuację w formie dialogu?

c) Uzasadnij, że dialog ma charakter naturalnej, żywej wypowiedzi oddającej stany emocjonalne obu osób. A jaki staje się ten sam dialog przekształcony na mowę zależną?

482. Opisz jakąś ciekawą sytuację życiową, stosując dialog.

483. W podręczniku literatury znajdź przykład dialogu. Przytocz go.

484. Spróbuj ułożyć rozmowę dwóch osób wymieniających poglądy na tematy:

a) Zima zaskoczyła władze miejskie.
b) I znowu klasówka …

485. Zapisz poprawnie rozmowę, stosując znaki przestankowe obowiązujące przy dialogu.

A oto nagle i niespodziewanie Arlekin przestaje grać i wskazując kogoś w głębi widowni, zaczyna wołać dramatycznym głosem:

Wielkie niebo! Śnię, czy co? Przecież tam jest Pinokio!

Pinokio, naprawdę potwierdza Pulcinella.

Pinokio z krwi i kości zaświadcza pani Rosaura, wynurzając się zza kulis.

To Pinokio! Pinokio! wykrzykują chórem inne marionetki, wybiegając w podskokach na arenę.

Jest Pinokio! Nasz brat Pinokio! Niech żyje Pinokio!

Chodź tu do nas Pinokio woła Arlekin. Pozwól uściskać się swoim drewnianym braciom.

486. a) Zaimprowizuj przyjście niespodziewanych gości do domu.

b) Przemyśl kolejność zachowania się. Zwróć uwagę na formy grzecznościowe.

c) Zapisz powitalną rozmowę i zaproszenie do stołu w formie dialogu. Pamiętaj o interpunkcji.

487. Przeczytaj tekst. Zwróć uwagę na zdania z mową niezależną. Jak jeszcze można przekazać dialog?

Pewnego razu, jadąc podmiejskim pociągiem, usłyszałem ciekawy dialog. Młoda matka z córeczką jechała na wieś. Obok nich siedziała starsza kobieta i uważnie im się przyglądała, a potem pyta: “Dokąd, córeczko, jedziesz?”. “Do babci po bajki”. “A ty kochasz swoją babcię?”. Dziewczynka zarzuciła warkoczyki i dumnie odparła: “A czy babcię można nie kochać?”.

(wg W. Skuratowskiego)

488. Dokonaj analizy wypowiedzi. Zastąp mowę niezależną mową zależną.

“Ci ludzie wyglądają jak kapłani!” – zawołał Ramzes. “Bo też każdy z nich odebrał niższe święcenia [...] – odpowiedział arcykapłan gmachu. Faraon zapytał: “Czy i miecz mam tu zostawić?” “Nic on nam nie zaszkodzi” – odparł najwyższy dozorca. Dozorca zapytał: “Którymi drzwiami wasza świątobliwość chce dostać się do skarbca?”

(wg B. Prusa)

489. Wskaż mowę niezależną, dokonaj analizy syntaktycznej tekstu.

Aż nagle, wzruszona, przejęta, znów pełna skrupułów, obejmuje ojca za szyję: “Nie będę tam długo. Dwa lata, trzy najwyżej… Wrócę, jak tylko zdam egzamin! Znów będziemy razem mieszkali! […] “Tak, Maniusiu – tak – głos ojca jest dziwnie schrypnięty. – Pracuj dzielnie i wracaj. Niech ci się dobrze powodzi!”

(wg E. Curie)

490. a) Wpisz brakujące znaki przestankowe. Znajdź mowę niezależną i zdania wprowadzające.

PROMETEUSZ

Wstawszy raz lewą nogą z łóżka Jowisz srogi
Zwołał na zgromadzenie olimpijskie bogi
I rzekł Mam tego dosyć! Niech Herkules rusza
I wyzwoli natychmiast z pęt Prometeusza,
Bo czy wam się podoba tu, czy nie podoba,
Obrzydła mi już tego pyszałka wątroba
I ten orzeł, co mu ją wieczyście wyżera,
I łańcuchy, i dzikie skały, et caetera[1].
I poszedł, aby rozkuć go, Herkules z młotem,
Lecz Prometeusz na to Ani mowy o tem,
Nie tykaj kajdan, niech ci się nawet nie marzy!
Czy nie widzisz, jak mi z tym Kaukazem do twarzy?

(L. Staff)

[1] et caetera (łac.) – czyt. et cetera – i tak dalej.

b) Jak rozumiesz ostatni wers wiersza?

491. Zamień mowę niezależną na zależną.

Klient wchodzący do sklepu powiedział: “Ale tutaj pięknie!” Zmęczony pan Kowalski westchnął, mówiąc do dzieci: “Już późno, pora na odpoczynek”. Matka, widząc siedzących w piżamach przed telewizorem chłopców, zawołała: “Powinniście już spać”.

492. Przeczytaj. Wyjaśnij użycie znaków przestankowych przy dialogu.

Pewnego razu zapytano sławnego włoskiego kompozytora Rossinego, czy ma przyjaciół, a jeśli ma przyjaciół, to kim są oni.

– Oczywiście – odpowiedział kompozytor. – Są to miliarderzy Rotchild i Morgan.

– Czy pan ich wybrał, aby mieć możliwość pożyczenia od nich pieniądze?

– Odwrotnie – zaśmiał się Rossini – obrałem ich dlatego, aby oni u mnie nie pożyczali.

493. Spróbuj teraz wykonać zabieg odwrotny: zamień mowę zależną na niezależną.

Dyrektor poinformował uczniów, że czeka ich ciekawa wycieczka do Kamieńca Podolskiego. Nauczyciel zakomunikował, że każdy człowiek powinien wiedzieć, kiedy wiedza wchodzi mu najlepiej do głowy. Janek zapytał, czy może przy tym ćwiczeniu korzystać ze słownika.

494. Zapisz w formie cytatu. Zastanów się nad zasadniczą myślą tych słów.

Zamienię telewizor na duży rodzinny stół
niech służy u moich dwunastu pokoleń.

(A. Warzecha)

495. Przeczytaj tekst. Postaraj się przetłumaczyć go na język polski. Określ jego zasadniczy temat.

Всесвітньо відома різдвяна пісня “Щедрик” – це різдвяна українська народна пісня, яка отримала всесвітню популярність в музичній обробці Миколи Леонтовича, який написав її в 1916 році. Англійською мовою відома під назвою “Carol of the Bells”.

Пісня прозвучала у багатьох закордонних фільмах. Наприклад, в улюбленому всіма фільмі “Сам удома” вона є одним з найголовніших саундтреків. Крім того, численні кавери “Щедрика” набирають неймовірну кількість переглядів на YouTube.

Analiza syntaktyczna zdania z mową niezależną

1. Stwierdzić, że zdanie jest wypowiedzią z mową niezależną.
2. Wyodrębnić słowa autora i mowę niezależną.
3. Słowa autora i mowę niezależną przeanalizować jako odpowiednie zdanie pojedyncze czy złożone.
4. Objaśnić znaki przestankowe.

Sprawdź siebie

1. W jaki sposób można przekazać czyjeś słowa? Podaj przykład.
2. Wytłumacz, co oznaczają pojęcia: mowa zależna, mowa niezależna, dialog, replika, cytat.
3. Odpowiedz, jakie znaki przestankowe stosujemy przy: a) mowie niezależnej, b) w dialogu, c) przy wprowadzeniu cytatów.
4. Co jest wspólnego w pojęciach: “mowa niezależna”, “dialog”, “mowa zależna”, “cytaty”? Czym one się różnią?
5. Jak zamieniamy mowę niezależną na zależną?
6. W jakim celu stosujemy mowę niezależną, kiedy mowę zależną. W jakim celu wykorzystujemy cytaty?

11. Kształcenie językowe. Wypracowanie o charakterze rozważania na temat moralno-etyczny w stylu publicystycznym

Artykuł o charakterze rozważania zasadniczo składa się z trzech części: **wstępu** (początek tekstu, który przygotowuje czytelnika, słuchacza do odbioru i zrozumieniu tekstu), **części zasadniczej** (tu podana jest główna myśl artykułu), **wniosek**.

496. a) Przeczytaj artykuł. Określ jego temat i myśl zasadniczą. Jaki to rodzaj wypowiedzi? Znajdź w artykule wstęp, zasadniczą część i wniosek.

ROZMYŚLANIE O ŻYCIU

Śmieszny jest ten, który wyobraża sobie, że wystarczy być podobnym do kogoś innego i to gwarantuje, że zostaniesz kimś: generałem, artystą, działaczem społecznym. Najcenniejszym w człowieku jest niespodzianka. I dla otoczenia, i dla samego siebie. Byłeś nikim, a zostałeś kimś. Zagubiłeś się w tłumie ludzi, ukryłeś się, zniknąłeś w całkowitej anonimowości, a w rzeczywistości jesteś postacią ważną dla ludzi.

Skromne marzenie, które dostępne jest każdej dziecięcej duszy: zostać lotnikiem, marynarzem, kosmonautą, geologiem, nurkiem. Ale to tylko w dzieciństwie. Jako młodzieniec masz już inne marzenia. Uczysz się, ale jeszcze nie zastanawiasz się nad tym, co cię czeka. A jednak człowiek od maleńkości powinien myśleć o tym, co go czeka w przyszłości, obrać cel w życiu i wszystkimi siłami dążyć do osiągnięcia tego celu.

... Wielkie zadania wymagają wiedzy. Trzeba gromadzić wiedzę, jak skąpiec złoto, dążyć trudnymi ścieżkami nauki, zdobywać wiedzę może nawet zbyteczną, ale kto może ograniczyć ciebie czy zabronić ci tego?

(wg P. Zahrebelnego)

b) Spróbuj powiedzieć, w jakiej sytuacji możliwa jest taka wypowiedź (do kogo jest adresowana, w jakim celu). Udowodnij, że tekst nosi charakter publicystyczny. Wymień językowe właściwości tego stylu.

497. Przeczytaj wytłumaczenie słów *moralność* i *etyka*. Odpowiedz, jakie znaczenie mają wyrazy moralno-etyczne.

Moralność – zespół uznanych norm i wzorców życia i zasad postępowania; zgodność działań ludzkich z prawdą i dobrem.

Etyka – ogół zasad, norm postępowania obowiązujących w danej zbiorowości; nauka o moralności, filozofia moralności.

(Podręczny słownik języka polskiego, oprac. E. Sobol)

498. Przeczytaj tekst. Określ jego temat i zasadniczą myśl.

CO TO JEST DOBRE WYCHOWANIE

Z początku zwróćmy się do słownika. Wychowanie – całokształt zabiegów mających na celu ukształtowanie człowieka pod względem fizycznym, moralnym i umysłowym, kształcenie w określonym kierunku.

(Podr. słownik języka polskiego)

Być wychowanym to umiejętność witać się, prowadzić i podtrzymywać w towarzystwie rozmowę, poprawnie zachowywać się przy stole, ubierać się odpowiednio, umieć zachować się odpowiednio w miejscach publicznych.

Nie mają racji ci, którzy uważają, że być wychowanym to przestrzegać dobre maniery. Gdy mówimy "człowiek wychowany", to mamy na uwadze wewnętrzną kulturę człowieka. A to znaczy poszanowanie innych, być człowiekiem skromnym, taktownym.

Być człowiekiem uprzejmym, wychowanym, taktownym nie jest łatwo! Potrzebna jest samodyscyplina, gotowość czasem zrezygnowania z własnych przyzwyczajeń, a najważniejsze to uczucie szacunku w stosunku do innych ludzi, do kolektywu, odpowiedzialność za swoje postępowanie.

Pomyślcie sami. Jesteście za miastem. Piknik na leśnej polanie. Najlżej oczywiście zostawić tam resztki jedzenia, papiery, puste butelki, resztki konserw. Więcej wysiłku wymaga zabranie tego śmiecia ze sobą i wyrzucenie go potem do śmietnika.

Przepełniony autobus. Wchodzi starszy człowiek. Jeżeli ustąpisz mu miejsce, sam skażesz się na niewygodę. Ale właśnie człowiek wychowany zrobi to bez wahania.

Wychowany człowiek nie pozwoli sobie włączyć radio czy magnetofon na cały regulator. Bo przecież dokoła są ludzi, a wokoło tyle gwaru i hałasu.

Wychowanie to również ludzki stosunek do innych. Bądź Człowiekiem wśród innych ludzi. Bądź szczery, życzliwy, dobry. Niespodziewane życiowe konflikty łatwiej rozstrzygnąć z uśmiechem niż ze złością.

(Na podstawie czasopisma)

b) Czy powyższy tekst można uważać za tekst o tematyce moralno-etycznej?

c) Ułóż plan tekstu, przekaż ustnie jego treść. Ustosunkuj się do myśli zawartych w tekście. Postaraj się argumentować swoją wypowiedź.

499. a) Przeczytaj uważnie tekst.

Moda jest odbiciem czasów. Czasem łączy ona w sobie kulturę różnych narodów, ich pojęcie piękna. I ukraińskie buty, który nosi cały świat, i skórzane kożuszki, w które ubierały się nasze babcie, i barwne chusty, i meksykańskie poncho – wszystko to spotykamy we współczesnej mo-

dzie. Ludzie mają różne gusty, różne upodobania. To temat dyskusyjny. Ale ludzi wychowani nie wyśmiewają się z czyichś upodobań.

Wyobraź sobie, jakim monotonnym byłby widok, gdyby pewnego dnia ludzie ubrali się jednakowo. Wchodzisz do biblioteki, do kina, wsiadasz do tramwaju – i tam, i na ulicy – wszędzie kobiety młode i stare, dziewczęta i dzieci ubrane są w jednakowe sukienki uszyte z jednakowego materiału i o jednakowym fasonie! No właśnie, chyba lepiej, że każdy ma swój gust, dobiera sobie takie ubranie, które mu się podoba i które mu odpowiada. Ale wszystko dobre w miarę. Wyrabiaj sobie dobry gust.

Na wycieczce, na spacerze, na ulicy dziewczyna w spodniach czy w dżinsach wygląda świetnie. Ale do teatru ten ubiór nie jest odpowiedni.

Ubranie powinno być czyste, wyprasowane, schludne, odpowiednie do okoliczności. Pamiętaj, że najmodniejsza brudna sukienka, zmięta, niechlujnie zaszyta nie zdobi człowieka; bardziej elegancko wygląda skromna, stara, ale czysta i wyprasowana bluzka czy sukienka.

Schludność – to cecha człowieka wychowanego.

(wg N. Miszczenko)

b) Tematy do rozważania.

1) Jak cię widzą, tak cię piszą.

2) Ludzie wychowani nigdy nie są niewolnikami mody.

3) Człowiek wychowany nigdy nie chwali się swoimi ubraniami, upiększeniami itp.

4) Szacunek innych zdobywa się pracą, wiedzą, szlachetnym postępowaniem, moralną postawą.

c) Na jeden z podanych tematów napisz wypracowanie.

POWTÓRZENIE OPRACOWANEGO MATERIAŁU

500. a) Przeczytaj tekst. Określ typ wypowiedzi. Jak łączą się zdania w tekście?

Daleko na wsi, tuż koło drogi, stała altana. Przed altaną był mały ogródek kwiatowy z pomalowanymi sztachetami. Tuż obok na murawie, wśród najpiękniejszej zielonej trawy rosła mała stokrotka. Słońce ją ogrzewało mocno jak inne kwiaty w ogrodzie. Stokrotka cieszyła się ze wszystkiego. Tak pięknie wyśpiewywał skowronek. Wiatr ją całował. Inne pyszne, wykwintne kwiaty nie spostrzegały wcale małej stokrotki.

b) Z trzech ostatnich zdań wypisz wszystkie połączenia wyrazowe i określ rodzaje związków między nimi.
c) Przepisz tekst. Podkreśl odpowiednimi liniami wszystkie człony zdania.
d) Określ rodzaje okoliczników i powiedz, za pomocą czego są one wyrażone.
e) Wyróżnij dwa zdania, w których można stronę czynną zamienić na stronę bierną.

501. a) Przeczytaj tekst. Określ styl wypowiedzi. Uzasadnij swój sąd.

W parę dni potem Antek poszedł pierwszy raz do szkoły. Wydała mu się taka prawie porządna, jak izba w karczmie, a ławki były w niej jedna za drugą, jak w kościele. Tylko że piec pękł i drzwi się nie domykały, więc trochę ziębiło. Dzieci miały czerwone twarze i ręce trzymały w rękawach – nauczyciel chodził w kożuchu na sobie i w baraniej czapce na głowie. A po kątach szkoły siedział biały mróz i wytrzeszczał na wszystko iskrzące ślepie.

(wg B. Prusa)

b) Wskaż w każdym zdaniu główne człony. Znajdź orzeczenia imienne. Czym są w nich wyrażone orzeczniki?
c) Wskaż w tekście zdanie bezpodmiotowe i zdania niezupełne.
d) Wskaż zdania złożone współrzędnie i określ ich rodzaje.

502. a) Przeczytaj wiersz. Określ jego temat i myśl przewodnią.

KOŁYSANKA

Nocą, gdy obóz jest pełen snów,
gdy krąg się podnosi księżyca,
podchodzą pod namiot jelenie i gnu,
i wilki, i ruda lisica.

Podchodzi żbik, tygrys i zsuwa się z drzew
w stu skrętach wąż boa, król gadów,

i burczą, i mruczą wieczorny swój śpiew,
i w trawach wysokich się kładą.

Ten sapie, ten mlaszcze, ten syczy: -ssy! -ssy!
ten parska, ten stęka, ten warczy,

pod księżyc, wysoko parują ich sny
z ich kudłów, z ich sierści, z ich paszczy.

I w półśnie mi szepczą: – Chłopaku, śpij. Śpij.
Noc idzie. W księżycu śpią łowcy,
chowają zębiska i żądła, i kły,
wciągają pazury – jak chłopcy.

I ja też pazury wciągam, jak ryś,
i chowam swe złości codzienne.
Czas wszystkie ostrości i żądła mi skryć,
bo przecież też robię się senny.

I tak mnie podstępnie podchodzi ta noc,
tak mnie łagodnie kołysze,
i gwiazdy mi sypie na śpiwór, na koc –
zapadam się w gwiazdy i ciszę.

(H. Januszewska)

b) Wskaż w wierszu jednorodne człony zdania i uzasadnij użycie przecinków przy nich.

c) Wskaż zdania z mową niezależną i określ osobliwości interpunkcji w nich.

d) Znajdź w wierszu metafory i określ ich funkcje stylistyczne.

e) Napisz rozprawkę na temat o snach. Używaj zdań złożonych.

503. a) Przeczytaj tekst. Określ typ wypowiedzi. Czego dowiedziałeś się/dowiedziałaś się z tego tekstu?

BOLESŁAW KRZYWOUSTY NAD BAŁTYKIEM

Działo się to w 1107 roku.

Setki ognisk obozu księcia Bolesława Krzywoustego odbijało swe blaski w wodach Bałtyku i wpadającej doń rzeki Parsęty. Zorza na zachodzie mieniła się wszelkimi odcieniami barwy czerwonej i złotej.

Pomału zapadała ciemność, ale gwar obozu nie cichł. Zapomniano już o trudach ostatnich dni.

Książę siedział przed namiotem i spoglądał z uśmiechem na swych wojów.

Nagle wstał niecierpliwie i ruszył ku mostowi. Szedł, patrząc na ciemną wodę rzeki, w której odbijały się blaski ogni. Minął most i skręcił ku morzu.

W miarę, jak się oddalał, gwar obozu przechodził w szum podobny do szumu pszczelego roju. Przed oczyma Bolka wyrastała ciemna masa wody. Doszedłszy do brzegu, Bolko stanął w zadumie.

Morze. Źródło bogactwa i siły, droga w świat, granica pewniejsza niż wszelkie wały.

Myślom księcia wtórowała pieśń:

Choć przemoc nas wraża od brzegu odrzuci,
my zawsze tu wrócim, jak fala powróci.

Bolesław stał jeszcze, choć umilkła już pieśń. W potężną pierś chłonął szeroki, słony i wilgotny wiew morza. Noc już zapadła, ale on miał w sobie jasność wytkniętego celu. Od morza nie ustąpi. Pięć tygodni walk o Kołobrzeg i dojście do morza budziło w nim poczucie mocy, jakby w siebie wziął siłę całego narodu.

(K. Bunsch)

b) Wyróżnij w tekście zdania złożone współrzędnie spójnikowe i bezspójnikowe.

c) Uzasadnij użycie w tekście wszystkich znaków przestankowych.

d) Przypomnij sobie, co czytałeś o wybitnych postaciach w historii Polski. Na podstawie lektury i własnej fantazji ułóż opowiadanie, w którym opiszesz jakieś wydarzenie historyczne. Użyj w swoim opowiadaniu dialog.

504. a) Przeczytaj tekst. Znajdź w nim zdania złożone. Zwróć uwagę na przecinki i powiedz, na czym polega różnica w przestankowaniu zdań złożonych w języku ukraińskim i polskim.

Княжа гора, на якій були укріплення княжого Львова, це найдальше на захід висунена частина узгір'їв, що підносяться над містом. По східній стороні Княжої гори був глибокий яр; далі за яром підноситься друга гора, вища від тамтої і значно ширша. Давньої назви її не знаємо, в XVI ст. звали її горою "Бідель", потім Замковою, бо на ній був замок.

За княжих часів на цій горі стояли укріплення, оборонна вежа. У 1870-х роках відкопано фундаменти польського замку й під ними відкрито верству вугілля й попелу; а під нею знаходились спорохнявілі залишки дубової підвалини; знайдено також черепи, кам'яні вістря й посуд. Ці підвалини – може, останок укріплень з княжих часів. На жаль, їх не досліджувано в той час, і вони пропали безслідно.

(I. Krypiakiewicz)

b) Przetłumacz tekst i napisz po polsku.

505. Przeczytaj niżej zamieszczony tekst. W każdym zdaniu wskaż podmiot. Następnie przeredaguj tekst tak, by podmiot był wyrażony tylko w pierwszym zdaniu. Powiedz, co zyskałeś/zyskałaś, stosując w pozostałych zdaniach podmiot domyślny.

Nasz polonista zwrócił uwagę, że nie dbamy o estetykę wypracowań. Polonista poinformował nas o skutkach, jakie przyniosło nieczytelne i niestaranne pismo. Polonista przypomniał także, że brak troski o estetykę wypracowania nie jest mile widziany podczas egzaminów. Na koniec nasz polonista podsumował, że niestaranne pismo źle świadczy o człowieku.

506. Przepisz podane niżej zdania. Podkreśl podmioty.

Kacper uwielbia czytać książki. Jakub zachwyca się wycieczkami turystycznymi. Oni są braćmi. Tych dwóch chłopców świetnie się rozumie. Kacper i Jakub to wspaniali chłopcy.

507. Ułóż i zapisz krótką wypowiedź na temat: „Moi koledzy". W różny sposób wyraź podmiot.

508. Do wyrazów *czerwień, ciemność, szarość* dopisz pokrewne czasowniki, przymiotniki i przysłówki. Wykorzystując to słownictwo, opisz zachód słońca. Możesz również wykorzystać podane niżej wyrażenia i zwroty.

słońce czerwienieje
słońce zachodzi czerwono
czerwień zachodzącego słońca
czerwonawe słońce
blask zachodzącego słońca
ostatnie błyski słońca

509. Uzupełnij zdania.

5 przykazań dobrego uczenia

1. Nie zapominaj … (wyrażenie przyimkowe)
2. Poświęcaj wiele uwagi … (rzeczownik)
3. W czasie lekcji skup się … (wyrażenie przyimkowe)
4. W czasie lekcji powinieneś … (bezokolicznik)
5. Postaraj się … (bezokolicznik)

510. Proszę napisać, co by było, gdyby…

1. …dzisiaj spadł śnieg.
2. …nie było mnie tutaj.
3. …oglądali wieczorem mecz.
4. …on mi coś kazał zrobić.
5. …oni do ciebie przyjechali.
6. …one się spotkały po latach.
7. …oferowano mi pracę i godną pensję.
8. …ktoś się do mnie uśmiechnął.
9. …ona nie chciała już być sobą.
10. …chciał zaprzyjaźnić się ze mną kot.

511. Wypisz okoliczniki wraz z wyrazami określanymi. Na jakie pytania odpowiadają te okoliczniki i na jaką okoliczność wskazują?

Pod dachem było pełno wróbli. Wieczorem cichł świergot ptasi. Ludzie cieszyli się i płakali z radości. Drzewa szumią tajemniczo. Ulewa zerwała most na rzece. Rodzice pojechali do sklepu po zakupy. Harcerze maszerowali czwórkami. Nad Soplicowem słońce weszło i już padło na strzechy, i przez szpary w stodołę się wkradło.

512. W podanych przykładach wskaż podmiot.

a) Mówi się o złym wpływie telewizji na dzieci.
b) Zabrania się rozmowy z kierowcą podczas jazdy.
c) W szkole przeprowadzono zbiórkę zabawek.
d) Pada i grzmi.
e) Wreszcie się rozjaśniło.
f) Zrezygnowano z reklamy filmu.
g) Tu jest duszno.
h) Gotuje się siedem minut.

513. Przepisz. Podkreśl okoliczniki. Wytłumacz tytuł.

NIE BĄDŹ NIEWOLNIKIEM!

- Korzystaj z telewizji z umiarem.

Zaplanuj sobie, co warto oglądać i konsekwentnie tego przestrzegaj.

- W miarę możliwości oglądaj telewizję wspólnie z rodzicami, aby w razie trudności zasięgnąć ich rady i wyjaśnień.

514. a) Przeczytaj uważnie bajkę Ignacego Krasickiego. Przepisz ją. Podkreśl orzeczenia. Czym one są wyrażone?

DZIECI I ŻABY

Koło jeziora
Z wieczora
Chłopcy wkoło biegali
I na żaby czuwali:
Skoro która wypływała,
Kamieniem w łeb dostawała.
Jedna z nich, śmielszej natury,
Wystawiwszy łeb do góry,
Rzekła: “Chłopcy, przestańcie,
bo się źle bawicie!
Dla was to jest igraszką,
nam idzie o życie”.

b) Zaznacz fragment, w którym jest zawarty morał bajki.

515. Przepisz wstawiając w miejsce liczb ten z trzech wyrazów (podanych niżej obok tej samej liczby), który jest odpowiedni pod względem formy gramatycznej.

Koledzy! Spodziewam się i (1), że na trening jutro wszyscy (2) punktualnie. Każdy z was (3) kartkę z nazwiskiem. Wacek i Antek (4) kartki. Potem Wojtek (5) je na tekturki: sześć na zielone, sześć na białe, Maniek z Heńkiem (6) je na stole tekturkami do góry.

(1) wierzę, wierzyli, wierzą
(2) przyjdzie, przyjdą, przyszedł
(3) napiszę, napisze, napiszą
(4) zbiorą, zbierze, zbierzemy
(5) nakleimy, nakleicie, naklei
(6) ułożę, ułożą, ułożyliby

516. a) Pierwsze litery podmiotów wpisz do diagramu.

Na zegarze wybiła siódma. Jego akceptacja była dla mnie bardzo ważna. Czegoś mi brakuje. Na twoje zachowanie nie ma rady. Obowiązkiem ucznia jest uczęszczać na lekcje. Powinniśmy zaczekać na wszystkich.

☐☐☐☐☐☐ (łac.) sfera zjawisk, spraw świętych

b) Zaznacz, z którego słownika pochodzi wyjaśnienie tego pojęcia.

1) poprawnej polszczyzny;
2) wyrazów obcych;
3) frazeologicznego.

517. Znajdź okoliczniki w wierszu. Określ ich grupy.

ABY NAS NIE OBUDZIĆ

Las rośnie cicho,
że nie słychać.
Ziemia się kręci
w sekrecie.
Cisza. Świat się obraca.

(J. Ratajczak)

518. Zastosuj w dwóch zdaniach wyrażenie przyimkowe o przyjaciołach – raz w funkcji przydawki, drugi raz w funkcji dopełnienia.

519. Popraw błędne formy orzeczeń.

Na matematyce chłopaki z mojej klasy pisały klasówki. Nauczycielka była zadowoloną z wyników sprawdzianu. Wszyscy uczniowie lubili panią od informatyki. Troje uczniów rozmawiali na korytarzu o jutrzejszej dyskotece. Ojciec, głowa naszej rodziny, nie była zadowolona z mojego świadectwo.

520. Zapisz didaskalia i dialogi bohaterów. Użyj odpowiednich zdań: rozkazujących, pytających, oznajmujących.

– ……?
– …… .
– ……?
– …… .
– ……!

521. Na podstawie rysunków opisz sposób przyrządzenia potrawy. Użyj zdań rozkazujących.

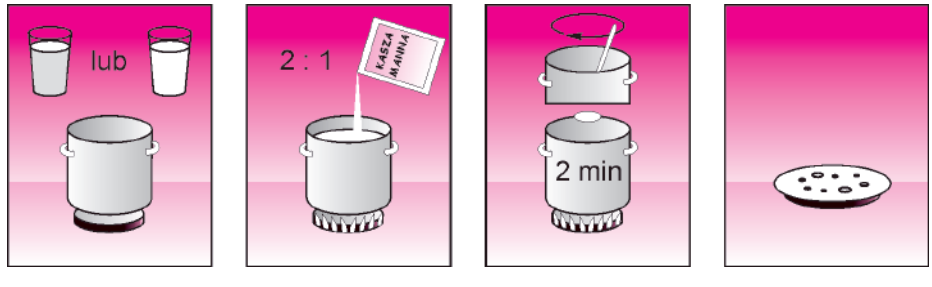

……
……
……

522. Rozwiń zdania przydawkami wyrażonymi różnymi częściami mowy: przymiotnikami, liczebnikami, zaimkami, rzeczownikami, wyrażeniami przyimkowymi.

Dom stoi w ogrodzie.
Psy szczekają.
Chłopcy grają w piłkę.
Koty piją mleko.

523. Na podstawie ogłoszenia zredaguj krótki tekst reklamowy. Użyj w nim orzeczeń czasownikowych i imiennych.

ATRAKCYJNY WYPOCZYNEK W GÓRACH

- doskonałe warunki pobytu
- siłownia, sauna, basen
- kawiarnia, wyciąg, sanki
- szkółka narciarska "Szus"

organizator: Biuro Podróży "Nieustające wakacje"
Sławsko, tel. 8383 44 65 48

524. Opisz ilustrację. W roli przydawki zastosuj różne części mowy.

525. Dopisz czasowniki w bezokoliczniku. Powiedz, w jakiej funkcji występują one w tych zdaniach.

Lubię …, nie śmiał …, proszę …,
przestań …, jest gotów …, nie wolno … .

526. Podkreśl podmioty w zdaniach. Wskaż zdania bezpodmiotowe.

LAS

W bliskości wsi las był odwieczny. Pod jesień wójt, sołtys i gospodarze wybierali w lesie drzewa, zdatne na budulec i opał i dzielili między gospodarzy, ile któremu trzeba było; resztę sprzedawano kupcom z miasta lub włościanom z innych wsi. Stare spróchniałe chojniaki i chrust szły na opał. Z pięknych sosen robiono belki i deski do budowania domów, stodół i spichrzów. Brzozy kupowali węglarze, wypalali z nich węgiel i wytapiali dziegieć. Drzewo dębowe służyło do wyrabiania sprzętów, kora do garbowania skór, a trzoda tuczyła się wybornie na żołędziach. Z osiki robiono gonty. Z lip palono węgle, obdzierano łyko na rogoże. Trudno wyliczyć, ile pożytku mieli ludzie z lasu.

(M. Brzeziński)

527. a) Przepisz, dopisując brakujące przecinki.

JESIENIĄ

Znad pastuszego wstającego ogniska
błękitne dymy w powietrzu się wloką
daleko szeroko
na czarne role na płowe ścierniska.

We mgle majaczą białe grzbiety wołów
i pługi – rzędem ciągnące po roli,
leniwie powoli,
pod niebem szarym i ciężkim
jak ołów.

Wron stada kraczą nad zoraną smugą
i za wołami krzyczą poganiacze
żałośnie i długo.
A wiatr w pożółkłych drzewach
cicho płacze.

(L. Rydel)

b) Znajdź w wierszu wyrazy charakteryzujące obraz jesieni.

528. Przepisz, dopisując gdzie trzeba, przecinki.

Plecaki koce łopatki oraz lżejszy bagaż chłopcy zabrali ze sobą. Na Gubałówkę można wejść lub pojechać kolejką. Był to człowiek wysoki ale mocno pochylony. Ani góry wysokie ani morza głębokie nie wstrzymają pochodu przyjaźni. Lepiej leżeć niż siedzieć i lepiej siedzieć niż stać. Obiady w lecie jadaliśmy albo na werandzie albo w ogrodzie.

529. Wypisz wyrazy mówiące o okolicznościach (czasie, miejscu, sposobie) wykonywania czynności wyrażonej orzeczeniem.

Wiosną Kasia zasadziła w ogrodzie piękne bratki.
Krzyś z ochotą poszedł wieczorem na boisko .
Mamie zawsze szybko udaje się zażegnać nasze spory.
Ala długo szukała w namiocie swojego grzebienia.
Przez tydzień udało się Basi zrobić na strychu porządki.

530. Uzupełnij zdania związkami wyrazowymi w funkcji okoliczników.

Krzyczał	jak mucha w smole.
Rusza się	na własną rękę.
Pisał	jak kura pazurem.
Szuka	na cały dom.
Wyglądał	jak strach na wróble.

531. Uzupełnij zdania wyrazami w odpowiedniej formie i przepisz je do zeszytu.

Agatka poszła (z kim?) do kina.
Ola skakała (na czym?).
Sławek kupił pyszne (co?).
Ula nie czekała (na co?).
Jacek z Marcinem grali (w co?).
Łukasz przyglądał się (czemu?).

532. W podanych parach zdań prawdziwe są te, w których występuje wskazany typ okolicznika. Zaznacz te zdania.

okolicznik miejsca
Leonid Teliga w samotny rejs dookoła świata wyruszył z Casablanki.
Leonid Teliga samotnie opłynął Ziemię w 1925 r.

okolicznik sposobu
Jerzy Kukuczka wszystkie ośmiotysięczniki zdobywał latem.
Jerzy Kukuczka wszedł bez sztucznego tlenu na 14 najwyższych szczytów Ziemi.

533. Połącz podane pary zdań pojedynczych w jedno zdanie złożone. Wykorzystaj wybrane spójniki spośród podanych: albo, i, więc, ale, lub, dlatego, lecz.

1. Wygrasz. Przegrasz.
2. Wziąłem lekarstwa. Szybko wyzdrowieję.
3. Dostałam gitarę. Nie gram na niej.
4. Idą ulicą. Oglądają wystawy sklepowe.
5. Denerwujemy się. Musimy czekać.

534. a) Przekształć tekst tak, by zawierał jak najmniej związków frazeologicznych.

Marek siedział na lekcji jak na szpilkach. Z utęsknieniem czekał na dzwonek. Co prawda wydawało mu się, że wszystko wykuł na blachę, ale fizyki od niepamiętnych czasów bał się jak ognia. To jego pięta achillesowa. Choć nie był alfą i omegą, teraz naprawdę przyłożył się do nauki. Został do tego zmuszony, bo po ostatniej wywiadówce mama biła na alarm, gdy zobaczyła oceny z fizyki. Dziś ni stąd, ni zowąd pani zaczęła pytać z materiału sprzed kilku lekcji. Najpierw wyrwała do odpowiedzi Janka. Szedł do tablicy jak na ścięcie. Oczywiście plótł androny i dostał jedynkę. Kto będzie następny? Gdy Marek usłyszał swoje imię, poczuł, jak grunt usuwa mu się spod nóg. Kiedy padło pierwsze pytanie, wiedział już, że tym razem los się do niego uśmiechnął. Odpowiadał, że mucha nie siada. Dostał dwunastkę.

b) Porównaj powyższy tekst z tekstem bez związków frazeologicznych.

535. Przekształć tekst na bardziej ekspresywny, zastępując niektóre segmenty związkami frazeologicznymi.

Ela i Basia plotkują o wszystkich. Przychodzą do szkoły chyba tylko po to, aby obmawiać koleżanki. O Agacie powiedziały, że za dużo mówi. Przez pół przerwy przyglądały się Ewie, a potem orzekły, że buty nie pasują jej do sukienki. Ewie było bardzo przykro, bo uważa się za wyjątkowo piękną i gustownie ubraną dziewczynę. Po lekcjach zaczęły rozmawiać o Kasi, która wie wszystko i potrafi odpowiedzieć na każde pytanie nauczycieli. Nie spodobało się im, że rządzi całą klasą, a inni jej słuchają.

536. Przepisz, wstawiając brakujące znaki przestankowe.

I

W pociągu konduktor mówi do staruszka

Nie radziłbym panu wsiadać do ostatniego wagonu tutaj najwięcej trzęsie i bardzo zarzuca na zakrętach

To dlaczego go nie odczepicie

II

Czy wszyscy wrócili z polowania szczęśliwie

Oczywiście

To szczęście Teraz przekonałem się że rzeczywiście strzelałem do zająca

537. Wpisz odpowiednie znaki przestankowe. Uzasadnij je.

Przyjaciele otoczyli mnie.

Gdzie byłeś? dopytywali się. Tak się martwiliśmy. Myśleliśmy, że coś ci się stało.

Co to za pies? powtórzyła żona.

Nie wiem odparłem wreszcie. Znalazłem go na ulicy. Nazwijmy go na razie Hau-hau.

No pewnie, Hau-hau! oburzyła się żona. Wiesz, że nasz kot nie cierpi psów. A co z papużkami? Przerazi je śmiertelnie.

To spokojny pies powiedziałem. Zaprzyjaźni się z kotem i jestem pewien, że lubi papużki. Nie mogłem go zostawić trzęsącego się na deszczu. To dobre stworzenie.

(Iseac Bashevis Singer "Opowiadanie")

538. Określ styl tekstu.

Opowiadanie to wypowiedź, która przedstawia wydarzenia związane z określonym tematem, ułożone najczęściej w kolejności chronologicznej. Tematem opowiadania mogą być zdarzenia znane z lektury, wymyślone lub prawdziwe. Od zamysłu autora zależy, jakie uczucie w czytelniku wzbudzi opowiadanie, np. radość, smutek, strach.

Przypomnijmy sobie, jakie elementy kompozycyjne występują w opowiadaniu? Jakie gatunki językowe w nim występują?

W opowiadaniu często spotykamy wstęp i zakończenie. Często spotykamy również rozważania autorskie. Dowiadujemy się, kto opowiada o tym czy innym wydarzeniu, o bohaterze opowiadania, czasem podana jest jego krótka charakterystyka. W zakończeniu często znajdziemy wrażenie, wywołane przez autora.

539. Przeczytaj opowiadanie. Streść je. Zwróć uwagę na zakończenie.

JUTRO ZNÓW PÓJDĘ W ŚWIAT

Poszedłem na łąkę za naszym osiedlem, żeby popatrzeć, jak chłopcy z mojej klasy grają w piłkę. Z teczek i ubrań porobili bramki, a ja usiadłem na ławce i patrzyłem (...).

W pewnej chwili któryś kopnął piłkę tak mocno, że przeleciała nad łąką i potoczyła się w kierunku mojej ławki.

– Podaj, podaj! – zaczęli wołać. Pomyślałem sobie, że albo wzięli mnie za kogoś innego, albo zapomnieli, co i jak i nie ruszyłem się z miejsca.

– Podaj, podaj! – wrzeszczeli. Wtedy z sąsiedniej ławki wstał jakiś mężczyzna i posłał piłkę w ich stronę.

– Ja w twoim wieku nie dałbym się tak długo prosić – powiedział, wracając do swojej ławki.

I dopiero wtedy zauważył stojącą obok mnie laskę.

– O przepraszam – uśmiechnął się. – Nie zauważyłem.

– Drobiazg – odpowiedziałem, bo zawsze tak odpowiadam.

Wiecie, jadę nieraz autobusem i ustąpię komuś miejsca, a wtedy słyszę: "Siedź, chłopczyku, siedź. Tobie też ciężko stać". Nawet nie

wyobrażacie sobie, jak mi wtedy głupio. Nie ruszę się z miejsca, to znów słyszę “Rozsiadł się szczeniak i udaje, że nikogo nie widzi”. I znów głupio.

Ten mężczyzna, który nie zauważył mojej laski i tego, że mam chorą nogę, nazywał się Andrzej. Na początku oczywiście nie wiedziałem o tym. Przedstawił się dużo później. Już po tym jak popatrzyłem i zobaczyłem, że jest mu przykro.

– Mieszkasz tu? – zapytał, kiedy na niego popatrzyłem.

– Tak – odpowiedziałem – w tym wieżowcu – i pokazałem nasz dom – A pan?

– Ja nie – powiedział, przesiadając się na moją ławkę. – Ja tu tylko przyjeżdżam, bo tu jest bardzo ładnie. Wyprowadzam chomika (…).

Pomyślałem sobie, że taki wielki facet jak on powinien hodować boksera, a nie chomika (…).

– Moja żona i synek wyjechali do babci, a ja nie dostałem urlopu. Siedzę więc i pilnuję chomika.

Potem zaczął opowiadać o swoim synku. O tym, że jest tak mały, że w ogrodzie zoologicznym zamiast “tata, lwy”, woła “tata wły” (…).

Andrzej wyglądał na bardzo zadowolonego z tego, że ma syna. Ja też, jak urosnę, będę miał syna. A kiedy on urośnie, podaruję mi wszystkie moje klasery z wyjątkiem jednego. Jeden dam synkowi Andrzeja (…). Powiedziałem latem Andrzejowi, co chcę zrobić z jednym moim klaserem. Bardzo się wzruszył.

– Popatrz! – zawołał. – Niby zwykły dzień, nic się nie działo poza tym, że mnie szef wyrzucił z gabinetu i nagle pod sam koniec dnia spotykam ciebie.

– No – powiedziałem i kiwnąłem głową. Myślałem dokładnie tak samo (…).

(M. E. Letki)

By napisać ciekawe opowiadanie:

1) nadaj zaskakujący, niezwykły tytuł;

2) przedstawiając wydarzenia, używaj dużej ilości czasowników, lecz ich nie powtarzaj;

3) język narracji dostosuj do postaci opowiadającej;

4) wprowadź dialogi (nie zapominaj o znakach przestankowych), opisy, komentarze, refleksje;

5) stosuj różne konstrukcje składniowe (używanie samych zdań pojedynczych powoduje monotonię).

540. Ułóż i zapisz opowiadanie: “Po drugiej stronie stołu, czyli … nagle zostałem nauczycielem/zostałam nauczycielką”.

a) Pamiętaj, że jesteś główną postacią – pisz więc w 1. os. lp. czasu przeszłego (byłem, zobaczyłem, zrozumiałem itp.).

b) Każdą nową myśl zaczynaj od akapitu.

c) Tam, gdzie to możliwe, wprowadź opis i dialog.

541. Streść tekst. Postaraj się dopisać końcówkę, w której wyrazisz swój stosunek do przedstawionych wydarzeń.

PODANIE O POPIELU

Niedaleko od Gniezna, nad jeziorem Gopłem, wznosił się gród Kruszwica. Tam mieszkał książę Popiel, jeden z następców Lecha, i rządził krajem groźnie i surowo. Pragnął większej władzy niż mieli jego poprzednicy. Chciał rządzić sam, nie pytając nikogo o radę. Żona Niemka opowiadała mu nieraz, że tak rządzą książęta w Niemczech.

Popiel I, portret pędzla nieznanego malarza

A w Polsce z dawna był obyczaj, że kniaź w ważniejszych sprawach zwoływał radę starszych kmieci, czyli gospodarzy, właścicieli ziemi. Taka rada, z kmieci złożona, nazywała się wiecem. Popiel nie chciał zwoływać wieców, a kmiecie, rozgniewani o to, nie chcieli z nim chodzić na wojnę, odmawiali mu posłuszeństwa.

Popiel obawiał się, że z tego zatargu skorzystają jego stryjowie: połączą się z kmieciami i odbiorą mu władzę. Zaprosił więc stryjów na ucztę, jego żona przyprawiła trucizną miód i wino i otruła wszystkich. Trupy wrzucono do Gopła. Zbrodnia jednak została prędko ukarana. Z ciał potopionych stryjów wylęgły się tysiące myszy i wszystkie one wyruszyły do Kruszwicy, prosto na dwór zbrodniarza.

Przerażony Popiel, nie umiejąc walczyć z takim przeciwnikiem, ratował się ucieczką i z całą rodziną szukał schronienia w murowanej wieży, wznoszącej się na wyspie pośród jeziora. Lecz myszy popłynęły za nim, dopadły go na wieży i zagryzły.

(C. Niewiadomska)

POWTÓRZENIE WIADOMOŚCI Z ORTOGRAFII I INTERPUNKCJI

542. Wytłumacz pisownię *j* – *i*.

a) Smażenie jajek na patelni wcale nie jest bajkowo proste. Dużej finezji wymaga samo rozbicie skorupki tak, by żółtko nie znalazło się na ziemi. Tylko w teorii jest to łatwe. Fiaskiem może zakończyć się i próba odmierzenia odpowiedniej ilości soli do jajecznicy. Zawsze długo waham się przed podjęciem ostatecznej decyzji. Przecież nikt nie zaprzeczy, że zaledwie mizerne rezultaty przynosi wybieranie nadmiaru soli z patelni pełnej żółtej substancji nazywanej jajecznicą. Tak, jajka należy smażyć w ciszy i skupieniu, odczuwając ciśnienie spoczywającej na nas odpowiedzialności.

b) Przyznam, że spodziewałam się dwói z historii, ale nie z geografii. Przecież byłam obecna na każdej lekcji, robiłam notatki, nie traciłam nawet nadziei na ocenę bardzo dobrą. Znałam położenie na mapie Belgii, Francji, Szkocji, Hiszpanii i wszystkich innych krajów europejskich. Nie miałam trudności z odnalezieniem Kalifornii lub Jamajki. Do Bośni i Słowenii trafiałam z zamkniętymi oczami. Poruszałam się po mapie niczym po dobrze mi znanej alei. Zazwyczaj doceniano moją wiedzę. Dzisiaj stało się inaczej. Popełniłam kilka jaskrawych błędów, długo w Normandii szukałam Holandii. Zatem nie mogłam uniknąć dwói.

543. Uzasadnij pisownię zakończeń imiesłowów przysłówkowych.

a) Obejrzawszy film o upiorach, poczuł się niepewnie. Zapaliwszy światło w całym domu, zajrzawszy pod łóżka, sprawdziwszy zamki, zasłoniwszy okna, próbował zasnąć. Jednak, zamknąwszy oczy, przytuliwszy się do poduszki wciąż czegoś obawiał się. Wstawszy z łóżka, usiadł na fotelu. Poczytawszy przez parę minut opowieść o Muminkach, wróciwszy do równowagi, raz jeszcze położył się. Odpędziwszy natrętnie powracające obrazy z filmu, w końcu zasnął. Śnił mu się Tatuś Muminka przebrany za ducha i straszący nad rzeką Włóczykija.

b) Wyszedłszy na ring, spojrzawszy na swego stu kilowego przeciwnika, miał już dość walki. Żałował, że kiedyś zaczął trenować boks. Postanowił, że tym razem nie da się zbić. Zabrawszy ręcznik, zdjąwszy rękawice, życzliwie uśmiechnąwszy się do swego ogromnego rywala, chyłkiem wymknął się z ringu. Przepchawszy się przez publiczność, dotarł do szatni. Szybko ubrawszy się, zmyliwszy pogoń rozwścieczonych kibiców, dotarł do domu. Odpocząwszy po wyczerpującej ucieczce, przemyślawszy raz jeszcze swą bokserską karierę, zdecydował, że od jutra zmienia dyscyplinę sportu. Wyrzuciwszy dres, kupiwszy elegancką marynarkę, zostanie szachistą.

544. Wytłumacz pisownię przyimków i wyrażeń przyimkowych.

a) Sponad gór wyszło słońce i świeciło nam prosto w oczy. Szliśmy już od mniej więcej czterdziestu pięciu minut i nareszcie spomiędzy drzew dało się zauważyć skaliste szczyty. Wypływał spod nich spieniony potok. Czym prędzej pobiegliśmy w jego kierunku. Wypiłam co najmniej dwa litry wody i padłam na trawę. Odpoczywaliśmy z pół godziny. Prawdę mówiąc, nie miałam już ochoty znów iść pod górę, wspinać się wciąż wyżej i wyżej. Trzeba było zostać w schronisku, opalać się przed domem pod jałowcami.

b) Człowieka pająka widziano pomiędzy dwudziestym drugim a dwudziestym trzecim piętrem wieżowca. Przesuwał się wzdłuż gzymsu, krok po kroku zbliżał do niezbyt już odległego dachu budynku. Wprawdzie

wspinał się powolutku, ale za to bez ustanku. Gładką ścianę przemierzał na skos, bez jakiegokolwiek alpinistycznego sprzętu, tylko za pomocą rąk i nóg. Gdy dotarł do dachu, zza kominów wyskoczyli policjanci. Natychmiast złapali go i windą zwieźli na dół. Poruszać się wolno wewnątrz budynków, a nie na zewnątrz ścian. Człowiek pająk znów zapłaci niezbyt wysoką karę.

c) Chciałbym poznać choćby podstawy współczesnej filozofii. Szczególnie interesujące wydają mi się zagadnienia historiozofii, to jest filozofii dziejów. W rozwoju naszego świata nie widzę jakiejś wyraźniejszej harmonii, nie przebiega on po linii prostej. Jesteśmy nie mądrzejsi, lecz jakby coraz głupsi. Przecież rozwojowi techniki, technologii towarzyszą coraz to nowe wojny, zbrojenia jądrowe i chemiczne. Ciarki przechodzą mi po plecach na samą myśl o broniach biologicznych. W wielu miejscach świata panuje głód, nie brak epidemii groźnych chorób, haniebnej przemocy, waśni na tle rasowym, religijnego fanatyzmu. Do tego dochodzą przerażające naukowe eksperymenty, na przykład klonowanie zwierząt, genetyczne modyfikowanie żywności. Zagrożeń jest bez liku, wystarczy rozejrzeć się wokoło. Mimo to, nie powinniśmy tracić nadziei, trzeba robić maksymalnie dużo, by nasza Ziemia stała się planetą szczęścia, pokoju, dobrobytu.

545. Przypomnij sobie najważniejsze zasady pisowni.

a) Pszczoła ze Zgierza
w restauracji poznała jeża.
Zamówił dla niej lody,

chrupki rogalik, wodę dla ochłody.
Zachwycił pszczołę mężczyzna tak hojny.
Do tego kolczasty, tęgi i przystojny.
Patrzy na jeża wzrokiem maślanym,
uśmiecha się pyszczkiem w lodach umazanym.
Wtedy jeż nagle, wręcz niespodziewanie,
zadał jej trudne pytanie:
Czy nie ma pani pożyczyć złotówki?
Nigdy nie noszę przy sobie gotówki.

b) Naszym sąsiadem z przeciwka był starszy pan, rzadko spotykany dziwak i oryginał. Nadaremnie próbowaliśmy odgadnąć jego zawód. Mógł być antykwariuszem lub artystą malarzem, po prawdzie mógł też zajmować się czymś zupełnie innym, choćby studiować język hebrajski lub grać na harfie w filharmonii. Zaskakiwał nas już z samego rana. Wróciwszy ze sklepu, kupował zawsze tylko jedną maślaną bułkę i serek homogenizowany ze szczypiorkiem, wyprowadzał na spacer obrożę na smyczy. Tak, tak, nie miał psa, chodził ciągnąc za sobą obrożę. Często przywoływał ją, czasami gwizdał. Tomek upiera się, że widział nawet jak sąsiad rzucał obroży patyki i próbował nauczyć ją aportowania. Kiedyś zapytałem go o imię niecodziennego pieska. Przecież to tylko obroża, odpowiedział zdziwiony, ona nie ma imienia, jest zaledwie przedmiotem. Teraz już zupełnie nie wiem, co myśleć o naszym sąsiedzie.

546. Wstaw brakujące znaki interpunkcyjne w podanych niżej fragmentach tekstów i podaj obowiązujące zasady.

a) Przyjdę do ciebie gdy odrobię lekcje
Ponieważ padało od rana nie wychodziliśmy na plażę

b) Już teraz uczymy się solidnie by zdać dobrze egzamin.
Lubię czytać książki które mówią o miłości.

c) Przyjdziesz rano czy wieczorem.
Czy pojedziesz czy zostaniesz w domu?
Nie słyszałem czy już wybiła piąta.

d) Tę pracę zdaniem nauczyciela można było wykonać lepiej.
Cała klasa według mnie zasłużyła na pochwałę.

e) Albo posprzątasz pokój albo ugotujesz obiad.
Spacerujesz zawsze: czy pada deszcz czy świeci słońce.
Nie pojadę ani do babci ani do cioci.

f) Kupiłam na targu różne warzywa marchew pietruszkę pora selera i pomidory.
W wazonie stoi bukiet z tulipanów żonkili frezji i narcyzów.

547. Uzupełnij tekst odpowiednimi znakami interpunkcyjnymi.

Powszechnie panuje błędne mniemanie że na świecie nie ma już ludożerców Tymczasem moi młodsi bracia bezustannie próbują mnie pożreć na surowo razem ze skórzanymi butami na grubej podeszwie zimową kurtką z podpinką oraz nieco już wytartymi dżinsami Przed tą dwuosobową bandą dzikusów muszę bronić się od świtu do nocy nawet śpiąc zachowuję wzmożoną czujność Bracia mogą zaatakować w każdej chwili wynurzyć się niespodziewanie zza drzewa robiąc jakiś tajemniczy hokus pokus znaleźć się pod moim biurkiem w mahoniowej szafie wypłynąć spod piany w trakcie kąpieli Są wszechobecni nie można skutecznie ukryć przed nimi schować czegokolwiek co zwróciło ich uwagę Naturalnie najbardziej cenią sobie moje rzeczy i to ja jestem najbardziej poszkodowany

Pisownia wyrazów z *ó, rz, ż, ch* wymiennym

Ó piszemy, gdy w innej formie wyrazu lub w wyrazie pokrewnym wymienia się na *o*, *e* lub *a*.

Rz piszemy, gdy w innej formie wyrazu lub w wyrazie pokrewnym wymienia się na *r.*

Ż piszemy, gdy w innej formie wyrazu lub w wyrazie pokrewnym wymienia się na *g, z, s, ź (zi), dz, h.*

Ch piszemy, gdy w innej formie wyrazu lub w wyrazie pokrewnym wymienia się na *sz*.

548. Przeczytaj fragment opowiadania. Podkreśl wyrazy zawierające *rz, ó, ż, ch*.

NIEZWYKŁE ZDARZENIE

Niedaleko góry Chorągiew rosła wielka wierzba. Pod nią urządził sobie mieszkanie chochlik Błażej wraz ze swoją córką Bożenką. Mieszkali tu krótko, bo właśnie mijał miesiąc, odkąd opuścili starą chatę nad źródełkiem wróżki Grażynki i pożegnali jeża Józefa.

Jednak nie czuli się samotni, poznali bowiem nowych towarzyszy: wiewiórkę, węża i chudego wróbla – wójta wszystkich zwierząt. Czasami po południu na ciasto z jarzębiną i filiżankę naparu przyrządzonego z korzeni jeżyn przychodziła jaskółka Marzena i tchórzliwa sójka Maria. Lubili wspólnie pożartować z drapieżników, szczególnie, gdy za oknem szalała burza lub grasował chuligański królik.

Tego dnia Bożenka postanowiła zrobić porządki, ponieważ w odwiedziny miał przyjść jeż Józef. Powycierała kurz z półek i z ulubionej rzeźby

żółwia, wykonanej z łupiny orzecha. Następnie wyprasowała pożyczonym żelazkiem wszystkie uprane wcześniej rzeczy oraz wyczesała kożuch. Z włókien, włóczki i rzemyków zrobiła nowe uchwyty do powieszenia starych łyżew, narzędzi (pozostawionych tu przez jakiegoś rzemieślnika) i innych przyrządów.

Po pewnym czasie w pomieszczeniu panował ład. Bożenka postanowiła przynieść jeszcze kilka świeżych gałązek choinki i zawiesić je pod abażurem oraz ułożyć macierzankę w wazonie, by w ten sposób nadać pokojowi odświętny charakter.

Wyszła przed domek...

549. a) Wpisz takie wyrazy pokrewne, które uzasadniają pisownię *ó, rz, ż, ch* w podanych wyrazach.

trochę				s	z			
cicho			s	z				
bliżej				s				
morze			r					
pieniążek							d	z
drużynowy				h				
łodyżka					g			
twarożek						g		
przebój						o		
przerażenie							z	i
mrożonka				z				
skrócić				a				
siódemka			e					

b) Uzupełnij schematy głoskami, na które wymienia się ó, *rz, ż, ch.*

550. Wstaw *u, ó, rz, ż, ch, h*, a następnie zaznacz właściwą odpowiedź.

- Ma wielkie oczy:
  - A. stra..
  - B. du..
  - C. dru..
- Mały deszcz bierze się z wielkiej:
  - A. wich..ry
  - B. chm..ry
  - C. bu..y

- Szewc chodzi bez:
  A. na..ędzi
  B. odzie..y
  C. but..w
- Przyzwyczajenie jest drugą człowieka:
  A. kult..rą
  B. nat..rą
  C. pr..bą
- Ciągnie wilka do lasu:
  A. zwie..
  B. zapa..
  C. nat..ra
- Kołem się toczy:
  A. fort..na
  B. kalenda..
  C. samoch..d
- Nie od razu zbudowano:
  A. Krak..w
  B. Tor..ń
  C. Sandomie..
- Nie przebijesz głową:
  A. bla..y
  B. mur..
  C. da..u

551. Sprawdź siebie. Wpisz *ó* lub *u, rz* lub *ż, ch* lub *h*. Tam, gdzie to możliwe, uzasadnij pisownię.

Tego dnia Le.. wyskoczył spod pie..yny wcześniej niż zwykle, bo o sz..stej. Zapa..ył kawę, zjadł twar..g i gwi..dżąc, wyszedł z domu. Uruchomił samoch..d i ruszył na ł..w. Tuż za miastem r..sł b..r. Le.. wysiadł z auta, zało..ył myśliwską czapkę i zadął w r..g. Zaraz potem zawiesił na szyi mosię..ny gwizdek i załadował ostatni nab..j. Długo błądził po lesie i natknął się na ogromny wąw..z. Kiedy zszedł do niego, obsiadły go wyjątkowo du..e mu..y.

Wtem potknął się, skręcił nogę i skaleczył się o le..ącą tam szpry..ę.

Nagle się zachmu..yło i rozpętała się zawieru..a. Kiedy wi..er giął potę..ne drzewa, Le..owi zdawało się, że widzi du..y. Czuł stra.. .

Przewidując nadchodzące zagro.. enie, wydostał się z wąwozu. Chociaż czuł b..l w nodze, dopadł do auta, ale nie m..gł odjechać, bo w oponach nie było powiet..a. Le.. uni..sł głowę i zauwa..ył, że krą..y nad nim o..eł. Spojrzał w d..ł, u jego st..p siedziała ropu..a. Nie miał wątpliwości, chciał wr..cić do domu. Wtem pocz..ł na policzku ..łodny podmu… Przeb.. dził się. Okazało się, że wiatr otwo..ył okno. “Na szczęście to był tylko sen” – west..ął z ulgą Le.. .

552. a) Uzupełnij wyrazy odpowiednimi literami, a następnie połącz fragmenty wypowiedzeń tak, aby powstały powiedzenia. W razie trudności skorzystaj ze słownika.

- Jedna jask..łka
- G..ra z g..rą się nie zejdzie,
- Dop..ty dzban wodę nosi,
- P..nktualność jest
- Ma..yć
- Twardy o..ech
- Nie wchodzi się dwa razy
- Wybierać się
- Gdzie drwa rąbią,
- Mieć wę..a
- Lepszy wr..bel w garści,
- Dzielić sk..rę
- Zapuszczać
- Oliwa zawsze
- K..j ..elazo
- dop..ki mu się ucho nie urwie.
- do tej samej ..eki,
- tam wi..ry lecą.
- o niebieskich migdałach.
- na niedźwiedziu.
- p..ki gorące.
- do zgryzienia.
- ale człowiek z człowiekiem zawsze.
- na wie..ch wypływa.
- ko..enie.
- w kieszeni.
- jak s..jka za mo..e.
- grzecznością kr..lów.
- wiosny nie czyni.
- ni.. gołąb na da..u.

553. Sprawdź siebie. Przepisz, wstawiając odpowiednią literę. Podkreśl wyrazy z *ó, u*, i *ch* niewymiennym.

O zmie..chu ..erold obwieścił w miasteczku, że kr..lewna za..orowała. Monar..a wezwał ryce..y, by udali się za si..dmą g..rę, gdzie w pobli..u starej rozło..ystej wie..by bije małe źr..dełko.

P..ychodzi tam często wr..żka Bo..ena, kt..ra zna lek na dolegliwości jego c..rki. ..emieślnik Je..y po kr..tkim wa..aniu wyruszył w podr..ż. Zabrał ..leb, w razie gdyby pocz..ł gł..d, oraz dł..gi n..ż do obrony przed drapie..nikami. Wyprawa obfitowała w niezwykłe wy da..enia. Szalał ..uragan, Je..y musiał odep..eć atak barba..yńców, zeps..ł mu się we..ikuł i t..eba go było naprawić. Nie op..szczał go jednak dobry h..mor, choć nieraz ze stra..u cierpła mu sk..ra. Gdy na niebie zajaśniała zo..a, Je..y stanął p..ed wr..żką. Miała na sobie r..żową zwiewną s..knię i t..ymała w ręku r..dżkę. Towa..yszyły jej s..jka i b..br o ..ytrym spoj..eniu. Wiedziała, po co p..ybył Je..y. Podała mu sł..j z z..pą z ..ółwia, ko..eń ja..ębiny i starte o..e..y. Wszystko to Je..y owinął pł..cienną ..ustką, podziękował i r..szył w drogę powrotną.

Jask..łki już p..ekazały wieści o powodzeniu jego wyprawy, tote.. kr..l powitał go z ..onorami i ogłosił bo..aterem. ..ór śpiewał na cześć Je..ego, kiedy kr..l opr..cz dozgonnej wdzięczności obiecał mu rękę kr..lewny.

Przypomnij sobie!

Nie piszemy łącznie:

- z rzeczownikami, np. *niepogoda, niewygoda;*
- z przymiotnikami w stopniu równym, np. *niejadalny, niebezpieczny;*
- z przysłówkami pochodzącymi od przymiotników, np. *niedawno, nietrudno;*
- gdy *nie* wyraża zaprzeczenia, np. *niebieski, nieraz, niebawem.*

Nie piszemy rozdzielnie:

- z czasownikami, np. *nie mam, nie chciałem, nie będę.*

Wyjątki: *niedomagać, niedowidzieć, niecierpliwić, niewolić, niepokoić.*

- z przymiotnikami i przysłówkami w stopniu wyższym i najwyższym, np. *nie krócej, nie najbrzydsze;*
- z przysłówkami niepochodzącymi od przymiotników, np. *nie zawsze, nie wczoraj;*
- z liczebnikami, np. *nie pięciu, nie jeden.*

Wyjątki: *niejeden* (w znaczeniu *wielu), niewiele.*

- gdy *nie* wyraża zaprzeczenia, lecz przeciwstawienie, np. *nie matka, lecz ojciec.*

554. Zapisz poprawnie wyrazy z *nie* w przysłowiach i powiedzeniach.

Mieć (nie) czyste sumienie.
(Nie) daleko pada jabłko od jabłoni.
(Nie) wywołuj wilka z lasu.
(Nie) mów hop, póki nie przeskoczysz.
Powiedziały jaskółki, że (nie) dobre są spółki.
Zdać się na czyjąś łaskę i (nie) laskę.
(Nie) ma róży bez kolców.
(Nie) od razu Kraków zbudowano.
Puścić coś w (nie) pamięć.
(Nie) ma co płakać nad rozlanym mlekiem.
Strzeż się (nie) zgody, unikniesz szkody.
Z pustego i Salomon (nie) naleje.

555. Wytłumacz pisownię partykuły *nie-*.

a) Przed sprawdzianem ogarnął mnie dziwny niepokój. Zdawałam sobie sprawę ze swej niewiedzy. Ostatnio nie uczyłam się wcale, nie otwierałam nawet podręczników. Nietrudna klasówka mogła skończyć

się dla mnie nieszczęściem. Zatem niecierpliwie oczekiwałam na wyniki sprawdzianu. Nie doczekam chyba chwili ich ogłoszenia.

b) Nie mam prawa narzekać na mojego psa. Nie mam z nim wiele roboty, muszę mu poświęcać tylko niewiele czasu. Nie budzi się wcześnie, nie lubi długich spacerów. Podczas niepogody nie wychodzi z domu, nie chce zmoczyć łap w kałużach. Nieszczególnie lubi słodycze, nie ulega atakom głodu podczas naszego obiadu. Jest przyjacielski i nieuciążliwy, nie narzuca nikomu swego towarzystwa. Jednym słowem, to pies nietuzinkowy, niezwykły, niepodobny do innych czworonogów.

c) Nie będę marynarzem, bo nie lubię morza. Nie zostanę leśniczym, bo nie interesuje mnie przyroda. Nie chcę pracować jako górnik, bo pod ziemią jest niebezpiecznie, ciemno, nic nie widać. Niemiła wydaje mi się praca kierowcy, nauczyciela, lotnika i rolnika. Natomiast nie najgorzej byłoby po skończeniu szkoły na przykład reklamować łóżka. Mógłbym niestrudzenie spać na wystawie sklepu z meblami.

d) Magda jest nie najlepszą, ale i nie najgorszą uczennicą. Niewiele czasu poświęca nauce, nie przemęcza się, nie zamierza stać się wzorem dla całej klasy. Nie można powiedzieć, że jest wyjątkowo leniwa, nie brak jej również pewnych zdolności. W gruncie rzeczy nie wiadomo, dlaczego do nauki przykłada się w tak niewielkim stopniu. Nie sądzę, by postępowała rozsądnie. Niezbyt cenię takich ludzi.

e) Nieopodal domu ciotki Ewy wylądował niezwykły pojazd. Nie ziemski, ale kosmiczny. Wysiadł z niego nie-Polak, nie-Niemiec i nie-Francuz. Nieznajomy nie znał słowa w żadnym ziemskim języku. Niemniej, chociaż nie bez wysiłku, jakoś dogadał się z ciotką. Niedrogo kupił od niej dziesięć niedużych jajek i nie całkiem dojrzałe jabłka. Niebawem statek kosmiczny zniknął za horyzontem, a ciotka Ewa, niezbyt zdziwiona niespodziewaną wizytą, wróciła do nie najlżejszej pracy przy plewieniu ogródka.

f) W jeziorze nie ma już raków, nie pływają ryby, nie przylatują tu latem ptaki z nieznanych stron. Nie kąpiemy się podczas upałów, zimą woda nie zamarza, zatem nie można ślizgać się. Jest nie wesoło, lecz bardzo smutno. Może będzie lepiej, ale nie jutro, nie zaraz. Niewielu lat trzeba było, by fabryka zatruła wodę, natomiast niełatwo będzie uporać się z nieopisanymi problemami zatrutego środowiska. Nie szkoda było je niszczyć, zachowywać się nierozumnie.

g) Raczej nie będzie zimy tego roku, chociaż wydawało się, że niezadługo dotrze i do nas. Tymczasem wciąż nie odleciały bociany, nie wszędzie przekwitły już kwiaty, nawet noce są niezbyt zimne. A niebawem koniec listopada! To nie zwyczajny, ale wyjątkowy rok, pełen niespodzianek, niezwykłych zjawisk. Niektórzy staruszkowie

twierdzą, że nie wiadomo, jak to wszystko skończy się. Niepodobna nie niepokoić się. Myślę, że to nie pierwsza i nie dziesiąta taka długa jesień w dziejach świata, nawet naszego niewielkiego światka w Bieszczadach.

h) Fred był stróżem nieprzekupnym. Nigdy nie zaniedbywał swych obowiązków, nie znał dni wolnych, chyba nawet nigdy nie spał. Nie od trzech, nie pięciu, ale już siedmiu lat był niezastąpionym psem ogrodnika. Każde spotkanie miłośnika cudzych warzyw z Fredem kończyło się niemile. Niepodobna było go przechytrzyć. Niejeden poznał na własnej skórze siłę zębów Freda. Aż pewnego dnia, nie wiadomo dlaczego, nawet nie zaszczekawszy i nie machnąwszy ogonem, Fred wyprowadził się od ogrodnika. Poszedł w nieznanym kierunku, niezbyt interesując się losem niepilnowanych grządek. Nie wiadomo, gdzie teraz mieszka.

556. Wypisz wyrazy, z którymi przeczenie *nie* pisze się łącznie.

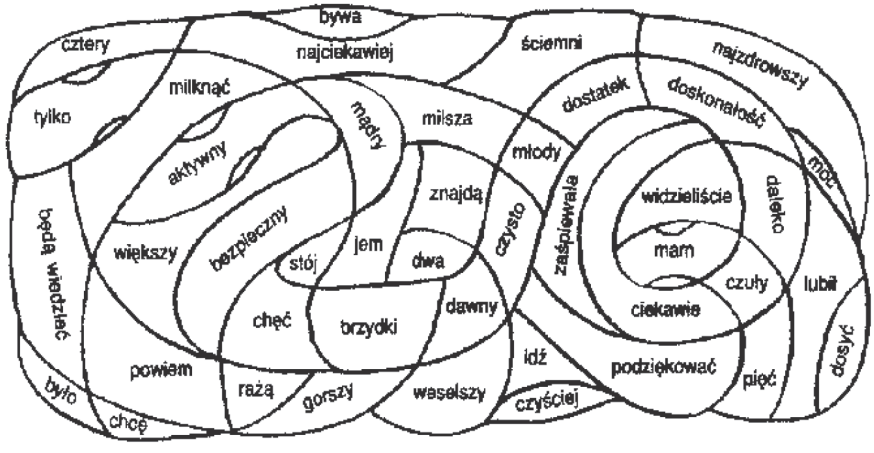

557. Wykorzystując jak najwięcej wyrazów z ramki, napisz dalszy ciąg opowiadania “Niezwykłe zdarzenie”.

bochen, chaos, chęć, chichot, chociaż, chomik, choroba, chować, chór, chustka, chytrus, czółno, dyżur, echo, jarzyna, jechać, już, mózg, kałuża, każdy, kłótnia, kojarzyć, korzyść, krzyż, który, marzyć, narzeczona, narzekać, narząd, oprócz, pasażer, płótno, porzeczka, pożyczka, pożytek, późno, próba, rachunek, rózgi, rzadki, rządzić, rzeka, rzeżucha, ryż, skóra, smażyć, urzędnik, wieża, wióry, włócznia, zboże, zdarzenie, zmierzch, zorza, żądanie, żółty

558. Rozwiąż krzyżówkę. Każde hasło zawiera cząstkę *nie*.

POZIOMO
4. Sytuacja, położenie zagrażające komuś na przykład utratą życia.
5. Roślina o niebieskich, drobnych kwiatkach.
7. Człowiek nieufny, niedowierzający komuś.
9. Zaburzenia w trawieniu objawiające się bólem brzucha.

PIONOWO
1. Niezgodny z obowiązującymi normami, błędny.
2. Nieporządek, zamieszanie, chaos.
3. Taki, na którym można polegać.
6. Brak sił fizycznych, niezdolność do działania.
8. Leń, próżniak.

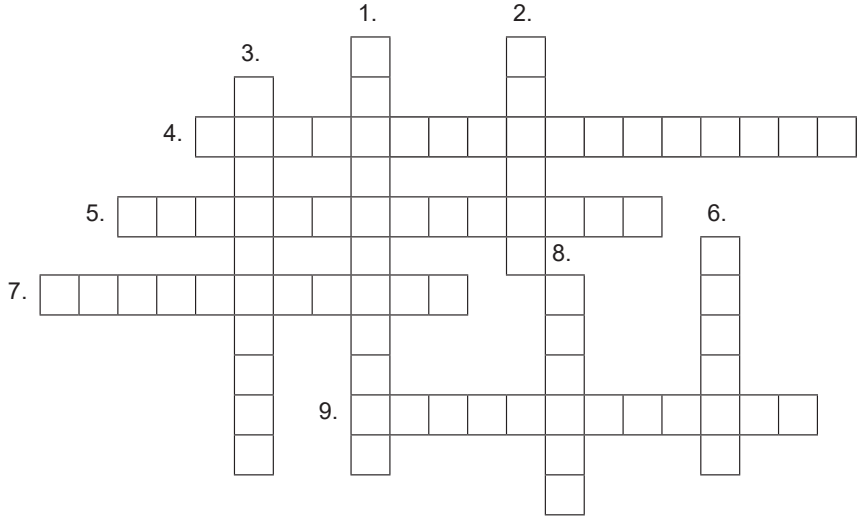

559.a) Wytłumacz pisownię wyrazów z przeczeniem *nie*.

Schowałem się w stercie suchych liści i nikt mnie tu nie znajdzie. Wprawdzie jest tu niewygodnie, bo *mam* niewiele miejsca i mało co widzę, ale jestem *niezwykle* wytrwały. Niestraszna mi *niepogoda*. Nie pozwolę, by w podchodach zwyciężyły *dziewczyny*. Zresztą, już *nie raz*, *nie dwa* dzięki mnie moja drużyna wygrała. Mam na to sposób. Zawsze chowam się tam, gdzie trafia niewiele osób. Dziewczyny *mówią*, że jest to niebezpieczne. Nie mają racji. Moje *kryjówki* nie są *niebezpieczne*, tylko po prostu *nietypowe*.

b) Przerysuj tabelę do zeszytu i wpisz wyróżnione wyrazy w odpowiednich miejscach.

rzeczowniki	czasowniki	liczebniki	przymiotniki	przysłówki

Przypomnij sobie!

Wielką literą piszemy:

• imiona, nazwiska, nazwy dynastii, herbów, przezwiska;

(UWAGA! Jeżeli w skład tych nazw wchodzi przyimek, to piszemy go małą literą, np. *Jan bez Ziemi, Janko z Czarnkowa*).

• nazwy świąt, dni i okresów świątecznych;

• nazwy gwiazd, planet i konstelacji;

• nazwy części świata, oceanów, mórz, rzek, jezior, gór, dolin, pustyń, puszcz, wysp, zatok;

• nazwy państw, regionów, prowincji, stanów, miast, osiedli, wsi;

• nazwy mieszkańców części świata, planet, krajów, krain historycznych, regionów;

• nazwy ludzi jako członków narodu, ras, plemion, szczepów;

• indywidualne oficjalne nazwy urzędów, władz, instytucji, firm, szkół, organizacji itp.;

(UWAGA! Występujące w tych nazwach przyimki, spójniki, wyrażenia typu *imienia* piszemy małą literą).

• wszystkie nazwy pospolite w funkcji nazw własnych;

• pierwszą literę w tytułach książek, dzieł sztuki i filmów;

• wszystkie wyrazy wchodzące w skład odmieniających się tytułów czasopism.

(UWAGA! Jeżeli w skład tych nazw wchodzi przyimek lub spójnik, to piszemy go małą literą, np. *Literatura na Świecie, Kobieta i Życie.* Jeśli tytuł czasopisma się nie odmienia, to wyrazy wchodzące w jego skład piszemy małą literą (oprócz pierwszego), np. *Gotuj z nami*).

560. Wytłumacz pisownię wielkiej litery.

Gdyby tylko ktoś zechciał sfinansować ich wyprawę, mogliby sfinalizować od dawna snute marzenia. Chcieli mianowicie dojść piechotą z wybrzeża Bałtyku do Rzymu. W pewnym sensie będzie to wędrówka dawnym Szlakiem Bursztynowym, który wiódł z Prus Wschodnich na południe Europy, do Imperium Rzymskiego. Po drodze zamierzają handlować bursztynem. Zaczną spieniężać jego zapasy już na terytorium Czech oraz Austrii. Najtrudniejsze będzie przebycie Alp, przyjdzie wspinać się pod niebo. Przecież nie będą szli brzegiem autostrad, ale, niczym dawni kupcy, tylko nieutwardzonymi ścieżkami górskimi. Ach, gdyby tylko ktoś zamożny zgodził się wesprzeć ich finansowo, wyruszyliby już podczas tych wakacji. Nie mogą jednak ruszyć z miejsca bez początkowego kapitału niezbędnego do zakupu większej ilości bursztynu, bowiem samodzielne poszukiwania na plażach przyniosły na razie opłakane rezultaty.

561. a) Przepisz. Podkreśl wyrazy zapisane wielką literą (oprócz tych, które rozpoczynają wypowiedzenia).

Położony nad rzeką Eufrat Babilon był stolicą państwa Hammurabiego. W VI w. p.n.e. za rządów Nabuchodonozora II żadne miasto wschodnie nie mogło się z nim równać pod względem wielkości i liczby mieszkańców. Ich najważniejszym bóstwem był Marduk. Pod koniec II tysiąclecia p.n.e. został on uznany za głównego boga wszystkich mieszkańców Mezopotamii.

b) Powiedz, dlaczego te wyrazy zostały zapisane wielką literą.

562. Przypomnij sobie pisownię wielkiej litery.

W średniowieczu ludziom żyło się spokojniej. Nie kursowały pociągi InterCity, nikt nie spieszył się, wędrowano spokojnie całymi miesiącami. zatrzymując się na odpoczynek w klasztorach, u kamedułów lub franciszkanów. Nie spoglądano nerwowo na żadną omegę lub doxę, niektórzy tylko odwracali piaskowe klepsydry. Z braku komputerów nie męczono się z programami, nikogo nie prześladował Word lub Windows. W Europie nie wiedziano o istnieniu Australii, w Ameryce nikt nie słyszał o Europie. Z Dalekiego Wschodu przywożono orientalne tkaniny, z Chin jedwab. Zioła zastępowały aspirynę. Jednak nie było wtedy też i telewizji. Właśnie dlatego nie żałuję, że nie żyję w średniowieczu.

563. Zapisz poprawnie wyrazy w poniższych zdaniach.

Bukiet (róża) będzie wspaniałym prezentem dla pani (róża).
Rzeką graniczną między (polska) a (Niemcy) jest (odra).
Niemowlęta szczepi się przeciwko (odra).
Moja ciocia, która jest z pochodzenia (węgierka) bardzo lubi (polska) kuchnię.
Dopiero w sierpniu można kupić w sklepach (węgierki).
Na kursie tańca poznaliśmy kroki (mazura i polki).
W wielu krajach krąży opinia, że (polki) to jedne z najładniejszych kobiet na świecie.

564. Sprawdź siebie. Wstaw *ó, u, rz, ż, ch, h*.

Nie mogę nie myśleć o klas..wce. Boli mnie brzu... Nie interes..je mnie nawet mecz koszyk..wki mojej ul..bionej dru..yny. Tat..ś zaproponował, bym pojechał z nim na ryby. M..wi że jak tro..ę powiosł..ję, to od razu zapomnę o stra..u. Chyba jednak nie dam się nam..wić. Mo..e p..jdę na zbi..rkę harcerską. Dru.. zastępu Czarne Pi..rop..sze obiecał, że opr..cz filmu o Paryż.. poka..e nam kilka ćwiczeń odde..owych, umożliwiających opanowanie stres...

Mam nadzieję, że to poskutk..je, w końc.. uczyłem się cały wczorajszy wiecz..r.

565. Wskaż prawidłową odpowiedź.

	prawda	fałsz
• Wielką literą piszemy wszystkie rzeczowniki własne i pospolite.	☐	☐
• *Ó* wymienne to takie, które w wyrazie pokrewnym lub innej formie danego wyrazu wymienia się na *o, e, a, y.*	☐	☐
• Zakończenia *-aż*, *-eż* piszemy przez *ż* w wyrazach rodzaju żeńskiego.	☐	☐
• Po literze *s* zawsze piszemy *h.*	☐	☐
• *Ż* wymienne wymienia się na *g*, *z*, *s*, *ź (zi), dz, h.*	☐	☐
• Odmieniające się tytuły czasopism piszemy w całości wielkimi literami, *z* wyjątkiem przyimków i spójników.	☐	☐
• W czasownikach zakończenia *-uj, -uje, -ujący* itp. piszemy zawsze przez *u.*	☐	☐
• *Ch* piszemy na końcu wyrazu, z wyjątkiem wyrazu *druh.*	☐	☐
• *Nie z* przymiotnikami w stopniu wyższym i najwyższym oraz z czasownikami piszemy rozdzielnie, a z przymiotnikami w stopniu równym oraz z rzeczownikami – łącznie.	☐	☐
• Cząstki *-byś*, *-bym, -by...* piszemy łącznie z osobowymi formami czasownika.	☐	☐

566. Wskaż prawidłową odpowiedź.

• W wyrazie *ogórek:*
  A. *ó* wymienia się na *o*
  B. *ó* wymienia się na *a*
  C. *ó* wymienia się na *e*
  D. *ó* jest niewymienne

• Wyraz *bukszpan* piszemy przez *sz,* ponieważ:
  A. jest to wyjątek
  B. po *k* zawsze piszemy *sz*
  C. przed *p* zawsze piszemy *sz*
  D. bo w innej formie tego wyrazu sz wymienia się na *ch*

567. Wyjaśnij pisownię poniższych wyrazów.

- ogr**ó**d –.....
- skr**ó**cić – .....
- sz**ó**sty – .....
- wa**ż**enie –.....
- mro**ż**onka –.....
- two**rz**y –.....
- s**ch**arakteryzować –.....
- **zh**armonizować – .....
- kalenda**rz** – .....
- nietope**rz** –.....
- stra**ż** –.....
- odzie**ż** – .....
- **nie**grzeczny –.....
- **nie** zawsze –.....

568. Wskaż prawidłową odpowiedź.

- Przeczenie *nie* z wyrazem *ładnie* piszemy:
  - A. rozdzielnie, bo jest to przymiotnik
  - B. łącznie, bo jest to przysłówek w stopniu równym
  - C. łącznie, bo jest to przymiotnik w stopniu wyższym
  - D. rozdzielnie, bo jest to przysłówek w stopniu równym
- Cząstkę *-bym* z czasownikiem *wyróżnił* piszemy:
  - A. łącznie, bo jest to osobowa forma czasownika
  - B. rozdzielnie, bo jest osobowa forma czasownika
  - C. łącznie, bo jest to nieosobowa forma czasownika
  - D. rozdzielnie, bo jest to nieosobowa forma czasownika

Pisownia cząstki *-bym, -byś, -by...*

Cząstki *-bym, -byś, -by...* piszemy łącznie:

- z osobowymi formami czasowników, np. *zrobiłbym, wydawałoby się, malowałybyście,*
- z niektórymi spójnikami, np. *aby, choćby, gdyby, jakby, żeby,*
- w wyrazach: *niechby, czyżby, bodajby, gdzieżby.*

Cząstki *-bym, -byś, -by...* piszemy rozdzielnie:

- z nieosobowymi formami czasownika, np. *wyjechać by,*
- z wyrazami: *można by, niepodobna by, trzeba by, warto by, wolno by.*

569. a) Przerysuj do zeszytu. Połącz strzałkami z cząstką *-by* tylko te czasowniki, które piszemy z nią łącznie.

śpiewać

napisał pływac

wykonała straciła

szemrać zamiatać

-by

odpoczywać wyglądały

wiedziało chodzili

wyniosło sporządzić

wyrosło jedli

b) Powiedz, jak nazywamy nieosobowe formy czasownika, których nie połączyłeś/nie połączyłaś strzałką z cząstką *-by*.

570. Przepisz, uzupełniając tekst odpowiednio cząstkami *-bym, -byś, -by*.

Gdy..... był najbogatszym człowiekiem na świecie, pomagał..... spełniać ludziom ich marzenia. Nie wiem, dlaczego Ewka nie podziela mojego zdania. Uważa, że ludzie bogaci nie są szczęśliwi, dlatego nie chciała..... mieć dużo pieniędzy. Natomiast mój przyjaciel Adrian myśli tak jak ja. Powiedział, że nie tylko uszczęśliwiał..... innych ludzi, ale również zrealizował..... wszystko to, czego zawsze pragnął. Przede wszystkim poleciał..... w kosmos. Jeżeli udał..... mu się ten zamiar, to założył..... własną szkołę, która kształciła..... przyszłych kosmonautów. Stwierdził też, że można..... pomyśleć również o fabryce wytwarzającej statki kosmiczne. To bardzo odważne plany, ale gdy..... jego marzenia się spełniły, był..... dumny, że to mój przyjaciel.

571. Znajdź w ciągu liter tytuły książek, a następnie zapisz je zgodnie z zasadami ortografii. Pozostałe litery utworzą hasło – złotą myśl Cycerona.

POSŁOWNIKWYRAZÓWBLISKOZNACZNYCHKÓJBEZKSENCYKLOPEDIAPRZYRODYIĄŻEKSŁOWNIKORTOGRAFICZNYHISTORIASZTUKIŚWIATAJESTJAKDZIECIZBULLERBYNCIAŁOBANTOLOGIAWIERSZYDLAMŁODZIEŻYEZDUSŁOWNIKBIOGRAFICZNYPISARZYPOLSKICHSZY

Hasło:.....

572. Ustal, czy zdanie zawiera prawdziwą, czy fałszywą informację.

	prawda	fałsz
• We wszystkich formach czasowników cząstki *-bym, -byś, -by....* piszemy łącznie.	☐	☐
• W zależności od tego, z jaką częścią mowy się łączą, cząstki *-bym, -byś, -by...* piszemy łącznie lub rozdzielnie.	☐	☐
• Cząstki *-bym, -byś, -by...* ze spójnikami piszemy zazwyczaj łącznie.	☐	☐
• Ze wszystkimi bezokolicznikami cząstkę *-by* piszemy oddzielnie.	☐	☐
• Z wyrazami: *można, trzeba, warto* cząstki *-bym, -byś, -by...* piszemy łącznie.	☐	☐
• Z wyrazami *niech, niechaj, czyż, bodaj* cząstki *-bym, -byś, -by...* piszemy łącznie.	☐	☐

Piszemy:
- *ó* w końcówkach *-ów, -ówka, -ówna;*
- *u* w formach rzeczownika zakończonych na *-unka, -unek, -usz, -uś, -ug, -ura, -utki* itp.; w formach czasownika zakończonych na *-uj, -uje, -ujący* itp.; na końcu wyrazu;
- *rz* w rzeczownikach rodzaju męskiego zakończonych na *-arz, -erz*;
- *ż* w rzeczownikach rodzaju żeńskiego zakończonych na *-aż, -eż;*
- *ch* na końcu wyrazu.

Wyjątek: **druh**.

573. W każdym ze zdań wyraz *piesek* pełni inną funkcję składniową. Jaką?

A. Pan piesek zachorował i leżał w łóżeczku.
B. Lubił chodzić nad jezioro i pływać pieskiem.
C. Baltazar był mądrym pieskiem.
D. Nie widziałem ostatnio swojego pieska.
E. Ten piesek ugryzł mnie w łydkę.

A. .....
B. .....
C. .....
D. .....
E. .....

574. Do podanych wyrazów dopisz ich formę gramatyczną – dopełniacz liczby mnogiej:

A. ksiądz .....
B. marzyciel .....
C. źrebię .....
D. Amerykanin .....

575. Cytat z II części "Dziadów" Adama Mickiewicza: "Bo kto nie był ni razu człowiekiem, temu człowiek nic nie pomoże" mówi o tym, że:

A. Według ludowej zasady sprawiedliwości surowa kara wiecznego potępienia czeka po śmierci tych wszystkich, którzy za życia byli okrutni dla innych ludzi.

B. Nie możemy pomóc zwierzętom, roślinom i wszystkim przedmiotom martwym, bowiem nie były one nigdy ludźmi.

C. Żadnej duszy po śmierci człowiek nie może już pomóc.

D. Wszystkich sprawców szczególnie odrażających czynów, np. zabójstw, powinno się od razu skazywać na karę śmierci.

576. Skojarz parami postacie (z lewej strony) z odpowiadającymi im dziedzinami (z prawej) i zapisz do zeszytu:

A. Homer .....
B. Juliusz Słowacki .....
C. Fidiasz .....
D. Mikołaj Rej .....
E. Vasco da Gama .....
F. Tycjan .....

a) odkrycia geograficzne
b) epos starożytny
c) rzeźba grecka
d) malarstwo renesansowe
e) poezja romantyczna
f) język ojczysty w literaturze

577. Utwórz pary synonimów (rodzimy – zapożyczony):

Wzór: wybuch – eksplozja

adaptacja, doświadczenie, kościół, edukacja, homilia, intencja, świątynia, przystosowanie, adwersarz, synteza, lingwistyka, nekropolia, zainteresowanie, przeciwnik, wykształcenie, hobby, destrukcja, egzystencja, empiria, zniszczenie, połączenie, kazanie, zamiar, istnienie, językoznawstwo, cmentarz

578. Przepisz podany niżej tekst, poprawiając wszystkie błędy językowe.

Było jesienne przedpołudnie. Idąc do szkoły zaczął padać deszcz, a ja, niestety, nie wziąłem ze sobą deszczochronu. Stanąłem w bramie. Nagle podszedła do mnie sąsiadka. Powiedziała, że zginął jej pies z obciętym ogonem, do którego była mocno przywiązana. Nagły przeciąg zatrzasnął kilka drzwi. Staruszka z przestrachem cofnęła się do tyłu. Spojrzała z obrzydzeniem na moje brudne i obszarpane szaty: czerwone spodnie i żółtą kurtkę. Stwierdziła, że te rzeczy pasują mi jak pięść do oka. Dodała też, że musi dalej kontynuować poszukiwania psa. Zdenerwowany wyszedłem z bramy na ulicę. Wolałem móc na deszczu niż słuchać biadolenia sąsiadki.

579. Przekształć podaną niżej wypowiedź według wzoru (zastosuj różne konstrukcje składniowe):

Wzór: Psu jest przyjemnie, kiedy go drapią za uchem.

Pies z przyjemnością poddaje się drapaniu.
Pies, drapany za uchem, odczuwa przyjemność.
Psa drapią za uchem i jest mu przyjemnie.

580. Zdanie: “Wychylił się z okna tak bardzo, że po krótkiej chwili wypadł” jest zdaniem:

A. złożonym podrzędnie-okolicznikowym sposobu
B. złożonym podrzędnie-okolicznikowym stopnia (i miary)
C. złożonym podrzędnie-okolicznikowym przyczyny

581. Z poniższego zdania wybierz imiesłowowy równoważnik i przekształć go na zdanie podrzędne.

Zaczęła grać na fortepianie, chcąc przygotować się do występu.

582. Określ rodzaje przydawek w podanych związkach.

a) kanapa cioci .....,
b) facet do rzeczy .....,
c) rzeka Jasiołka .....,
d) miejsce stojące .....,

583. Co oznaczają poniższe związki? Wybierz właściwą odpowiedź.

1. wyglądać jak szczur (z mąki)
A. wyglądać blado, chudo, mizernie
B. wyglądać z ukrycia, zza worków mąki
C. nosić białe lub szare ubranie (koloru mąki)

2. siedź cicho, kiedy śpi licho

A. być człowiekiem małomównym, cichym

B. być ostrożnym, unikać zła, mieć się na baczności

C. wierzyć w duchy, zabobony, czary

3. jasne jak słońce

A. o rodzaju piwa

B. o czymś, co jest jasne, błyszczące lub białe

C. o czymś oczywistym, zrozumiałym

4. strach ma wielkie oczy

A. wyolbrzymianie niebezpieczeństwa (strachy na Lachy)

B. strachy na wróble zawsze robiono ze starych szmat, a w miejsce oczu – wstawiano wielkie guziki

C. o osobie, która nie boi się niczego

584. Rozwiąż krzyżówkę. Napisz hasło.

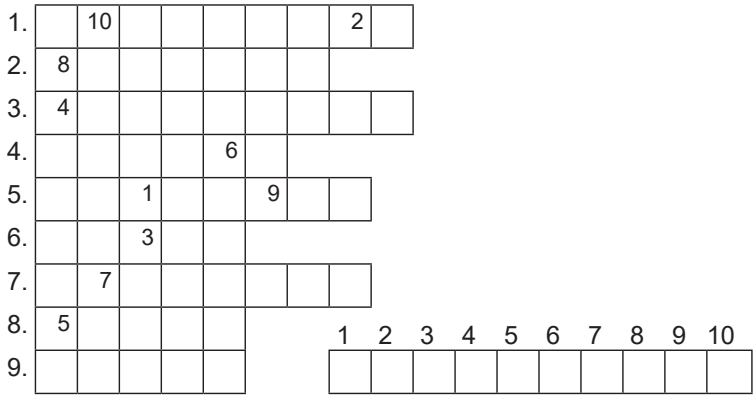

1. Spis dni całego roku z oznaczeniem świąt, z podziałem na tygodnie i miesiące.
2. Strój lekarza.
3. Kobieta sprawująca nad kimś opiekę.
4. Naczynie stołowe lub latający pojazd kosmitów.
5. Młodzi chłopcy i dziewczęta.
6. Zdrobniale tata.
7. Nakrycie głowy z rondem.
8. Mała głowa.
9. Inaczej ubranie.

PODSTAWOWE WIADOMOŚCI

NAUKI ZAJMUJĄCE SIĘ JĘZYKIEM

Zacznijmy od uporządkowania nauk zajmujących się językiem. Dlaczego? Po pierwsze, często w testach pojawia się pytanie: do jakiej dziedziny przyporządkujesz dane zjawisko językowe, po drugie, testy kładą ogromny nacisk na umiejętność wskazywania błędów i form poprawnych. A rodzaje błędów zależą od rodzaju reguł, które łamiemy, czyli od danej nauki o języku.

ETYMOLOGIA – nauka o pochodzeniu słów, o tym, skąd się wzięły i jakie przechodziły zmiany znaczeniowe. Kto dziś pamięta, że słowo "kobieta" było niegdyś obraźliwe? Rzecz do sprawdzenia w słowniku etymologicznym.

FLEKSJA zajmuje się częściami mowy i ich odmianą. To fleksja zawiera reguły ustalające, na jakie pytanie odpowiada np. przymiotnik, a jak odmienia się rzeczownik. Jeśli spotkamy się z błędem w odmianie (np. *podniósł ręki* zamiast *podniósł ręce*), to mamy do czynienia z **błędem fleksyjnym**.

FONETYKA zajmuje się dźwiękową stroną języka. Jest nauką o głoskach, o zjawiskach dźwiękowych w mowie, o procesach zachodzących w dziedzinie głosek i ich wymowy.

FRAZEOLOGIA – dział językoznawstwa zajmujący się stałymi związkami słów, które są przyjęte w danej społeczności i które właśnie w tym zestawie nabierają nowego znaczenia. Nazywamy je frazeologizmami, a porządkuje je frazeologia. Cudzoziemcowi fakt, że tu jest "pies pogrzebany", niewiele powie – my wiemy, że chodzi o przyczynę zjawiska, której szukaliśmy. Błędy powstają, gdy myli się stałe związki frazeologiczne lub zmienia się w nich jakiś element. Wtedy tracą sens.

ONOMASTYKA – nauka o nazwach, imionach, nazwiskach. Odpowiada na pytanie, skąd wzięły się nazwy miejscowości, o czym świadczą końcówki nazwisk lub przydomki. Słynna polska końcówka *-ski* według onomastyki nie jest oznaką szlachectwa tylko przynależności do rejonu. Mieszkał w Woli, więc Wolski, w Michałach – to Michałowski.

ORTOGRAFIA ustala reguły poprawnej pisowni wyrazów. To zasady ortograficzne decydują, gdzie "ó", a gdzie "u". W dodatku te najważniejsze trzeba powtórzyć, bo pytają o nie w testach. Poprawną pisownię sprawdzamy w słowniku ortograficznym.

SKŁADNIA – nauka zajmująca się budową zdań i równoważników zdań oraz nazywająca ich rodzaje. Błąd w budowie zdania to **błąd składniowy**. Najczęściej sprawdzany w testach to ten związany z imiesłowowym równoważnikiem zdania.

SŁOWOTWÓRSTWO bada budowę i powstawanie wyrazów. Każe

oddzielać temat od końcówki, wyrazy układa w rodziny i kategorie. Nie pyta, jak odmieniać wyraz, lecz rozkłada go na cząstki, by stwierdzić, z jakich składa się przedrostków, przyrostków i do czego właściwie przyrosły.

RODZAJE SŁOWNIKÓW

Słownik języka polskiego

W tym słowniku objaśnione są wszystkie słowa należące do języka polskiego. W nim możemy sprawdzić, jak słownik definiuje jakiś wyraz i jaka jest jego poprawna odmiana. Przy słowie podany jest schemat odmiany, a także krótka definicja: co dane słówko znaczy.

Na przykład: Przy słowie *bandaż* znajdziesz następujące informacje:

bandaż – m. II, D. -a, l.mn. M. -e D. -y rodzaj męski deklinacja II w dopełniaczu ma w mianowniku liczby mnogiej ma w dopełniaczu liczby mnogiej ma

- końcówkę -a, bandaża końcówkę -e, *bandaże* końcówkę -y, *bandaży*
- „pas płótna, gazy lub innego materiału służący do umocowania opatrunku, unieruchomienia kończyny lub powstrzymania krwawienia".

Słownik czasami podaje jeszcze związki frazeologiczne, w których występuje dane słowo.

W oznaczeniach słownik podaje jedynie odmianę w dopełniaczu l.poj. albo mianowniku i czasem dopełniaczu l.mn., ze względu na to, że te przypadki budzą najwięcej wątpliwości.

Oznaczenia przy czasownikach są inne:

- **bandażować** – ndk IV, -żuję, -żujesz, -żuj, -ował, -owany "owijać bandażem".
- czasownik niedokonany koniugacja IV formy podstawowe czasownika forma imiesłowu wyjaśnienie znaczenia

Słownik wyrazów obcych

Objaśnia znaczenie wyrazu pochodzącego z obcego języka. Wszelkie terminy w rodzaju: *demiurg*, *akmeizm*, *fotoskop*, *kaligrafia*, *palla* – są tu wyjaśnione.

Tu znajdziemy informacje, z jakiej dziedziny pochodzi nasz termin, np. (biol. – biologia, hist. – historia), z jakiego języka (fr., ang., łac.) i co znaczy.

Przykład: **palla** – (łac.) hist. wierzchnie okrycie kobiece w formie dużego wełnianego płata tkaniny, którym owijano ramiona, niekiedy także głowę; noszone w starożytnym Rzymie.

Słownik poprawnej polszczyzny

Wyjaśnia wątpliwości dotyczące poprawnego użycia słów. Jak dane słowo należy odmienić, jak wymawiać, jak użyć w danym związku wyrazów.

Przykład: **idylla** ż 1, l.mn. D. idyll a. idylli; in. sielanka

Słownik ortograficzny

Odpowiada na pytanie, jak napisać dany wyraz. Tu najczęściej nie ma definicji wyrazu, jest tylko prawidłowo napisany, czasem gdy wątpliwości co do poprawności budzi odmiana – też jest podana:

kaliszanin *-anina; -anie, -an*.

Wiemy, że piszemy małą literą i jak odmieniać.

Ożarów *-rowa, -rowowi* (ale *ku -rowowi* a. <albo> *ku -rowu*), *-rowie.*

Wiemy, że piszemy wielką literą, jak odmieniać i że jest dopuszczalna inna poprawna forma.

Słownik etymologiczny

Wyjaśnia pochodzenie wyrazu. Skąd się wziął, jakie miał znaczenie kiedyś, jak się przekształcał.

Mnóstwo wyrazów jest zapożyczonych z innych języków – wówczas słownik powie, z jakich.

Słownik frazeologiczny języka polskiego

Zawiera związki frazeologiczne związane z danym wyrazem. Zarówno związki stałe, jak i łączliwe (luźniejsze). Przykład: co znaczy "brać kogoś w obroty"?

W słowniku odnajdujemy takie oto wyjaśnienie: "zmuszać kogoś do czegoś, stawiać w przykrej sytuacji;

poddawać gwałtownemu, energicznemu działaniu" oraz przykład:

Z miejsca wziął Piotrka w obroty.

Pod hasłem **kura** odnajdziemy związki z tym właśnie słowem.

Kura znosząca złote jajka – źródło wielkich zysków.

Kłaść się spać z kurami – wcześnie.

Pisać jak kura pazurem – brzydko, koślawo.

Obnosić się jak kura z jajkiem – ustawicznie o czymś mówić, chwalić się czymś.

Inne słowniki:

słownik postaci literackich,
słownik motywów literackich,
słownik synonimów,
słownik wyrazów bliskoznacznych,
Słownik mitów i tradycji kultury Władysława Kopalińskiego.

NORMA JĘZYKOWA

Norma – to (z łac.) wzór, model, prawidłowo.

Pojęcie normy językowej ma właściwie dwa znaczenia:

sposób posługiwania się językiem uświęcony powszechnym zwyczajem;

zasady posługiwania się językiem uznane przez wydawnictwa, wypowiedzi publiczne językoznawców i inne osoby, które uznajemy za autorytety w tej dziedzinie; sposób posługiwania się językiem przez wy-

kształconą warstwę społeczeństwa uznany za poprawny, dopuszczalny lub wzorcowy.

Za wypowiedź poprawną uznaje się wypowiedź zgodną z normą w tym drugim znaczeniu. Norma językowa obejmuje takie zjawiska, jak: odmiana wyrazów, sposób ich łączenia, wymawiania, zapisywania itp.

Warto zauważyć, że normy językowe nie są sztywne. Wyróżniamy np. normę językową potoczną, która dopuszcza pewne odstępstwa od tego, co zwykło się uznawać za normę wzorcową. Dzieje się tak w przypadku, gdy w kontaktach nieformalnych używamy języka potocznego, a odstępstwo ułatwia komunikację (np. w środowisku profesjonalistów z danej dziedziny – tzw. norma profesjonalna) lub jest charakterystyczne dla jakiegoś regionu (norma potoczna regionalna). W środowisku lekarzy można zatem "zrobić badania na coś" zamiast "badania czegoś", dopuszczalne jest posługiwanie się neologizmami (np. zachorowalność) itp.

Przy opisie niektórych haseł w słownikach odnajdujemy również takie stwierdzenie – "współczesna norma językowa dopuszcza oba warianty". Określenie "współczesna" oznacza tutaj, iż normy językowe zmieniają się w czasie, np. nieodmienne kiedyś wyrazy radio, wideo obecnie odmieniają się, a trzymanie się dawnych zasad (np. Słuchałem dziś radio) jest obecnie uważane za niewłaściwe. Powszechna tendencja do odmieniania słów nieodmiennych, takich właśnie jak radio, studio doprowadziła do powstania tzw. uzusu językowego, który w końcu uzyskał status normy językowej.

Czasem trzeba nadać nazwę rzeczy lub zjawisku, które jeszcze nie są nazwane. Wtedy pojawiają się w języku zapożyczenia (menedżer, biznes), neologizmy (frytkownica, toster) lub neosemantyzmy (nadanie istniejącemu już wyrazowi nowego znaczenia – mrówka, dziupla), a zatem innowacje językowe, które nie są błędem językowym pod warunkiem, że spełniają kryterium funkcjonalne.

Niektóre zapożyczenia wydają się bowiem zupełnie zbędne – mówimy np. image (z ang.) zamiast wizerunek.

Z pojęciem normy językowej wiąże się także pojęcie poprawności językowej. Tekst lub wypowiedź są poprawne językowo, jeśli są zgodne z przyjętymi normami językowymi.

BŁĘDY JĘZYKOWE

Błędem językowym jest odstępstwo od obecnie obowiązującej normy językowej, czyli taka zmiana, która jest nieuzasadniona: nie poprawia porozumienia, nie wyraża nowych treści, jest sprzeczna z dotychczasowymi przyzwyczajeniami. Wątpliwości rozwiewają najnowsze, najbardziej aktualne wydania słowników języka polskiego).

Rozróżniamy błędy językowe:

Wewnętrznojęzykowe

błędy leksykalne: słownikowe (wyrazowe), frazeologiczne, słowotwórcze;

błędy fonetyczne;

stylistyczne;

błędy gramatyczne: fleksyjne, składniowe;

błędy zewnątrzjęzykowe (błędy zapisu)**:**

ortograficzne,

interpunkcyjne.

Błędy zewnątrzjęzykowe

Błędy ortograficzne:

używanie niewłaściwych liter i połączeń literowych w zapisie:

kóra zamiast poprawnego *kura*,

bochater zamiast *bohater*,

przczoła zamiast *pszczoła,*

niewłaściwa pisownia łączna lub rozdzielna albo użycie łącznika

napewno zamiast *na pewno*,

województwo zachodnio-pomorskie zamiast: *województwo zachodniopomorskie*

niewłaściwe używanie wielkich i małych liter:

porozmawiajmy O Wagarach janka kowalskiego zamiast poprawnego: *Porozmawiajmy o wagarach Janka Kowalskiego.*

Błędy interpunkcyjne:

brak właściwego znaku interpunkcyjnego

Jak masz na imię – zamiast *Jak masz na imię?*

zbędne użycie znaku

Jak, masz, na, imię?

użycie niewłaściwego znaku

Jak masz na imię! – zamiast *Jak masz na imię?*

Błędy gramatyczne

Błąd fleksyjny popełnisz, jeśli:

wybierzesz niewłaściwą postać wyrazu, np.

nienawidzieć zamiast *nienawidzić*,

ten pomarańcz zamiast *ta pomarańcza*,

kontrol zamiast *kontrola*

źle odmienisz wyraz, np.

lubiał zamiast *lubił*,

z rodzicielami zamiast *z rodzicami*,

o gwiaździe zamiast *o gwieździe*,

aniołu zamiast *aniołowi*,

myszów zamiast *myszy*,

nie rozumią zamiast *nie rozumieją;*

nie odmienisz wyrazu, który można (i trzeba) odmienić, np.
Dyskutuję z Matejko zamiast *Dyskutuję z Matejką*.
odmienisz wyraz, którego się nie odmienia, np.
Nie lubię kakaa zamiast *Nie lubię kakao.*
Błąd składniowy zrobisz, jeśli w wypowiedzi niewłaściwie połączysz wyrazy:
użyjesz niewłaściwego związku związku – zgody lub rządu, np.
Na imprezę przyszła Kaśka i Marta zamiast: *Na imprezę przyszły Kaśka i Marta.*
Jem tylko jogurtów bez konserwantów zamiast: *Jem tylko jogurty bez konserwantów.*
źle użyjesz przyimka lub wyrażenia przyimkowego, np.
Przed i po lekcjach... zamiast: *Przed lekcjami i po lekcjach...*
Byłem w Ukrainie. zamiast: *Byłem na Ukrainie*
Brak postępów w twoim temacie zamiast: *Brak postępów w twojej sprawie*.
użyjesz niewłaściwego skrótu wypowiedzi, np.
Organizuje i kieruje wycieczką zamiast: O*rganizuje wycieczkę i kieruje nią*.
stworzysz niepoprawną konstrukcję z imiesłowowym równoważnikiem zdania, np.
Wyglądając przez okno, wyszedł na spacer zamiast: *Wyjrzawszy przez okno, wyszedł na spacer*.
nie uporządkujesz wyrazów w wypowiedzi, nie zadbasz o ich szyk, np.
Coroczny przed nami czas powtórek zamiast: *Przed nami coroczny czas powtórek*.
niepotrzebnie zapożyczasz pewne formy składniowe, np.
Lekcja wydaje się być nudna zamiast: *Lekcja wydaje się nudna.*
Błędy fonetyczne popełniasz, jeśli:
niepoprawnie wymawiasz głoski (np. *ą* jak *om idom* zamiast *idą*)
lub grupy spółgłoskowe
kielner, *nogie*, *miszcz* zamiast *kelner*, *nogę*, *mistrz*,
„literowo” odczytujesz wyrazy np.
zaczęła, jabłko zamiast *zaczeła, japko*,
skracasz głoski i grupy spółgłoskowe np. niepoprawnie akcentujesz wyrazy: *tsza* zamiast *trzeba*.
Błędy stylistyczne
Unikniesz ich, jeśli właściwie dobierzesz środki językowe w określonej wypowiedzi, dostosujesz je do charakteru i funkcji wypowiedzi.
Błąd stylistyczny popełnisz, jeśli:
użyjesz elementów oficjalnych w wypowiedziach potocznych, np.
Dokonałem zakupu rajstop.
użyjesz elementów potocznych w wypowiedzi o charakterze publicz-

nym, np. *Celem dzisiejszego – na pewno fajowskiego – zebrania będzie ustalenie rocznego planu robótki.*

niepotrzebnie stylizujesz wypowiedź, np.

Jako że zaspałem, spóźniłem się do szkoły.

Błędy leksykalne

Błąd słowotwórczy

Popełnisz, gdy użyjesz formacji zbudowanej niezgodnie z polskimi modelami tworzenia wyrazów:

biznesinformacje zamiast *informacje o biznesie*

lub zastosujesz niewłaściwy formant *dobrota* zamiast *dobroć*.

Błąd słownikowy

Zrobisz, jeśli:

użyjesz wyrazów w niewłaściwym znaczeniu, np.

To nie podlega kontrowersji

Poprawnie *To nie podlega kwestii* – w znaczeniu: nie ma o czym dyskutować.

Moja siostra ożeniła się z kolegą z klasy

wyszła za mąż

Nazywam się Małgorzata.

Poprawnie: *Mam na imię*

W kątach występowały pajęczyny.

Poprawnie: *były (wisiały, zrobiły się) pajęczyny*

pomylisz wyrazy, które podobnie brzmią, np.

W zeszłym roku zaadoptowałem strych na mieszkanie.

Poprawnie: *zaadaptowałem*

Zaczynamy formować wnioski.

Poprawnie: *formułować*

W przypadku pożaru użyj gaśnicy.

Poprawnie: *w wypadku*

użyjesz nieprawidłowo wyrażeń przyimkowych, przysłówków, liczebników.

Poprawnie: *wielką literą*

Młodzi ludzie ginęli w wojnie.

Poprawnie: *na wojnie*

Dużo pisarzy wypowiada się na ten temat.

Poprawnie: *wielu*

kiedy posługujesz się pleonazmami (wyrażeniami lub zwrotami, w których treść jednego wyrazu zawiera się w treści drugiego: *akwen wodny*, *kontynuować dalej*, *cofać do tyłu*)

Proszę kontynuować nadal swoje wystąpienie.

Poprawnie: *kontynuować.*

Cofnij się do tyłu o dwa kroki.

Poprawnie: *cofnij się o dwa...*
Ja i brat polegamy na sobie wzajemnie.
Poprawnie: *polegamy na sobie.*
nadużywasz modnych wyrazów (*lider*, *pakiet*, *spoko*)
Ten pięściarz dysponuje silnym ciosem.
Poprawnie: *ma.*
Praktycznie nikt nie zawiódł.
Poprawnie: *właściwie*, *w zasadzie.*
Aktualnie nigdzie nie pada.
Poprawnie: *teraz.*
nadużywasz pretensjonalnych, wyrazów obcych, gdy z powodzeniem można by zastosować słownictwo rodzime:
Sukces i porażka to pojęcia immanentnie związane ze sportem.
Poprawnie: *nierozerwalnie.*
Student zdecydował się reaktywować na II rok.
Poprawnie: *wznowić naukę na II roku.*
Obowiązuje nas umowa bilateralna.
Poprawnie: *dwustronna.*

SKŁADNIA – INFORMACJE PODSTAWOWE

Czym jest składnia?

Składnia – to nauka o budowie wypowiedzeń, czyli o budowie zdań i równoważników zdań. Opisuje części składowe wypowiedzeń i sposoby, w jaki się łączą.

Co to jest wypowiedzenie?

Wypowiedzenie jest to grupa wyrazów (lub nawet pojedyncze słowo – *Podejdź!*), która zawiera zrozumiałą informację (logiczną treść) i jest połączona według reguł gramatyki.

Co to znaczy połączenie treściowe?

Zespół wyrazów: *Mariola*, *nigdy*, *sobota*, *sądzić*, *kiedyś*, *lubić*, *spędzać* nie tworzy żadnej logicznej całości (nie zawiera zrozumiałej dla odbiorcy informacji).

W zdaniu: *Mariola nigdy nie sądziła, że kiedyś polubi Marka i będzie z nim spędzać każdą sobotę.*

słowa układają się w sposób logiczny i zrozumiały.

Ma na to wpływ: świadome użycie odpowiednich form gramatycznych (zastosowanie odpowiednich czasów), oraz odpowiedniej kolejności wyrazów.

Pamiętaj! Funkcją wypowiedzeń jest komunikacja z odbiorcą. W rozmowie używasz całej serii wypowiedzeń.

Chcąc być zrozumiały, musisz:

zachować odpowiednią kolejność słów

oraz nadać im właściwą formę gramatyczną (użyć odpowiedniego przypadku, czasu, rodzaju czy liczby).

Takie właśnie logiczne, uporządkowane konstrukcje nazywane są **wypowiedzeniami**.

Co to znaczy połączenie gramatyczne?

Oznacza to, że wyrazy w wypowiedzeniu użyte są w odpowiednich formach gramatycznych. Wypowiedzenie: *Tata lubi prowadzić samochodem* – wyraz *samochodem* użyty został niepoprawnie gramatycznie.

Zdanie poprawne: *Tata lubi prowadzić samochód*.

Co to jest funkcja składniowa wyrazu?

Jest to rola jaką pełni wyraz w wypowiedzeniu.

Może być: podmiotem, orzeczeniem, przydawką, dopełnieniem, okolicznikiem.

Uwaga! Ten sam wyraz może pełnić różne funkcje w zdaniu.

Marek czyta książkę – podmiot;
Magda pożyczyła mi książkę Marka – przydawka;
Wczoraj nie było Marka w szkole – dopełnienie;
Idę do Marka – okolicznik;
Biegać jest bardzo zdrowo – podmiot;
Rafał biega każdego ranka – orzeczenie;
Już czas wybiec na boisko – przydawka;
Chodźmy pobiegać – okolicznik (celu);
Muszę dobiec do mety – dopełnienie.

Co to jest klasyfikacja składniowa wyrazów?

Jest to podział wyrazów na części mowy oparty na analizie ich funkcji, jaką pełnią w wypowiedzeniu.

Czym jest zdanie?

Zdanie – to takie wypowiedzenie, które zawiera czasownik w formie osobowej

– *Marek lubi mleko.*
– *Magda pisze list.*

albo zespół wyrazów zawierających formę osobową czasownika (który nazywamy orzeczeniem)

– *Arek jest uczniem gimnazjum.*
– *Ona zostanie pisarką.*
– *Atmosfera staje się coraz bardziej nerwowa.*

i tworzy sensowną i zgodną z regułami gramatycznymi całość.

Pamiętaj! Bez orzeczenia nie ma zdania!

Zdanie może tworzyć nawet pojedynczy czasownik, użyty w formie osobowej.

– *Wstańcie!* (orzeczenie zostało wyrażone czasownikiem w trybie rozkazującym)

– *Co robicie?*

– *Spacerujemy*. (orzeczenie w trybie oznajmującym)

– *Poszlibyśmy*. (orzeczenie w trybie przypuszczającym)

Zdaniami są również wypowiedzenia zawierające nieosobowe formy czasu przeszłego *wybito*, *zrobiono*) oraz czasowniki typu: *trzeba*, *można*, *należy*, *powinno się.*

Rozlano wodę na podłodze.

Trzeba zadbać o porządek w klasie.

Można to zadanie rozwiązać prościej.

Przechodząc przez ulicę, należy zachować ostrożność.

Czym jest równoważnik zdania?

Wypowiedzenie wyrażające myśli i uczucia nazywamy **zdaniem** lub **równoważnikiem zdania**.

Każde wypowiedzenie ma na celu:

powiadomienie o czymś – zdanie *oznajmujące*: Jutro jadę w góry.

pytanie o coś – zdanie *pytające*: Co czytasz?

skłanianie do czegoś – zdanie *rozkazujące*: Strzeż się pociągu!

Równoważniki zdania – to wypowiedzenia nie posiadające orzeczenia, a sens wypowiedzi wynika z kontekstu: Basta! Dosyć! Ojcze! Moja kochana! Kto tam? Dzień dobry.

Zdanie

Głównymi częściami zdania są: podmiot i orzeczenie.

Zdanie może być pojedyncze lub złożone – ile orzeczeń, tyle zdań.

Zdanie pojedyncze nierozwinięte ma tylko podmiot i orzeczenie.

Zdanie pojedyncze rozwinięte oprócz pomiotu i orzeczenia zawiera drugorzędne człony zdania: dopełnienie, okolicznik i przydawkę.

Drugorzędne człony zdania, razem z podmiotem i orzeczeniem, tworzą grupę podmiotu i grupę orzeczenia.

Są to:

Przydawki – przymiotna, rzeczowna, dopełniaczowa, przyimkowa.

Dopełnienia – bliższe i dalsze.

Okoliczniki – miejsca, czasu, przyczyny, warunku, celu, sposobu, przyzwolenia, stopnia i miary.

Części zdania

Konieczną częścią zdania jest **orzeczenie**. Oznacza ono czynność, stan lub właściwość podmiotu.

Odpowiada na pytania: *co robi podmiot? kim jest? jaki jest? co się z nim dzieje?*

Janek pisze.
Jedźmy na wycieczkę.
Olek jest uczniem.
Mama jest dobra i czuła.
Niebo stawało się szare.

Są dwa rodzaje orzeczenia:

Orzeczenie czasownikowe jest wyrażone formą czasownika osobowego:

Janek pisze.
Słońce świeci.

Orzeczenie imienne składa się z łącznika wyrażonego formą czasowników *być, stać się, zostać, musieć, chcieć, mieć* i orzecznika wyrażonego inną częścią mowy: rzeczownika, przymiotnika, liczebnika, imiesłowu przymiotnikowego.

Janek został żołnierzem.
Słońce już było wysoko.
Wieczór był ciepły i cichy.
Chcę porozmawiać.
Nauka staje się przyjemnością.

Podmiot jest główną częścią zdania.

Podmiot może oznaczać osoby, zwierzęta, rzeczy, zjawiska, pojęcia.

Odpowiada na pytania: *kto? co?*

PCK jest instytucją służącą ludziom.
Janek pisze.
Mama jest dobra i czuła.
Niebo stawało się szare.
Ojciec i matka poszli do kina.
Ona jest chora.
Przyjechali dwaj panowie.
„Ogniem i mieczem" jest interesującą książką.

Podmiot gramatyczny – to rzeczownik występujący w mianowniku, a także każda część mowy użyta w znaczeniu rzeczownika.

rzeczownik – Dom stoi na wzgórzu.
przymiotnik – Znajomy kupił nowy garnitur.
liczebnik – Wybiła dziesiąta.
czasownik – Tańczyć jest przyjemnie.

zaimek – On czyta.
przysłówek – Jutro należy do nas.
spójnik – "I" jest spójnikiem.
przyimek – "W" jest przyimkiem.
partykuła - "Li", "że" są partykułami.
wykrzyknik – "Och" rozległo się nagle.

Podmiot logiczny występuje w przypadkach zależnych:

a) gdy występuje wyraz wskazujący na brak lub nadmiar:
Dziś na ulicach dużo ludzi.
Brakuje ptasiego mleka.
W kuchni zabrakło soli.
Nie ma już wiatru.

b) gdy obok stoi liczebnik zbiorowy i główny powyżej pięciu oraz zaimek liczebny lub przysłówek:

Do domu było ćwierć mili.
Kilkoro dzieci bawiło się w parku.
Sześć domów stało w rzędzie.
Przyjechało dwóch panów.
Gościowi spało się dobrze.
Zagrzmiały tysiące oklasków.

Podmiot domyślny jest wyrażony przez końcówkę czasownika osobowego:

Podróżujemy samochodem.
Popatrzyli na niego.
Wczoraj oglądaliście film, a dziś idziecie do teatru.
Czytałam już tę książkę.

Bywają zdania bezpodmiotowe:
Grzmi. Taje. Zmierzcha się. Dnieje. Świta. Kłuje go w boku. Swędzi. Rozwidnia się.

Przydawka określa właściwości podmiotu i odpowiada na pytania:
jaki? który? czyj? ile?

Wczoraj była piękna pogoda.
Na polach leżał biały śnieg.
Jaś wyjechał rano o piątej.
W jego domu były piękne pokoje.
Piąty dzwon był największy.

Przydawka przymiotna bywa wyrażona za pomocą:

przymiotnika:
Rozległy się potężne brawa.
Wczoraj była piękna pogoda.

zaimka przymiotnego:
Bartek machał tą samą chorągiewką.
Strzaskał jakąś głowę.

liczebnika:
W oknach rozbłysło jedno, drugie, trzecie światło.

imiesłowu przymiotnikowego:
Pięknie ubrana dama weszła do przystrojonej sali.

Przydawka rzeczowna zwyczajna jest wyrażona rzeczownikiem w tym samym przypadku i liczbie co wyraz określany:

Rzeka Wisła przepływa przez miasto Warszawę.
Ksiądz Bernardyn uciekł się do swej tabakiery.

Przydawka rzeczowna porównawcza łączy się z rzeczownikiem określanym za pomocą wyrazów: *jak, jako, jakby, niby*:

Ciosy spadały jak grad.
Struny zadzwoniły jak trąby mosiężne.
Na gładkie łączki niby jeziora śniące zstępowały smugi światła.
Często widać płaty ziemi jakby obdartej ze skóry.
Szczęśliwy człowiek jako kwestarz w Niehrymowie.
I bór czerwienił się na kształt ogromnego gmachu.

Przydawka dopełniaczowa wyraża się za pomocą rzeczownika w dopełniaczu:

Piękne są okolice Krakowa.
Słychać turkot pociągów i gwizd lokomotyw.
Na ławce w parku leżała teczka kolegi.

Przydawka przyimkowa jest wyrażona za pomocą rzeczownika z przyimkiem:

Na stole leżał zeszyt w kratkę.
Chmura z gradem szybko leci.

Dopowiedzenie – to przydawka rozwinięta przez inne wyrazy określające:

Już trzykroć wrzasnął derkacz pierwszy skrzypek łąki.
Żubr, brodacz sędziwy, zadrżał we mchu.
Mickiewicz, największy polski poeta, spędził większą część życia na obczyźnie.

Dopełnienie – to wyraz uzupełniający myśl wyrażoną w zdaniu. Jest to rzeczownik lub inna część mowy występująca w roli rzeczownika. Dopełnienie odpowiada na pytania przypadków zależnych:

Wiódł ślepy kulawego. (dopełniacz)
Pomaganie bliźnim jest cnotą. (celownik)
Piotr buduje dom. (biernik)
Dziecko rzuca piłką do kosza. (nadrzędnik)
Jan mówi o nim bardzo pochlebnie. (miejscownik)

Rozróżniamy dopełnienie *bliższe* i *dalsze*.

Dopełnienie bliższe jest wtedy, gdy przy zmianie czasownika staje się ono podmiotem:

Jan niesie stół.
Stół jest niesiony przez Jana.

Musisz pilnować dziecka.
Dziecko musi być pilnowane.

Podziel dwanaście przez dwa.
Dwanaście podzielono przez dwa.

Dopełnienie dalsze nie zmienia się w podmiot:

Chłopczyk wysłuchał słów matki. Rozmawialiśmy o ojcu.
On jest skory do entuzjazmu.
Jan jest wytrzymały na niewygody.
Liczę na twą pracowitość.
Lubię czytać.
Daj lekarstwo choremu.

Okolicznik wskazuje na okoliczności towarzyszące czynnościom, stanom lub właściwościom, o których jest mowa w zdaniu. Okoliczniki najczęściej są przysłówkami, rzeczownikami z przyimkiem oraz bezokolicznikami.

Okolicznik miejsca odpowiada na pytanie: *gdzie?*

Marta mieszka na wsi, nad rzeką.
Tam, w rzece jest dużo ryb.
W pobliskim lesie można znaleźć zwierzynę.
Gdzieniegdzie rośnie krzak głogu.

Okolicznik czasu odpowiada na pytanie: *kiedy?*

Wczoraj rano pojechałam do centrum.
Spotkałam go dwa lata temu.
Dziś idziemy do teatru.
Latem byliśmy nad morzem.

Okolicznik sposobu odpowiada na pytania: *jak? w jaki sposób?*
Chore dziecko z cicha stęka.
Odrabiaj lekcje starannie.
Szedł kulejąc.
Ciosy spadały jak grad.
Deszcz lał jak z cebra.

Okolicznik przyczyny odpowiada na pytanie: *z jakiego powodu?*

Dziewczyna zarumieniła się z wrażenia.
Przez ciebie spóźnię się do pracy.
Bez pracy niczego nie osiągniesz.
Wszyscy uśmiechali się z radości.

Okolicznik celu odpowiada na pytanie: *w jakim celu?*

Uczę się, aby umieć.
Janina poszła do sklepu po zakupy.
Szedłem wypełnić jego rozkazy.
Misjonarz przybył nawracać to plemię.

Okolicznik stopnia i miary odpowiada na pytanie: *jak dużo?*

Nie oddalaj się nawet na krok.
Brat jest wyższy o głowę ode mnie.
Głos miał nadzwyczaj miły.

Okolicznik warunku odpowiada na pytanie: *pod jakim warunkiem?*

W razie deszczu wezmę parasol.
Wygraj w polu, a wygrasz i w sądzie.

Okolicznik przyzwolenia odpowiada na pytanie: *mimo co?*

Chociaż byli głodni, pojadali wolno.
Jakkolwiek osoba jej uczyniła dobre wrażenie, była mu obojętna.

Wypowiedzenia czasownikowe

Zdanie pojedyncze – to zdanie zawierające jeden czasownik w formie osobowej, czyli **jedno orzeczenie**.

Magda odrabia lekcje.
Dobrze się bawię.
Kto tam puka?
Kto idzie?

Zdanie nierozwinięte składa się tylko z orzeczenia lub z podmiotu i orzeczenia.

Śpiewa. (samo orzeczenie)
Marek recytuje. (podmiot i orzeczenie)

Zdanie rozwinięte składa się z podmiotu, orzeczenia i wyrazów określających.

Moja siostra Kasia śpiewa pięknie i głośno.

Zdanie złożone – to zdanie zawierające dwa orzeczenia.

W wypowiedzeniach złożonych zdania mogą być złożone współrzędnie lub podrzędnie.

W zdaniach złożonych podrzędnie jedno ze zdań jest nadrzędne. A zdanie podrzędne określa zdanie nadrzędne.

Powodem mojej nieobecności była nagła konieczność wyjazdu do rodziny.
Przyszedłem, ponieważ chciałem cię odwiedzić.
Powiedz mu, żeby nie przychodził.

W zdaniach złożonych współrzędnie żadne ze zdań nie określa drugiego. Takie wypowiedzenie można podzielić na kilka oddzielnych, tak samo ważnych zdań.

Michał pisze list do rodziców, a Agata z Rafałem grają w karty.
Pójdziemy do kina lub pojedziemy za miasto.

Zdanie wielokrotnie złożone – to zdanie zawierające trzy lub więcej orzeczeń.

W czasie wakacji chodziliśmy do kina, jeździliśmy na wycieczki, graliśmy w szachy, a jak była ładna pogoda, pływaliśmy w pobliskim jeziorze.
W pracy odbieram korespondencję, odpisuję na listy, załatwiam sprawy urzędowe, a czasem wyjeżdżam służbowo do Poznania.

Rodzaje wypowiedzeń ze względu **na cel wypowiedzi**:

Wypowiedzenie **oznajmujące** (orzekające)

Przy ich pomocy:

oznajmiamy nasz sąd o czymś lub o kimś:

– *Janek jest zdolnym uczniem.*

– Ładną pogodę mamy tej wiosny.

opowiadamy o tym, co się dzieje

– *Chłopcy grają w piłkę.*

– *Samochód skręcił w boczną uliczkę.*

przekazujemy informacje

– *W roku mamy 365 dni.*

– *Pociąg do Łodzi odchodzi z drugiego peronu.*

Zawsze w trakcie mówienia obniżamy ton głosu na końcu takiego wypowiedzenia: – *Nie pojadę więcej do Jolki.*

Wypowiedzenie pytające rozpoznajemy je po znaku graficznym (**?**) umieszczanym na końcu zdania.

Tego typu wypowiedzeń używamy, zwracając się do kogoś z pytaniem i oczekując odpowiedzi: *Dokąd idziesz? O której jest mecz? Kiedy jedziesz na ferie?*

W tego typu zdaniach obowiązuje intonacja wznosząca: *Masz zamiar mnie okłamać?*

Wypowiedzenia rozkazujące

Przy ich pomocy formułujemy:

prośby: *Zrób to dla mnie!*

propozycje: *Odwiedzimy go w niedzielę!*

rozkazy: *Posprzątaj szybko swój pokój!*

życzenie: *Oby tak się stało!*

Pamiętaj, że zdania oznajmujące, rozkazujące, pytające, które mają silne zabarwienie uczuciowe – nazywamy **wykrzyknikowymi**.

– *Dlaczego nie zamknąłeś drzwi?!*

– *Czemu nie chcesz pójść z nami do kina?!*

Ze względu na obecność określeń

Zdanie nierozwinięte zawiera jedynie orzeczenie i podmiot lub tylko orzeczenie: *Pada. Pada deszcz.*

Zdanie rozwinięte oprócz orzeczenia i podmiotu zawiera także ich określenia (przydawki, dopełnienia, okoliczniki): *Dzisiaj od samego rana pada ulewny deszcz. Ostre podejście na sam szczyt było niezwykle wyczerpujące.*

MOWA ZALEŻNA I NIEZALEŻNA

Mowa niezależna jest to dosłowne przytoczenie wypowiedzi czyjejś lub własnej, np.: *Maria pytała natarczywie: "Czy chcesz, żebyśmy poszli wieczorem do kina?"*

Odpowiedziałem z niechęcią: "Jeśli tak bardzo chcesz..."

Mowa niezależna wymaga użycia dwóch niepowiązanych ze sobą składniowo wypowiedzeń: zdania wprowadzającego i wprowadzanego.

Zdanie wprowadzające, którego orzeczeniem jest najczęściej czasownik oznaczający mówienie (np. *powiedzieć, odpowiedzieć, rzec, wystękać, wycedzić, stwierdzić, zapytać*), wyjaśnia, kto wypowiada przytoczone słowa. W podanych przykładach zdaniami wprowadzającymi są:

Maria pytała natarczywie;

Odpowiedziałem z niechęcią.

Zdanie wprowadzane jest przytoczeniem czyichś słów w ich dosłownym brzmieniu. W podanych przykładach zdaniami wprowadzanymi są:

Czy chcesz, żebyśmy poszli wieczorem do kina?

Jeśli tak bardzo chcesz…

Mowa zależna jest to przytoczenie czyjejś lub własnej wypowiedzi nie dosłownie, lecz w postaci zdania podrzędnego dopełnieniowego, np:

Maria pytała natarczywie, czy chcę, żebyśmy poszli wieczorem do kina.

Odpowiedziałem z niechęcią, że jeśli tak bardzo chce…

Przytaczając czyjąś wypowiedź, można użyć mowy niezależnej lub zależnej. Mowy niezależnej używa się najczęściej w celu przekazania cech charakterystycznych czyjejś wypowiedzi. Używa się jej również w celu dosłownego przytoczenia czyjejś wypowiedzi z uwagi na jej wagę. Mowę zależną można przekształcać na niezależną, a niezależną na zależną. Trzeba jednak przy tym pamiętać o pewnych regułach.

Gdy przekształcam mowę niezależną w zależną:

Zdanie wprowadzające staje się nadrzędnym, wprowadzane – podrzędnym dopełnieniowym połączonym z nadrzędnym spójnikami: *że, żeby, czy.*

W zdaniu podrzędnym należy zmienić osobę zaimka oraz osobę i tryb czasownika zdania wprowadzanego, np.:

Gosia prosiła: "Nie wychodź dzisiaj z domu". (mowa niezależna).

Gosia prosiła, żebym nie wychodził dzisiaj z domu. (mowa zależna).

Gdy przekształcam mowę zależną w niezależną:

Zdanie nadrzędne staje się wprowadzającym, a podrzędne – wprowadzanym.

W razie potrzeby trzeba zmienić osobę zaimka oraz osobę i tryb czasownika, np.:

Ala powiedziała do mnie, żebym szybko wrócił do domu. (mowa zależna).

Ala powiedziała do mnie: "Wróć szybko do domu". (mowa niezależna)

Rozwiązania krzyżówek

Str. 40: 1. byłby; 2. wiałby; 3. miałby; 4. szedłby; 5. robiłby; 6. niósłby.
Hasło: **błonie**.

Str. 60: 1. Serwantes; 2. Hamlet; 3; Argos; 4. Odysseja; 5. Cezar; 6. Herakles.
Hasło: **Sokrates**.

Str. 127: 1. miejsce; 2. dziury; 3. dmuchać; 4. złość; 5. jęzorem; 6. palcem; 7. głowy; 8. urazy; 9. grosza.

Str. 210: 1. niepoprawny; 2. nieład; 3. niezawodny 4. niebezpieczeństwo; 5. niezapominajka; 6. niemoc; 7. niedowiarek; 8. nierób; 9. niestrawność.

Str. 219: 1. kalendarz; 2. fartuch; 3. opiekunka; 4. talerz; 5. młodzież; 6. tatuś; 7. kapelusz; 8. główka; 9. szata.
Hasło: **ortografia**.

SPIS TREŚCI

WSTĘP....4
§ 1. Rozwojowy charakter języka....4
Tekst....7
§ 2. Typy wypowiedzi....7
§ 3. Style....15
Sprawdź siebie....26
1. Kształcenie językowe. Dokładne przekazanie treści tekstu w stylu naukowym....26

WIADOMOŚCI O JĘZYKU....28
Powtórzenie materiału opracowanego w klasach 5–7....28
§ 4. Samodzielne części mowy....28
Sprawdź siebie....45
2. Kształcenie językowe. Opis miejscowości na podstawie własnych obserwacji....48

LEKSYKA. FRAZEOLOGIA....53
§ 5. Słownictwo ogólne. Terminy. Profesjonalizmy....53
§ 6. Regionalizmy....55
§ 7. Związki frazeologiczne....58
Sprawdź siebie....62
3. Kształcenie językowe. Ustna i pisemna odpowiedź dotycząca języka w stylu naukowym....62

SKŁADNIA I INTERPUNKCJA....66
§ 8. Związki wyrazowe. Wypowiedzenie....66
§ 9. Rodzaje związków wyrazowych w zdaniu....70
Sprawdź siebie....73
4. Kształcenie językowe. Streszczenie tekstu z opisem miejscowości....74

§ 10. Zdanie. Rodzaje zdań ze względu na cel wypowiedzi i na emocjonalne zabarwienie....79
§ 11. Szyk wyrazów w zdaniu pojedynczym. Akcent zdaniowy....83
Sprawdź siebie....93
5. Kształcenie językowe. Streszczenie tekstu naukowego....94

§ 12. Zdania niezupełne i urwane....97
6. Kształcenie językowe. Dokładne przekazanie treści tekstu o charakterze opowiadania....99

§ 13. Zdania pojedyncze. Główne człony zdania. Podmiot 106
§ 14. Orzeczenie. Rodzaje orzeczenia i sposoby jego wyrażenia ... 111
§ 15. Sposoby łączenia orzeczenia z podmiotem 114
Sprawdź siebie..... 117
7. Kształcenie językowe. Poprawa pomyłek w pracy o opisie miejscowości 118
§ 16. Drugorzędne człony zdania. Przydawka 118
§ 17. Dopełnienie..... 125
§ 18. Okoliczniki 128
Sprawdź siebie..... 133
§ 19. Zdania bezpodmiotowe 139
§ 20. Równoważniki zdań 143
Sprawdź siebie 146
8. Kształcenie językowe. Opis zabytków..... 148

§ 21. Jednorodne człony zdania..... 149
§ 22. Znaki przestankowe przy jednorodnych członach zdania 151
§ 23. Wyrazy uogólniające przy jednorodnych członach zdania 154
Sprawdź siebie..... 157
§ 24. Wyrazy poza związkami zdania..... 157
Sprawdź siebie..... 163
9. Kształcenie językowe. Wyrywkowe streszczenie tekstu 163

MOWA ZALEŻNA I NIEZALEŻNA 166
§ 25. Sposoby przytaczania cudzych wypowiedzi..... 166
§ 26. Mowa niezależna..... 168
§ 27. Mowa zależna..... 172
§ 28. Cytaty 174
10. Kształcenie językowe. Wywiad 176

§ 29. Dialog 177
Sprawdź siebie..... 182
11. Kształcenie językowe. Wypracowanie o charakterze rozważania na temat moralno-etyczny w stylu publicystycznym 183

POWTÓRZENIE OPRACOWANEGO MATERIAŁU..... 186
POWTÓRZENIE WIADOMOŚCI Z ORTOGRAFII I INTERPUNKCJI 200
PODSTAWOWE WIADOMOŚCI..... 220

Навчальне видання

ІВАНОВА-ХМЕЛЬ Тереса Миколаївна

ПОЛЬСЬКА МОВА

Підручник для 8 класу з навчанням польською мовою закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам «Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

Польською мовою

Редактор *О.М. Бойцун*
Художній редактор *М.С. Шутурма*

В оформленні підручника на сторінках: 3, 8, 10, 22, 23, 31, 32, 35, 36, 39, 42, 47, 48, 50, 51, 52, 71, 73, 76, 82, 83, 94, 95, 100, 110, 113, 117, 119, 124, 128, 130, 133, 139, 140, 144, 147, 148, 149, 150, 153, 155, 159, 161, 171, 180, 185, 187, 188, 193, 199, 201 використано фотографії з колекцій вільних зображень електронних ресурсів.

Формат 70×100 1/16. Ум. друк. арк. 19,50.
Обл.-вид. арк. 18,45. Тираж 220 пр.
Зам. 25-273

Державне підприємство "Всеукраїнське спеціалізоване видавництво "Світ"
79008, Львів, вул. Галицька, 21
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4826 від 31.12.2014
www.svit.gov.ua; e-mail: office@svit.gov.ua

Друк ПрАТ «Білоцерківська книжкова фабрика»
09100, Київська обл., м. Біла Церква, вул. Леся Курбаса, буд. 4
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 5454 від 14.08.2017